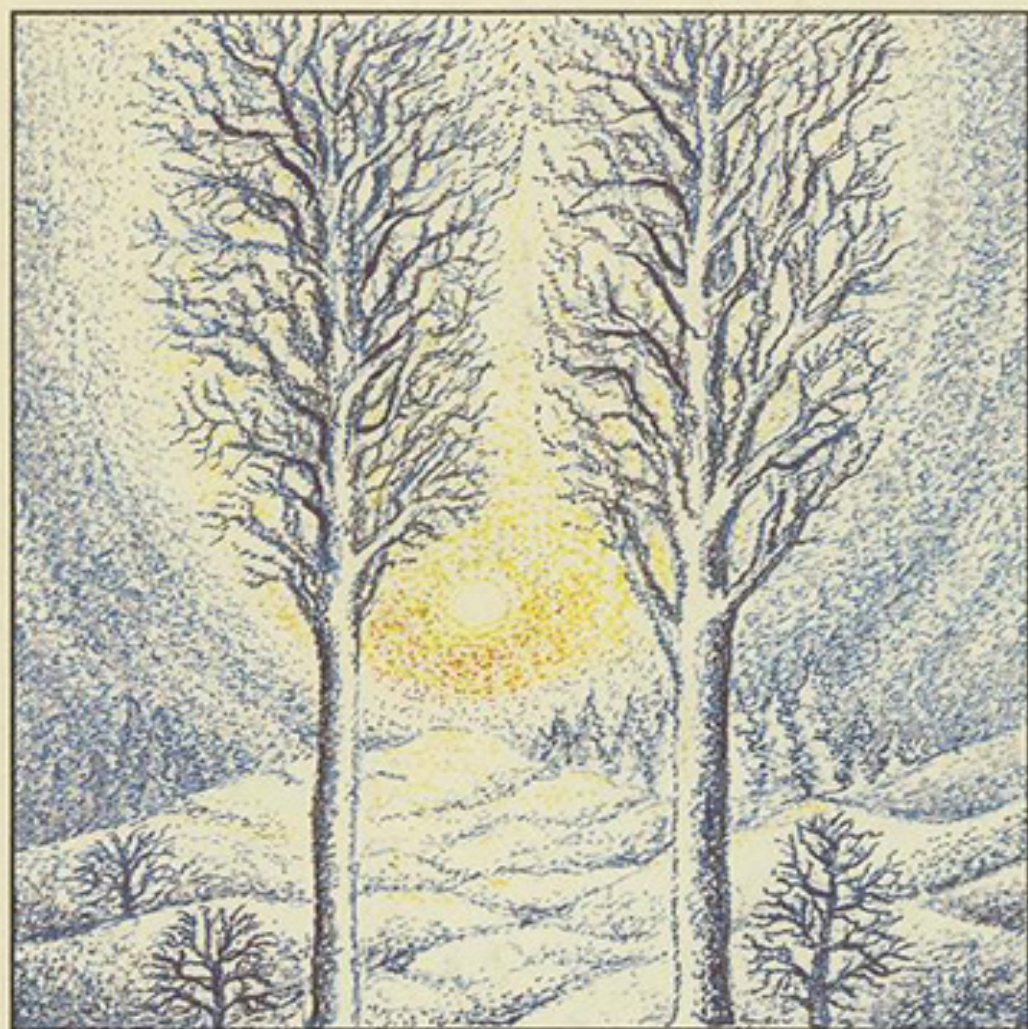


OSKAR LUTS

TALVE



Käesolev e-raamat sisaldab autoriõigusega kaitstud materjale ja kogu e-raamatu sisu on autorikaitse objekt. E-raamatu kasutamine on lubatud üksnes autoriõiguste omaniku poolt lubatud viisil ning tingimustel.

Tingimused e-raamatu kasutamiseks:

1. Kogu e-raamatu sisu on autoriõigustega kaitstud. Kõik õigused reserveeritud;
2. E-raamat on mõeldud üksnes isiklikuks kasutamiseks;
3. E-raamatu osaline või kogu sisu paljundamine mis tahes kujul on keelatud, va isiklikuks kasutamiseks e-raamatu digitaalses exlibrises fikseeritud e-raamatu omaniku poolt;
4. E-raamatust või selle üksikutest osadest võib teha isiklikuks tarbeks väljatrükke üksnes e-raamatu digitaalses exlibrises fikseeritud e-raamatu omanik, e-raamatu kopeerimine ja kolmandatele isikutele jagamine ei ole lubatud;
5. E-raamatu võib alla laadida ning salvestada oma arvutisse üksnes e-raamatu digitaalses exlibrises fikseeritud e-raamatu omanik;

Keelatud on e-raamatust kõrvaldada omandiõigust tähistavaid märke, etikette või muid e-raamatu märke.

VASTUTUS

Autoriõigusega kaitstud e-raamatu mittesihipärane kasutamine või omavoliline turustamine on ebaseaduslik ja on aluseks kahjunõude esitamisele. E-raamatu väljaandja ja levitaja ei vastuta kahju eest, mis tuleneb e-raamatu väärast kasutamisest.

Kasutades käesolevat e-raamatut nõustute automaatselt eespool toodud tingimustega.

Nimi: **Asko KORPELA**

E-post: **askokorpela77@gmail.com**

Ostu kuupäev: **07.04.2022**

Müüja: **Apollo Kauplused OÜ**

Ostu number: **74-600434**

ISBN/ISSN: **9789949473106**



OSKAR LUTS

TALVE

Toimetanud: Katre Ligi ja Aivo Lõhmus
Kaas ja illustratsioonid: Lembit Karu

Teine trükk
© Ilmamaa 1994
ISBN 9985-821-28-9
Trükikoda "Greif"

ISBN 9789-949-4731-06 (epub)
Digiteerinud Eesti Digiraamatute Keskus 2011



Saatesõna

Kui "Ilmamaa" kirjastus Tartus loodud sai – see oli 11. dets. 1992 – hakkas peibutama mõte: kirjastuse esimese aasta toodangus võiks olla ka üks mingisugune teos Oskar Lutsu loomingust. Lutsu on ju ikka loetud. Loetud ja trükitud – ja loetud. Ei hakanud hammas siiski peale, polnud kedagi käepärast, kes niisuguse juturaamatu koostaks. Ime tuli ise appi. Oskar Lutsu Majamuuseumist kõlistati: on leitud imelik käsikiri – Oskar Lutsu seni teada olemata jutustuse "Talve" ümberkirjutus. Nüüd on siis kõik olemas: "Kevade", "Suvi", "Sügise" ja "Talve". Korrektor muudab nad muidugi tänapäevaseks: Kevad, Suvi, Sügis, Talv. Niisiis, leitud on ka Tootsi-lugude viimane vaatus: "Talve. Pildikesed raugapõlvest." Nõnda sulgub Lutsu eepiline ilm "Talvega" nagu sulgus Tammsaare "Tõdeja õigus" V köitega, elutarga aga tundelise tagasijõudmisega väliselt teiseks muutunud, aga hinges ikka õilsana püsivale noorusmaale.

Käsikirja tiitelleht sisaldab selgituse: Oskar Lutsu käsikirja järele ära kirja teinud Arnold Feliks Karu, Uusnas, 1953. a. Käsikirja lõpus on teinegi oluline ülestähendus: Oskar Lutsu suri Tartus lühikese haiguse järel 23. märtsil 1953. a.

Oma päevikus kirjeldab Arnold Karu lühidalt seda, kuidas ta kirgliku raamatusõbrana Oskar Lutsu juurde sattus, oma viimisel eluotsal olevalt Lutsult peaaegu lõpetatud käsikirja lugemiseks koju kaasa saanud, kuidas Luts lootusetu olnud selle avaldamises, kuidas Luts äragi surnud, kuidas Karu ise Stalini-aja karistusvanglasse sattunud, kuidas käsikiri (s.t. ümberkirjutus) kannatada saanud jne. Lutsu originaalkäsikirjast pole aga enam kusagil jälgegi. On see kõik müstifikatsioon või mitte?! Usume, et siiski mitte! Aga eks aeg otsusta – nagu hädas olles öeldakse.

Arnold Feliks Karu esialgne seletus on peajoontes järgmine:

“1952. Sel aastal palju [raamatuid] juurde pole ostnud. Vanu ei ole üldse saanud ja uutest olen vaid teadusliku sisuga raamatuid. Oskar Lutsu teostest puudub mul aga veel “Sügise”, mis ilmus 1936 aastal ja mida mul korda ei läinud osta. Kirjutasin siis Tartu ja küsisin seda autorilt eneselt, kuid Lutsul ei olnud ühtki eksemplari äraandmiseks. Ka kuulsin, et ta parajasti kirjutab “Talvet”, Tootsi lugude viimast raamatut. Minu küsimusele, millal see võib ilmuda, kostis ta, et vist ei tulegi kõne alla, sest temal puududa üldse lust oma jututegelaste elukäiku lõpule viia ning ka olud ei olla tema teose avaldamiseks soodsad. Kuid ta lubas siiski oma käsikirja mulle lugeda anda, kuid see ei olla veel päris lõpetatud. Jõulu eel Tartus käies saingi selle enese kätte. See oli lõpetamata ja kirjanik ütles, et tal osa veel mustandina olemas olla. [—]

1953. Veebruaris Tartus käies sain Lutsult “Talve” viimased mustandid oma kätte ja kavatsesin neist ka enesele ära kirja teha. “Sügiset” ta mulle siiski veel ei saanud, kuid lootis, et saab muretseda. Arakirjutama ma seda ei tahtnudki hakata, sest lootsin ikka saamise võimalusele, kuna see on ju alles

1936 trükitud. Aga märtsikuul suri Luts ootamatult ja minul jäigi “Sügise” saamata. Tema käsikirjad jäidki minu kätte, millest hakkasin tegema omale ära kirja. Ka sellelgi aastal ei saanud ma raamatuid kõita ajapuudusel ja naelutasin ka uued ostetud raamatud kastidesse. Neid võis kõiki kokku olla umbes 1800 ümber. Kodus ma neid ei saanud hoida, sest selleaegist valitsust ei saanud karvavõrtki usaldada. Inimese arreteerimiseks aitas vaid näpuga näitamisest. Seda sain ma ka ise järgmise aasta algul tunda. [—]

1954. [—] Jällegi jäid minu raamatukastid võõraste hoole alla, kuna mind ennast Narva karistuslaagris kinni peeti. Narva laagri likvideerimisega viidi mind Tallinnasse üle. [—]

1956. Aprilli lõpuks 1956 vabastati mind. [—] ...inimene, kelle kätte oma kastid olin usaldanud, neid väga lohakalt oli hoidnud. Ta oli kastid paigutanud pööningule, kus katus oli läbi sadanud ja selle 2 aasta jooksul olid pealmised kastid katuseaukude all täiesti läbi ligunenud ja nendes olevad raamatud täiesti ära mädanenud. Niimoodi hukkus mul umbes 400 raamatut, nende hulgas mitmed, mis on väga haruldased.

Sedaviisi hukkus ka Lutsu "Talve" käsikirja originaal, mida ma enam Lutsu omastele tagastada ei saa. Õnn, et oli jäänud alles minu tehtud ära kiri."

Ka ära kiri 16 lehekülge oli pea loetamatuseni kannatada saanud. Seepärast ei hakanudki raamatusõber seda raamatuks pookima, ei olnud silmale ilus. Raamatusõbra täiuseigatsus ei andnud aga enne rahu, kui ta veel kord käsikirja puhtalt ümber kirjutas ning kaante vahele pookis. Poogitud raamatu sissejuhatavas seletuses on aga tulnud uus varjund. Arnold Karu kirjutab seal nüüd nõnda:

"Käesolev jutustus trükkis ilmunud ei ole. Ära kiri tegin Lutsu käsikirjast 1953. aastal, et mul Lutsu teostest midagi puudu ei jäks. Käsikirja laenasin Lutsult endalt, kes arvas, et selle avaldamine trükkis ei ole enam ajakohane ja ta on otsustanud seda kõrvale heita. Käsikirja osad tagastasin 1953 a. tema abikaasale, kuna Luts ise juba surnud oli. Käsikirja osi hoitakse ala Lutsu majamuuseumis Tartus."

Uus ümberkirjutus erineb vanast pisut ka sisu ja stiili poolest. Ümberkirjutajast on saanud justkui "loov toimetaja", nagu öeldi omal ajal. "Ilmamaa" kirjastus võttis praeguse raamatu käsikirjaliseks aluseks Arnold Karu esimese ümberkirjutuse. Kahe käsikirja erinevuse piltlikustamiseks olgu toodud ümberkirjutaja viimane, täies ilukirjanduslikus hiilguses seletus jutustuse enda lõpupeatükist:

"Nõnda lõpeb Lutsu käsikiri, või õieti katkeb ja jääb oma lõppu ootama. Ning kui autorilt eneselt küsitakse, et miks ta lugu päris lõpuni pole kirjutanud, või kas ta kavatseb seda

teha, vastab ta, et: las ta tühi jääb sinna, kus ta on. Pole enam mõtet seda jätkata, sest see lugu pole nüüd enam ajakohane.

Jah, et kord oli kavatsus seda küll veel pikendada, kuigi ained kõik juba on ammendatud, aga olud on muutunud ja ma arvan, et seda raamatut pole nüüd enam kellelegi vaja...

Aga kui sa, armas sõber, või kaaskodanik, just teada tahad, mismoodi ma kogu seda lugu tahtsin lõpetada, noh siis võin ma seda sulle mõne sõnaga ära ütelda.

Ta otsib paberite hulgast, mida küll laual ja riualeiski leidub, käputäie mustandeid, osalt tindiga, osalt pliiatsiga kirjutatud paberilehti ja ütleb:

“Siia on mul kritseldatud kogu selle krempli lõpetus ja selle poole ma kavatsesin sammuda, aga – jäägu nüüd kõik! Kellel seda enam vaja!”

— — — —

Ning neilt pabereilt ma siis kirjutangi nüüd, peale autori surma, selle lõpuosa siia ära, et tema kirjutus ka minule mitte üheks poolelijäänud torsoks ei jääks...”

Selles lõigus on ümberkirjutaja jõudnud väga lähedale Oskar Lutsu stiilile!

16. novembril 1993.
Hando Runnel

Talve

**Arnold Karu
ümbekirjutuse järgi
aastast 1953**

I

Lumi sätendab allavaatava täiskuu heledal helgil. Taevas pole ainsatki pilvekest liikumas ja pole ka tuult, mis neid liigutakski. Pika sihvaka varju heidab üle õrna härmatisega kaetud vanade puude Paunvere kirikutorn. Pisut eemal särab tuledemeres suur kahekordne valge hoone, mis alles mõne aasta eest on püstitatud. Vanade hiiglapuude alla on lasilapuude külge köidetud terve rida hobuseid, kes tasaselt krõmpsutades närivad neile ettepandud märssidest ristikheinu, sealjuures tasa helistades kurinaid – ka aisakellade helinat on mõnelt kuulda. Kuid miski nagu hoiaks isegi hobuseid täna tagasi, et nad püha öö rahu liigse krõmpsutamise ei rüvetaks. See salapärane “miski” hõljub nagu karges talveõhus püha jõuluöö taustal.

Kirikust kostab jälle mürisevat oreliheli ja sellele kaasneb koguduse üha valjenev laul. Jõuluteenistus jõuab peagi lõpule. Lõpuks ometi avaneb kiriku uks ja hele valguseriba lõikab kiilu kaugele kiriku varjusse.

See on nii aga ainult üheks hetkeks. Siis juba muutub vana Paunvere kiriku esisel elavaks. Mustad ja hallid kogud, väljunud kirikust, sammuvad lume krudisedes ja tasaselt kõneldes hobuste suunas. Hobused, kellel aeg igavaks on läinud, muutuvad inimeste hääli kuuldes erksamaks, hirnahtavad vaikselt ja mõni helistab pead raputades kurinaid.

Pikk kõhn väikese habemetutiga vanamees tõuseb kirikupingist, kus ta nagu jalgu puhates on istunud, astub ukse poole, ühes käes väike reisukohver ja teises vanadusetugi – läikivaks poleeritud kepp. Jõudnud kirikuuksele, surub ta musta läikiva karvaga torukübara sügavale pähe, astub inimvoolust veidi kõrvale ja, pannes kohvriku maha, võtab taskust villase salli, et seda ümber

suu ja kõrvade mässida. Sidunud selle lõpuks sõlme, toetab end uuesti kepi najale, haarab kohvrikest kae otsa ja astub pikkamisi krudisevale lumele.

“Jah, vana Paunvere, – palju-palju oled sa muutunud nende aastakümnete jooksul, mil mina sind ei näinud,” sõnab vanamees enesele habemesse ja heidab pilgu üle kuuvalguses sädeleva aleviku. “Palju uusi ehitusi on siia püstitatud, aga see vana kirik seisab muutumatu omal kohal! Isegi vanad puud on nagu kasvus peatuma jäänud, et meenutada aega, mil ma siin veel koolipoisina jooksin. Siiski – muutust on olnud! Kirikusse on ju heledad elektrituled sisse seatud, ilusad valged elektriküünlad vanades kroonlühtrites, – aga muu on kõik endine. Jaa, ka õpetaja on uus, teda pole ma enne näinud! Tõesti imelik: ühed asjad muutuvad maailmas alaliselt, teised aga püsivad oma endises seisus kauakaua...”

Mõned hobused-saanid pöörduvad kirikumäest alla Kiusna silla poole, aga seda rada ei pööra keegi, mille ääres võõras oodates seisab.

“Ei tunne neist küll enam ühtegi,” sõnab võõras endamisi, “ei jää muud üle, kui pean mõnda peatama või jalgsi minema!”

Pikkamisi astub ta kirikumäest ühte rada mööda allapoole, jääb siis seisma ja vaatab tagasi. Eemal kaugemal mustab kõrgem metsafoon ja selle ees valendab kuuvalguses heledam riba – Suure-maa järv, mida nüüd valge lumevaip katab. Korraga segatakse võõrast tema mõtetes ja ta pöörab kähku vaate kiriku poole. Kuljuste kõlinal pöörab üks saan just samale teerajale, mille ääres temagi seisab. Ta astub sammu kõrvale ja jääb ootama. Liginevast saanist kostab heledaid naisterahvaste hääli, millele ühe vanamehe jäme hääli vahetevahel mõned sõnad sekka üüeb. Saan ligineb ja nüüd juba möödub hobune seisjast kiirel kõnnakul.

“Tprrr!”... kostab saanist ja tüse habemessekasvanud näoga vanataat tõmbab ohjad pingule. “Näh, inimene käib kallil jõuluööl jalgsi ja meil on ju ruumi! Hei, külamees, kaugele lähed? Istu peale ja sõidame üheskoos!”

“Palju tänu, – ega ma just väga kaugele lähe. Mul omalgi oli just nõu mõne hobusemehe saanipäralt küsida, et edasi saada. Te ju mõistate – vanad jalad! Kaugele teie tee viib?”

“Oh, meie tee viib kaunis kaugele soode ja metsade taha,” naerab vanataat. “Istu aga peale!”

Saanis trooniva tüseda, paksu kasukasse kõverdunud vanamehe kõrval istuv naisterahvas tõmbub vähekese ettepoole ja samuti nihkub ettepoole nende mõlemate jalgade peal istuv paksus palitus noor naisterahvas, tehes niimoodi ühte saaninurka võõra jaoks ruumi.

“Pole viga,” kostab see peale istudes, paljukes minu jaoks vaja, – olen ju peenike kui vorstitikk! Küll mahun siia nurka ära! Mul ainult see suur kasukmantel! Aga see annab ju kokku suruda...”

“Tõsi, tõsi! Noh, peal või? Pista aga jalad teki alla, egas muidu! Laseme nüüd siis sõitu! Muidu jääme Ülesoo omadele j algu!”

Kirikumäest tuleb kellade kõlisedes jällegi terve voor alla, aga need pööravad teist teed.

“Imelik!” mõtleb võõras eneses, kui saan juba liikuma hakkab. “Kirik seisab nagu ämblik oma võrgus, kust talvised teed hiigla-võrguniitidena kuuvalgel laiali viivad ja igas küljes kaugusesse kaovad! Ja igal teel on nüüd sõitjaid, – noored ei ole oma vanematelt päritud kombeid unustanud – jõuluõhtust kirikussesõitu kellade helinal!”

Mõnest saanist kostavad isegi heledad huiked kargesse õhku.

“Kaugele külamees siis ka läheb?” alustab paks vanamees juttu.

“Ega Paunverest mitte väga kaugele,” kostab võõras. “Olin kord ju ka siitnurga elanik, aga nüüd on kõik kuidagi nii võõraks jäänud.”

“Ei – tõesti ei tea,” kostab suure habemega vanamees. “Nii, et siis kaugele polegi minna?”

“Noh, on ikka... ei tea, kas leian ülessegi õige koha, kus kord paljude aastate eest sai elatud.”

“Kui kaua ära olla ja siis tagasi mõelda endistele radadele, kaob nii mõndagi meelest, aga koht, kus on elatud, ei unune ometi mitte kunagi...”

Võõras on nagu sügavasse mõttesse vajunud ja vaikib. Siis teeb aga saan vastu juhuslikku mätast põrgates järsu tõuke ja äratab ta jälle tegelikule elule.

“Ja-jah,” jätkab ta. “Kes teab, kas leiangi õige koha. Praegu, kuuvalgusel ei näe ju kuigi kaugele. Päeva ajal, noh siis on palju parem igal pool orienteeruda, aga ma ei teagi ju, kuidas sinne maailm nüüd välja näeb ja on...”

“Või tas'n'd viimase veerandsaja aasta jooksul palju muutunud on!” jätkab hobusemees oma juttu. “Mõni juurdeehitus... ja see on siis ka kõik. Aga kui teie veel paarikümne aasta eest siin käisite, siis peaksite vanu kohti ikkagi veel tundma.”

“Muutunud... hm-jah, – muidugi on ta muutunud,” sõnab võõras nagu endale habemesse. “Kui mitte tegelikult, siis vähemalt minu mõtetes. Võib olla, et mäletan Paunveret ja tema ümbrust päris hästi, kuid seda Paunveret, mida mina mäletan, pole vist nüüd küll enam olemas. Juba see suur valge maja aleviku kirikupoolsel serval, suurte akendega ja kahekordne – juba seegi muudab aleviku ilmet...”

“See on ju meie uus koolimaja ja küllap vist ka kõige suurem ehitus, mis Paunveresse üldse on püstitatud. Seal on nüüd ka keskkooliklassid avatud, nii et noortel pole enam vaja Tartusse või mujale edasi õppima minna, kes algkooli-osa on lõpetanud.”

“Noh, eks seegi ole suur muutus... Enne oli siin ju ainult köstrikool ja sellest pidi küllalt saama. Sain minagi oma alghariduse just siin vanas kihelkonnakoolis. Hm, – kui mõtelda tagasi veel neile aastatele, mil siin sai koolis

käidud, siis tuleb nii mõndagi huvitavat meelde. Ei tea, kas endistest kooliõpetajatest kedagi ka veel peaks siin elama?”

“Kes teab? Kui just nimepidi mõnda meele tuletada, siis ehk vast teab öelda. Eks neid ju lähe siit nüüd iga aasta minema ja tule ka jälle juurde, praegugi seal õpetajaid vist kümne ümber...”

“Minu ajal oli siin kihelkonnakooli õpetajaks keegi Lauri-nimeline, nagu mul veel meeles on...”

“Laur? Hm – siis olete teie küll vist sama põlve mees, mis minagi. Just minu kooliajal oli Laur siin õpetajaks. Aga tema on siit ammugi ära ja kes teab, kas ta enam elabki. Ta peaks siis küll juba väga vana mees olema. Jah, tema oli siis õpetajaks või nagu teda sel ajal nimetati – koolmeistriks; köster ise oli teiseks õpetajaks. Oli teine üks lühike paks mees ja kutsuti teda ikka Julk-Jüriks. Tema puhkab ka ammugi juba Paunvere kirikuaial. Ei mäletagi neid kõiki nii hästi enam, aga see on ikka veel meeles, et köster oli üks igavene isekas ja tige mees. Koolipoisid said teise käest alatasa sugeda.”

“Jaa-jah! Mäletan seda minagi, kuigi minu kõrvad ja juuksed just tema pihku ei ulatanud. Mul on meeles veel seegi, et tol ajal oli siin kiriku kellalööjaks üks ühe silmaga vanamees, kange kiskleja ja viinamees...”

“Oh, miks ma teda ei mäleta! See oli ju va ühe silmaga Lible! Noh, temagi puhkab juba üle paarikümne aasta hauas, olgu rahu temapõrmule!”

“Siis veel... mis mulle siin kohe silma hakkas, on see, et kogu alevikku on elektrivalgus sisse seatud. Kas siin on oma jõujaam ehitatud või tuleb vool kusagilt kaugemalt?”

“Oma alajaam on meil küll, aga vool tuleb ikka Ulilast, ainult sel juhul, kui seal teda ei jätku, antakse kõrgepingeliinidesse Ellamaa voolu. Sõja ajal lõhuti Ulila jaam päris ära, maatas, aga nüüd on kõik jälle ammugi juba üles ehitatud, ning isegi paremini, kui see oli esialgu. Nüüd on kõik Eesti jõujaamad lülitatud ühisesse võrku ja jaotavad oma voolu üle kogu maa vajaduste kohaselt.”

“Eks seegi ole ju üks suursaavutus meie väikerahva juures, et vähemalt valgustuse küsimus on suudetud lahendada. Nüüd on küll vist juba igas talus vool sees?”

“Igale poole ta siiski veel ei ulata. Liinile ligemates taludes muidugi, aga kaugemates metsanurga kohtades ja kehvemais majandeis igalpool siiski veel pole. Ei ole minagi veel sinnamaale jõudnud. Hea asi ta ju on, aga meile on siit üle soo ja metsa kaunis kauge maa, ning eriliin läheks üsna kalliks maksma. Mul on kodus praegu oma elekter. Tegin ise tuuleturbiini ja saan sellest kenakese hulga häda-valgust. Eks tulevikus näe, mis ette võtta. Kui poeg veel elas ja oli, siis unistas temagi elektrist, ta õppis ju ise tehnikakoolis seda ala, aga sõda viis mult poja ja nii jäi tookord kõik ehitus seisma.”

Vanamees ohkas sügavalt ja vaikis tükiks ajaks. Võõrale tuli kange kõhahoog peale ja kui ta jälle hinge tagasi sai, jätkas ta endisel teemal oma juttu.

“Siiski on siinseis taludes ka heledamaid tulesid näha, – ju sinna siis liin ikka ulatab?”

“Jaa, – siin on pealiin ligidal, mis siin viga sisse seada! Raja omadel on juba paar aastat valgus majas. Möödunud sügisel panid veel ühe traadi juurde ja nüüd on isegi nii seadinud, et saab palju koduseid töid elektri abiga ära teha. Seal kõrval rinnaku varjus on aga Saare, näed, vilgub tuluke, pisike nagu hundisilm, – seal küll veel elektrit pole. Nii on ju ka teisigi talusid, kuhu veel pole jõutud seada, kus veel ei tunta elektri suurt kasu, või kus jälle pole õiget peremeest majas...”

“Ah see suur tuli seal on Raja oma, eks siis vist lõpeb minugi teekond pea, sest siin ligidal elasin kord minagi...”

“Ega külamees ometi mitte Saarelt pärit ei ole? Vast ehk koguni – kui ma ei eksi – härra Tali?”

“Seda olen ma küll kogu oma elusuuruses...” kostab võõras ja jällegi surub esiletikkuvat kõhahoogu maha.

“Või Tali? Nojah, sellepärast siis ühised mälestused vanast koolielust ja lapsepõlvest! Minu nimi on Tõnisson, –

kui te seda veel ehk mäletate...”

“Tõnisson? Jah, – miks mul meeles ei ole, aga ega ei tunne küll – vast ehk siis, kui päevavalges oleks näinud...” vastab võõras.

“Nii et tulite kaua aja tagant jälle oma sünnipaika külastama, härra Tali? Mäletan küll, kui kord siit lahkusite ja pärast ei olnud teist enam midagi kuulda. Või siis Saare Arno on ikkagi elus! Ja mina uskusin küll ammugi, et olete Peetruse juurde kolinud! Ei olnud teist ju kippu ega kõppu kuulda.”

“Ega sinna Peetruse juurde minekugagi enam pikka pidu ole. Aastad juba niikaugel ja ka tervis tahab vägisi ülesse ütelda.”

“Tõesti suur uudis jõuluööl koju viia,” jätkab Tõnisson peale väikest vaikust. “Ja kus kandis te siis veetsite need pikad aastad? Kas olite ehk koguni Ameerikas?”

“Oh ei! Merede taha pole mu jalad siiski mitte saanud, kuigi nii kaua olen kodumaalt ära olnud. Olin pea kõik selle aja Alpi mägestiku algul ühes väikeses külakeses kooliõpetajaks. Arvasin, et veedan seal oma päevad lõpuni, aga saatus tahtis siiski teisiti. Surm riisus mult kõik, mis mind selle võõra maaga köitis ja siis ei jäänud enam muud üle, kui kord jälle isamaale tagasi pöörduda, et siin oma vanadusepäevad lõpule saata. Muidugi on nüüd Saarel hoopis võõrad inimesed sees... ega minu isa-ema küll enam ei ela?”

“See on õige küll. Teie isa-ema puhkavad juba üle kümne aasta Paunvere kirikuaias. Eks talus on olnud selle järel mitugi peremeest, aga nüüd on Saare juba mõnda aastat olnud teie isa õepoja käes. Jüri on tubli tööinimene, samuti ka ta naine, aga neil pole jälle lapsi. Rühmavad küll tööd rabada, aga – ei tea, kellele! Talu ise on küll väga lagunened seisukorras... Polnud seal ju õiget peremeest vana Tali surmast saadik... Ei tea, kas Jüri omad tunnevadki tulija ära... Noh, nüüd jõuamegi teelahkmele. Seal nende suurte pajude juures keerab roobastee Saarele sisse...”

“Seda muidugi... jah, et kas tunnevad,” sõnab Arno Tali nagu omaette, “kas tunnevad ja kas võtavadki vastu?”

“Tprrr!” peatab tüse vanamees hobuse. Pead raputades jääb see seisma ja vaatab nagu imestusega tagasi, kusjuures ta kurinad veidi kõvemat heli sünnitavad. Siinkohal pole taju harjunud peatuma. Võõras astub saanist maha ja jääb jällegi kepile toetudes tee äärde seisma, kuhu ta ka oma kohvri on asetanud. Ta heidab pilgu kuuvalgusest üle külvatud ümbrusele, silmitseb sätendavat lund ja ütleb siis:

“Oleks nagu ikka meeles küll! Vähemalt need kaks vana paju siin teeotsal. On teised ikka samasugused vanad, nagu neid nägin juba lapsenagi, ainult nagu pisut rohkem längu on vajunud...”

“Eks neilgi ole aastaid palju turjal... Küllap on seest mädanud, aga koore alt on veel haljad ja tugevad, et isegi kõvad tuuled pole suutnud neid maha murda. Ka oksti on teistel sageli maha võetud, aga seda tihedamad võrsed tulevad jälle asemele... Nii kui jonni ajaksid teised inimestega...”

Arno Tali kohendab oma kasukahõlmad jällegi koomale ja haarab siis Tõnissoni käe pihku, tänades väga jalavaeva lühendamise eest.

“Ega siis muud, kui astun aga siia tallu sisse. Olge tänatud mind edasi küütimast. Jõudsin õhtuks rongiga jaama. Pakid jätsin sinna ja tulin Paunveresse just parajasti kirikuteenistuse alguseks. Nii istusingi siis kirikus pingil ja puhkasin jalgu seni, kui algas kojusõit. Lootsin mõnele hobusemehele pära peale saada ja nõnda see ka läks. Olgu siis – jumalaga – koolivend Tõnisson, ja häid pühi teile kõigile!”

“Paremaid teile, härra Tali, ja head vastuvõtmist Saarel!” kostab Tõnisson ja raputab endise Saare perepoja kätt. Siis alustab habemik vanamees jällegi kuljuste kõliseses sõitu.

Tüki aega seisab võõras teeotsal ja silmitseb mõttes olles ümbrust, kuulab, kuidas sõitjate kurinate heli kaugenedes

kaob. Siis ärkab ta nagu unest üles, võtab kohvri kätte otsaja hakkab astuma lumist teed mööda vana talumaja poole.

II

Saare omad on endid jõuluõhtuks ümber laua kokku kogunud, niipalju kui neid seal kogumas ongi. Peremees popsutab isegi kallil jõuluõhtul armsaks saanud piibunosu. Perenaine on särisevad jõuluvorstid ahjust välja võtnud ja juba lauale asetanud. Tädi Alma, poolkurt vanainimene talus, vist veel vana Tali ajast saadik – pidi olema endisele Saare perenaisele kaugelt sugulane –, temagi istub laua otsas ja vaatab ajaviiteks pererahva jutuajamist pealt. Ta ei kuule enam kuigi hästi ja suigub vahetevahel omaette. Siis istub laua juurde veel röömsanäoline noor näitsik – vast aasta seitsme-kaheksateistkümnene punapõseline Maie. Ta on pärit linnast, vaenelaps. Oli suvel Saarel loomi karjatamas ja jäi ka talveks siia perenaisele abiks, sest mis seal linnaski teha! Maal saab ometi korralikult kõhugi täis süüa, aga linnas osta kõike kalli raha eest. Kuigi maatöö on raskevõitu, aga ega linnaski kerge ole kõhutäit teenida. Maie on lihtsa töölise tütar ega ole tal sellepärast ka mingit vara. Isa on tal sõjas hukkunud ja ka ema paari aasta eest temale hauda järele läinud. Nii pidi siis orvuks jäänud Maie ise oma leivapalukese eest hakkama hoolitsema. Ta on ka juba teist aastat Saarel karja hoidmas ja perenaist abistamas. Ega Saare Jüri küll kõrget palka maksa, aga ega ta noorelt tüdrukult kontimurdvat tööd ka nõua. Perenaine Maali on samuti hea inimene. Sulast siin talus polegi, sest Jüri ja Maali rühmavad ise tööd teha ja kibedal tööajal võetakse alevist mõned päevilised abiks. Maie on neile otse tütre eest. Egas see talugi ole’ju Jüri oma – tont teab, kellele ta õieti kuulub. Talidest ei teata küll enam ammu kedagi, kellel oleks talu kohta õigusi ja Jüri on siin nagu tõeline peremees.

Jõuluõhtuks on Jüri lauale asetanud vanaaegse suure kupliga lambi, mis pärineb küll vist juba talu endise omaniku

ajast. Seda põletatakse harva, sest ta tont justkui neelab õli, nagu Jüri ise armastab väljendada. Tavaliselt põleb siin ikka klaasiga seinalamp, aga kord aastas, kallil jõuluõhtul võib vanasse talukambrisse ka suuremat valgust lubada. Teistel kõigil nüüd ju elektrivalgus majas, särab nagu päike, kas võis keegi sellest Jüri lapsepõlves veel unistadagi!

Jüri ise on käsipõsakile lauanurgale toetudes mõttesse vajunud ja ta vasaku käe tüsedad sõrmekondid teevad laual energilisi liigutusi, nagu harjutades endid tulevasteks töödeks või meenutades möödunud töörohkeid päevi. Ajaleht on ta käest juba ammugi lauale langenud. Ta oli ootama jäänud, kunas vorstid veidikese jahtuvad ja siis ka ajalehest mõne sõna päevasündmusi lugenud. Et aga lehes midagi eriti põnevat ja huvitavat polnud, siis vajuski ta niisama mõtetesse, millest teda nüüd perenaise hää l ülesse äratab:

“Noh, vorstid on laual!” lausub see. “Mis seal enam oodata! Teised kõik teevad lõbusõitu kiriku juurde, meie aga istume nagu vaesed patused siin ümber laua ja vaikime nagu mõned matuselised!”

Jüri ajab end toolil sirguja pistab kustunud piibu tasku.

“Vana ennemuistne komme, et jõulud ilma verivorstideta ei või olla,” sõnab ta. “Eks hakkame minugi pärast proovima, kui tulised nad õieti on või olla võivad!”

“Aga kas jõululugemist ka lugesite, nagu vanasti tehti?” küsib vanatädi sekka.

“Eks nüüd ole ajalehedki lugeda,” kostab perenaine, “ja kes nüüd enam neid vanu piiblilugusid loeb või on...”

“Tõsi ta on,” jätkab Jüri. “Kellele need muistsed lood enam huvi pakuvad! Kui mina poisike olin, siis käidi kirikus veel nii-öelda usu enese pärast, aga nüüd käiakse ainult selleks, et paljalt vanast kombest kinni pidada. Mida õpetaja kõneleb, seda kuulatakse vist küll kõige vähem. Peaasjalikult aga saadakse seal sõpradega kokku ja minnakse siis üheskoos kas restorani, või tullakse seltsis lõbusas meeleolus koju.”

“Kirik on tõesti rohkem nagu moeasjaks jäänd,” kinnitab perenaine veelkord. “Aga minu arust jõulud ilma kirikuta nagu polegi õiged jõulud! Raadioaparaadi oleks pidand ikka ära ostma; oleks olnd nagu veidigi lõbusamat ajaviidet...”

“Ah, ajaviidet teisest kedagi või...” uriseb Jüri vastu. “Näe, Rajal lõugab teine vahel, nii et isegi siia on kuulda... Eks ta üks rahaneelaja ikka ole...”

“Raja omad ütlevad, et ei tulla teine sugugi mitte nii kallis, kui arvatakse.”

“Ah, mis neil viga ütelda, neil ju elekter sees ja voolu peal tuleb muidugi odavam, aga need patareid teevad aparadi kalliks. Küllap ta’nd midagi ju oleks olnd kah, aga või siis tööinimesel jälle aega on teisega mässata. Suure osa ajast lähevad patareid ise rikki, on teine rohkem poisikeste asi.”

Perenaine nihutab end lauale ligemale ja alustab vorstirõngast tükki murdes jõuluroa söömist.

“Ega muud jah, lapsed ja vanad,” sõnab Jüri, “hakkame aga peale! Palvelugemisest ei tule midagi välja, seda ei oska ei sina egamina teha. Aga imelik küll, et just seesugune komme on, et jõuluõhtul süüakse tulisest ahjust väljavõetud särisevaid verivorste.”

“Küllap ta nii on vanast ajast peale välja arenend. Enne jõulu tapetakse ju igas talus sigu, siis on värsket verd ja soolesid saadaval, – ju see on siin peapõhjuseks olnd...”

“Tänavu jõuluks jäi õlugi tegemata,” sõnab Jüri nagu omaette, “oleks ka nagu asjaks olnd pühade ajal keelt kasta. Pole meil ju siinkandis sugulasi ega ole ka pühade ajaks kuhugi külla sõita. Õlu oleks tõesti ära kulund...”

Perenaine lõikab nüüd suured viilakad sooja nisuleiba lahti, mis samuti just alles ahjust on võetud nagu vorstidki.

“Tulisele leivale võid peale!” ütleb ta siis naerva häälega nagu käskivalt. “Minule meeldib see kõige rohkem, ja siis head karget hapupiima peale rüübata...”

Jüri aga tõuseb laua äärest üles ja astub vanaaegse suure köögikapi juurde, mis oma seljaga suure osa Saare peretoa suitsunud seinast kinni katab. Ta avab ukse ja hakkab riulil

olevate pudelite keskel kõlistama. Tüki aega tõstab ta pudeleid ja klaase ümber, enne kui õige pudeli leiab ja sellega tagasi laua juurde astub.

“Ara peitnud teise,” ütleb muigaval näol, “aga mul jäi nagu meelde, et sinna ikka tilgake järele jäi; vaja seegi keelekasteks ära võtta.”

“Või mina teda sul peitsin,” kostab perenaine. “Said ju pühade ajaks kõik tühjad pudelid ja klaasid sinna riiulile kokku kraamitud, kas mina neid vaatasin, mis seal sees oli...”

“Noh, igaühele sõrmkübaratäie ikka saab,” kõneleb Jüri pudelit vastu valgust vaadates, “eks sa, Maali, too pitsid lauale, ma jagan selle kalli märjukese ära, et keegi ilma ei jääks!”

Perenaine tõuseb üles, kõlistab nüüd omakorda pudelite seas ja toobki pitsklaasid lauale. Jüri jagab pudeli sisu klaasidesse ära ja viimase jäägi pudelist kallab enesele kurku, ise seepeale sõnades:

“Eks olgu – pühade terviseks!”

Perenaine rüütab oma klaasi tühjaks ja asetab lauale. Tädi rüütab, maigutab mokki, krimpsutab nägu ja ütleb, et vahest kõhurohuks olla viin ikka päris hea asi. Nüüd on kord Maie käes. Tüdruk edvistab ja ei taha klaasi suu juurdegi tõsta.

“Egas see tilgake sind ära tapa!” hüüab perenaine naerdes. “Võta ära, ei tea kas teeb silmigi kirjuks!”

“Hakkab pähe...” kogeleb tüdruk vastuseks.

“Hakkab pähe! Noh, mõni asi, las hakkab!” hüüab perenaine. “Selleks teda ju võetakse. Kui teebki silmad veidi kirjuks, mis sellest! Näed siis viirastusi ja võib-olla, et isegi su oma tulevane tuleb silma ette...”

Nagu poolhäbenedes võtab tüdruk lõpuks klaasi ja rüütab selle tühjaks. Pannud klaasi tagasi lauale, katab ta näo kätega, tõuseb istmelt üles ja ruttab akna juurde, et keegi ta ilmet näha ei saaks. Seal surub tüdruk kuuma palge vastu külma aknaklaasi ja vaatab välja. Väljas on selge

kuuvalge talveõhtu. Murigi on oma kuudist välja tulnud, istub keset õue lumel ja vahib roobastee poole. Siis aga hüppab ta jalule ja laseb mõned heledad haugatused kuuldavale.

“Küllap vist kirikulised sõidavad koju,” arwab perenaine, “midas’ tal seal muud haukuda. Eks aeg ole ju ka kaunis hiline. Talitusega läks õhtul pikale ja sööki ei saand ka ennem lauale panna, kui vorstid hästi küpseks olid saand...”

“Keegi vist tuleb meile,” ütleb Maie. “Muri jookseb haukudes õuevärava poole.”

“Kes see nüüd jõuluööl ikka enam tuleb,” arwab Jüri ja hammustab sooja nisuleiba.

“Aga siiski tuleb,” vastab Maie aknast välja vahtides. “Pikk must kogu astub praegu õueväravast sisse ja Muri jookseb talle larinal vastu.”

Nüüd on väljast juba valju haukumist kuulda. Perenaine tõuseb istmelt ja ruttab õue, et koera vaikima keelda ja näha, kes see nii hiline tulija ometi on.

“Maiele tuleb kosilane, mis muud!” naerab peremees.

Tüdruk vahib aknast väljaja ei pane öeldut vist tähelegi. Koera kisa väljas läheb õige ägedaks ja selle hulka kostab nüüd ka perenaise hele hääl, kui ta koeraga tõreleb. Lõpuks on aga ka tulija tervitust kuulda. Siis jääb Muri väitja perenaise juhatusel astub sisse pikk musta kasukmantlisse riietatud härrasmees, peas must torukübar, näo ümber mässitud kirevavärviline villane sall. Jalas aga on tal kamassid, millele kalossid otsa tõmmatud. Kui uks tema järel on sulgunud, paneb tulija oma kepi seina najale, kohvri käest maha ning koorib näo salli seest välja. Kõigi pilgud jälgivad teda ja kambris valitseb sügav vaikus. Mees võtab kübara peast ja raputab sellelt lumekübemed maha. Lambi valgus langeb ta näole. Tal on hallid juuksed ja lõua otsas väike hall habemetutt. Seesugust meest ei ole siinkandis varem nähtud ja pererahvas arwab kohe, et võõras kusagilt kaugemalt on tulnud.

“Tere õhtust siis, siit-talu rahvas ja häid pühi teile!” hüüab tulija kõlava häälega. “Lõpuks ometi jõudsin külma käest ulualla...”

“Tere-tere, külamees!” vastab peremees. “Külamees tuleb vist alevi poolt?”

“Jah, seda praegu küll,” kostab tulija ja köhib hea hoo. Tasakaalu jälle kätte saanud, jätkab ta: “Sain end kiriku juures ühele hobusemehele rekke sokutada ja pääsesin nõnda üsna kerge vaevaga siia teeotsale. Jalgsi tulles oleksin praegu vast alles Kiusna oja kohal olnud.”

“Eks võtke aga kasukas seljast ja soojendage ennast,” ütleb perenaine. “Täna on väljas kaunis käre ilm!”

Sealjuures aitab ta tulijal kasuka maha võtta ja riputab selle varna.

“Võib-olla olete pika tee maha käind, eks puhkus kulub selle peale nagu marjaks ära,” jätkab Jüri.

“Hmjah,” kostab külamees taskurätiga nagu pühkides, “käinud olen ma võrdlemisi vähe, kui seada see kõrvuti sellega, mida olen läbi sõitnud...”

“Nii, et tulite siis päris kaugelt?” kordab Jüri teiste sõnadega oma endist küsimust.

“Üsna kaugelt, – rongiga... Jätsin oma pagasi jaama, võtsin vaid selle kohvrikena näpu otsaja tegin sealt kuni alevikuni väikse jalutuskäigu. Kirikus puhkasin veidi jalgu ja siis asusin siia poole kõndima. Kirikumäel sain Tõnissoniga kokku, tema saan tõigi mind kuni siia roobastee otsani, minu sihtpunkti, – kui mulle siin aga ainult ulualust lubatakse. Olen siin praegu ju hoopis võõras ja arvan, et keegi teist mind ei tunne...”

“Ei,” kinnitab Jüri, teravalt võõra otsa vaadates, kes nüüd tule-valguses seisatab. “Tõesti ei tunne! Aga kuhu teie siis nüüd jõuluööl enam lähete? Ei Saarel ole ruumipuudust, öömaja pole ma veel kellelegi ausale inimesele keeland.”

“Seda küll, aga kui see võõras tahab koguni pikemaks ajaks siia peatama jääda, – kuidas siis sellega oleks?” ütleb

tulija poolnaeruse näoga ja jääb siis küsivalt peremehe otsa vahtima.

“Kuidas?” küsib Jüri. “Ma ei saand teie küsimusest nagu hästi aru. Tahtsite vist küsida siia pikemaks ajaks elukorterit?”

“Just nii, just nii! Selleks ma tõesti ju tulingi, ainult küsimus seisab selles, kas võtate mind vastu, või saadate lihtsalt lumehange...”

“Ei, lumehange küll mitte mingil tingimusel...” kostab Jüri. “Aga kui küsida tohin, siis kust kandist külamees päriselt pärit on? Istuge aga laua juurde, meil parajasti soojad vorstid laual ja küllap teil võis pikal teel kõhtki tühjaks minna. Istuge aga siia, palun, – olge lahke!”

Perenaine ulatab oma istme võõrale ja läheb endale uut tooma. Võõras võtab pakutud tooli vastu ja istub laua juurde.

“Tulin tõesti kaugelt,” algab ta siis, “aga enne, kui sellest kõnelda, lubage küsida, kas teil kellelgi on meeles üks väike lugu piibliloost, jutt ühest ärakadunud pojast, kes isamajasse tagasi pöördub pärast seda, kui ta sealt kaua on ära olnud?...”

Hetkeks valitseb toas vaikus. Siis turgatab perenaisele midagi meelde... Ta müksab peremehele küünarnukiga külje pihta ja küsib tasase häälega:

“Egas külamees ometi mitte sarnane ärakadund poeg ole?”

“See on siiski just nii!” kostab võõras iga sõna rõhutades. Olen tõesti üks kadunud poeg, kes nüüd paljude aastate järel on võõrsilt kodumaale tagasi saabunud...”

“Siis pole ma oma arvamistes eksind,” lausub nüüd ka Jüri pikkamisi. “Olete ehk viimati veel sellesama talu perepoeg, kes noores põlves siit ära kusagile võõrale maale rändas?”

“Täiesti õieti arvatud,” kostab võõras, “olen tõesti siit-talu poeg Arno Tali, kes kord isamaja maha jättis ja võõrsilt läks õnne otsima. Nüüd, aastate järel, saabub ta tagasi just nagu

kadunud poeg oma isamajasse ja palub siin ulualust... Kadunud pojalt oli veel isagi elus, kelle jalge ette ta end kahetsusega võis heita, – minul pole aga kedagi enam, kes mind siin tunneks. Minu vanemaist pole kumbagi elus, isamajas elavad hoopis teised inimesed ja mina pean end otse häbematuks tunnistama, et neilt julgen tulla ulualust paluma.”

“Ulualust leidub Saarel ikka,” ütleb Jüri. “Aga ainult – kui vastuvõetav see teile on. Teil on ju seaduslik õigus siin ulualust saada – kuidas võiksite meie seda teile keelama hakata!”

“Ei, – õigust pole mul siin küll mitte mingisugust... Lahkusin siit omal tahtel ja otsisin uusi sihte võõral maal ja võõra rahva seas. Sellega loobusin siis ju ise isamajast ja kodumaast... Jah, õigust pole mul Saarele küll sugugi rohkem, kui mõnel teisel. Võõrsil lakkas mu kodu olemast ja seal uut otsida polnud enam minu võimuses. Nõnda pidin nüüd üles otsima vana kodumaa ja vana isamaja, et siit ulualust paluda, kuniks mulle veel elupäevi jätkub. Nii on lood, kallid sõbrad!...”

Uuesti valitseb kambris vaikus. Maie on tagasi laua äärde istunud ja silmitseb võõrast, kes kannab peent kalevist ülikonda, aga ise nimetab end kerjuseks...

Nüüd aga tõstab Jüri jällegi oma pilgu, mis sihitult ringi uitnud, võõra näole ja ütleb:

“Mis ulualusesse puutub, siis seda vaatame järele, kuidagi ikka hakkama saame. Egas inimest või hange otsa ajada! Praegu on meil ju väike kambrike hoopis tühi, ainult tühja-tähja kolu täis. Selle võib ju korda seadida, ainult ahjuga on asi halb, see on hoopis sisse langend. Seal oleks teil omaette hea elada, aga enne peame pisut remonti tegema. Talvel nüüd sisse just ei saja, aga katus on sealt kohalt väga lagund, seda peab küll veidi kohendama, muidu teeb vihmade tulekuga kambris uputust. Meie oleme siin ju ka nagu ühepäevaliblikad eland. Pisiremonte oleme ikka teind, aga midagi suuremat pole ette võtnud. Kogu aeg oli ju

see arvamine, et kui meie paneme talu korda, siis ehk tekib kellelgi isu selle järele ja ta hakkab meid siit välja kangutama. Nii olemegi püüdnud parandada ainult seda, mis just väga karjuvalt nõudis... Pole meile ju kõiki ruume vaja olnud ja nii on see ka lohakile jäänd. Noh, seniks peame aseme küll siia seadima, kuni remondiga hakkama saame.”

“Ah, egas ta talvel kaelajookse, arvab külaline. Kevadel katsume uue katuse peale panna. Eks kõik kambrid vaja vist uut katust, sest see vana on ju muidugi üsna auke täis.”

“Kas nüüd just uut, aga vana vajaks ikka lappimist küll, sest kes teab, kui terved need seinadki siin enam on.”

“Teil on õigus, peremees!” kinnitab nüüd ka külamees ja noogutab peaga. “Tuleb järele vaadata, kas see maja vääribki enam uut katust! Kui juba põhjaliku ehitusega peale hakataja sellele kulutusi teha, siis tuleks alustada vundamendist peale.”

“Teil on õigus, härra Tali, – aga see nõuab jälle omajagu kapitali. .. Pealegi, kuna meie pole siin mitte omanikud ega jäädavad...”

“Kuidas, kas Saare siis nii kehvaks on muutunud, et pidamist enam ära ei tasu, nii et siit tahate ära minna?”

“Seda küll mitte, aga egas meie ei ole ju ometi Saare päris-omanikud...”

“Ei ole Saarel minu teada ligemaid pärijaid! Mina ennast ei loe, sest mina pole ju põllumees ja niikuinii siit mingit osa ei taha. Olete kord juba seda talu majandama hakanud, siis tehke seda ka edasi. Edaspidi kanname hoolt, et see kuuluks päriselt teile. Minule oleks vaja ainult nurgakest, kus ma vagusi oma viimaseid päevi võiksin veeta, sest küllap pole mu elu enam kuigi kauaks.”

“Mis te räägite! Pealtnäha olete ju täies jõus mees... Kas siis võõramaa õhk teie tervisele nii kahjustavalt on mõjund, et eluõhtut arvate ligidale jõudvat?”

“Mis puutub mu üldisesse tervislikku seisukorda, siis see on juba lapsest saadik olnud kehv ja keskeas muutus kord veel õige halvaks. Aga just tänu sellele, et elasin kõrgel

mägestiku kliimas, muutus kõik nagu jälle paremaks. Viimasel ajal on aga kops end jälle tublisti tunda andnud. Vist olen kusagil veidi külmetanud ja nüüd vaevab mind tihti ränk köha. Loodame siiski, et kõik jälle paraneb ja tervis veel ehk mõne aasta vastu suudab pidada. Ma panin oma igaaastasest palgast ikka väikese osa kõrvale, nii et teile ka ulualuse ja toidu eest võin tasuda.”

“Ah, kulla sõber, mis siin tasumisest kõnelda! Kui meie ainult suudaksime teile väärilist eluaset anda...”

“Aitab sellest väikesest kambrist minu jaoks küll. Ega mul ju mingisugust koli ega kraami pole. Kõik on ainult kohvrites ja kastides. Mahub lahedasti mõne riuli peale ära. Küllap seame ka katuse korda. Ja eks kevadel vaatame, mis edasi saab. Hea, et ikka elamise eest leidsin! On ju vahepeal siit sõjad üle käinud ja mitmesuguseid aegu läbi elatud. Võis ju sedagi karta, et Saarest enam asetki järel pole...”

“Egas need sõjad head teind kusagil! Aina elamist laostasid ja varemeid jätsid järele, kustule käisid. Aga jumal tänatud, nüüd on kõik see koledus jälle seljataga ja uus rahuaeg parandab pikkamisi need haavad, mis sõda on tekitand.”

“Ah, mis te nüüd kallil jõuluööl sõja-asjadest kõnelete!” hüüab perenaine vahele. “Asuge aga vorstide kallale – näe, äragi jahtund teised päris... Võtke siit sooja nisuleiba ja – juttu on aega pärast ki ajada!”

Perenaine teeb söömisega algust ja teised järgnevad tema eeskujule.

“Mul on seal kohvris ka pisut ülejääki lõunast, mida rongis sõites sõin. Valgas peatuse ajal võtsin einelauast pisut lisa, mõned saiad ja pirukad, sest arvasin, et muidu ikka kohale ei jõua kõndida.”

Arno tõuseb laua juurest, võtab kohvri ja avab selle. Sealt tõstab ta mõne käputäie praänikuid lauale ja ka poolekslõigatud saiapäts tuleb nähtavale.

“Ka see tuleb ära tarvitada,” sõnab ta, “sest muidu kuivab ära ja läheb raisku.”

Kui ta siis kohvri jälle on seina äärde asetanud, istub ta söögilauda, kus perenaine talle vorstirõnga ette tõstab.

“Reisu alustasin küll juba mitmed head päevad tagasi. Ega see tulek ju nõnda kerge olnudki. Sai küllalt vaguneis loksutada ja ooteruumides istuda, enne kui ükskord siia pärale jõudsin – just jõululaupäevaks –, et oma sünnikohas jõuluvorsti ja sooja nisuleiba maitsta...”

“Aga natukese jäite siiski hiljaks,” jätkab Jüri naeratades. “Just enne teie tulekut tühjendasime selle pudeli siin ära ja nüüd pole mul külalisele keelekasteks midagi pakkuda. Joomamees ma pole ja sellepärast pole mul ka keelekastet kodus. Seegi tilgake oli ülejääk pudelist, mis seatapuks sai toodud... Nüüd pole tõesti enam midagi pakkuda...”

“Ega minagi viinamees pole!.. Juba tervislikel põhjustel olen sellest püüdnud hoiduda ja viina nii vähe maitsnud kui iganes võimalik. Hea, kui toit käes on, viin jäägu hoopis tagaplaanile!”

“Ei, kus sa sellega!” hüüab Jüri naerdes. “Leib võib olla, aga viin peab olema! Nii oli see alles mõne aasta eest moes! Nüüd on joomine nagu jäänd jälle vähemaks. Üksvahe oli see väga hoos...”

“Eks see olnud sõdade tagajärg... Need viivad ju rahva moraali ikka alla ja võtab aega, enne kui olukord jälle paraneb. Eks ta olnud seal, kus mina elasin ja olin, just niisamuti. Mitte küll joomises, aga nii rahva igapäevastes elukommetes... Nüüd on sealgi kõik jälle endisesse rööpasse jõudnud tagasi minna.”

“Ei-nojah, muidugi, sest egas ju ükski rahutus ometi igavesti ei kesta; kord rahunevad kõik tormid, mis kord on mässand ja pikkamisi vaibuvad ka hiiglalained, mis mässava mere kaldaid on peksnud...”

“Noh, sööge, sööge,” sunnib perenaine. “Muudkui aina kõnelevad ja kõnelevad ja toit on hoopis külmaks läind, kas pane või uuesti ahju sooja! Pärast on ju aega jutuaajamiseks küllalt! Ma vaatan nüüd, kuidas magamisasemetega lood...”

“Jah, laseme aga hambad töötada,” nõustub Jüri. “Maalil on õigus, juttu saame hommegi ajada...”

III

Tüki aega valitseb Saare peretoas vana söögilaua ümber päris vaikus. Kõik lasevad jõuluroogadel hea maitsta. Siis alustab külaline uuesti oma poolelijäänud jutulõnga.

“Nii-nii!” ütleb ta pikkamisi. Nüüd olen siis jällegi tagasi vanal kodumaal ja edasi juba vaatame, mis saab ja on. Aga kuidas elavad ka teised Paunvere kandi inimesed, näiteks Raja omad? On seal veel endised inimesed talus või on kõik samuti uute kätte üle läinud?”

“Eks seal ole uusi ja vanu, aga mis neil viga elada! Rikas koduväi, meistrimees pealegi... On talu nüüd nii välja ehitand, et midagi enam ei oska soovida. Igal pool aina elekter ja elekter... Nii kui siia liin veeti, nii kohe ka Raja Kaarel seadis oma tallu sisse... Eks esiti tulnd küll kallis, nagu Kaarel isegi ütles, aga pärast muutub elu jälle selle läbi hulga kergemaks. Palju koduseid töid teeb ta nüüd elektri abil ära ja nagu ta alati ütleb: elekter olla saand talle möödapääsemata vajaduseks! Tal on veski sisse seatud, kreissaag, hekslimasin, veepump ja nii mõni muugi asjandus. Rääkis alles hiljuti, et tal nüüd nõu on viljapeksumasinat osta, et siis oleks kõik nagu omast käest...”

“Hea edasipüüdlik peremees... Aga nagu ma mäletan, oli Rajal kaks tütart, vanem neist sai vist Ülesoole perenaiseks...”

“Jah, Teele sai ülesoo Tootsile mehele. Eks nemadki ole küllalt tööd teind ja vaeva näind! Vana Ülesood ei tunne äragi. Toots on selle kõik nagu hoopis uueks loond. Ainult ise on nad vanaks jäänd. Joosep on tublisti küüru vajund. Nüüd tal vanem poeg juhib majapidamist juba mitu aastat. Vana Joosep on taluasjanduse kõik tema kätte andnud. Ise jalutab,

kaks kätt püksitaskus, põldude vahel, popsutab piipu ja ajab head juttu, kui kellegi tuttavaga trehvab kokku saama.”

“Nii-nii... Aga kuidas sattus siis Rajale see meistrimees-koduväi, – temast ma küll ennem ei ole kuulnud. Sinna pidi ikka koduväiks tulema kirjanik Luts, nagu ma mäletan...” päris jällegi vanamees.

“Ah, ei Lutsust saand tulijat ega kedagi. Ega apteekrist ikka põllumeest saa! Temagi õpingud jooksid niiöelda karile. Õppis küll apteekriks, aga õppis sealjuures ka alkoholist liiga suurt lugu pidama! Ei saand siis ka ühtegi apteegikohta kinni peetud. Lõi lõpuks kõige selle kraami peale käega ja hakkas kirjanikuks... Kirjutas hea kaenlatäie raamatuid. Esimese suure sõja järel tutvus ta kellegi välismaalt pärit naisterahvaga ja abielluski lõpuks sellega. Valitsus kinkis talle kui vanemale kirjanikule Tartusse Tamme Puiesteele väikese maja ja seal ta nüüd siis elab. Tema naabriks on vana elatand laulukooride juht Juhan Simm, kellele samasugune maja on kingitud. Mõlemad naabrid on väga head sõbrad ja armastavad aega mööda saata kõrtsilaua taga istudes ning möödunud aegadest kõneldes. Lapsi neil kummalgi pole, sellepärast on Lutsu kõnekäänuks saand lause, et kellele me kogume, niikuinii pärijat pole, parem siis juba oma viimane elunatuke veidi lõbusamalt mööda saata, kui seni on läind. Nõnda siis võibki nüüd Lutsu näha peaasjalikult viinaklaasi taga istumas, paljas pealagi hiilgamas nagu kaalikas... ja juba tema suur lillakaspunane nina ütleb igaühele, kellega tegemist on.

Ka kirjaniku-ametist ei taha enam midagi välja tulla, nagu ta ise seda olla öelnd. Olnd tal kord kavatsus kogu oma elulugu kirja panna, aga näe – ilmasõjast kaugemale ei ole saand. Tema viimane eluloo-raamatuke “Pikem peatus” jäändki peatuseks. Katsund siis veel korra midagi rahva elust kirjutada, aga nagu ta ise öelnd: ei ole midagi olulist meelde tulnd! Viskand siis va Pügala Jüri lood paberile ja see olndki kõik. Ei enam üht sõnakestki! Noh, pensioni ta ikka veel saavat ja sellest siis ka elavat. Toots on temaga Tartus

käies mitu korda kokku saand ja teda Ülesoole külla kutsund; Luts luband ka iga kord ilmtingimata tulla, aga seniajani ei ole teda väljaspool Tartut küll keegi näind! Ja ega ta vist saagi sealt välja enne oma surma...”

“Või teda siis keegi sealt peale surmagi välja toob,” sõnab perenaine meeste jutu vahele, “ju tal plats surnuaial juba ammu vai-mis...”

“See võib olla küll,” jätkab Jüri. “Toots temast ikka kõige rohkem teab ja on. Kui Ülesoo vanaga viimati kokku juhtusin, kõneles ta mulle paljugi huvitavat. Need jutud kõlasid küll nagu mõned anekdoodid, aga Toots ise kinnitas, et kõik see olla siiski sulatõsi. Nimelt saand Luts kord abirahast osa kätte, kõike talle ju kunagi korraga pole makstud, ja astundki mees siis raha taskupõhja surudes kodu poole. Teel tulnd tal aga tuttavast kõrtsist mööda minna. Siis pand vana Luts kaks kätt kokku ja palund, et armas jumal aitaks teda nüüd sellest kiusatusest mööda pääseda! Noh, saandki mööda. Siis aga jäänd jälle tänavale seisma, pand uuesti kaks kätt kokku ja öelnd, et armas jumal, hea, et sa mind aitasid sellest hädaohust mööda, selle peale on nüüd küll vaja üks topka teha, – ja läindki tagasi kortsu ega tulnd sealt ennem välja, kui kõik raha olnd taskust otsa lõppend. Ha-ha-haa!” naerab Jüri ja lõpetab oma jutu.

Võõras kuulab seda muigel näoga pealt ja jätkab pärast väikest vaikusemomenti oma küsitlusi.

“Nii et kirjanikust siis ikka ei saanudki Rajale koduväid?...”

“Ei. Aga Rajale tuli hoopis tublim koduväi kusagilt Puka või Elva poolt kandist. Kaarel on kõigiti hea põllumees, ta olevat vist isegi põllutöökoolis õppimas käind. Ka Liide on osav ja hea perenaine. Talu on nad heale järjele seadind ja ilusad hobused ja hea karja soetand. Neil on kolm last. Kõige vanem poeg Oskar on juba aastat üheksateist vana ja õpib linnas tehnikakoolis. Tütar Alli on neljateistkümnene ja pidavat tänavu vist algkooli lõpetama. Noorem poeg Jaan on

vast aastat kümme vana ja käib alles kolmandat talvet koolis.

Aga Kaarel ise on veel ka väljaõppinud ehitusmeister. Tema plaanide järgi on Paunveres mitmedki majad püstitatud. Ülesoo Teele sai varem mehele, tema lapsed on nüüd juba hulga vanemad. Poeg Juulius on kolmekümne ümber ja juba mitu aastat isa kõrval talus peremeheks. Teine poeg Paul on kahekümne kolmene ja käib Tartus koolis. Tütar Helmi on kaheksateist, käis ka kusagil koolis, aga praegu olla vist päris koduste talituste peal. Sõjad rikkusid ju mitmelgi õpingud ja laastasid talude jõukuse, aga nüüd on mõndagi jälle paranemise teel...”

“Seda muidugi... Aga – siin elasid kusagil ometi ka rätsepmeister Kiire omad! Kuhu need ka kõik on jäänud või saanud? Käisin ju nende poistega üheskoos koolis. Sageli sai koju tulles omavahel mõni pisike rüselemine tehtud. Palju on küll meelest ununenud, aga mõne poisi kuju mäletan siiski veel kaunis selgesti. Toots tegi koolis teistega alati igasugust nalja...”

“Noh, mina olen hiljem siia kanti tulud,” kostab Jüri, “ega ma neid kõiki just tea ega tunne, aga niipalju kui ma mäletan, puhkab vana rätsepmeister Kiir küll juba üle paarikümne aasta hauas. Üks ta poegadest sai Vabadussõjas surmaja noorem hukkus vist hilisemates keeristes. Üksainus – vist kõige vanem – elab praegu veel Paunvere alevikus. Aga näe, kus oli teisel kord ka õnne! Sai võiduloosiga suurema summa raha. Ma mäletan jah, et vanal Kiirel oli seal Kiusna küla teelahkmel oma maja, aga millegipärast pole vana Kiir Jorhist pojaga läbi saand ja see eland kusagil mujal. Kiirte abielupaaril olnd vist veel üks laps, noh, mina ka ei tea, kas poeg või tütar, aga see surnd õige noorelt ära. No vana Kiir jäi ka lõpuks leseks ja peale tema surma müüs Jorh kogu selle majalobudiku küttematerjaliks maha. Aga Jorhil ikka oli kord kusagil asunikukohtki olnd, aga või siis tast mingit põllumeest, müünd jälle ära, ja küllap tal oli vist ka enesel enne natuke

raha kogutud, nii et ehtas enesele alevikku väikese maja ja seal ta nüüd siis elab. Kas ta rätsepatööd enam teebki – on ju kaunis vana mees... Nüüd nooremaid hulga peale kasvand ja öeldakse ka, et Kiire Jorh päris hea nõelamees polevat olndki. Vanaks jäänd teine, kannab prille, vist siis nägemine juba ära, nagu mina teda mõnel korral olen juhtund kohtama. Naine oli tal nooremast peast pikk nagu oalatt, aga nüüd on see ka nii küüru ja kõssi vajund, et ei tunne enam äragi, käib päris kepi najal. Nägin neid mõnikord turul. Aga noh, – neil nüüd ju oma maja, üürilisedki sees, mis siis viga elada! Kes nende aleviinimeste elu ja olu nüüd enam teabki! Egas Paunvere pole enam endine vilets kirikuküla! Oh ei! Paunvere on nüüd hoopis teine kui siis, kui teie noorena siinkandis elasite. Terve kogu ilusaid maju on sinna ehitatud, tänavad tehtud ja – pealtnäha – linn mis linn juba! Seal on oma kauplused ja ettevõtted... Oi, teie lapsepõlve Paunveret pole ammu enam olemas! Kõik on uueks saand! Kõik muutub ja seda on üksainus inimpõlv oma eluea kestel ise oma silmaga näha võind...”

“Tõsi-tõsi!” sõnab mõttesse vajunult Arno Tali, kes Jüri vastas samuti käsipõsakil lauale toetub. Nad ongi laua ääres ainukesed istujad, sest naispere on vist juba voodisse une kaissu läinud.

“Jah, kõik on muutunud...” kordab Arno, “üksnes lapsepõlve mälestused elavad hinges kustumatult edasi ega kao vist surmaski. Mäletan, kuidas veel poisikesena siin hoonete ümber paljajalu jooksin, kuidas kõik toapäälsed ja urkad said siis läbi ronitud ja luusitud. Mis sellest, et olin mõnikord üleni toimuja ämblikuvõrke täis... Metsas ja karjamaal oli iga kivi ja känd mulle tuttav ja mul olid neile isegi nimed pandud. Ega ju hooned ole siin palju muutunud, nemad on endiseksjäänud, aga seda muistset Saaret pole tegelikkuses enam olemas! See mõlgub ainult mu mõtetes. On meeles hulk ilusaid päevi, mil siin võsades ja metsades sai ümber luusitud. Suuremaa järvelgi sai kalu õngitsemas

käidud, rääkimata oma kirikumõisa veskijärvest ja Kiusna ojast... Kaugel kauges minevikus on nüüd kõik need ajad..."

"Egas minugi lapsepõlv palju teisiti polnd, ehk küll minu sünnipaik oli hoopis teises maanurgas..."

"Ikka veel lobisete siin ilmast ja maast! "tuleb perenaine tagakambrist jälle istujate juurde. "Ega meestel ju see jutt ilmaski ei lõpe! Külaline on väsind ja tahab puhata. Jätke nüüd tänaseks ja minge ära magama! Ma tegin külalisele diivani peale aseme, ega me enne küll sinna väiksesse tuppa kolistama ei lähe, kui peale pühi! Kas soovite ehk juba pikali heita?" pöördub ta siis külalise poole.

"Oh, perenaine, – suur tänu teile hoolitsuse eest, – eks väsimust ole omajagu muidugi, aga egas jõuluööl ju mindagi üldse magama! Nii see vist vanasti ikka oli?"

"Vanasti! Nüüd on ju kõik muutund, mis seda vana enam meelde tuletada!" sõitleb perenaine.

"Meie ju ka vana aja inimesed, meie mälestustes on veel vaid endine aeg – ja sellest on, nagu ma juba ennegi ütlesin, raske lahkuda... Aga on ju ka mõnus istuda soojas toas jõululaua ääres ja mõlgutada mõtteid kõige selle üle, mis iialgi enam tagasi ei pöördu. Eks ole nii, kallid pererahvas?"

Jüri noogutab peaga. Ta käsi teeb liigutuse tasku poole, kuhu ta vähe aega tagasi on pistnud kustunud piibu.

"Kas külamees on suitsumees?" küsib ta siis. "Mul küll muud tubakat pole pakkuda, kui omakasvatatud pinutagust, aga hädapärast kõlbab ka see tõmmata."

"Ei, tänan, peremees, ma pole seda tööd suutnud senini selgeks õppida! Nõrk tervis ei lasknud mul sellega noores põlves alustada ja nii see komme mulle külge ei jäänudki."

"Aga külamehele vast ehk piibusuits ei meeldi? Ega minagi just väga suur suitsumees pole, aga kohe tunnen nagu puudust millestki, kui piipu hambus pole. Ega teil midagi selle vastu ole, kui mõned popsud tõmban?"

"Ei, kulla sõber, ei! Mis see väike suits ikka teeb. Teinekord oli sõidu ajal vagun suitsetajaid puupüsti täis, aga egas ving ju nii kiirelt tapa! Tehke aga nii, kuidas teile

meeldib! Teil ju päris healõhnaline tubakas, olete parkimisel vist mingit aroomi juurde lisanud?”

“Aroomi või? Ah lõhna – seda annavad kirsilehed ja kuivatatud mooninupud, mida vähekese sekka panin, et tubakalehtede tavalist sarvekõrvehaisu kaotada,” kostab Jüri ja topib oma piibu täis.

“Eks ta ole muidugi harjumuse asi,” lausub külaline ja jätkab siis veel küsimisi ühe kui teise Paunvere elaniku kohta, millele Jüri vastuseid annab, nii nagu tema neid asju on kuulnud või näinud.

Kaua istuvad nad kahekesi juttu vestes veel laua ääres. Vaata et alles hommiku eel heidab külamees temale valmistatud asemele puhkama, Jüri aga süütab laterna ja läheb veel lauta ning talli loomi vaatama, viies neile jõuluroaks kaasa kellele tükikese leiba, kellele lihtsalt peotäie jahu.

IV

Peale pühi teeb Saare Jüri, nagu ta on lubanud, väikese kambri korda, et külaline sinna oma aseme võib sisse seada. Ka tuuakse Arno kastid ja kohvrid raudteejaamast ära. Neid pole küll palju, aga selle eest on nad jälle hästi rasked – just nagu oleksid tina täis – nagu jaama laomees seda naljatades väljendab.

“Võõralt maalt tulnd,” kostab Jüri, “tont teab, missuguseid aparate või masinaid ta sealt kaasa on toorid!”

“Või isegi kulda,” naerab laomees.

Jüri aga laob pakid ree peale ja toob nad kõik Saarele. Ja peagi teab Paunveres juba igaüks, et Saare Arno on koju tulnud kusagilt kaugelt-kaugelt maalt, kus ta oli olnud üle veerandsaja aasta kooliõpetajaks.

“Mida ta küll siin tegema hakkab?” küsivad ühed omavahel juttu ajades. “Töömeest tast niikuinii enam ei saa – on selletarvis juba liiga vanaks jäänd...”

“Mis muud, kui võtab Saare enda kätte ja hakkab peremeheks...” arvavad teised.

“Noh, küllap ta hakkaks, aga ütelge ise, mida linnamees talutööst teab või on! Jüri võib tema pärast vist küll surmani Saarele edasi jääda! Vahest saab alevis mõne kirjutaja koha... Või mine tea, mida ta seal võõral maal õieti on õppind või olnd!”

“Olnd seal koolmeistriks, nagu kõneldakse, aga eks jäänd vanaks ja mis siis muud, kui anna noorematele ruumi ja koli ise ära kodumaale tagasi, kust oled tulnd! Pole ju naljaasi võõral maal elada. Aga, kes tont teda küll siit nooruses välja ajas? Eks jäänd isa juurde ja pidand talu!”

“Kõneldakse, et jooksnud seeliku järel minema. Kes sedan’d küll õieti teab, aga nii kõneldi omal ajal. Nüüd

sellest juba mitmed aastakümned mööda, kes seda kõike enam teab või mäletab, kuidas see lugu just oli...”

Nii need jutud siis liiguvad. Igal pool, isegi Paunvere alevikus ei kõnelda muust, kui Saare Arnost, kes nüüd jälle koju tagasi on saabunud. Vähesed on teda näinud, aga siiski teatakse kõnelda, et olla teine õige kõhnaks jäänud ja näost ära lõppenud seal võõrsil...

“Ei see vist kevadist käokukkumist enam kuule,” kinnitavad mõned, kuigi ise kõne all olevat isikut silmagagi pole näinud. Niisiis polegi sel aastavahetusel Paunveres põnevamat juttu, kui Saare Arno kojutulek. Tõnisson on teda esimesena näinud ja sellest kodus kõnelnud. Sealt need jutud siis alguse on saanudki. Aga igaüks, kes seda kuuleb, ruttab uudist edasi kõnelema, unustamata omapoolseid kommentaare ligi panna.

Mõni päev peale uut. aastat käib Saare Jüri alevis veskil ja tuleb sealt koju. Sama teekond on ka ühel teisel ligidase asula mehel ja lastes hobuseid kotikoormatega tasaselt kodu poole sammuda, kõnnivad mehed omavahel juttu puhudes ja pupusid popsutades koormate järel. Muuseas torkab külamehele meelde ka Saare Arno kojutulek ja ta hakkabki Jürilt nüüd selle kohta pärima.

“Teile olla uus peremees majasse tulnd – kas võtab kevadel talu teie käest hoopis ära või jälle paneb kõrge rendi peale?”

“Ei vist üht ega teist,” kostab Jüri. “Niipalju, kui mina temast olen aru saand, temal küll põllumehe välimust ei ole. Kõneles, et tema ei taha Saarelt isegi mingit osa. Kes teda just teab, mis plaanid tal peas võivad olla, aga näha on senini olnd, et ta meilt peale ülalpidamise midagi pole tahtnud. Päris täpset jutuajamist meil küll selle üle pole olnd, aga – eks kevadeni ole ju ka veel aega. Muidugi on taju talu ligem pärija, aga kui ta minu kasuks oma õigustest loobub, nagu ta seda esialgses jutuajamises tähendas, noh, siis on ju kõik väga hea...”

“Ole aga ettevaatlik, Jüri! Seal väljamaal õpitakse ju kõiksugu kavalusi kätte, kuidas naabri nahka üle kõrvade venitada! Seal tõmmatakse vest nõnda seljast ära, et kuub ei liigu! Ole ettevaatlik! Märtsi alguseks katsu vähemalt kindel omavaheline leping tasku saada! Ma aleviis nagu poole kõrvaga kuulsin teiste jutuajamist pealt ja juttu oligi just Saare uuest peremehest. Olla teisel salajased plaanid talu kogu inventari ja loomadega sinult üle võtta! Sellepärast ma sulle seda justnagu hoiatuseks ütlesingi...”

Jüri jääb hetkeks mõttesse. Mis siis, kui asi tõesti nii on? Talu võib taju võtta... Aga on siis Arnol õigust tema kasvatatud loomi omale nõuda? Ei! See ei või kuidagi õige olla. Mis puutub talu vanasse inventari, siis võtku see, kui tahab! See oli ju enne Jüri Saarele tulekut kõik talus olemas. Ja mis väärtuslikku inventari seal enam ongi? Läbikulunud heinaniidumasin, mis juba üle neljakümne aasta Saare nurmedel ja niitudel on lõgisenud... Samasuguses seisundis viljalõikaja, siis vanad linaharimise riistad rehealuse lakas, mida aastakümneid enam pole kasutatud, sest lina pole Saarel ammugi enam külvatud... Siis veel mõni ader, äke ja see olekski kõik! Reed ja vankrid on juba Jüri ise muretsenud, samuti uue külvimasina ja kultivaatori, – ei neid küll kellelgi õigust saa olla temalt ära kiskuda! Siis libisevad tema silmade eest mööda hobused ja kariloomad, keda ta oma hooldusel on kasvatanud. Ei! – neid ei annaks ta mingi hinna eest kellelegi ära... Kas tõesti on vanamehel seesugused salaplaanid tema vastu?

“Ei, see ei või õige olla!” sõnab ta siis. “Vanamees kinnitas ju mulle oma sõnaga, et ta talust isegi mitte osa ei taha, vaid ainult eluaset vanaduspäevade veetmiseks.”

“See võib ju ka võimalik olla,” kostab võõras, “sest kellele ta seda vara enam peaks koguma, ise juba ühe jalaga hauas! Pole tal ju ka ühtegi ligemat sugulast olemas. Aga mine siiski tea, mis plaane võib teise peas pesitseda! Igaks juhuks ole temaga vähe ettevaatlikum! Kas tal raha

näikse ka olevat? On ta seda väljamaal ka rohkesti kokku kraapind?”

“Kes nüüd teda või tema raha teab? Või mina teda läbi oskan näha, aga väliselt paistab küll olevat lahke ja aus vanamees. Püüdis mulle nii mõneski asjas nõu ja jõuga abiks olla. Raha tal muidugi’nd on, kes seda teab, kui palju just, aga panga kaudu ta seda saab. On väljamaal sealses rahas sisse maksnud ja saab seda siinses rahas jälle kätte. Pakkus isegi minule tema ülalpidamise eest, aga muidugi ei võtnud ma seda vastu. Minu arvates on tal igatepidi ausa mehe mõtted peas.”

“Jah, kes teab! Ei ole ka kunagi kuulnud, et Saare omad kelmid oleksid olnud! Aga rahvasuu lobiseb ju igasuguseid asju. Või’nd mina seda ise välja mõtlesin! Maju kuulsin sihukest jutuajamist ja siis arvasin, et kui see kõik õige peaks olema, siis peaks küll Jürit hoiatama, kui kokku juhtume saama. Noh, ja sellepärast siis tuligi täna sihukene jutuajamine. Aga ära sa minu sõnu jumala pärast pahaks pane, Jüri, – eks ju?”

“Ah, ei! Arvasin isegi, et midagi säärast kõneldakse; hea, et seda nüüd pikemalt kuulda sain! Hea ka, et mind hoiatasid, kulla sõber! Ettevaatus on alati hea asi. Kuigi ma sellest mehest paha ei karda, aga ma vähemalt tahan teada, mis see rahvas kõik kokku arvab...”

Jällegi kõnnivad mehed vaikides regede järel ja puhuvad piipudest suitsupilvi kargesse talveõhku.

“Mida ta Saarel nüüd siis tegema mõtleb hakata?” küsib võõras tüki aja pärast uuesti juttu alustades.

“Ah, mis vanainimesel enam teha. Eks ta ole juba oma pikal eluajal kõik teind, mis teha suutis ja vajab nüüd päriselt puhkust. On talu mind ja minu peret jaksand toita, siis jaksan mina ka temale eluotsani pajukit anda, kui tal minuga head mõtted on. Halba ma temast küll ei taha uskuda...”

Nõndaviisi ühest kui teisest asjast juttu puhudes jõutakse Saare teelahkmele, kust Jüri hobune juba ise teed teades

kodu poole keerab. Külamehe hobune vaatab korraks ärakeerajale järele, hirnatab heledalt ja astub siis kindlalt edasi, nagu näidates, et temagi oma teed selgesti tunneb. Jüri kiirendab sammu, surub veel jumalagajätkuks sõbra kätt ja jookseb siis oma koormale järele.

Jõudnud koju, vaikib ta algul kõigest kuuldust, aga kui perenaine teda aidas abistab jahu-ja tangukottide kastidesse tühjendamisel, kõneleb ta sellele viimaks kõigest, millest külamees temale on rääkinud. Naine kuulab ja raputab lõpuks pead.

“Aga kas sa siis ei arva, Maali, et õige peremees kevadel koha oma kätte võiks võtta?”

Perenaine raputab uuesti pead.

“Seda ma temast küll ei usu. Ise taju kinnitas, et ei taha talust mingit osagi...”

Peremehe hinges on aga kahtlused ellu äratatud ja ta ei saa neid muidu maha suruda, kui on kõik naisega mitmel ja mitmel korral läbi arutanud.

“Pealtnäha on ta väga kena vanamees,” kinnitab veel kord perenaine ja piilub aidauksest välja, et keegi nende juttu ei juhtuks pealt kuulama. “Tema hingest ma sihukest pettust kohe mitte ei usu. Nägid ise, kui suure hoolega ta sulle abiks oli toakese kordategemisel ja katuse parandamisel. Alevis maksis isegi oma rahaga kõik materjalid kinni, mis remondi jaoks sai toodud, ega lasknud meil mingisugust kulu kanda.”

“Mis tal viga maksta, see ju tema oma maja ja meie oleksime saand siin ka ilma remondita ära elada,” kostab Jüri. “Seda kõike oli ju ainult tema enda jaoks vaja.”

“Noh, eks me näe, mis tulevik toob. Aga et tema meie kasvatatud loomi võiks käest ära võtta, on küll tühi kartus. Seda ei saaks ju tema kasuks mõista ükski kohus.”

“Kas ta viimaks ei põhjenda oma nõudmisi sellega, et meie saime siia tulles talu enda kätte ühes loomade ja inventariga? Mis sellest, et praegused loomad on meie kasvatatud? Küsitakse kohe, et kuhu jäid siis talu endised

loomad, mis meie kätte said? See ongi see konks, mida mina kõige rohkem kardan.”

Nüüd jääb ka perenaine mõttesse. Ta toetab end uksepiida najale ja ta endine rõõmus nägu muutub tõsiseks. Jüri klopib veel koüd loomajahu kasti kohal puhtamaks ning riputab nad lae alla ridva peale, et hiired neid nii kergesti kätte ei saaks ja puruks ei näriks. Siis pöördub perenaine uuesti tema poole ja lausub:

“Ei, seda ta siiski ei tee! Mis kurja meie temale oleme teind, et ta peaks meid paljaks teha tahtma? Meie oleme tema eest ju väga hästi hoolitsend ja teeme seda ka edaspidi! Ei, nii kurje mõtteid ei või tal küll oma sugulaste vastu olla. Ja mida hakkaks ta ise kõige selle varandusega peale? Tal pole ju naist ega last, kellele seda püüda...”

“Igal juhul katsume temaga olla heal jalal ja hoidume tülisse sattumast!”

Jüri astub aidast välja, päästab ohjad uksehinge küljest valla ja läheb hobust eest rakendama ning rege rege alla asetama. Perenaine lukustab aidaukse ja sammub võtit käes hoides kiirelt üle õue kambri poole.

V

Kõne all olev vanahärra aga istub oma väikses kabinetis käsipõsakil kirjutuslaua ees ja vaatab läbi akna välja. Väljas on ilus selge talvine päev ja sätendav lumi peegeldab heledamat valgust läbi akna kambrikesse, mis nüüd juba elamiskorda on seatud. Akna all seisab kirjutuslaud, mille mõni Saare hilisematest peremeestest tallu on toonud, sest Arno ei mäleta, et tema isa ajal siin majas seesugune laud oleks olnud. Aga Jüri teda ka pole toonud, sest tema talusse tulles oli see laud juba olemas. Tagumise seina äärde on vana puuvoodi ilusasti korda seatud ja perenaine on sellele isegi valge lina tolmu kaitseks teki peale laotanud. Tagumise seina ääres seisavad virnas paar kohvrit ja akna kõrvale on valgetest laudadest seinariiu kokku löödud, mis põrandast kuni laeni ulatub. Kogu riul on raamatutega täidetud. Ukse kõrvale on asetatud vana koidest puretud riidekapp, mis nüüd puhtaks tehtud ja vanahärrale riiete panipaigaks antud. Veel on toas paar tooli ja see ongi siis kogu mööbel ja sisseseade. Voodi jalutsi taga toanurgas seisab ümmargune raudahi, millele Jüri nüüd uue voodri ja kerise on pannud. See läheb juba vähesest kütmisest kuumaks ja suudab ka kambrikese soojaks teha. Seinapalgid on kunagi ammu olnud valgeks lubjatud, aga nüüd on lubi juba kollaseks tõmbunud ja lagi üsna halliks suitsenud. Talve ajal ei saa uut lupjamist ette võtta, tuleb leppida sellega, mis siin vanas talumajas olemas on. Ja Arno ei ole ka kuigi nõudlik, või kellelt siin olekski midagi nõuda! Ta istub laua ääres ja viibib sügavas mõttes, millest teda äkiline kõhahoog üles äratab. Akna kõrvalt väikesest seinakapist võtab ta pisikese rohupudeli ja tilgutab sellest mõned tilgad pitsklaasi, mis sealsamas kapikeses asub. Laual seisavad kirjutusabinõud,

joogiveekarahvin ja klaas. Ta kallab veidi vett pitsklaasi lisaks ja rüüpub siis segu ära.

“Narr köha, – tahab vahel nagu hinge seest välja võtta!” sõnab ta kõiki asjakesi endisele kohale tagasi pannes. Siis kõnnib ta toakeses ringi, niipalju kui ruum seda lubab, ja istub lõpuks tagasi oma laua taha. Laual on mingi raamat lahu, aga Arno pilk vaatab sellest kaugelt üle – välja, kus aia ääres kõrge kokkutuisanud lumehang päikesepaistel sätendab. See kõik äratav vana mehe jaoks mälestusi elusse.

“Oli ju tookordki samasugune ilus talvine ilmakene, kui ma selle vana isamaja maha jätsin...” mõtleb ta siis omaette. “Teekond viis mind kaugele võõrale maale. Mida otsisin ma õieti võõra rahva hulgast? Mida lootsin leida võõrsilt? – Kas õnne? – Milline peaks see õnn küll välja nägema ja kas keegi on teda oma elus ka kätte saanud? Peab küll vist vastama – ei! Onn on liiga väle olevus – meie, surelikud, ei suuda teda näha, veel vähem kätte saada! Meie silmad ei suuda isegi elektrivirvenduse vahemomenti näha, mis siis veel õnne! Ha-ha-haa! Millised imelikud mõtted! On siis õnn mingi elektriline loodusenähtus? Õnn! – Kui imelikult ma kõiki asju oma mõtetes võrdlen. Ometi jooksevad kõik inimesed selle tundmatu järel, loodavad teda leida ja kättegi saada! Kõigile on ta elusihiks. Aga keegi ei saavuta kunagi seda sihti, keegi ei püüa teda kunagi kinni. See on täpselt samuti, nagu ma kord ammu lugesin ühest inglise kirjaniku Rider Haggardi romaanist, kus kirjeldati mingisuguse muistse kultuurrahva jäänuseid kusagil Aafrika südames Etioopia tagamail. Sealgi oli rahva usundiliseks põhjaks omamoodi “tõeotsimine”. See oli päikesekummardaja rahvas, aga Tõde oli nende jumalanna... Nad püstitasid tema auks hiiglaslikke templeid ja ehitasid ausambaid. See vana kultuurrahvas pidi olema teiste Egiptuse kultuurrahvaste esivanemaiks, kelle usundi aluseks on samuti päikesekummardamine. Päike! Noh, see oleks kummardamiseks ju hoopis reaalsem kuju, kui see

salapärase Tõde, keda keegi pole näinud. Eks ole ju Päike kogu elu alus meie planeedil. Ilma tema soojuse ja valguseta valitseks siin igavene jää ja külmus ning poleks ainsatki elusat olevust. Kas aga tundsid muistse Etioopia elanikud kõiki neid elusaladusi, mis on tingitud päikesest? Vististi küll väga vähestel oli neist aimu, sest muidu poleks ju tekkinud taolist usundit, nagu "tõeotsimine". Siiski on aga selle muistse rahva usundis sügav tagamõte... Mäletan, kui imesügavalt ja hingeliselt too kirjanik seda usundit kirjeldas. Tõde on ülim jumalanna ... Ta lehvib üle ilma... ta nägu on kaetud ime-peene looriga, et surelikud seda näha ei saaks... Ta peatub inimeste juures ja lehvitab oma tiibu... Õrn tuuleõhk toob sellest teateid inimmõistusele, ... et see mõistaks kogu looduse hinge, mis on varjatud selle salapärase loori taha... Tõde sirutab jumaliku graatsiaga oma käed inimeste poole ja küsib, kas leiduks kedagi surelikkude seas, kes kõrvaldaks loori tema näolt ja vaataks talle silmi... Aga pole ühtegi, kes seda suudaks teha, sest Tõe pilk on surmav... tema ilu vaadata ei kannata ühegi sureliku silm... Küll ihkavad inimesed teda näha, et saada tema vääriliseks... Kuid ükski inimene ei või kinnitada, et ta oleks tõe avastanud... Niisamuti, nagu keegi öelda ei saa, et ta oleks saanud kätte õnne... Pole seda võimalik öelda kellegi kohta, ka mitte nende kohta, kes ise veendunult seda kinnitavad... Kui selliselt küsida, kas ta tõesti kõik on saavutanud ja tal enam midagi soovida ei ole... Ei, tõesti ei leidu niisugust inimest! Ikka on igaühel jällegi uued soovid kätte saada veel rohkem, kui ta seni on saanud... Ja mida ütleb seesamane asjaolu? Ei midagi rohkem ega vähem, kui et see inimene siiski pole seni saavutanud oma täielikku eesmärki, pole leidnud oma õnne ja ikka veel otsib... Vahe seisab ainult selles, et üks seab oma õnne liiga kõrgele, teine lepib madalama eesmärgiga... Ühesõnaga, ükski inimene ei saavuta lõplikult oma elu eesmärki ega õnne! – Mida olen minagi saavutanud? – Kogu pika eluea jooksul ainult see riulitäis raamatuid, ja see on ka kõik! Ha-ha-haa!"

Ta naerab valjusti ja pöörab siis pilgu maast laeni ulatuva riiuli poole, kust paistab küll õhukesi, küll pakse raamatuid, selgadel mitmesugused pealkirjad. Nad on enamasti kõik võõrkeelsed, eestikeelseid on vähe näha. Mõned neist on õige kõhukad, teised üsna kõhnukesed, ühed ilusas köites, kuldkirjadega seljal, teised lihtsalt brošeeritud. On näha, et nende omanik on suur kirjandusesõber.

Jällegi kõnnib Arno toas ringi ja taas piinab teda uus tugev kõhahoog. Siis, aga, endise rahu jälle tagasi saanud, istub ta uuesti kirjutuslaua juurde, vahib aknast väljaja hakkab taas mõtteid mõlgutama. Seekord keerlevad need vana isatalu ja tema praeguste kasutajate ümber.

“Jüri on kaunis töökas mees,” arutab ta mõttes, “teda peaks tõesti katsuma paremale järjele aidata. Joodik ta vist pole, raiskaja ka mitte, ainult talu korrashoidmiseks on tal huvi puudunud ja seda ka täie õigusega, sest võib ju kesteab kust mõni Talide sugulane esile kerkida ja talule oma nõudmised esitada. Kindlasti on ta ka natuke raha suutnud koguda. Ainuke punkt on see, et tal puudub pärija. Aga kui talle see leida, mis siis? Kas ei töötaks ta siis hoolsamini ja ei kulutaks oma raha õiges kohas? Kindlasti viiks ta talu paremale järjele, kui see oleks tema oma. Eks minulgi ole ju eluaegsest teenistusest pisut järele jäänud. Kuhu pean mina selle suunama? Kas lasta lihtsalt kaotsi minna? Aga kui see ülejääk rakendada talu heaoluks, sest minulgi pole ju muud pärijat... ja teiseks – saaksin minagi oma kodutalule veel pisut midagi tagasi anda nende ebameeldivuste vastu, mida minu hoolitseva käe puudumine temale on valmistanud. Esimesed asjad, mis siin tuleks ette võtta, on elektrivalgustuse sisseseadmine, uue katuse tegemine ning hoonete remont. Need peab tingimata läbi viima. Uusi hooneid ehitada ju esialgu ei saa, see vajab juba suuremat kapitali. Aga asi seegi, kui vanad hooned veel mõne aasta vastu peavad. Muu jäägu juba Jüri enese hooleks. Kahju, et tal pole poega, kes kõike seda innustaks... Aga, kui anda talle selle asemel tütar? Kas ta siis oma tütre

tuleviku eest ei hoolitse? Olen märganud, et Maie on väga hea iseloomuga tütarlaps, – mis siis, kui kasutütrest tehagi tema tütar? Seda polekski nii raske läbi viia, sest vaeslast ongi siin ju senini nagu oma tütart koheldud. Hm... selle üle peab kord Jüri enesega põhjalikult kõnelema...”

Jällegi tõuseb ta istmelt, kõnnib veidi edasi-tagasi ja laskub siis uuesti toolile. Pikkamisi tõmbab ta lahti lauasahtli. Kogu see kastike on täidetud mingisuguste paberitega. Ta kuivetanud sõrmed haaravad sealt kimbukese koltunud paberilehti, mis on täis tihedat, peent kirja. Alles hiljuti lebasid need paberid tema kohvripõhjas, nüüd on ta neile aga siia sahtlisse hea asupaiga leidnud. Kondised sõrmed puudutavad kahvatunud ridu. Kas on need samasugused võõrkeelsed, nagu raamatud tema riitulil? – Ta seab prillid ninale, klaase enne hoolikalt taskurätiga puhastades. Need on siiski eestikeelsed!

“Lugu kodunevast palmist,” loeb ta esimeselt leheküljelt.

“Koduneva palmi lõpetamata lugu tuleb kord lõpule viia,” sõnab Arno omaette. “Mu lapsepõlve mõttemõlgutustele tuleb kord lõppeesmärk seada ja siis ka selle poole püüdma hakata... Hm... Kõdunev palm!

Kes andis mulle sellise mõttekuju? See pidi olema mu vana koolivend – pisike Lesta! Tema pani kord kirja oma “koduneva palmi” lood ja laulud, laskis neid koguni oma kulul trükkidagi, – aga nad kõik lõppesid ilma sihita, ilma eesmärgita. Mina aga kujutasin oma luulesünnitusele ka mingisugust lõppu ette. Minu “kõdunevat palmi” pole iial vaja trükkida! Kõdunev palm! Mis see on? Kus ta asub? Kusagil Niiluse kaldal, või Sumatra rimbas? Kuid kas pole ma ise nagu kodunev palm? Mis on minust veel järele jäänud? Ainult see väline kest ja veidi hingenatukest seal sees. Kui imeilusad olid tookord mu aated ja kujutlused, kui noore koolipoisina neid esimesi ridu kirjutasin! Milliste tundmustega ma siis ellu suhtusin! Kõik oli nii veetlev, nii imekaunis... Kas jõudsin ma kunagi neile õhupeegeldustena näivatele imeaasadele? – Ei! Nad kadusid alati mu eest,

nagu kaob fata morgana kõrbes surmani väsinud reisijate eest, kes lootsid leida vuliseva kaevuga oaasi, kus palmide vilus puhates võib väsimust unustada... Aga mis on õieti kogu ilu? Kas see kõik ei ole mitte ainult kena fata morgana, ilus pettepilt, mis imekiirelt võib haihtuda...”

Sügava ohkega asetab ta lehed jälle endisele kohale sahtlisse ning lükkab selle siis kinni.

“Luuletused... ha-ha-haa! Minu lapsepõlve luuletused! Kui luuleline oli siis maailm! Ei ühtki tumedat pilve silmapiiril! Kõik aina haljendav ja ilus, – otse neitsilik-ilus, – nagu luuletajad tavaliselt armastavad väljendada. Neitsilik... Kui imekaunis sõna, mida ainult nooruses võib kuulda ja ka mõista... Vanaduses pole sellel sõnal enam mõtet. Eks ole ju puhkev kevade otse joovastav oma õiteilu ja lõhnadega! Kas võib sedasama pakkuda ka suvi? Kahjuks on kevadised õied suveks juba koltunud, nende neitsilik ilu on möödas... Aga suvi on siiski jälle midagi muud, kui elu alustav kevade... See on ilu ja jõu paljutootav liit. See on elu ilusate eesmärkide üles seadmise aeg, on seega tegeliku eluvõitluse algus. Ja mida toob sügis? Kadu kõigele ilule? Ei, seda siiski veel mitte, kuigi see sageli nõnda näib. Sügisel näitab loodus, milliseid ilusaid ande ja millist vilja pakub endise kevadise ja suvise ilu asemel puhkenud täisjõuline elu. Elu, mis mitte ainult ei tööta ega luba, vaid ka seniseid lubadusi kuhjaga täidab. Täitis ta ka minu puhul kõiki mu ootusi?... Ei, seda küll mitte... aga kas oli mulle seda siis ka lubatud? Minu laev jooksis juba varakult karidele. Mu kurss ja purjetamise siht ei olnud õigesti valitud... Siia oleksin ma pidanud jääma, – üksnes siia! Ainult siin oleks olnud õige koht ja rahulik sadam minu elulaevukesele randumiseks. Nooruse unelmad on ilusad, kuid sageli nii utoopilised ja mõttetud, et nad pärastpoole käest ära kaovad nagu udu päikese eest. Miks alustasin ma üldse kord seda lugulaulu “kodunevast palmist”? Miks võtsin ka üle koolivend Lesta ideid? Kes sundis mind selleks? Kas esimene armastusetuhin?... Hm... kas tõesti – esimene?...”

Vanamees tõuseb jälle toolilt pikkamisi üles, köhib tubli hoo ja seisatab raamaturiuli ees. Ta pilk lendab kiiresti üle riiulite ja raamaturidade. Lõpuks tõmbavad tema kondised sõrmed sealt ühe musta kalinguri köidetud teose välja, mille seljale on kuldse kirjaga sisse vajutatud tähed "KEVADE I". Ta istub toolile ja avab raamatu. Loeb esimeselt leheküljelt nüüd juba koltunud tindiga kirjutatud pühendust: "Kallile koolivennale Arno Talile pühendanud ja kinkinud autor." Pikkamisi keerab vanahärra lehte ja laseb pilgul algavat teksti mööda libiseda: "Kui Arno isaga koolimajasse jõudis, olid tunnid juba alanud..." Kähku pöörab ta nüüd näputäie lehti edasi, lehitseb veel veidi ja jääb siis mõttes ühele kohale vaatama.

"Siin," sõnab ta tasasel häälel, "siin oli minu esimene armastus! Siin tegin oma esimesi illusioone. Koolivend Luts on neid väga õieti kirjeldanud. Aga miks muutsin ma oma sihte? Miks ei järgnenud ma neile esimestele unistustele... Miks?..."

Plaksatades lööb ta raamatu kokku ja pistab teiste vahele riiulisse tagasi.

"Nii see on," ütleb ta siis mõttes iseendale, kõndides jällegi mõned ringid kambris ja vaadates korraks aknast välja, kus varblased juba kaunis rõõmsas meeleolus vana poolmädanenud pihtaia peal hüppavad ja sirtsuvad, nagu aimates kauge kevade liginemist. Arno istub jälle toolile ja jätkab poolelijäänud mõtteid.

"Inimesed ise muudavad oma sihte, võib-olla teinekord vastu enese tahtmiski... Ja edasi, mis on siis kõige selle tulemus? Saabub talv ja külm ning lumi katavad kinni kogu endise ilu. Eesmärgid tuhmuvad ja haihtuvad, fata morgana kaob... Karm tõsidus astub esile. Siis alles märkab "tõeotsija", et ta hoopis vale rada mööda on läinud ja tühja tuult tallanud... Ja väljas on talv, käre talv... Lumi on endised rajad ja sihid katnud, võimatu on leida jälgi, mida senini oled jätnud... Elutee ei pöördu iial endist rada... Kui teekond on

jõudnud lõpule, siis pole võimalust seda parandada, muuta, ega uuesti alustada... Seda teevad juba uued põlvkonnad..."

Vanake vajub taas laua äärde. Sügavas mõttes võtab ta prillid eest ja asetab lauale. Nii istub ta seal kaua-kaua, kuni päev juba õhtuhämarusega vahetuma hakkab. Siis äratab teda mõtetest perenaise hele hüüe, mis teda õhtusöögile kutsub.

VI

Jaanuarikuu on lõpule jõudnud ja väljas võimutseb käre talv. Nagu Saare Arno kavatsenud, nii ta ka teeb. Jüri on tema korraldusel metsast parajad postid kohale vedanud ja need ilusaks valgeks koorinud. Nad seisavad kõik kenasti Saare õues virnas ja ootavad päeva, millal nad püsti pannakse. Liin ei ole ju kaugelt tuua: Raja õuest tuleb seda alustada ja sinna ei ole otse üle põllukingu palju maad.

Ühel päeval sõidabki siis Saare vanahärra, nagu Paunvere inimesed Arnot nimetavad, koos Jüriga alevikku, ja kui nad sealt tagasi tulevad, siis on neil rees tubli koorem igasuguseid elektriseadmete osi ja materjali. Muude asjade hulgast paistavad silma pikad tsinkplekist installatsioonitorud ja paar kera jämedat hõbedakarvalist traati. Ree põhjas asetsevad kõverad raudkonksud. Muud peenemad asjad on pakitud kastidesse ja need laaditakse koju jõudes rehe alla maha. Isegi montööride tööriistakasti on nad alevist koju tulles kaasa toonud ja ka see pannakse teiste asjade juurde. Kõige selle materjali eest on Arno ise tasunud, nii et Jüril mingit kulu kanda ei tule.

Ja juba uue nädala algul tulevad alevist kaks meest kohale, kes Saarel ka kohe kibedasti tööle hakkavad. Kõigepealt aetakse siht Rajalt üle vahekopli Saarele välja, sihitakse ja plaanitsetakse veel veidi selle kallal ja asutakse siis juba märgitud kohtades auke maa sisse kaevama. Maapind on kaunis sügavalt külmunud, eriti neis kohtades, kus lund kuigi paksult peal ei ole. Esimeste aukude kallal on tükk tööd, sest külmunud osa tuleb teravaks tehtud raudkangide abil välja lõhkuda. Kopli rohumaal on see aga juba hulga kergem, sest rohukamara juurte all on maa palju vähem külmunud. Seni kui mehed auke teevad, veab Jüri postid kohale. Seda on hoopis kerge teha, muudkui postile

kett kaela ja hobune kolgi abil ette, ning palk libiseb mööda lund kohale, ilma et teda vaja oleks tõsta. Teisel päeval tulevad alevist veel paar töömeest abiks ning hakkavad poste püsti ajama ja õhtuks seisavadki valged tulbad nagu sõdurid reas, alates Rajalt ja lõppedes Saare hoonete vahel. Töömehed viimistlevad veel oma tööd ja annavad Jürile õpetusi:

“Kevadel, kui maa sulab ja lumi kaob,” seletavad nad, “tuleb iga posti ümbert muld uuesti tampida ja postid õigeks seada, muidu vajuvad viltu. Praegu on muld lund ja külmunud kamakaid täis ja pole teda võimalik tihedalt kinni lüüa...”

Jüri lubab õpetused meeles pidada ja tasub õhtul meeste töövaeva korralikult ära. Kolmandal päeval tulevad Saarele veel kord ainult kaks montööri. Postidele puuritakse ülemisse otsa augud ja sinna keeratakse nüüd need kõverad raudkonksud, mis Jüri alevist reepõhjas tõi. Konksude otsa kruvitakse lõpuks ilusad valged isolaatorid, mis päikese käes säravad nagu kummulikeeratud kohvitassid kusagil idamaa sultani laual, nagu Jüri naljatades ütleb. Lõpuks jõuab kätte see aeg, mil üks hõbehaljas traadikera rehe alt välja tuuakse ja lahtikerimise värtnale asetatakse.

“Imekerge teine,” ütleb Jüri kera õlale võttes. “Tont teab, kas ta on seest õõnes või...”

“Oh ei!” naeravad montöörid. “Õõnes ta küll ei ole, aga see pole ju raud, mida sa oled harjunud nägema ja tõstma. See on alumiinium – saad aru – a-lumii-ni-um!”...

“Ei-noh, aru saan küll, et ta raud pole, aga... miks ta siis raud ei oleks võind olla, oleks ju odavam tulnd?” küsib Jüri edasi.

“Odavam ei tule raudtraat vist mitte kuigi palju,” kostab üks montöör. “Aga raud pole selle asja jaoks sobiv materjal... Vanasti pandi välisliinid punasest vasktraadist. Vask on selleks kõige parem, eriti just liinijuhtmeiks, aga ta tuleb meie oludes kaunis kallis. Sõja ajal, kui vaske saada polnud, seati hulk raudliine üles ja saadi ka läbi. Viimasel ajal aga

kasutatakse selleks kõige rohkem alumiiniumi. See on küll veidi halvem juht kui vask, aga meie tarbeks küllalt hea, hulga parem jälle kui raud. Ta tuleb oma kerguse tõttu kaunis odav, kuigi kilo hind on hulga kallim kui raudtraadil. Oma kerguse ja sitkusega suudab alumiiniumtraat ka suurtele tormidele vastu pidada.

Kui alumiiniumist liini kogu aeg voolu all hoida, peab ta kaua vastu,” seletab montöör edasi. “Vool nagu kaitseb teda riknemise eest. Aga kui liin jätta mõneks ajaks ilma vooluta, mõjub ilmastik alumiiniumile varsti hävitavalt. Traat hallitab ja muutub pudedaks. Siiski on ta rauast võrratult parem, sest raud roostetab kiiresti ja pole nii hea juht kui teised metallid. Nüüd raudliine enam ei panda. See oli rohkem sõjaaegne hädaabinõu.”

Järgmise päeva õhtuks on ilusad haljad traadid postide külge tõmmatud.

“Panevad teisi ka õige palju,” sõnab Jüri tööd silmitsedes. “Mina arvasin, et kahest traadist peaks jätkuma, et üks on niiõelda see traat, mida mööda elekter siia tuleb ja kõik lambid hõõguma ajab, teine jälle see, mida mööda ta peale tehtud tööd võib tagasi ronida.”

Montöörid pahvatavad seda kuuldes naerma. “Ju ta on ka midagi taolist,” seletab üks montööridest. “Aga siiski on nüüdsel ajal rohkem traate vaja kui kaks. Vaadake, – need kolm ülemist traati on faasid, aga see alumine neljas on null-traat, see tähendab, et selles voolu ei ole... See tuleb kevadel maaga ühendada, kui lumi on ära, maa sula ja parem auku kaevata, muidu võib suvel pikne sisse lüüa ja kahju teha.”

Jüri kuulab õpetust huviga ja ka Arno noogutab pead, näidates, et ta kõigest aru saab ja mõistab ka nõnda toimetada, kuidas vaja.

Nüüd asuvad mehed sisemisi liine üles seadma. Majaseintele kruvitakse pikad sõrmejämedused tsinktorud ja igasugused haru-karbid, stepslid ja lülitid, nagu montöörid üksikuid osi nimetavad. See on juba aeganõudev ja tolmune

töö. Meestel tuleb vanadest seinapalkidest auke läbi teha, ning ämblikuvõrkudes ja tolmus töötades higistada. Ka lauda juurde ja rehe alla laseb Arno liinid vedada ning igasugused nupud ja “pesad” üles panna. Õues riputatakse posti külge kõvera raudkonksu külge suur valge klaaskera üles, sest ka sinna on pimedatel aegadel valgust vaja. Lautagi pannakse laetalade külge rippuma kaks klaasarmatuuri, millel juba elektripirnidki sisse valmis on keeratud. Mõnepäevase hoolsa töö järel võivad montöörid viimaks kinnitada, et kõik on valmis voolu sisselaskmiseks. Lambid on juba igale poole üles pandud, isegi rehe alla ja lauda lakka on neile kohad leitud. Kambrites ripuvad laest paari jala pikkuste nõõride otsas helerohelised kuplid, mis alumiselt küljelt helevalgeks on värvitud. Peretoa nurka seinale on suur must plekk-kast kruvitud, mille küljes mitu portselanist nuppu reas valendavad. Kogu vool peab sellest kastist läbi käima ja tark aparaat seal klaasi all peab näitama, kui palju elektrit on ära tarvitatud. Nädalalõpuks jõuavad mehed oma tööga lõpule, parandavad veel siin ja seal, kus vaja, klõpsutavad lülititega ja siis ütleb üks neist:

“Noh, Jüri, too aga pudel lauale, meie töö on tehtud! Siis laseme kõik need ilusad pirnid helendama ja toome päikese sulle otse tuppa särama, mida Saarel ennem ei ole nähtud.”

“Ei-noh, pudel ootab juba ammugi laual joojaid,” kostab Jüri. “Küllap perenaine seni kõik korraldab, kuni teie veel viimased ühendused ära teete!”

“Ega siis muud, kui laseme voolu sisse.”

Raja hargnemispostis ongi ühendus juba tehtud. On vaja ainult Saare peretoas tole salapärase plekk-kasti valgeid nuppe sügavamale sisse keerata. Montöörid seletavad nüüd veel kord iga üksiku osa ülesannet ja otstarvet ning annavad juhatusi nende käsitlemiseks. Kogu pere kuulab seda huviga ja kirjutab endale kõrva taha, sest see inimeste poolt taltsutatud välk on küll ju väga kasulik, aga siiski mõnest küljest kardetav, kui kuidagi voli enda kätte juhtub saama...

“Kas selle läbi ei või tulekahju tekkida, et te liinid üles laudalakka viisite? Seal on ju põhk liiga lähedal...” muretseb perenaine.

“Ärge seda kartke!” vastab montöör. “Kasutasime parimat installatsioonimaterjali ja tegime oma töö nii korralikult, et võime selle eest täiesti vastutada. Teie hirm on küll täiesti asjata.”

“Ei-noh, – sedan’d küll, et teie tegite kõik hästi ja korralikult, aga kui see elekter teinekord ise na ülekäte püüab minna ja kõik need traadid ja potid viimaks tulikuumaks kütab, – mis siis?...” kahtleb siiski veel perenaine.

“Ei, kulla perenaine,” jätkab montöör, “seda ei saa kunagi juhtuda. Sellise võimaluse ärahoidmiseks ongi mõõtja juures need valge peaga kaitsekorgid. Iga liini jaoks on siin oma kaitse ja kui nüüd kusagil liinis mõni rike juhtukski, mis võiks tulekahju põhjustada, või tekib kusagil lühiühendus, siis põleb selle liini kaitsekork silmapilkselt läbi, vool katkeb ja igasugune tulekahju jääb tekkimata.”

Perenaine ruttab nüüd oma talituste juurde ja hakkab õhtusööki lauale kandma. Montöörid aga keeravad kaitsmed kohale ja lasevad sellega ka kõik liinid voolu alla. Tubades löövad elektrilambid helendama.

“Teeme nüüd ringkäigu kõigi lampide juures ära,” ütleb montöör, “siis näeme, kas kusagil veel midagi pole, mis korraldamist tahaks, ja ma näitan ka, kustkohalt iga lampi saab põlema panna ja kustutada.”

Montöörid sammuvad lauda juurde, neile järgnevad Jüri ning Maie, et uue valguse käsitlemist selgeks õppida. Ka perenaine ruttab teistele järele, et näha, kuidas uus valgus Saare vanasse lauta passib. Arno ongi juba seal. Vana tädi üksinda jääb kambrisse valvama, et kass laua peale ei läheks.

Laudas, rehe all ja lakas – kõikjal põlevad heledad elektrituled, mille valgusel ämblikud ehmatusega peitu poevad ja isegi oma niidid kokkukerimatult rippuma

unustavad. Jüri proovib kõik lülitid läbi. Leitakse, et kõik on korras, ja minnakse tagasi kambrisse. Siingi säravad lambid laes, nagu väikesed päikesed, mida kaua vahtida ei või, muidu pimestavad silmad tükiks ajaks ära. Kõigi nägudel helgib rõõm, isegi vanahärra harilikult veidi tuhakarvalisel näol on jumet märgata.

Lõpuks näitab montöör veel kord tepslitele seina küljes ja ütleb:

“Noh, siin kõik täiskasvanud inimesed, lapsi ei ole, niisiis – üldised hoiatused on teile kõigile meeles ja ma usun, et keegi teist neid harukarpe ja tepsleid metallasjaga torkima ei lähe, – sealt võib siis kergesti elektrilööki saada. Mujal on kõik täitsa ohutu. Noh, need kaks auku siin tepslis on selle jaoks, et kui te tulevikus toote kunagi kas elektripliidi, triikraua, või raadioaparaadi, siis saate siit nende tarbeks voolu võtta. Muidu aga ärge neisse aukudesse puutuge!” Selle juhatusega on elektrimeeste töö lõppenud.

“Ega nüüd muud,” algab Jüri, käega söögilaua poole näidates, kus valmispandud road auravad ja paar pudelitki kaelu ülespoole sirutavad. “Teie olete oma töö teind, perenaine on laua katnud, mis siis muud, kui asume aga ligi!”

Ta istub lauda ja teised teevad tema eeskuju järgi.

“Nii-nii!” sõnab Arno laua ääres istet võttes. “Siis sellegi võisin ma oma eluajal ära näha, kuidas minu vanas isakodus süttisid need heledad elektrilambid!”

Senikaua, kui teised laua ümber sagivad, avab üks montööridest oma kohvri, võtab ühe pruuni bakeliit-kasti väljaja asetab lauaotsale. Siis riputab ta lakkelöödud naela külge spiraaliks keeratud kullakarvaliselt läikiva traadi ja pistab selle teise otsa kasti külge. Akna kõrval seinal asub pisike must rosett, millega ta oma aparadi juhtmejupi abil ühendab.

Esmalt kostavad aparadist mingisugused raksatused ja piuksatused, kuid siis kõlavad vanas talukambris kuulsa Straussi valsi mahedad helid. Montöör on oma

raadioaparaadi kaasa toonud ja laseb sellel nüüd mängida nende tolmunud seinte vahel, kus seda kunagi ennem pole kuulnud.

“Kõik nagu kirikus!...” lööb perenaine söögilauda istudes kaht kätt kokku. “Ainult üks asi nagu ei tahaks hästi selle uue olukorraga kokku hakata...”

“Noh, ja milline siis?” küsib Jüri.

“Tuled on kõik ilusad ja heledad – aga mihukesed on kambrite seinad? Aastakümnete tahm on nüüd igal pool selgesti näha. Nii see ei või jääda! Tahes või tahtmata tuleb kambrid üle lubjata,” seletab perenaine.

“Seda teeme kevadel kindlasti, kui ilmad soojemaks lähevad ja aknaid saab lahti hoida. Lupjamine tuleb muidugi ette võtta,” kinnitab Jüri omalt poolt. “Eks see elekter ole ikka hea asi küll, aga ta nõuab ka perenaiselt suuremat hoolt majapidamises ja koristamisel. Näiteks need ämblikuvõrgud seal nurkades ja laetalade küljes... Nüüd on nad kõik selgesti nähtavad ja ripuvad nagu köied alla. Kes seda ennem nägi, et Saare perekambri laes ripuvad niisugused köieotsad? Ega nad siiski olemata olnd, aga nad ei paistnud nii silma, nagu nüüd!”

“Muidugi, muidugi,” vastab perenaine ja ulatab lauasistujatele toitu kätte. “Meie Maiega paneme nüüd harjad, luuad ning labidad tegevusse, küll siis ämblikud ühes kõigi oma võrgunööriidega siit mujale kolivad! Juba lambivalgus ise oma heledusega peletab ämblikud kaugematesse nurkadesse...”

Pärast sööki lahkuvad elektrikud Saarelt, viies kaasa ka oma raadioaparaadi. Arno on neile kõik omast taskust kinni maksnud, et Jüril poleks esialgu vaja erilisi kulusid kanda. Nii valmistavad uued sisseseaded kõigile majaanikele aina rõõmu.

Raja Kaarelgi käib asjaga tutvumas, kiidab kõik heaks ja annab juhatusi, milleks tulevikus elektrit veel kasutada saaks.

Ja nii siis juhtubki, et küünlakuu algul teab igamees Paunveres, et Saare omadel on ka elektrivalgus sisse seatud. Jah, isegi tööstusvool lastud sisse tuua.

See pole ka sugugi liialdus, sest Jüri on Arno ostetud materjalide hulgas ka väikese elektrimootori kaasa toonud ja see on nüüd Saare rehe alla seina külge monteeritud. Tema abil saab esialgu kahte tööd teha: puid lühikeseks saagida ning hekslimasinat käima panna. Sae saatis Raja Kaarel, kui ta Jüri sisseseadet oli vaatamas käinud ja näinud, et siin mootor juba olemas. Ta ise muretses endale suurema sae ja endine seisis kasutult aida seinal. Selle ta siis naabrile esimeseks "põhivaraks" kinkiski, et tehku raam ja pangu käima!

Saeraami on Jüri lasknud alevis puusepal valmis teha ning sepa juures võlli, laagrid ja seibid külge monteerida. Hekslimasin on talus juba ammu olemas. Sellele meisterdab Jüri ise rihmaseadeldise kulgeja montöörid aitavad tal ka paraja kiiruse välja reguleerida.

Jüri on hakkaja mees. Ta õpib uusi seadeldisi kiiresti käsitsema. Arno hoiatab teda aga siiski mitmel korral, et olgu nende uute masinatega ettevaatlik, sest need on küll head abimehed, aga kui nende juures olla hooletu või tähelepanematu, siis võib ennast kergesti vigastada või isegi surma saada.

VII

Vaevalt jõuab Paunveres uudis Saare Jüri elektriseadmetest vaibuda, kui juba kõditab kõikide kõrvu järgmine: Ülesoo noor peremees hakkab uut sigalat ehitama. Ega see olegi tühi kõmu! Noor Toots on seda tõesti juba eelmisel aastal plaanitsenud. Ta on talve jooksul müüri tarbeks kivid ja kruusa ning isegi lubja valmis vedanud. Praegu tegeleb ta palkide veoga kusagilt kaugemalt metsast alevi saeveskisse, kust siis valmismaterjali koju sõites kaasa viib. Iga päev on tal kolm hobust veos. Vahel on tal alevist mõni töömees päevilisena abiks, vahel jälle aitab teda veovooris isa. Kiusna teelahkmelt oleks Ülesoo poole ka otsetee olemas, aga käidavamad teed sõites on jälle hobustel kergem, ehkki tee veidi pikem tuleb. Sellepärast liiguvadki Ülesoo voorid nüüd Saare ligidalt mööda ja nii võivad Ülesoo omad ka ise selles veenduda, et Rajalt Saarele tõesti uus elektripostide rida tuleb.

Ülesool on elekter juba paar aastat sees. Toots vedas selle sinna samal ajal, kui kälimees Kaarel Rajale. Kuigi liin üle väljade ja niitude tuleb Ülesoole kaunis kaugelt, laskis Toots seda siiski teha, et “ajast mitte maha ei jääks”, nagu ta ise armastab ütelda. Sealauda ehituse on noor Toots ise plaaniks võtnud pärast seda, kui ta mõne aasta eest Suuremaal seakasvatust jälgis ja põllumajanduse alal täiendavat haridust sai.

“Need vanad laudalogud ei kõlba kusagile,” sõnab ta kord kindlalt isale. “Karjalaut sai küll mõne aasta eest põhjaliku remondi ja osalise juurdeehitusega noorkarja tarbeks vajalikule tasemele viidud, aga sellest kõigest on siiski vähe. Sead ei või ju ometi seesugusesse prügihunnikusse jääda, nagu see vanaisa-aegne madal ja

kössivajunud laudalogu siin on. Neilegi on rohkem valgust ja paremaid elutingimusi vaja!”

“Tühja kah,” püüab vana Joosep küll esiteks vastu vaielda ja ajab isegi oma küüruvajunud keha sirgu. “Kas n’d sead sest ka midagi teavad või on! Kui neil aga ninaesine hea oleks! Minu eluajal küll ei osand sead muud tahta, kui porilombis pöörelda, ja kui nad siis kõhud hästi täis olid puukind, siis otsisid nad ainult head kohta, kus mõnus põhku pugeda. Kes pagan neile sel ajal valgust muretses! Ja ometi olid meil ju sead kui mürakad...”

“Seda küll, et olid,” kostab poeg. “See on õige, et olid ja on seda praegugi, aga igalpool on vaja kultuuri, ja mis peaasi – otstarbekust. Valgus ja head elutingimused mõjuvad loomade kasvule edendavalt ja see osa toidust, mis loomal pimedas kehvast hoones jäi seedimises kasutamata, saab valguse käes viimse võimaluseni ära tarvitatud. Ühesõnaga: korralikus, valges ja soojas laudas võib vähema toiduhulgaga rohkem loomi toita, kui endistes viletsates oludes. Puhtuse hoidmiseks tuleb uues laudas ehk veidikese rohkem töötada, aga see töö tasub ennast ära. Nii on lood, isa! Ülesoo põllud oled sina oma eluajal eeskujulikku korda viinud. Minu hooleks jääb nende korrashoidmine ja rammutamine. Ka karja eest olete te emaga hästi hoolitsenud. Endised mätlikud sooheinamaad on Ülesoo kaardilt kadunud. Nende asemele on tekkinud head kultuurniidud, mis karjale palju enam pakuvad, kui endise Ülesoo põlludki oleksid suutnud. Oma karjale võime praegu kõike seda anda, mida sinne loodus üldse kasvatab. Sead on aga seni siiski vaeslapse ossa jäänud. Siin ei saa me muidu, kui peame ka nende eest rohkem hoolitsema ja neile paremaid elutingimusi pakkuma kui seni. Paarikümne aasta eest olid sead eesti talupojale peamiseks rikkuseallikaks ja nad peavad seda olema ka praegu ning tulevikus! Kari ja sead – need peavad käima niiõelda käsikäes! Piim tuleb meiereisse viia, koor sinna jätta, lõss ja vadak aga kuuluvad sigadele. Iga nüüdisaegne talu peab

end nii majandama, et see ka ära tasuks. Inimeste töö peab mehaanika kaasabil muutuma mitte ainult kergemaks, vaid ka niisuguseks, et selle tagajärjed oleksid paremad, kui saavutati endisel ajal raske füüsilise jõukulutusega...”

Vana Ülesoo Joosep, keda pikad töörohked aastad kaunis küüru on vajutanud, nõjatab end lauavirnale Ülesoo õuel, sügab halliks kiskuvat habemetutikest lõua otsas ja mõtleb poja jutu üle sügavalt järele. Siis laseb ta pilgu üle õue ja hoonete käia. Tõesti on ta oma eluajal siin palju ära teinud! Sest missugune oli Ülesoo talu tema isa ajal?! Ainult kivide ja kändude rägestik, pajupuhmaline soo, mättane nõmm... Ja milline oli siis talu kari? Seitse-kaheksa lüpsilehma ja mõni mullikas peale selle – aga kõik nagu kondihunnikud. Mis piima sealt võiski saada! Ei – Joosep on tõesti karjamajanduse alal palju rabelenud. Need paar aastat, mil ta Venemaal mõisas töötas, näitasid talle selgelt, millise suuna ta oma elutöös peab valima. Ta nägi, kuidas hoolitses oma karja eest Venemaa mõisnik, kes ise Saksamaal või Taanis õppimas oli käinud. “Aga miks ei võiks mina seda ise oma kodus samamoodi seada!” käis tal tookord mõtte läbi pea. Ja pöördunud tagasi kodumaale, hakkaski Toots isatalus kõike teiseks muutma. Selleks andis talle innustust veel ka soov abielluda ühe teatud talu peretütrega. Ülesoo oli tol ajal võlgades, tuli kõigepealt katsuda neist vabaneda... Ka hooned olid väga lagunened ja armetus olukorras – hädapärast oli vaja uued ehitada. Esiteks uue elumaja ehitus, siis aidad, laut, tall... seejärel maaparandustööd, sookuivatamine... Seda kõike poleks ta suutnud üksi korda saata. Tahes või tahtmata tuli otsida niisugune pruut, kellel oleks hea kaasavara ja veel parem töötahe. Kes oleks aga tulnud sinna poollagunenud tallu soolaugaste taha? Ometi leidis ta sellise pruudi, kes ei põlanud rohket tööd, et seda kehva talu uuele elule aidata. Ta ei ole kunagi kahetsenud, et võttis kord ette kosjasõidu Rajale, sest paremat ja hoolsamat perenaist kui Teele, ei oska Joosep küll ette kujutada. Saanud jõuka naise, võis ta asuda ka oma

plaane täide viima, et endisest Ülesoo talust luua niitelda tõeline Ülenurme talu! Tuli kaevata soosse hulk kraave ja tasandada nõmmelt mättad, alles siis sai hakata viletsaid heinamaid kultuurniitudeks muutma. Elumaja ja laut olid esimesed uued hooned, esimesed suuremad ettevõtmised talus. Järgnes paremate hobuste ja lüpsilehmade muretsemine... Talu hakkas tasapisi võtma juba hoopis kenamat ilmet. Siis tulid rahutused maal... ja sõjamõll... Talu pidi mõneks aastaks lohakile jääma... Lapsed nõudsid hoolt...

Aga perenaise virkus suutis ka selle raske aja üle elada ja talu majandus ei langenudki nii alla, kui Toots ise seda kartis. Pärast Vabadussõda algas uus ülesehituse ajajärk ja talu vabanes ka võlgadest... Nüüd aga tuleb uuesti hakata madalamatelt niitudelt liigvett kõrvaldama. Siin ei piisa enam üksnes kraavide puhastamisest, vaid tuleb juba paljude talude ühisel jõul suurem töö läbi viia. Vee peab ära juhtima Suuremaa järve ja selleks kaevatakse suur magistraalkraav. Siis on ka soodel lõpp. Nende asemele tekivad ilusad lokkava rohuga heinamaad. See kõik ei sünni aasta ega paariga, vaid on temalt praeguseks nõudnud juba paarikümneaastast tööd ja pingutust. Igal talvel on ta nõmmele rohkesti kraavimuda vedanud ja nõnda on ka see nüüd oma palet muutnud: seal lokkab nüüd rohi ega ole kusagil enam endisi kassikäppi, karukelli või kanarbikulisi liivateelagendikke. Ka majapidamises on palju uuendusi tehtud: elektriliin on sisse veetud, hoonetesse valgustus ja karjale veevärk sisse seatud. Kas see kõik on ka ära tasunud? – Kaua mõtleb ja mõtleb Joosep kõige selle üle, nõjatudes lauavirnale ja lastes pilgul rännata ühelt esemelt teisele.

“Kindlasti on tasund,” arutab Toots siis endamisi ja võtab kolme sõrmega oma mokahabemest kinni. “Talu on seda kõike mitmekordselt tasund, muidu poleks siin ju selliseid hooneid, põlde ega rohumaid. Ka endisi võlgasid pole enam olemas... Siis, kui majandus oli juba heal järjel, tulid uued

sõjad ja laastamised, siis uued ülesehitused ... Rabelemist üle pea... Nüüd on seda juba hoopis vähem... Nüüd on masinad inimesi aitas, aga paljudest oli neid siin aastat veerandsada tagasi või ütleme – poolesaja aasta eest!...”

Noorperemees on oma lauakoorma maha laadinud, ajab hobuse teise ree juurde ja seob ta ohjaharu pidi sinna kinni. Siis astub ta vana Tootsi juurde ja sõnab:

“Isa, lähme ja toome siiasamasse hobustele sülega heinu ette, las nad seni närivad, kui me ise lõunat sööme. Katsume täna teise reisi veel teha, siis ehk saame homme õhtuks viimased lauad ja prussid koju toodud!”

Vanamees noogutab nõus olles peaga ja astub pojaga seltsis rehe alla heinte järele.

“Täitsa õige, poeg,” sõnab ta siis. “Sinust on saand minu õige järglane, et kõike seda edasi toimetada, mida mina pole suutnud lõpetada. Sinu vaated majandusele pole halvemad minu omadest, hmh-hmh-hmh-pup-pup-pup! Eks see ole ju vana Tootside veri!”

Ja ta naerab oma vana tuttavat naeru.

Nad toovad paar sületäit head timutiheina ja jagavad selle hobustele ette.

“Minu eluajal ei olnud siin kerget põlve,” jätkab Toots oma juttu. “Siis tuli siin rabelda ikka täie ihurammuga. Siis tuli murda ja maadelda. Nüüd on see kõik juba hulga kergem. Rängemaid töid saab nüüd masinatega ära teha. Tuleb ainult õppida nendega õigesti ja hästi ümber käima. Sinul, poeg, on siin juba hulga kergem, kui oli sinu vanematel.”

“Aga nii see peabki olema,” kostab poeg. “Sest, kas ei olnud sinulgi juba kergem, kui oli su isal! Nii see peabki olema, sest muidu ei oleks maailmas arengut. Kahju ainult, et vahepealsed sõjad kõike nii hullusti laastasid, muidu oleks kogu maa olnud hoopis jõukamal järjel. Kuid nüüdki on juba kaunis palju ära tehtud. Näiteks tööstus on väga tublisti edenenud. Mis oli Kohtla-Järvel minu poisikesepõlves? Ja milliseks on see nüüd arenenud! Edasi, eks Narva uue elektrijaama ehitamisega ole loodud eeldus, et valgusest ja

jõust meil enam puudust ei peaks tulema. Karjamajanduse tõus aitab kaasa, et meil tulevikus rohkem saadusi väljaveoks jätkub, võrreldes sellega, mis meile tarvis on sisse vedada. Ei ole siis enam vaja teostada riiklikke juurdemakse seakasvatajaile, nagu paarkümmend aastat tagasi. Tookord oli see aga vajalik, sest vastasel korral poleks keegi enam sigu müügiks kasvatanud ja meil poleks mitte kusagilt võimalik olnud välisvaluutat saada.”

Omavahel vesteldes sammuvad isa ja poeg tuppa lõunale. Perenaine ongi kuuma supi lauale kandnud ja askeldab veel selle juures, kui mehed tuppa astuvad.

“Pidin teile juba järele tulema,” pöörab Teele end tulijate poole. “Ah, jõudsite justkui kutsumatagi tulla,” kostavad mehed ja istuvad lauda.

Teele on muutunud tüsedaks taluperenaiseks. Ta on oma tavalisest pikkusest vähe madalamaks vajunud, aga muidu tublisti juurde võtnud. Viimasel ajal teevad raskemaid töid küll juba teised, aga egas Teelegi ei taha veel käsi rüppe lasta. Loomade talitusel ja söögikeetmisel on ta alati tegev. Muidugi on tal seejuures küll abiks, aga õpetusi ja juhatusi annab ikkagi Teele ise. Hiljuti põdes ta küll mingit sisemist haigust, pidi olema mingi rike maksas, aga kaua siis tööinimesel aega haige olla. Peamise talituse teevad küll palgalised tüdrukud ära, kuid ega perenaise hoolitsev käsi ei tohi puududa. Ja Teele iseloom ei lasegi teda ilma tööta seista. Tema on just nagu nõnda loodud, et ta puhkepäeval suurt igavust tunneb, kui midagi teha pole. Tavaliselt aitab ta tüdrukuid lüpsi juurtes. Ülesoo talu on aga tema eluajal olnud palgalistele üks ihaldatavamaid kohti. Seal antakse alati hästi süüa ja ka palgaga pole Peremees kitsi olnud, kuigi tööd tuleb mõnikord teha nii, et nahk seljas aurab. Aga mis siinse elu meeldivaks teeb, on just noore peremehe lahe iseloom ja seegi, et ta igal pool, kus võimalik, masinaid püüab tööle rakendada. Tootsid kannavad hoolt, et inimestel oleks kergem töötada ja neil oma asjade korraldamiseks rohkem vaba aega järele jääks. Mitu korda on noor

peremees kõnelenud ka lüpsimasinast, mida ta kusagil on näinud. Unistus kord ka Ülesoo laudas masina abil lehmi lüpssta mõlgub alatasa ta meeles. Elekter on talus olemas, pump töötab ju elektrimootori jõul, miks siis ka mitte tulevikus elektrijõu abil lehmi lüpssta? Teele aga ei taha seda juttu eriti kuulda, öeldes, et tont teab seda masinat, rikub viimati lehmade udarad ära! Suuremaa mõisas katsetatud ka aasta paarikümne eest masinaga lüpsmist, aga lüpsjad pole suutnud järelevaatamises hoolsad olla ja masin kiskunud udaraist isegi verd välja... Siis visatud kogu see masinaasjandus minemaja Hakatud jällegi käsitsi lüpsma...

“Vanasti võis see tõesti nii olla,” kinnitab poeg ema juttu. “Selleaegsed

Saksamaa masinad olid algelised ja hoopis teist süsteemi kui need, mida praegu kasutatakse. Need imesid liiga kõvasti ja siis polnud ka ime, et udarast verdki piima hulka kiskusid. Uuemaad Rootsi ja Taani vaakumseadeldised muutsid aga asja hoopis teiseks. Mullu sügisel viimasel põllumajandusmasinate näitusel Tartus uurisin ma uuetüübilist lüpsimasinat ja tema tööd põhjalikult. See on nii konstrueeritud, et loomale kuidagi hädaohtlik ei oleks. See on täpselt nii seatud ja töötab sellise tugevusega, nagu imeks vasikas lehma nisast piima. Ka on seadeldis varustatud vaateklaasi ja kraanidega, et imemist otsekohe seisma panna, kui udarast enam piima ei tule. Aga masin on juba ise nii ehitatud, et see mitte kunagi ei saa udarast verd välja imeda. Kui piima tulek lõpeb, siis masin ainult masseerib veel nisasid ja see on loomale pigem kasuks, kui kahjuks. Mingu aega palju või vähe, ema, aga kord töötab sihuke masin ka Ülesoo laudas!”

Perenaine vangutab ainult pead ja keerab siis selja. See plaan on liiga uskumatu! Ehkki – kui palju on ilm muutunud juba vaid tema eluaja jooksul?! Milline oli Paunvere ja selle ümbrus veel paari-kolmekümne aasta eest ja missugune on ta nüüd! Sõjad küll siinset nurka otseselt ei puutunud, ainult Suuremaa mõisa hooneist langes suurem osa tuleroaks.

Nüüd on ka need uuesti üles ehitatud ja elu on jälle endistele roobastele juhitud.

Teele pöördub oma talituste juurde ja astub köögiuksest välja. Temagi käik pole enam endine. Aeg on ka kõigele oma pitseri vajutanud. Ta sammud on hulga tõntsimaks jäänud kui mõne aasta eest ja temagi selg on kühmu vajunud. Ei tunneks temas praegu küll keegi enam endist Raja peretütart ära. Ta silmade ümber on juba õige sügavad kanavarbad tekkinud ja põsed ülevaltpoolt tublisti lohku vajunud. Nägu on täis kortse ja kortsukesi, juustes leidub rohkesti hõbedat. Pole siin ka midagi imestada: kaks poega ja ühe tütre on ta suureks kasvatanud ja vanemast pojast on Ülesoole isa järglane saanud. Ainult noor perenaine puudub veel majas, aga pea siis seegi ei või tulla! Noor Toots on emale nelja silma all oma tulevikuplaanidest kõnelenud ja oma südameasjadki ära rääkinud. Ema on ka kõik heaks kiitnud ja öelnud, et poeg ei ole oma valikuga eksinud. Juba koolieast on noor Toots tuttav Tõnissoni vanema tütre Selmaga ja nüüd kavatsevad noored ühist eluteed astuma hakata. Sama salaja, nagu Teele seda ise poja suust kuulis, on ta seda na ääri-veeri ka vanamehele kõnelnud. Ja vana Joosep on poja valikuga päri.

“Egas siis muud, kui asi tuleb ka vormilikult sirgeks tõmmata,” on vana Toots tähendanud. Ja Teele ootabki nüüd, millal poeg sellega mõtleb peale hakata. Nende mõtetega astub Teele harjunud teerada mööda lauda juurde. Pere on ammugi lõunatanud, üksnes meeste jaoks pidi ta söögi soojas hoidma, kuni nad tulid ja oma koormad virna ladusid. Nüüd on nemadki keha kinnitanud ja tulevad uuesti välja. Kelgud koos veokettidega on nad juba enne regedele tõstnud. Nüüd polegi muud, kui heinad hobuste eest koristada ja neile pang või paar vett joogiks pakkuda. Siis võib jällegi reisiks lahti minna.

Talitee Ülesoolt alevisse viib üle nurmede ja niitude, pole nüüd lume aegu ju vaja hakata suviseid jälgi otsima. Istutakse regedele ja peagi väljuvad hobused Ülesoo

õueväravast. Ometi teevad jäljed tuisanud teede tõttu ringi ja liginevad suuremale teeale, mis viib Saarele kaunis lähedalt alevi suunas mööda. Ja just siis, kui sõitjad on sealt möödumas, näevad nad tee ääres üht vanahärrat kepi najale toetudes seismas.

“See ei või keegi muu olla, kui Saare vanaperemees ise,” arvab vanem Toots ja kui jõutakse seisja kohale, peatab ta hobuse ning hõikab: “Tule peale, Saare peremees, viime sind otse alevikku!”

“Suur tänu!” hüüab kutsutav vastu. “Ega mul praegu küll kavatsust sinnapoole minna ei olegi. Jalutan iga päev niisama ajaviiteks, on ju hea väljas värskes õhus viibida.”

“Pagana vanaks ja halliks oled jäänd, koolivend Tali!” imestab Toots. “Ei taha nagu äragi tunda. Põleks ma kindlasti tundnudki, kui oleksid mulle kusagil mujal vastu tulnd! Kuulsin jah, et oled tagasi, ja tahtsin ammu sulle külla tulla, aga ikka sai see järgmise päeva peale jäetud ja noh, nüüd näed, kui kaugele see järgmine päev on juba jõudnud.”

“Ka mina poleks Ülesoo Joosepit ära tundnud,” kostab Arno.

“Aga Jüriga oli juttu sellest, et Ülesoo omad ehitusmaterjali veavad, ja nii ma siis ei saanud ka eriti eksida, kui teid tulemas nägin. Aga ega ajahammas Ülesoo Joosepitki nooremaks ei ole teinud! Oled sinagi kaunis halliks tõmmanud... Ometi on sinus rohkem elujõudu märgata, kui minu kiduvas kehas. Ehitate muudkui uusi hooneid ja rabelete nagu ennegi?”

“Mis sa seal ikka – elu nõuab. Eks Saare peremeeski olla ju omale elektrivärgid koju toond. Kas valgus on juba majas? Kahju, et meil täna nii vähe aega on, muidu tuleks vaatama!”

“Tule, tule, külla koolivend! Tule pühapäeval, siis on aega nii sul kui ka meie perel. Olekski paljudest asjadest kõnelda. Pole me ju kaua aega teineteist näinud...”

“Tehtud! Pühapäeval teeme jah ühe sõidu Saarele; võib-olla, et poiss tuleb ka linnast koju ja tahab Raja omasid vaatama minna, eks siis sõidame üheskoos siia. Võib ju olla, et eitki vana tuttavat näha tahab. Nii, et nägemist siis pühapäevani!”

Joosep ulatab Saare vanahärrale jumalagajätkuks käe ja rapsab siis jällegi ohjadest. Pikkamisi astuvad hobused alevi poole, nagu teaksid nad täpselt oma ülesannet.

Arno seisab tüki aega veel endisel kohal ja vaatab neile järele. Kohtumisest noorpõlve tuttavaga libiseb rõõmuhelk üle ta näo, kui ta jälle teerajale astub ja talu poole kõndima hakkab. Päevad ongi ju nii igavad mööduma, sest Jüri on metsas tööl, naised talitarnas ja Arnol tuleb tihti terveid päevi üksinduses veeta.

“Siis tulev pühapäev võib veidi lahutust tuua,” sõnab ta endamisi, “kui vanad tuttavat üksteist üles otsivad...”

VIII

Jõudnud jalutuskäigult tagasi koju, kõneleb Arno perenaisega, kellega ta väljateel on kohtunud, ja nimetab ka seda, et Tootsid on lubanud pühapäeval Saarele külla sõita. Ka Jüri saabub alevist tagasi. Temagi valmistub kõvasti kevadisteks töödeks. Saeveskis käib ta kuulamas, kuidas on lugu katuselaastude saamisega, sest kevadel tahab ta tingimata alustada elumajale uue katuse löömist, nagu Arno on plaanitsenud. Laaste ei ole aga võimalik kohe saada, neid tuleb saeveskist ette tellida. Praegu pole ju veel aeg katust lüüa, aga laastud peab valmis muretsema, sest ehitajaid on palju ja kevade saabudes ei suuda saeveski neid kõiki korraga varustada. Talvel aga pole võimalik laaste lõigata, sest puu on seest külmanud ja rabe. Laastud murduvad masina all ja hea materjali asemel võib saada ainult praaki. On vaja oodata kevadist päikest, mis pakkusid riidas soojendab, siis võib ka saeveski tööd alustada.

Oodatud pühapäev saabubki, olles samasugune hall, nagu kõik eelnenud päevad. Ometi on Saarel nagu veidi elevust majas. Perenaine, kuulnud, et Ülesoo omad on lubanud vanahärrale külalisteks tulla, on nende vastuvõtuks valmistunud. Selleks pühapäevaks on ta teinud hulga mitmesuguseid toitusid, nagu mõneks pidupäevaks või pühade puhuks. Neil enestel siinkandis sugulasi ei oleja sellepärast on see haruldane juhus, et Saarel võib näha külalisi. Vanahärra ise istub aga oma kambrikeses, sorib mitmesuguseid raamatuid oma riiulis ja ootab vanu sõpru ennast külastama tulevat. Ja kui saabub keskhommiku aeg, jõuabki Ülesoo "voor" kohale. Tootsid on tulnud tervelt neljakesi, lisaks vanapaarile ka poeg Juulius ja tütar Helmi. Ilm on ju ka kuiv ja võrdlemisi soe, nii et õhus on juba nagu kevade hõngugi tunda, miks siis mitte seda väikest

väljasõitu ette võtta! Pealegi kui vanad koolisõbrad üle paljude aastate kord kokku saavad.

Jüri ajab külaliste hobuse ühes kõige sõiduriistaga rehe alla ja paneb talle seal heinad ette. Vesteldes võib ju aeg pikale venida ja siis hakkaks hobusel väljas seistes igav, sellepärast tahab peremees sel puhul veidi lahkem olla. Vanahärra ise aga ruttab külaliste tulekut kuuldes neile vastu ja tervitab kõiki otse südamlikult. Igaühele pühendab ta tubli käepigistuse.

“Niisiis Kentuki Lõvi täitis oma lubaduse ja ilmus kohale,” algab Ülesoo Joosep pärast tervitamist. “Tulime Saare rahvast külastama ja vaatama, kuidas uus ajajärk ka Saarele on sisse murdnud.”

“Ega siin pole suurt uudist midagi peale selle uue valguse,” vastab Jüri. “Kevadel tahaks uue katusega alustada; see oleks kõik, mida siin esialgu saaks ette võtta.”

“Noh, asi juba seegi, et valguse olete sisse saand!” ütleb Ülesoo peremees.

“Tõsi,” kinnitab sedasama Ülesoo noorperemees. “Seegi on juba tubli samm parema kultuuri ja ilusama tuleviku poole. Küll teised uuendused tulevad hiljem poolsalaja sisse, nad nagu suruvad ennast vägisi peale...”

Riputanud üleriided varna, sammub Juulius kambris edasi-tagasi, ning heidab pilgu ka läbi akna õue. Märgates sealgi elektrilampi posti otsas, noogutab ta peaga ja jätkab kiitmist.

“Hästi olete mõelnud küll! Isegi õue peale olete valguse pannud. See on väga targalt tehtud. Olen näinud talusid, kus küll on tubades valgus, aga õu on hoopis pimeduse rüppe unustatud. Ütlevad ise, et mis sinna voolu raisata, kui saab ilmagi läbi. Aga kui järele mõtelda, siis ei tule see kuigi kallis, see-eest on pimedal sügisõhtul vaja teha ainult väike klõps ja õues on valge nagu päeva ajal mõnd hädalist asja toimetada, mida muidu laternatule juures teha tuleks. Ning jällegi uus klõps ja väljas on jällegi endine pimedus! Egas

sedä ju asjatult vaja pole põletada! Aga teil on ju neli traati, – kas siis ka jõuoolu olete sisse toonud?”

“Seda küll,” kostab Arno. “Polnud ju kaugelt tuua ja kui kord juba teha, siis põhjalikult ja hästi! Esialgu oleme seda küll ainult sae käimapanemiseks kasutanud. Jüri on selle riistaga ümberkäimises juba vilunud. Raja Kaarlil seisis üks saag kasutult aidas ja ta saatis selle meile. Seadsime siis teise korda ja nüüd on päris hea halgusid lühikesteks pliidapuudeks saagida. Pärast lähme vaatama.”

Nüüd aga kutsub Arno Ülesoo vanad oma kambrisse ja pakub siin istet. Ülesoo peretütar jääb kambrisse Maiega vestlema, noor Toots aga läheb koos Jüriaga tema majapidamist vaatama. Et ta on masinate alal hea asjatundja, tahab ta tingimata ka Jüri saevärki näha. Nii sammuvadki mõlemad mehed juttu ajades rehe alla, kus Jüri oma masina käima laseb.

“Pole viga,” sõnab Juulius viimaks mõtlikult ja paneb mootori seisma. “Aga kui panna saag kuullaagreile jooksmas, on see veel palju kergem...”

“Seda küll, aga polnd teisi käepärast ja alevist saime võlli koos laagritega. See on juba ennemgi sellisel otstarbel tarvitusel olnd,” vastab Jüri, kuna Ülesoo Juulius veel saagi silmitseb.

“Hmjaa, – see saag on nokasarnaste hammastega,” seletab ta siis Jürile. “Sellega on küll hea aialatte pikuti lõhki saagida ja redelipuid teha, ristpuusael peaksid ikka kolmnurk-hambad olema, nagu harilikul käsisaal. Aga noh, palju teil neid puid siis ikka lõigata on, nii et saate sellesamagagi hakkama.”

Seejärel silmitseb ta ka hekslimasinatja küsib, kuidas Jüri heksleid on kasutanud.

“Tegin neid katseks ristikheintest ja andsin sigadele toidu hulgas. Sõid teised väga hästi, ainult head noored ristikheinad peavad olema, paljaid varreheksleid sead hästi ei taha. Õlgi aga lasksin ma kõige pikema jaotuse peal

puruks loomadele allapanemiseks, saab vähe peenema sõnniku kui hekseldamata õlgedest.”

“Tubli-tubli! Aga kõige tähtsam seadeldis sul siiski veel puudub. Nimelt veepump. Ka selle võib kergesti elektrimootori abil käima panna! Kus see igapäevane vaev loomadele käsitsi vee pumpamise ja kandmisega! Milleks raisata oma kondijõudu, kui elekter selle töö palju odavamalt ja otstarbekamalt võib ära teha, teil ju mootor juba olemas. Hm! Aga sul on veel päris vanaaegne kooguga kaev! Siis kaevupumpa Saarel veel polegi?!”

“Seda küll jah, et ei ole. Mitu korda on sellele mõeldud, aga ikkagi on tegemata jäänd. Kõike ju korraga ei jaksa.”

“Pead katsuma kusagilt saada mõne suure aurukatla kere, või midagi taolist veereservuaariks. See tuleb lauda peale – või veel parem lauta lae alla üles seada. Siis on vaja veel hulk torusid muretseda ja ka pump osta. Noh, pumba käimapanekuks aitab ka vähemast mootorist, kui teil seal rehe all on, nii et siia võiks ehk ühe väikese lisaks osta, mootorid ei ole praegu enam nii väga kallid...”

Mehed kõnnivad veel siin ja seal kahekesi ning silmitsevad sisseseadeid. Noor Toots annab meeleldi head nõu ja juhatust, kuidas üht või teist asja saaks veel korraldada, et see oleks parem ja kasulikum.

“Sa, Jüri, mine vaata Raja värke ja võta sealt eeskuju,” tähendab lõpuks Juulius.

“Seda minagi, jah,” kostab Jüri. “Kuid Rajal on puhtalauda süsteem, suur ja avar... Seal on veevärki kergem teha. Aga siin...”

“Ega siingi pole viga. Saab ära teha nii mõndagi, ilma et oleks vaja uut hoonet ehitada. Näed, aknad on liiga väikesed ja laut on pime. Need tuleb suuremaks teha. Sul on siin tõstetavad sõimed. See on hea. Need tuleb loodi järgi paika panna ja siis on juba kerge veetorusid ja joogikünasid kohale seada. Või kui automaat-jootjaid ei pane, siis saab lihtsalt kummivooliku abil vee künadesse lasta. Sõimede

tõstmisega on küll igakord tükk tööd; hoopis kergem oleks, kui siin puhtalauda süsteemi osaliseltki saaks sisse viia.”

“Ilma tsementpõrandata?” küsib Jüri.

“Aitab esialgu ka laudpõrandast. Lavatseid teha pole ju kuigi keeruline ja neid taladele panna oskab juba iga töömees.”

“Jah, muidugi... Aga sõnnikut saab ju puhtast laudast hulga vähem. Saare põldudele on jälle kõvasti sõnnikut vaja. Siin peab esialgu vist küll sõnnikulauda juurde jääma...”

“Noh, esialgu ehk jah... Aga vaata Raja omasid! Ons neil sõnnikust puudus?”

“Noh, Kaarel veab ju igal talvel rabast kõvasti turvast koju...” arvab Jüri.

“Vaat-vaat! Just turvast! Ma räägin sulle, et turbale peabki tulevikus suuremat tähelepanu pöörama. Hästi kuivatatud samblaturvas tehakse peeneks ja kui see siis loomadele alla panna, imeb ta kõik virtsa sisse, samamoodi laudagaasid ja siis on laudas kogu aeg kuiv ja puhas õhk ning loomadel kuiv ase. Ja sõnniku sees on turbamuld väga hea asi: sellega segatud laudasõnnik ei lähe ümber tõstes mitte põlema nagu paljas õlesõnnik. Seal käib sees mingi omamoodi käärimine ja kõik väetisained jäävad põllumulla jaoks alles, ega hävine nagu põlenud sõnnikus.”

“See kõik on ju ilus ja hea, aga kes jõuab seda korraga ette võtta või ära teha...” kahtleb Jüri.

“Noh, korraga muidugi ei saa. Aga ikka nii vähehaaval: see aasta üks ja teine aasta teine asi, siis on mõne aja pärast ka Saare majapidamine samal järjel nagu meil või Rajal. Egas meiegi seda kõike suutnud korraga ette võtta, ikka tasapisi. Saare rohumaid tuleb uuendada, siis on siin võimalik kaks korda nii palju loomi pidada, kui praegu. See on tõsi, Jüri! Saare maad ei olegi nii halvad!...”

“Aga on sellest rabelemisest ja rühmamisest ka tulu?” küsib Jüri lõpuks peale lühikest vaikust.

“Aga miks mitte?” kostab Ülesoo Juulius. “Sinu eas mehele on see veel täiesti tasuv. Võid siis muretult

vanadusepäevi veeta ja näha oma uuenduste vilja. Või arvad, et virelemisega paremini läbi tuled? Või pead sa seda silmas, et talu pole sinu oma? Saarel ei ole teisi pärijaid ja vana Tali püüab siin küll kõik teha selleks, et talu saaks kordaja ennast paremini ära tasuks.”

Jüri vaikib jällegi hetke ja tahab nagu midagi vastata, kuid äge koerte haukumine sunnib mõlemaid rehealuse väravast välja vaatama. Suuskade sahinal liuglevad kaks noort – poiss ja tüdruk – väravast läbi Saare õue. Poiss on sihvaka kasvuga ja kena, liikumisest lõkendava näoga. Ta võib olla nii kümne-üheteistkümne aastane. Tüdruk on ehk nelja-viieteistkümne ümber. Mõlemad on rietatud sooja spordikostüümi, tüdrukul on peas helesinine kootud mütsi, poisil aga on lihtne nokatsmüts kuklasse surutud. On näha, et nad on tublisti rutanud ja hingeldavad Saare õuele jõudes. Mõlemad ajavad omavahel elavalt juttu ja naeravad heleda häälega. Raja koerad jooksevad nendega ühes ja Saare Muri näitab kärelda haukumisega, et temagi oma valvurikohuseid pole unustanud.

“Ülesoo onu ongi siin!” hüüab tüdruk õue jõudes ja vabastab end suuskadest. Poiss võtab samuti suusad alt. Nad viipavad Jürile ja Juuliusale tervituseks käega, panevad siis suusad kokku ja toetavad rehealuse seina najale.

“Tegime võidujooksu Ülesoole, aga näe – Ülesoo omad ongi vahepeal juba siia jõudnud. Talu oli kaunis tühi, mis muud, kui keerasime sealt kohe tagasi!” hüüab tüdruk.

“Aga mina jõudsin siiski mõne sammu jao Ailist ette!” kiitleb poiss ja vaatab nüüd ka rehe alla.

“Uurid ka Saare tehnikat või?” küsib tüdruk üle poisi õla piiludes. Poiss käib tõesti saeraami juures ära, pöörab saelehte ringi ja ligineb siis uuesti välisuksele.

“Vähe on siin vaadata, õde,” kostab poiss, “üsna vähe. Meil on palju rohkem. Siin üksnes see saag! Meil on ju igal pool elekter...”

“Anna ikka aega, Jaan,” manitseb Ülesoo noorperemees. “Küll Jüri ka siin kõik korda seab! Teil Rajal on jah juba paar

aastat elekter sees, siia aga alles pandi. Aga egas teiegi veel sellega rahule jää.”

“Isa kõneles kord jah rehepeksumasinast,” vastab Raja perepoeg. “Parem ikka, kui on omal. Pole siis vaja oodata, millal ühisuse masin ükskord ringiga jõuab...”

“Isal on küll see plaan jah,” jätkab Aili, “aga rehepeksumasin maksab palju raha, seda ei saa nii kergesti...”

“Aga Oskar lõpetab tehnikakooli ja hakkab masinistiks!” sõnab poiss uhkustades. “Siis ostame omale ise traktori.”

“Kas Oskar pühapäevaks koolist koju ei tulnud?” küsib Juulius.

“Seekord ei tulnud,” vastab Jaan ja jätkab endisel teemal. “Mina lähen siis ka linna kooli, kui siin ära lõpetan.”

“Tubli!” kiidab Ülesoo peremees. “Aga, kelleks sa siis ka saada tahad?”

“Mitte vähem kui inseneriks!” kostab poiss. “Tahan õppida ehituskunsti ja siis hakata linnas maju ehitama. Oskar õpib praegu igasuguseid masinaid. Tema hakkab traktoristiks.”

“Muidugi-muidugi!” noogutab Juulius peaga ja pöördub siis sama küsimusega tüdruku poole. “Aga sina, Aili? Kelleks siis sina tahad saada?”

“Ah mina? Mina pole veel midagi kindlat plaanitsenud. Ma lõpetan lihtsalt kooli ära ja hakkan talus perenaiseks! Mis? – Kas see siis hea amet ei ole, et te muigate?! Minu arvates on see ju kõige armsam amet! Käia laudas, sööta noori mullikaid ja mängida lambatalledega...”

“Sinugi eluplaanidel ei ole viga, Aili, sest ka koolitatud perenaisi läheb ikka rohkem vaja!” segab end nüüd ka Jüri jutusse. “Aga mis me siin väljas seisame, lähme tuppa! Ülesoo omad tulid ka siia ja küllap teil on seal hea omavahel juttu ajada. Lähme!”

“Kas Paul ka koju tuli?” küsib Aili.

“Ei,” kostab Juulius. “Pauli küll seekord ei ole. Aga Helmi tuli kaasaja siin on Maie kodus. Saare vanahärra olla ka suur

laste sõber – on oma eluaja neid kasvatanud ja õpetanud! Küllap ta teile oma elust mõndagi kõneleb, kui te talle hea pika pai teete!”

Jüri kinnitab seda juttu omalt poolt ja sammub ukse poole. Külalised järgnevad talle.

“Aga naabriperemees,” küsib nüüd Raja perepoeg põnevusega. “Kas Saareonu tõi sealt kaugelt võõralt maalt midagi kaasa, mida meil oleks huvitav vaadata!”

“Mina nüüd tema asju tean...” ümiseb Jüri. “Aga raamatuid on tal küll hea hulk! Küllap tal mõni seesugune pildiraamatki on, kust kõike seda võõramaa elu-olu näha saab. Ega ta teile keela, tulge ägaja küsige!”

Ja nii minnaksegi Jüri järel kambrisse.

Arno väike tuba on täna inimesi täis. Vanahärra ise on oma tooli hästi riiuli ligi nihutanud, et külalistele rohkem ruumi jääks. Istutakse, kes kuhu saab: voodile, kastidele, pingikesele. Nüüd esitleb Jüri kaht noort kui Raja Kaarli lapsi.

“Siin ongi liiga vähe ruumi meie kõigi jaoks,” sõnab Juulius. “Las noored ja vanad vestlevad siin, meie Jüriga istume ettetuppa ja kõneleme veel neist uuendustest, mida saaks ja tuleks talus läbi viia.”

Ning Jüri pöördubki lävelt Juuliusse seltsis tagasi ettetuppa.

Samal ajal tervitab Arno lahkesti naabrilapsi ja otsib paika, kuhu neile istet pakkuda. Voodijalutsis on virnas kohvrid ja kastid, küllap needki istmeks kõlbavad. Ega neid toole ole siin ju teab kui palju.

“Olen eluaeg nendega harjunud rahmeldama,” sõnab Arno laste peale tähendades, “ja mul oligi üsna igav, kui enese ümber noori rõõmsaid nägusid ei näinud! Tere tulemast Saare vanataati külastama! Seal, kus ma ennem elasin, käisid endised kasvandikud mul sageli külas ja mul oli sellest alati rõõmu. Seal oli mul aga noortele ka palju näidata, paljugi huvitavat pakkuda, millest nad ka aru said... Mida peaksin ma teile ajaviiteks pakkuma, Raja noored? Kahjuks on mu raamatud peaaegu kõik võõrastes keeltes,

millest teie aru ei saa! Noh, aga pilte võite ikka vaadata, kuni me siin vanadega mõne sõna juttu puhume.”

Arno heidab pilgu riiulile, kus raamatud ilusasti reas seisavad ja kuldkirjad selgadel näitavad, millest neis lugeda on. Seal paistavad kolm õige paksu köidet üksteise kõrval, kõigil ühesugune kiri seljal, ainult numbrid eraldavad neid üksteisest. Arno võtab esimese neist ning ulatab selle lastele.

“Kahju küll, et juttu lugeda ei oska, aga vaadake neid toredaid piltegi. Siit seest võib kõiksuguseid loomi leida, milliseid maakeral üldse olemas on. See on üks osa loodusteadlase Alfred Brehmi suremata kuulsaks saanud tööst loomade ja nende elu kohta. Võtke ja vaadake!”

Helmi võtab raamatu, istub siis endisele kohale ja teeb raamatu oma põlvedel lahti. Teised nooremad kogunevad tema ümber ja siis hakatakse vaatama mitmesuguseid laias maailmas elutsevaid loomi. Iga uut lehekülge silmitsetakse järjest suurema huviga.

Arno ise aga süveneb uuesti jutuajamisse Ülesoo vanadega.

Vahetevahel kõlavad nende jutu sekka heledad hüüded laste suust, kes imetlevad piltidelt suuri ahve või džunglikiskjaid.

Lõpuks kostab ükselt perenaise hääl, kes nii omasid kui külalisi lõunalauda kutsub.

IX

Peale lõunasööki jätkavad Saare Arno külalised endist tegevust. Üksi Maie ei ole teiste hulgas. Tema on jäänud perenaisele appi igapäevaseid talitusi toimetama. Noored jätkavad kolmekesi oma uurimistööd "Brehmi" kallal. Ülesoo noorperemees on jäänud nüüdki Jüriga vestlema põllupidamisest ja maaparandusest, sookuivatamisest, ning mõnestki muust sellisest tähtsast asjast.

Kuna kõikjal on peale suuri sõdasid palju tähelepanu pööratud endise majanduselu taastamisele, siis sellepärast kerkivadki põllumajanduse paremale järjele tõstmise küsimused nii eluliselt esile.

"Jah, niisugustena kohtume siis jälle üle paljude aastate..." algab Saare vanahärra jutuaajamist Ülesoo taadiga. "Ise ei taha nagu uskudagi, et vanaks oled jäänud, aga kui midagi teed või oled, siis on otsekui tina kontides! Väsimus tuleb kiiresti ja ka kuulmine ja nägemine pole kaugeltki enam need, mis nad olid aastate eest."

"See on õige," kinnitab Toots. "Kentuki Lõvi ajad on ammu möödas! Ei Ülesoo taadist saaks küll enam ühegi Kentuki Lõvi tüki väljamängijat! Nii kiiresti on kadund kõik need aastad, et arugi ei saa, kuhu nad on õieti jäänd. Mäletad, kui olime noored poisijõmmid, kuidas siis sai sekeldatud ja rüseletud! Ei ole vist ühtki puud Ülesoo koplis, mille otsas ma ära ei käind! Vähe sellest. Ka naabritalude karjamaade kõik kõrgemad puud said läbi ronitud, varesepesi otsitud ja oravaid taga aetud. Kord tahtsin isegi pikse-traati mööda Paunvere kiriku torni tippu ronida. Käisin juba poolel teel ära, aga pöörasin siis tagasi..."

"Kas hakkas süda pööritama, et tagasi pöörasid?" küsib Arno naeratades.

“Ei, seda küll mitte, aga ta narr oli läbi roostetand, noh see piksetraat ikka, ma kartsin, et läheb katki ja siis ma tulen alla kõige piksekaitsega nagu Issanda välk... Nooruses saab ju igale poole ronitud ja oldud, aga katsugu mõni vana sedasama teha! Kondid ei taha kuidagi paenduda, tee mis tahes...”

“Eks noorena ole meist igaüks kõiksugu rumalusi teinud,” sõnab jälle Arno. “Sama kärsitu olin minagi noorena, kuigi mind vagusaks poisiks peeti. Eks minagi turnisin metsas puude otsas ja sain isa-ema käest noomida, kui riided lõhki olin rebinud. Võtsin siis kavaluse abiks: ajasin kuue seljast ära ja ronisin lihtsalt pluusi- või särgiväel. Kui siis rebisingi käised puruks, siis koju minnes ei paistnud see kuue alt kohe silma. Seda märkas ema alles õhtul või hoopis järgmisel päeval ja suurem pahandus jäigi tulemata. Ema küll veidi tõreles, aga parandas riided jälle ära ega rääkinudki isale, kuidas poiss oma riideid lõhub. Sellega siis asi harilikult ka lõppes...”

Toots on vahepeal sügavalt mõttesse vajunud.

“Noh, eks Joosep olnd koolis ikka ulakas küll,” ütleb nüüd meeste jutu sekka Teele, kes on kogu aeg üht vana kalendrit sorinud, mis Arnol laua peal juhtub seisma. “Vast sai ehk Saare Arnogi tema käest sugeda?”

“Mis nüüd mina...” kostab Arno. “Mina olin siis veel kaunis pisike poiss ja alles esimest aastat koolis... Joosep on ju minust paari aasta võrra vanem ja oli juba enne mind koolis käinud, teised suuremad poisid olid temaga rohkem tuttavad, noh need siis omavahel ka nägelesid ja jagelesid... Aga meie väiksemad näitasime sellistel puhkudel ikka, kui kiired jalad meil all olid...”

“Ah, nalja sai seal igatemoodi...” jätkab Teele. “Mäletan isegi seda, kui Joosep mind tantsima rebis ja kuidas me siis suure hooga keerutades kõstrile jalgu jäime, kui see parajasti oma toast välja astus ja kuidas ta siis mürtsti! põrandale pikali lendas! Ha-ha-haa! Ja siis oli sel puhul nii naeru kui nuttu, – aga egas sest midagi häda olnd!”

“Ei-noh!” kinnitab nüüd ka Toots ise. “Noorus ongi just hullamiseks ja naljatamiseks, ja kui sa ka noores põlves nalja ei tee, millal sa’s seda pärast enam teed! Nii jääksid ju koerustükid hoopis tegemata! Hmh-hmh-hmh! Puppup-pup!”

Ja Toots naerab oma vana tuttavat naeru...

“Ja on neid siis nii ilmtingimata vaja teha?” küsib Teele. “Saab ju ilma nendeta ka läbi!”

“Hmh, jah, – saab... Muidugi saab...” jätkab vana Toots. “Aga mis elu see siis on? Elad siis nagu puunott, ei lusti ega rõõmu! Just nagu munk kloostri! Nüüdki veel vahest, kui kõige üle hakkad järele mõtlema, lööb mõttesse, et siiski liiga vähe sai neid ulakusi tehtud! Palju rohkem oleks pidand veel rahmeldama! Vahel tekib nüüdki isu mõnda vempu visata, aga näe – vanaks oled jäänd, veli! Ei kuku enam kuidagi välja!”

“Koolivend Luts on sinu karutükke ikka vist vähe veel kirja pand...” naerab Teele. “Egas muidu tulnd kord Tallinnast isegi kinomehed siia nõusolekut otsima, et Tootsi vigureid ka kinolinal terve ilma ette viia...”

“Või isegi kinolinale?” imestab Saare Arno. “Kas neis tükkides siis tõesti oli midagi, mis laiematele ringkondadele huvi pidi pakkuma?”

“Ah, sõber Tali! Asi oli hoopis teisiti, kui sa meie jutust nüüd aru said! Kinos taheti tookord näidata tüüpilist Eesti sõdurit ja ajateenijate sõdurite elu tookordsetes sõjaväekasarmutes. Selleks siis film õieti tehtigi. See kandis väga uhket pealkirja: “Vahva sõdur Joosep Toots” – ning selleks siis käidi ka minult nõusolekut otsimas, et ega mul selle vastu midagi ei oleks, kui esindaksin kinos Eesti sõduri tüüpi... Ei-noh, mis minul selle vastu! Kui olen kord juba koolivend Lutsu sule läbi niikuinii kõikjal kuulus, miks siis mitte lasta seda kuulsust kinofilmi läbi veelgi suurendada! Einoh, lasku käia! Tehku minust kas või kindral välja! Sest, eks kõla ju kenasti: “vahva kindral Joosep Toots”! – Eks siis – praegu on seda juba oma paarkümmend aastat tagasi, saigi

see film valmis. Kuulus Eesti näitleja Vaino mängis minu osa ja tema abikaasa pr. Vaino esitas Teelet. Minu tegeliku eluga polnd filmil küll midagi ühist. Oli puhas väljamõeldis pildi loomiseks selleaegsest sõdurielust. Isegi koolivend Luts polnd selle filmi heaks mitte ühtainsatki rida kirjutand. Kahjuks saadi seda filmi liiga vähe aega näidata. Sõda tuli peale ja siis said ka kõik tolleaegsed Eesti filmid otsa, nii et minu nimega seotud filmist enam midagi kuulda pole olnd.”

“Aga kord oli raadios ka midagi kuuldemängutaolist sinu nimega seotud,” jätkab Teele.

“Seda’nd küll, aga sellelgi polnd midagi ühist minuga, ega minu koerustükkidega. Sel ajal esines raadio ringhäälingus sageli oma naljapaladega “Estonia” teatri näitlejanna Mari Möldre. Temap’ see oligi, kes siis ka minu kuulsakssaand nime oma naljapalades hakkas kasutama. Kõik see asjandus oli aga Tallinna tegelaste väljamõeldis, milleks sõber Luts samuti oma sulge polnd liigutand. Tootsi lood olid ju tol ajal nii kuulsad ja populaarsed, et isegi üks tubakavabrik kavatses välja lasta sigarette nimega “Joosep Toots”...”

“Siis tegeldi ju ka siin tublisti reklaamiasjandusega, kasutades kaubapakkumise juures ära tuntud nimesid! Seal, kus mina elasin, tehti seda igal vähegi võimalikul viisil...”

Arno näitab mingit võõrkeelset žurnaali, mis täidetud mitmesuguste ärireklaamidega ja naljakate kuulutustega.

“Eestis oli ju see reklaamiasjandus alles algastmel. Näiteks Ameerikas on reklaam juba nii tähtsaks vahendiks saanud, et seda kaupa, mida ei reklaamita, ostjad ka vaevalt tahavad. Tihti leiad ajalehtedes mõne artikli, milles jutustatakse, kuidas siin või seal Ameerika linnas reklaamiga on nalja tehtud!”

“Lugesin minagi kord midagi selletaolist kusagilt ajalehest,” räägib nüüd Teele vahele. “Kas oli see midagi aprillinaljaga New Yorgis, – või minagi just mäletan, aga Ameerikas see lugu ikka olla sündind...”

“Ah, sinul on veel ka meeles see kuulus aprillinalja lugu, mis neljakümne aasta eest New Yorgis juhtus?” küsib Joosep.

“Kas see kõik sellepärast just nii oli, nagu lehed kirjutasid,” kahtleb Teele. “Aga naljakas lugu ta oli...”

“Oli või mitte, aga sel ajal trükiti selle juhtumise kirjeldus ka mitmes Eesti ajalehes ära. Vast on see veel Saare Arnolgi meeles, – olid ju siis alles kodumaal, kui see nali lehes ilmus?” küsib Toots.

“Kahjuks ei mäleta, kulla koolivend, mitte ei mäleta, sest kes kõiki ilmaasju jõuab meeles pidada!” kostab Arno naeratades. “Eks lugusid ole ju igasuguseid...”

“Sul ehk on see lugu paremini meeles, Teele,” sõnab Joosep. “Kõnele koolivennale kah seda nalja.”

Ja Toots ise hakkab seda žurnaali lehitsema, mis Arno Teelele vaadata andis.

“Mis ta’nd minulgi rohkem meeles on, aga eks sa tuleta siis meelde, kui ma mõne koha olen ära unustand! Noh, lugu oli nii, et märtsikuu lõpul ilmus ühes New Yorgi ajalehes kuulutus, et seal-ja-seal – mitu kilomeetrit linnast väljas – pidi peatuma salkkond isemoodi mustlasi, kes ootasid järele oma peavigurdajat, kes veel kusagil kaugemas linnas viibis. Neil mustlastel pidi olema ebaharilik võime näha igaühe möödunud elu ja sama selgelt ka tulevikku. Väikese tasu eest pidid nad seda siis igale soovijale avaldama...”

“Nojah, kuulajate suud-silmad täis valetada – seda nad oskavad ju igalpool teha, ükskõik, kas Euroopas või ka Ameerikas, kui aga leidub neid, kes mustlaste ennustusi usuvad ja nende eest veel maksavad kah,” naerab Arno ja võttes taskust räti, köhib sellesse tubli hoo.

“Koolivend on end küll vist kõvasti ära külmetand sealt soojemast kliimast siia põhjamaale tulles...” tähendab Joosep, aga Teele jätkab oma juttu.

“Arnol on õigus jah, et mustlased jäävad ikka mustlasteks, ükskõik kus riigis nad ka ei elaks. Aga siiski polnd see veel sugugi kõik. Mustlaste populaarseks saand võtetest poleks selleks reklaamiks jätkund... See’p see kogu

lugu oligi, sest kuulutuses kõneldi veel, et oodatakse sinna kohale saabuvat ka üht suurepärast fenomeeni – üht “näkk-inimest”...” Teele puhkeb laginal naerma ja ei saa enam kuidagi sõna suust.

“No mis seal naerda!” sõnab Joosep. “Pidi tulema tõeline näkineitsi, muidugi suures klaaskastis vee sees, imeilus tütarlaps, kellel aga jalgade asemel pidi olema midagi kala saba taolist.”

“Noh, see kõlab ju nagu mingisugune muinasjutt...” muigab Arno.

“Ei, see oli ikka tõsilugu,” kinnitab Teele. “Leht märkis, et see haruldane fenomeen pidi väga ilusasti oskama laulda ja kannelt lüüa, ükskõik kas vee peal või vee all... Ja juurde oli veel lisatud, et see imetegu jõuab oma klaaskastiga kohale 31. märtsi õhtuks ja annab siis kogu järgmise päeva etendusi. Teise aprilli varahommikul aga pidi ta jälle edasi sõitma teise linna...”

“Ja siis see imeloom lihtsalt ei ilmunudki kohale?” küsib Arno. “Mis muud? Aga milleks inimesi asjatult peteti?”

“Noh, eks siis järgmisel päeval sõitiski küll autodega, küll trammidega inimesi New Yorgist välja imeelukat vaatama,” jutustab nüüd juba Toots suure õhinaga edasi, nagu oleks tema ise selle asja korraldaja olnud. “Jõudsid siis esimesed sinna, kuhu ajalehekuulutuses juhatatud, – aga ei mingit jälge imeloomast ega ka mustlastest. Juhatatud paik asus suure restorani taga mererannal või mingil platsil seal ligidal. Aga kusagil ei nähtud ainsatki mustlaste telki. – “On vist paganad mujale ära kolind,” – mõtlesid tulijad ja uurisid uuesti ajalehekuulutust. Ei, – koht oli õige! Täpselt siin, selle suure suvituslossi kõrval pidi nende laager asuma! Ometi oli kogu väljak tühi. Ei mingit liikumist! Ainult keset väljakut oli jäme vai maasse taotud ja selle külge mingi hiiglasuur silt riputatud. Aga sildile oli suurte tähtedega kirjutatud: “Ärge unustage, et täna on esimene aprill; teiseks: ärge unustage, et maailma parim karastusjook on “Coca-Cola”, mida ka kõrvalolev joogimaja pakub”.”

“Tüssasid siis niimoodi puhtalt reklaami pärast?” naeris Arno.

“Aga igal juhul läks lugu edasi,” jätkab Teele omakorda. “Inimesed naersid ja sõitsid tagasi, olles proovind seal joogimajas lonksu toda “Coca-Colat” Neilt aga küsisid jällegi uued imeloomahuvilised, et kas lugu ikka ka õige old. Ja nüüd hakkasid omakorda pettureiks need, kes ise vähe aja eest petta olid saand! Nad kirjeldasid, kui imelisi võimeid need haruldased mustlased üles näitavad ja kui toredasti see näkineid seal klaaskastis ujub, laulab ja “Coca-Colat” joob...”

“Ei-noh,” jätkab nüüd Toots, sõnajärge Teelelt üle võttes. “Eks saand siis need inimesed kõik oma aprillinalja kätte. Aga nüüd võttis juba igaüks pudelikese seda paljukiidetud karastavat jooki kaasaja sõitis siis linna tagasi. Seal tegid nad imeelukale veel suuremat reklaami, kui seda ajalehekuulutus oli teha suutnud, nii et veel väga paljud New Yorgi elanikest neid olematuid mustlasi vaatamas käisid ja sealt muidugi pika ninaga tagasi tulid. Joogimajale aga vedand tervelt kümme veomasinat vahetpidamata toda “maailma parimat karastavat jooki”, ning siiski kippund sellest vahetevahel puudus kätte tulema. Vaat see oli alles reklaam!”

Nüüd pahvatavad kõik kuulajad valjusti naerma.

“See oli küll toredasti välja mõeldud,” kinnitab Arno. “Ameeriklased on sihukeste naljade peale suured meistrid. Meil oleksid inimesed kindlasti vihastanud, kui neid niimoodi oleks petetud, ja ajalehe sarnase valeteate levitamise eest kohtusse kaevanud... Aga neil käib kõik hoopis teisiti...”

“Nad on lihtsalt arusaajad inimesed...” kinnitab Toots. “Teavad, et mis nali on, seda tuleb ka naljaks pidada!”

“Seda sa oskad,” naerab Teele, “ega sa siis muidu noorpõlves nii ohtrasti neid va Kentuki Lõvi vigureid poleks teind...”

“Tont teab, mis asjamees see Kentuki Lõvi õieti oli,” arutab nüüd Arno pikkamisi, nagu mõtleks ta tagasi neile

ammumöödunud päevadele, “vähemalt minu kätte ei ole sarnast raamatut sattunud, milles seesugusest tegelasest oleks kõneldud.”

“Ah, kes teab, kust Joosep selle kõik välja kiskus! Võib olla, et mõtles terve kangelasloo kuulsast Kentuki Lõvist ise välja!” ütleb nüüd Teele omalt poolt.

“Ei-noh,” kostab Joosep end sirgemaks ajades ja oma toonigi tähtsamaks tehes. “See ei oid ikka väljamõeldis küll mitte. Mäletan, et siis, kui olin veel nii kaheksa-üheksa aastane poisike, oli mul lugemine juba kaunis selge. Arvate, et ma seda kuke-aabitsast õppisin? Vale puha! Vaat, kui ma olin veel nii umbes kuuene, võttis vanatoi mind kord alevi laadale kaasaja seal ma siis nägin, kuidas üks vana raamatukaupmees oma raamatuid müügiks lauale välja ladus. Mõnel oli värviline pilt kaane peal ja puha ja vanamees küsis siis minult, et poiss, missugust sa neist omale lugemise õppimiseks tahaksid. Ma valisin ühe pisikese raamatu, millel aga väga kohutav sulgedega ehitud indiaanlase näopilt kaanele oli trükitud. Vanatoi maksiski teise eest kopikat kümme ja raamat rändas minu taskusse. Ma arvasin, et kogu raamat on ilusaid värvilisi pilte täis, aga kui ma teda pärast vaatasin, ei leidnud ma neid mujalt kuskilt, ainult seesama seal kaane peal oli... Ei mäleta enam, mis pagan ta pealkiri oli... Aga ma tahtsin kangesti teada, mis mees see kole indiaanlane oli olnd, kelle näopilt raamatu kaanele pandi. Seda ei saand aga mujalt teada, kui tuli lugema õppida. Ja nõnda saigi see indiaanlasega raamat minu esimeseks aabitsaks ja sealt ma siis ka lugemise selgeks õppisin. Mäletan, et selles kirjeldati Ameerika punanahkade võitlusi sissetungivate Inglise ja Prantsuse asunikkude vastu, kes järkjärgult indiaanlaste alasid Pensilvaanias enda kätte kiskusid ja punanahkasid ikka lääne poole surusid. Noh, seal siis kõneldi ühest asunikkude juhust, ma ta õiget nime muidugi enam ei mäleta, kes ennast nimetas Kentuki Lõviks ja oli väga vapper mees võitlema indiaanlaste vastu, kellelt ta hulga peanahku oli

maha kiskund. Ükskord võitles ta tervenisti kahekümne punanaha vastu korraga ja tekitas seal ka rohkesti kaotusi, enne kui langes. Noh, sealt ma siis selle jutustuse saingi. Pärast seda ostsin alevi laatadelt sagedasti ikka ainult indiaanlaste lugusid ja kui kord kooli läksin, siis oli mul neid hea sinna kaasa võtta. Va Julk-Jüri võttis teisi veel mitu korda mul käest ära.”

“Oli kange mees siis ikka küll see Kentuki Lõvi, et julges üksinda tervelt kahekümne punanahaga rinnutsi kokku minna,” muigab Arno. “Aga, ega’s sinugi koolipõlve koerustükid tema vägitegudest palju maha ei jäänud. Nüüd on need vanad mälestused vahel asjaks meele tuletada, mida kõike poisikesest peast Paunvere kihelkonnakoolis sai tehtud. Nüüd oleme juba nii vanad, et hall pea otsas, ega ole enam seda meieaegset koolimajagi olemas... Kõik on uueks saanud! Ja uus on ka noorus, kes sugugi ei oska aimata, milline idülliline elu käis kord selles vanas kihelkonnakoolis...”

“Nüüdne põlv sellest elust muidugi suurt ei tea,” jätkab Teele Arno lauset, “aga eks me koolivend Luts kannud ju selle eest hoolt, et meie elamised ja vigurid päriselt ei ununeks...”

Arno tõuseb istmelt, pöörab näoga riiuli poole ning tõmbab sealt ühe kalinguri köidetud raamatu välja.

“Seesama siin ongi meie kõigi nooruse lugu,” ütleb ta raamatut Teele kätte ulatades. “See on kroonika meie niiöelda “kevadisest” ajast. Ma usun, et teil on muidugi samasugused eksemplarid veel alles!”

“Jah, sõber Luts kinkis meile kõigile kord oma raamatud mälestuseks ja eks me ole neid siis ka hoidnud nagu mõnda pühadust. Ja kui mõne asja üle tekib vaidlus, et kas see sündis just nii või teistviisi, siis löö aga raamat lahti ja loe sealt, kuidas kõik õieti oli, sest egas kirjatäht ei valeta,” naerab Teele kallist mälestuseraamatut silmitsedes.

Nooredki on vanade jutuajamist huviga pealt kuulatanud, selle aja sees ka “Brehmi” läbi jõudnud lehitseda ja annavad

selle nüüd Arnole tagasi.

“Tõesti huvitav,” ütleb Helmi. “Saare onul on vist palju seesuguseid? Olen ju koolis ka veidike saksa keelt õppinud, noh, loomade nimedest ikka oskan aru saada. Kahju, et seda raamatut ka eesti keeles pole välja antud. Küllap see juttki siin sees võib väga huvitav olla.”

“On muidugi,” seletab Arno, “kuid seesuguse raamatu väljaandmine läheks küllalt kalliks maksma, sellepärast pole teda ka Eestis tervenisti tõlgitud, kuigi temast mitmeid väljavõtteid on tehtud ja neid noorsooajakirjades avaldatud. See raamat ise on ka juba üle poolesaja aasta vana ja Saksamaal hästi tuntud.”

“Aga kas onul on ka eestikeelseid raamatuid?” küsib Raja noor peretütar.

“Mõned ikka on,” kostab Arno pikkamisi, “aga muidugi on mul neid rohkem ikka võõrkeelseid. Seal, kus mina elasin ja olin, ei osanud ju mitte keegi eesti keelt ja mul tuli kogu aeg rääkida võõras keeles.”

“See oli muidugi raske...” sõnab Teele.

“Jah, esiteks küll, aga peagi harjusin ma võõra keelega ära, emakeelt ma seal ju sõnakestki ei kuulnud. Kui teie, noored, sellest tahate pikemalt kuulda, siis peate küll vaevaks võtma ja mõnikord mulle jälle külla tulema. Küll ma siis jutustaksin teile oma sealsest elust nii mõndagi huvitavat... Täna on mind mu noorpõlvekaaslased vaatama tulnud, täna ei tihkaks ma neid oma juttudega elust võõrsil tüütama hakata. Täna elaksime nagu oma lapsepõlve siin üheskoos veel kord läbi, mis sest, et mitte tegelikkuses, palju on väärt vanad mälestusedki. Muidugi tahaksite te mõnda raamatut lugemiseks. Ega ma seda ei keela, aga minu poolt on siis teile üks väikene tingimus, nimelt – raamatuid ei tohi määrada, rikkuda ega teistele edasi anda! Kui hoiate hästi, siis – ega mina keela, annan heameelega, mis mul on.”

Arno sorib riiuli kallal ja ulatab igale noorele ühe raamatu lugemiseks. Nüüd võivad nad minna. Eks Rajalgi oota omad

meelelahutused. Pealegi on neil nüüd Saare onult laenatud huvitavad raamatud lugeda.

Vanad aga jätkavad Saare talu tagakambris oma juttu ja mälestustesalves sorimist.

X

Tüki aega on Ülesoo vanad Saare taadiga juttu puhunud ja mitmesuguseid vanu asju meelde tuletanud. Nüüd seal väikeses kambris on silmapilguks päris vaikne.

“Teil kõigil juba suured lapsed,” alustab Arno natukese aja pärast uuesti juttu. “Ülesoole ja Rajale kasvab tubli noorpõlv...”

“On teised ikka sirgund jah,” sõnab Toots, “ammuks nad olid väikesed mudilased... Nüüd hakkavad peagi juba ise eneste eest hoolitsema. Jah, selles asjas oleme meie ajaga kaasas käind – aga sina, sõber Tali, oled selles tükis küll maha jäänd. Kus on siis sinu jõnglased, kellele oma elutöö võid pühendada?”

“Minu elutöö on ainult üks ümmargune null!” kostab Arno pikkamisi.

“Kuidas nii?” vaidleb Toots vastu. “Kas sina siis eluvõitlusest mingil moel pole osa võtnud?”

“Mina olen selles võitluses niiõelda allajäänud!” kostab Arno tähendusrikkalt. “Mul lihtsalt ei ole elus vedanud! Ja ma pole suutnud ka midagi erilist korda saata. Kord tahtsin oma õnne leida võõrsilt... Mõtlesin, et maailmas on olemas vaid ilu ja armastus... Kõikjal näis õnn mulle naeratavat... vähemalt näis see mulle enesele nii...Aga kõiges pidin ma pettuma... Valisin tookord hoopis vale tee. Alles seal võõrsil sain ma tuttavaks sellega, mida inimesed nimetavad pettuseks...”

“Kas siis mõni välismaa sulgi julges sinu tasku kallale tikkuda?” küsib Teele ootamatult vahele. “Eks seal võõral maal ole ju igasuguseid hädaohtusid varitsemas.”

“E-e-i...” vastab Arno takerdudes ja jätkab pärast hetkelist vaikust uuesti tasasel häälel. “Selle pettuse ohvriks langesin ma küll vist juba enne võõrsile minekut,

kodumaal... noorpõlves...” Ta tõuseb pikkamisi toolilt, nihutab selle laua ette, avab siis laeka ja võtab sealt välja kimbu koltunud paberilehti. “Lugu kodunevast palmist” – on esimesele lehele kirjutatud... Selle ulatab ta oma vanale kooliõele. Teele võtab kirjutiste kimbu kõhkleva käel vastu, heidab neile pilgu ja sõnab siis küsivalt:

“Need on küll vist sinu poisikesepõlve kirjutused?”

“Jah, need on mu noorpõlveunistused, kirjutatud sellal, kui käisin veel Tartus gümnaasiumis ja kujutasin maailma ette õnnemaana, kus puuduvad igasugused ohud ja halbuse võimalused. Tahtsin tookord saada luuletajaks, nagu oli meie kooliõend Lesta, kellega me hulk aega ühes korteris elasime. Tookord usaldasid kõik oma tundmused neile lehekestele...”

Teele sirvib neid lehekesi ja ta pilk peatub esimesele lehele kirjutatud ridadel: “Pühendatud mu elu kõige ilusamale õiele – Virve’le”... Ta pöörab lehti ning silmitseb käsikirja siit ja sealt. Seal on salme, nende vahel ka mõned read proosat... Viimased paarkolm lehte on aga tühjad, nagu oleks kogu käsikiri kord millegipärast poolelijäänud.

Joosep on käsipõsakil lauale toetudes sügavasti mõttesse vajunud. Ta nagu ei näekski, kuidas Teele sirvib läbi koltunud lehekesed ja ulatab need tagasi Arnole.

“Siit nagu puudub lõpp hoopiski...” ütleb ta siis tasasel häälel.

“Jah, – puu pole veel lõplikult kõdunenud... Veel on temas elu, ehkki vist mitte enam kuigi kauaks... Peagi on ta aga lõpul ja temast jääb järele näputäis tolmu. Näete isegi, missugune ma juba olen!”

“Ohoh, – onu Tali võrdleb ennast kõduneva palmiga!” ütleb Teele uuesti heledamal toonil Arno poole pöördudes. “Ma ei usu, et torm praegu palmile midagi suudaks teha, nii et ta võib rahulikult ja kindlalt oma elu jätkata.”

“Ei, see aeg on siiski möödas, millal minus veel jõuduja energiat oli... Mu usaldus ja armastus vajusid vette ja kogu mu elu polnud muud kui viletsuste ahel, mis viis mind kindlalt kõdunemisteed... Jah, pühendasin tolele tüdrukule

kogu oma noorusarmastuse, unustades ilmas kõik muu, kuid..." ja Arno ei saa enam edasi...

"Tähendab, et too tüdruk oli sinu esimene armastus, sinu elu ideaal?" küsib Teele uudishimulikult.

"Esimene..." kordab Arno sosinal. "Kahjuks unustasin ma oma esimese armastuse, kui astusin selle väärsammu, mis mind kodust kaugele viis..."

"Nii et siis õige pruut jäi kodumaale maha?" jätkab Teele usutlemist.

"Hm, - seda küll, - aga ta oli seda ainult mu mõtetes... Aga kuidas ma hiljem seda kahetsesin sel ajal, kui pidin oma päevi veetma võõral maal, - kuid mis möödas, see möödas..."

"Või murdis kodumaa neiu sinu vastu truudust? Sellised lood on ju üsna igapäevased..." uudishimutseb jällegi Teele.

"Seekord oli lugu küll vastupidine," vastab Arno. "Mina ise olin see rumal oinas, kes oma koduse aarde ära põlgas..."

Uuesti sirutab vanahärra käe riiulisse ja võtab sealt "Kevade" kõite kätte. Lehitsenud seda veidi, ulatab ta lahtise raamatu Teele kätte. "Näed, siin..." sõnab ta vaikselt, osutades ühele pildile raamatus. "See oli minu esimene armastus..."

Suure huviga heidab Teele pilgu pildile, kus väike koolipoiss ja plika koolist koduteel kõrvuti lumehanges istuvad. Siis lendab üle ta kortsunud näo korraks hele punaja temagi silmis näib hetkeks veel nagu välgatavat kaduva nooruse tuld...

"Ah, seda on koolivend Luts küll liialt ilustand, sest mida võisid seesugused lapsed üldse armastusest teada ..." ütleb Teele raamatut kinni pannes, tõuseb kähku püsti ja pistab raamatu riiulisse teiste vahele. Seejärel istub ta endisele kohale ja veidi aega valitseb toakeses vaikus. Teele vaimusilma eest lendavad mööda ajad, mil ta oli veel pisike plikake ja jooksis karjas olles paljajalu Saare Arnoga kesapõllul võidu... Siis tuli ühine koolipõlv... Meenuvad

paljud hetked, mil tal oli kokkupuutumist naabritalu perepojaga... Siis aga – miks Arno temast võõrdus? Kas andis Teele selleks ehk ise kuidagi põhjust? Võib ju olla, aga see põhjus ei taha siiski kuidagimoodi meelde tulla... Meheleminekust Kentuki Lõvile ei mõelnud ta siis ju veel hingeski... Ja ometi kukkus see nõnda välja. Aga kas Teelel oligi üldse mingit kavatsust hakata Saare Arnoga tulevikuplaane sepitsema, kasvõi kõige salajasemas südamesopis? – Teele vaatab kogu nooruspõlvele tagasi ja peab enesele tunnistama, et ta pole Arno peale mitte kunagi tõsisemalt mõelnud, kuigi koolikaaslased teda “Tali pruudiks” nimetasid. Tema ise oli lihtsalt vallatu tütarlaps, kes igaühega lahkelt juttu ajas ja lõbusalt naljatas... Nii langes ta siis ka sellele tookord veel nii põlatud Kentuki Lõvile niiõelda otse lõugade vahele. Teele puhkeb laginal naerma, müksab Tootsile kulgeja sõnab:

“Nüüd ma mõistan! Sina, Joosep, olidki see põhjus, mis sundis Tali eluraja kõveraks pöörama...”

“Ah!” teeb Joosep nagu unest ärgates. “Ma ei saand aru, mis sa ütlesid. Mis ma Arno elurajale tegin?”

“Ah-ei, ei midagi,” ütleb Arno vahele. “Joosep ei võinud ju kõige vähematki teada, mis mul tookord mõttes oli...”

“Ikkagi ei saa ma veel aru, millest see jutt nüüd pidi olema.” ütleb Toots.

“Juttu oli sellest, et sina Saare Arnost võidujooksus ühe sammu ette jõudsid,” kostab Teele.

“Ei-noh... jälle need salapäraseid väljendused...” naerab Toots. “Millal meie Arnoga siis õieti võidu jooksime? Mitte enam ei mäleta...”

“Noh, Arno oli arg ja ei julgend tütarlastega õieti rääkidagi, aga sina hüppasid kohe nagu lõvi mulle kallale ja – siis me tantsisimegi Julk-Jüri koos raamatutega, mis tal kaenlas olid, põrandale pikali... Hah-hah-haa!”

Ja Teele naerab jällegi heledalt.

“No tont võtku, kas pidi siis Arno ise sind seekord tantsima viima või?” küsib Joosep muigel näoga.

“Just-just! Nii oleks õige olnd!” hüüab Teele endisel lõbusal toonil. “Noor koolipoiss unistas minust oma ilusates ja õilsates mõtetes, aga sina tormasid kallale – paljalt ulakuse pärast!...”

Nüüd hakkab ka Toots valju häälega naerma.

“Nüüd ma saan aru, mis sa öelda tahtsid!” hüüab ta läbi naeru. “Saare Arno oleks pidand Raja Teelele kosja minema! Tõsi! Nii see oleks pidand minemagi. Aga selles see asi oligi, et Arno pidas end tookord vist liiga uhkeks, et Raja peretütrele südameasjadest kõnelema hakata, ja taganes ka teiste eest, kes pilku Raja poole heitsid. Ülesoo Joosep ei viitnud siis aega, et magusat marja teiste eest ära noppida! Aga ma kinnitan puhtast südamest, et kui Arnol oleks kindel plaan olnd Rajale koduväiks minna, siis mina sinna vahele poleks segand!”

“Joosepil on täitsa õigus!” ütleb Arno. “Mina ise olin see, kes Teele peale küllalt ei osanud mõelda ja oma esimese armastuse lihtsalt tuulde lasksin hajuda, et oma hinge istutada petise pilti, kellega ma hiljem kooselu plaanitsesin...”

Jälle vaikib Arno ja on näha, et jutuaine teda tublisti ärritab. Ta tõuseb toolilt, kõnnib mõne sammu edasi-tagasi, köhib jällegi pikalt ning istub siis endisele kohale.

“Jah, nii see oli...” sõnab ta siis sügavalt ohates. “Koolipõlve armastuse lasin ma meelest minna. Tartu gümnaasiumis olles tutvusin uue tütarlapsiga... Virve oli minu paleuse nimi... Temagi õppis Tartus... Temas leidsin ma uue unelmate-maailma. Virve oli õrn ja habras neid, kes vastas alati pikkade südamlikkude kirjadega minu omadele... Nii kestis see mitu head aastat. Lõpuks kõnelesin oma valikust ka vanematele. Isa tegi selle kohta mitmeid ebameeldivaid märkusi, mille peale ma solvusin ja ütlesin, et mina igatahes Saarele ei jää, kui minu armsamast siin hästi ei mõelda... Noh, oli selge, et temast ilmaski taluperenaist poleks saanud. Lahkusin siis kodust, saatsin Virvele pika jumalagajätukirja ja otsustasin temast

loobuda... Seda ma muidugi ei suutnud, sest Tartus kohtusime jällegi... Siis läksime Tallinna, et seal mingit ametit otsida, sest olin Tartus mõlemad koolid hästi lõpetanud. Isatallu ei tahtnud ma oma nägu enam näidata. Sain siis koha ühe Saksa firma teenistusse ja mu teekond viis mind väljapoole kodumaa piire, kus ma siis selle äri kaubaagendina tegutsesin. Virve aitas mind mu tegevuses ja meie sissetulek ei olnud sugugi väike. Tegime tihti pikki sõite raudteel ja pakkusime oma kaupa siin ja seal linnas. Pulmad kavatsesime pidada kord Berliinis. Firma peremees lubas meile pulmadeks veel omalt poolt hea kingituse teha... Siis tuli aga krahh... Virve tunded minu vastu jäid äkki jahedaks. Ma ei teadnud, mis selle põhjuseks võis olla... Mu hinges ärkas armukadedus... Kas polnud viimaks mõni teine mees mängus? Hakkasin salaja tema järele luurama, ise lootes, et see ikkagi võimalik ei ole. Ja siis kohtasin teda... See oli süsimustade juustega tumedasilmaline itaallane, kes õhtuti ühes suurlinna restoraanis pilli mängis... Esimese vihaga tahtsin talle kallale tormata, kui neid kahekesi kõrvuti pargis jalutamas nägin... Suure vaevaga läks mul korda viha alla suruda ja ennast taltsutada... Siis langesin kuhugi pingile ja nutsin seal tüki aega nagu väike laps, kellel ilus mänguasi käes katki läinud... Ta oli mind märganud... Veel samal ööl põgenes ta minu juurest, kartes nähtavasti, et minu ja itaallase vahel muidu lööminguks võiks minna... Hiljem saatis ta mulle Itaaliast kirja, milles palus mul unustada, et üldse kunagi olime kohtunud... Siis tuli mulle meelde, et seekordne põgenemine ei olnud tal esimene; et kuulsin midagi sellist tema kohta juba kooli ajal, ehkki ma tollal seda paljalt tühjajutuna võtsin... Ja kui see inimene tahtis Itaalias oma õnne otsida, – miks mina siis pidin teda takistama! Mingu! Aga ma tahtsin nüüd ennast kõigi tuttavate ja sõprade eest peita, häbi oli ju ennast neile näidata... Keegi kodumaal ega võõrsil ei tohtinud teada, kuhu ma olin jäänud, või mis minust oli saanud! Võtsin end firma teenistusest lahti – kirja teel, et poleks tarvis Berliini

sõita –ja peatusin mõne aja Viinis, et siis siirduda väikesesse mägikülla Austria Alpides. Seal sain ma kooliõpetaja koha. Minu kool ei olnud suur, sest ka külakene ise oli väike. Kõige rohkem oli mul vist veerandsada õpilast... Et mina õpetasin kõiki õppeaineid, siis seal teist kooliõpetajat ei peetudki, oli vaid üks noor neiu tütarlastele näputöö-tundide andjaks. See oli tõsine, töökas tüdruk, ta nimi oli Annelie... Õppisin teda põhjalikult tundma ning temast sai minu jaoks uus paleus... Tegin siis otsuse mitte iialgi enam kodumaale tagasi pöörduda ega enesest sinna ka mitte midagi kirjutada. Mitu aastat elasime ja töötasime koos nagu õde ja vend. Siis aga leidsime, et kuna meil on nii palju ühist, siis võiksime ka eluvõitluses tihedamalt kokku hoida. Heitsime vabaabiellu, sest me kumbki ei vajanud oma elutee ühendamiseks kiriklikku talitust. Leppisime kokku, et kui üks pooltest leiab, et ta teisega enam ei sobi, – miks siis vaevelda enam teineteise kütkes! Olgu igaühel vabadus oma eluteed ise juhtida. Leiab tema mõne parema kui mina, siis jätku mind ja mingi sellega oma teed! Meie vahel ei olnud mingit “igavese truuduse” lubadust, nagu töötas kord Virve minule ja mina temale, kuid mis osutus hiljem vaid seebimullina haihtuvaks õhulossiks... Ükski lubadus ega töötus ei suuda kaht inimest teineteisega köita, kui nad omavahel ei sobi. Siin on mõned pildid minu naisest Anneliest, – olge head, vaadake!”

Arno kummardub sahtli kohale, võtab sealt kimbukese musta paberisse pakitud ülesvõtteid ning ulatab Ülesoo vanadele. Esimesel pildil on noor tütarlaps heledas kleidis, pael ehteks juustesse seotud ja käes kimbuke lilli. Järgnevad fotod juba noorest hästiriietatud naisterahvast, kes hoiab käes raamatut. Piltide fooniks on mingi majake ja selle tagant paistvad kõrged metsaga kaetud mäed. Siin on fotosid Anneliest, kes parajasti lastele näputööd õpetab. Edasi tulevad pildid Anneliest ja Arnost kahekesi, tehtud vist jalutuskäigul mägedesse. Leidub ülesvõtteid ilusast mägisest maastikust. On hulk pilte ka Arnost ja tema

kasvandikest, kes istuvad või seisavad oma õpetaja ümber. Lõpuks pildid Arnost juba vanema härrana, kõrval Annelie, kes pole ka enam kaugeltki nooruke tütarlaps. Ülesvõtteid on Arno igast elujärgust selle enam kui veerandsaja aasta jooksul, mil ta oli kooliõpetajaks seal mägikülas.

“Tähendab, et sa ikkagi leidsid võõrsil oma õnne!” ütleb Teele pilte Arnole tagasi ulatades. “Paistab, et te elasite õnnelikult, ilma muredeta?”

“Seda küll,” noogutab Arno pead, “aga saatuse tahtel pean ma nüüd siiski üksinda oma teekonda haua poole jätkama...”

“Kas siis temagi pettis sind, kallid koolivend?” küsib nüüd Joosep vahele. “Seda ei tahaks ma temast uskuda! Elasite nii kaua armast ja õnnelikku elu üheskoos ja lõpuks tuli ikkagi lahkumine!”

“Lahkumine... jah...” ohkab Arno. “Ei, see ei olenenud tema tahtmisest, et ta mind... maha jättis... Eks see pidi ju nagunii ükskord juhtuma ... Meil ei olnud lapsi ja nõnda pole mul ka järeltulijat... Minuga lõpeb Saare endine sugupõlv. Uue põlvkonnaga tulevad Saarele uued inimesed... Möödunud aastal kaotasid ma tema... Mu Annelie põdes juba pikemat aega mingit sisemist riket, mis vahel küll paranemise tunnuseid näitas, kuid lõpuks väga halvaks, salajaseks haiguseks – vähiks – muutus. Kõik hoolitsus ja ravi oli asjatu ning mineval sügisel varises ta hauda. Mõtlesin ikka, et mina esimesena suren, sest olin temast ju palju aastaid vanem, aga siiski on mu hing visalt oma viletsas kestas kinni... Palju kordi olen ma raskeid haigusi läbi põdenud, milleks mul juba koolipõlves kalduvus oli. Mu kops on eluaeg olnud nõrk ja haigustele vastuvõtlik. Sealne mägestikuõhk oli ainuke, mis mulle tervistavalt mõjus... Läinud sügisel aga võtsin end sealt teenistusest lahti ja loovutasin koha noorematele... Milleks ma üksi seal võõrsil veel rabelen! Polnud ju mul seal kodu ega midagi... Mäletate, vanasti õppisime piibliloos lugu ärakadunud pojast, kes võõrale maale läks ja seal üksi ja mahajäetud

oli... Mida tegi tema ja mis jäi minulgi üle? – Ei muud, kui vanale kodumaale tagasi tulla, endine isamaja ülesse otsida ja siin ulualust paluda... Seesugune on olnud minu saatus, selline on olnud mu elu...”

Arno lõpetab ja vaikib... Tükk aega valitseb kambris vaikus, mida segavad ainult kõhahood Arno rinnast...

Tootsi pilk uitab ühelt esemelt teisele ja näeb viimaks riivli külge riputatud viiulikasti.

“Arno tegi varem ikka muusikat, näe, viiulikarp ripub seinal, küllap seal on ehk mänguriistki sees?” sõnab ta siis. “Ega see ometi veel Paunvere kihelkonnakooli ajast pärit ei ole?”

“Täiesti õige. See on õpetaja Lauri kingitus mulle esimesel kooliaastal. Olen seda peamiselt mälestusesemena alles hoidnud. Mänginud olen sellel väga vähe. Seal, kus ma ise lapsi õpetasin, olid mul hea harmoonium ja klaver kasutada.”

“Tõesti, kulla koolivend Tali,” ütleb nüüd Toots mõtlikult, “vanaks oleme jäänd, kaugesse minevikku on kadund õnnelik noorus. Ei tahaks nagu uskudagi, et see kõik juba nii ammu sündis, aga ometi – sedasi ta on...”

Teelelgi on mõned sõnad keele peal, aga keegi ligineb kiirel sammul uksele ja kõigi tähelepanu pöördub sinna. Uksele koputatakse ning nähtavale tuleb Ülesoo Helmi naeratlev nägu.

“Saatsin Raja noored koju ja tulin siia tagasi. Me oleme Saare-onu oma jutuga küllalt väsitanud, kas me ei hakkaks ka koduminekule mõtlema?”

“Eks me seda peame tegema jah,” ümiseb Toots.

“Egas midagi!” kostab Arno. “Olen väga rõõmus, et mind vaatama tulite! Need pikad päevad tunduvad mulle nii igavad. Ei taha ju oma jutuajamisega Jüri tööd ka segada ja nii pean üsna üksipäinis aega veetma. Teen siis meelelahutuseks iga päev ühe jalutuskäigu väljas – metsas, teel, nurmel...”

“Jah, kahju, et Saare onu mõnda meie-ealist noort kaasa ei toonud...” sõnab Helmi naerdes.

“Võib-olla tõin kah,” kostab Arno muiates. “Aga praegu on see veel minu väike saladus...”

“Ah, vana ajab muidu udujuttu...” naerab nüüd Toots endale habemesse. “Veel vähe aega tagasi kinnitas ta, et tal järeltulijaid ei ole – ja nüüd korraga... Tõi ehk koguni mõne Saksamaa printsi kaasa!...”

“Ei, seda mitte, aga järeltulija peale olen ma ometi mõtelnud, kuigi ma teda sealt kaugelt kaasa ei toonud... Aga olgu, aitab praegu sellest jutust. Ma palun, et see kõik, millest me siin oleme rääkinud, jääks meie vahele. Poleks ju sugugi kena, kui kõik see mu elukäik ja lugu satuks võõraste inimeste suhu...”

“Ei-noh, ega siin polegi midagi võõrastele kõnelemiseks,” arvab Toots ja sikutab kättpidi püsti Teele, kes sügavasti mõttesse on vajunud. “Hei, eit! Hakkame õige kodu poole seadma! Aeg juba Juuliuse ja Jürigi kõned lõpetada. Poiss on Saare Jüri selle aja sees vist küll juba agronoomiks või arhitektiks välja õpetand, kuni meie siin minevikku meenutasime...”

Kõik astuvad ettetuppa ja ka Arno ise järgneb oma külalistele.

XI

Senikirjeldatud juhtumustest pole möödunud kuud aegagi, kui Paunveres otse pommiplahvatusena levib uudis, et Raja Kaarel on endale linnast lüpsimasina koju toonud. See on esimene sellesarnane riistapuu ümbruskonnas.

“Tont teab, milleks sinna veel nii palju neid pikki peeneid torusid vaja on,” imestavad naabrid, kui näevad Kaarlit sellise kraamiga koju tulevat.

“Ei-noh, eks piim jookseb kõik need torud enne läbi, kui ta lüpsikusse jõuab, ja läheb niiviisi hästi jahedaks,” seletavad teised. “Või mine tea, laseb äkki torusid pidi piima laudast otse keldrisse joosta, siis pole nõude tõstmist!”

“Nii see küll ei või olla,” arvavad kolmandad. “Neid pikki torusid ei saa ju ükski tont iga lüpsi järel seest puhtaks pesta. Piima jaoks nad küll ei ole. Võibolla et jahutusvee jaoks või nii...”

“Aga Rajal on ju veevärk ammugi sisse seatud, nii toas, laudas kui ka köögis ja võib olla isegi keldris...” vaidlevad teised jällegi vastu. Üldse annavad need torud paljudele tükiks ajaks head jutuainet.

Hea hulga tsingitud torusid on Kaarel linnast tõesti koju toonud. Koos nendega veel ühe elektrimootori, mingisuguse pumbavärgi ja mitu kastitait igasuguseid muid nublakaid. Peale kõige muu on seal ka neli automaatilüpsikut, millel igasugused nibud ja kummid küljes. Paar päeva hiljem ilmub linnast mootorratta seljas ka montöör kohale, kes uut masinat hakkab kokku panema ja torustikku lauta üles kruvima.

Raja karjalaut on uuema aja tarkuste järgi sisse seatud. Kaarel on valanud tsementpõrandad, samast materjalist virtsarennid, sõimed ja toidu ettekärutamise teed. Piki lauta on lae alla kinnitatud rippuva raudtee roopad, mille abil on

võimalik sõnnikut paar korda päevas vastavasse hoidlasse toimetada. Kahelt realt seisavad ilusad siledakarvalised tõuloomad ja vahivad üle kõrge sõime tagumise seina suurte valgete akende poole, kust isegi päike nagu mõnda suurde saali sisse paistab. Ülal lae all vuhisevad paar ventilaatorit, mis loomadele puhta õhu muretsemise otstarbel rikutud õhu laudast välja imevad. Mõlemad käivad pisikese elektrimootori abil, mida vajaduse korral võib tööle panna ja kui õhku juba küllalt, siis jälle välja lülitada. Lauda sisemus on valgeks lubjatud nagu kirik, nii et paljud talukambrid selle kõrval päris tahmaurgastena tunduksid.

“Loomadel peab sama mugav elu olema nagu inimestelgi,” armastab Kaarel öelda. “Siis võivad nad ka nende pärast nähtud vaeva ja hoolt tänulikult tasuda ja tublisti piima anda.”

Ja Kaarli loomad ongi üle kogu kihelkonna kuulsad oma kõrge toodangu poolest. Mitte kõigis taludes ei taibata veel selgesti, kui hea loomatoit on silo ja mitmel pool ei taheta selle valmistamisest midagi teada. Kuid Rajal tehakse kõik selleks, et loomade toit oleks alati hea, väärtuslik ja mitmekesine.

“Egas inimenegi ela ju üksnes vee ja leiva peal,” ütleb sageli Raja hoolas perenaine Liide. “Loomadele on niisamuti vaja toiduvaheldust. Iga toitainet olgu söödas just niipalju, kui loom seda jaksab ära seedida. Kui vajalikke aineid on vähem, siis ei suuda loom anda nii suurt toodangut, nagu temalt loodetakse. Kui aga loomadele ülemäära toitu ette tõstetakse, nii et ta ei jõua seda ära seedida, siis on see jälle puhas raiskamine. Iga perenaine peaks teadma kõigi oma loomade seedimisvõimet ja söötmise ka selle järgi korraldama.”

“Nii see peab olema jah!” kostavad selle peale teiste talude perenaised, kes sageli Raja lauda sisseseadet imetlemas käivad. “Perenaine peab oma loomadele olema justnagu ema, siis ta võib neilt ka midagi oodata.”

“Aga see kõik maksab ju ränka raha, see automaatjootmine, sõnnikuraudtee, elekter, – kas see kõik ennast kah ära tasub?” kahtlevad vanamoodsamad perenaised.

“Kas teie siis arvate, et me oleme raha selle sisseseade jaoks mõnelt rikkalt onult kingituseks saand või?” naerab seda kuuldes Kaarel. “Ei – rikkaid onusid meie ajal enam ei ole! Ikka needsamad loomad on kogu selle tulu andnud toodangu suurenemise läbi. Seda ei saa muidugi mõista nii, et täna paneme mingi uue seadeldise paikaja homme olgu see juba tasa! Ei, sõbrad, nii kiirelt see asi siiski ei lähe! Aga päev-päevalt ja aasta-aastalt aitab kari talu jõukust tõsta ja just seesama asjalugu võimaldab mul ka aeg-ajalt talus uuendusi ette võtta. Ma olen alati kindel, et tulud selle läbi jälle tõusevad.”

“Aga mõnikord võib seesugune uuendus ka kahju tuua,” arvab kord üks Kiusna kandi talunik Raja karjalauta vaatamas käies.

“Kuidas nii?” küsib Kaarel vastu.

“Näiteks Suuremaa mõisas seati paarikümne aasta eest seakasvatus niiöelda uuendatud kujul sisse. Sealautadele tehti tsemendist põrandad alla ja kõik lubjati ilusti valgeks nagu kirikus, aga vaat – pörsad surid ära, seadjaid põduraks ja lõpuks polnud selle uuendusliku sealaudaga midagi peale hakata. Laut oli ka alati külm ja niiske, ehita või ahi sisse ja hakka kütma!...”

“Hm-jah – nõnda on sageli mõne asjaga olnud, naaber,” sõnab Kaarel naeratades. “Seal polnud mitte süüdi uuendus ise, vaid oskamatus seda õigesti kasutada. Milles seisis siis asi, miks sead haigestusid? Kas ehk sellepärast, et neil ilus valge ruum elamiseks oli, või ehk tsementpõranda pärast? Põhjusi peab korralikult uurima, siis on neid võimalik kõrvaldada või muuta. Nii ka seal. Kui sead on harjunud aasta ringi väljas olema ja jooksuma, siis taluvad nad päris tublit pakast, kui neil aga on ööseks kuiv ase, kuhu magamiseks põhku pugeda. Vanasti olid taludes ju ületalve

peetud seadja need tuhnisid väljas lumes ka kõige suurema külmaga! Eks olnud nii? Kas oli siis kuulda, et mõni siga oleks külma kartnud või sellepärast ära surnd? Millest siis tuleb, et praegused sead enam külma ei kannata? Ons praegune seatõug meie kliima jaoks liiga õrn? Sead on nagu sead ikka. Aga meie ajal on harjutud neid kasvatama kinnistes umbsetes lautades, ja kui siis selline loom välisõhu kätte satub, võib ta külmetuda nagu hellitatu kunagi ning jääbki haigeks. On ju sead haiguste suhtes kaunis õrnad loomad. Suuremaal ei võetud kõiki tingimusi arvesse, mida uuendatud laut enesega kaasa tõi. Sead suleti suures tsementpõrandaga saalis puuridesse. Kuigi neil oli suurte akende tõttu valgust küllalt, puudusid siiski harjumine jooksupõrand ja välisõhuga. Kõikjal sile tsementpõrand, nii et lase või tantsu peal. Kas oli siis loomadel selle peal soe magada? Tsement on hea soojuse edasiandja. See kaotab soojuse talvisel külmal ajal õige ruttu ja varsti on jääkülm ka sellele tekkinud virts, millele sead ööseks peavad magama heitma. Väike käputäis kuiva põhku ei suuda nende keha kuigi palju külmast niiskest põrandast eraldada. Tiined emised külmetasid end sellises laudas ja andsid pörsastele juba sündides kaasa kehva tervise, ükskõik kas siis maksa- või kopsuhaiguse kujul. Nüüdseid sealautu ei ehitata enam niimoodi. Need vead on nüüd kõrvaldatud. Praegustes lautades on hoolitsetud nii õhuvahetuse kui ka selle eest, et loomadel magades ei tuleks külmetada. Aedikutesse tsementpõrandale on pandud magamiseks laudadest plated, mis on põrandast õhuvahetuse tõttu hästi eraldatud. Puu on soe ja sellel magades sead ei külmeta. Suvel ja sügisel aga jooksevad nad välistes jooksupõrandates ja harjuvad igasuguse ilmastikuga, nii et võivad ka talvel iga päev natuke aega lumes joosta. Siis pole loomad ka hellitatud ning terved emised sünnitavad täiesti terveid pörsaid. Suremust esineb nüüd hoopis harva. Praegu on ju Suuremaalgi täiesti hea sigade sugulava.”

“Siiski ei julge paljud perenaised endale Suuremaalt kasupõrsaid tuua, kardavad ikka seda maksahaigust ja surevust,” kahtleb külaline. “Sellest oli ju veel hiljaaegu kuulda...”

“See on tühine kartus. Praegu on neil seakasvatus täiesti korras ja kõik endised vead on parandatud. Sugulava ei tohiks selles süüdi olla, kui sealt ostetud põrsad hiljem punataudi või mõnda teise nakkushaigusesse haigestuvad. Lautade sagedane lupjamine hävitab neis haigusidused, siis on loomadel terve ja puhas õhk hingamiseks. Tuleb ka hoolitseda, et porilombid, kus sead püherdamas käivad, ei oleks kogu suve kestel seisva veega täidetud. Vesi tuleb sealt kuhugi ära juhtida, ning kui loigud värskest vihmaveest uuesti täituvad, siis pole nad loomadele nii kardetavad. Ja ka kaitsesüstimistega võib palju haigusi ära hoida.”

Rajal on sealaut sisustatud just uuematüübiliselt, aga seni pole seal suurt surevust ega taudisid esinenud. Nõnda võib Rajat pidada kogu Paunvere ümbruse talude eeskujuks. Ainult Ülesoo võib temaga võistelda. Noor Toots alustabki ju uue sigala ehitamist.

Kui montöör kohale jõuab, hakataksegi neid pikki peeni torusid kokku kruvima ja lauta üles seadma. Piki lauta loomade peade kohale käeulatuse kõrgusse pannakse kraanidega varustatud torud, mis risttoruga ringiks on ühendatud ja lõpevad ühes laudanurgas. Sinna viimasesse punkti on seatud elektrimootor ja tema abil käivitataav vaakumpump, mille jaoks tsemendist alus on valatud. Selle pumba abil imetakse torustikust õhk välja, mille tulemusena seal tekib hõrendatud õhk või nagu seda nimetatakse, vaakum. Iga lehmapaari vahekohas on toru küljes kraan, mille ava otsa lüpsikute küljest väljuvad torud kinnitatakse. Ja nüüd selgubki see imelik lugu, et kui mõni neist kraanidest avatakse, siis ei jookse torustikust midagi välja, vaid hoopis vastupidi: visinal tungib väline õhk torustikku sisse! See ongi see jõud, mis lüpsimasinad tööle paneb.

Lüpsik koos kimbu kummitorudega asetatakse kahe lehma vahekohta; siis ühendatakse üks torudest torustiku kraaniga ning masin ongi sisse lülitatud. Masinal endal on neli kummist ja metallist “kunstnisa”, mis asetatakse lehmale nisade otsa, misjärel aparaat kinnitakse vöörihma abil lehma külge.

Kui siis kraan avatakse, hakkab lüpsikus olev õhk torustikku voolama, väline õhk aga surub kumminisadele ja paneb automaadi tööle, otse reeglipäraselt liikuma. Neli haru on nii reguleeritud, et kuni kaks neist nisasid kokku suruvad, tõmbab vaakum teisest kahest piima välja; seejärel töötsükkel vaheldub. Piim valgub läbi peenikeste kummivoolikute lüpsikutesse, ilma et ta laudaõhuga kokku puutuks. Vooliku ja aparaadi vahel asetseb klaas, millest näha on, millal piima tulek lõpeb ja vaja on kraan kinni keerata või ainult õige vähe avada, et nõrgalt töötav masin udarat veel lihtsalt masseeriks.

Montööril on tükk tööd, et loomatalitajaile masinaga ümberkäimist selgeks õpetada. Aga ka lehmad ei taha alguses uue seadeldisega harjuda, trambivad ja puhistavad. Nähes, et see riistapuu neile haiget ei tee, harjuvad nad sellega siiski ruttu. Kuid karjatalitajail on palju tegemist, enne kui nad uue masina kasutamise täiesti selgeks saavad.

On neil see töö selge, võib üks lüpsja juba kahte lehma korraga lüpssta, see tähendab, kahe masina järele valvata. See on suur kergendus lüpsja kätele...

Ümbruskonna inimestel on nüüd Rajal jällegi palju uut ja huvitavat näha ja imetleda. Esimesed külalised on muidugi Ülesoo omad, sest ka Tootsid on otsustanud seesuguse masina muretseda.

“Eks ta ole ikka rohkem mõisate kui talulautade jaoks välja mõeldud,” arvavad lüpsimasinat uudistavad talumehed. “Talu jaoks tuleb ta kaunis kallis ja küllap taluinimesed jõuavad oma lehmad ka käsitsi ära lüpssta!”

Selle peale naerab Kaarel valju häälega: “Jõuavad muidugi, miks ei jõua! Aga mis kultuurrahvas me siis oleme,

kui me ei püüa kergenduse ja paremuse poole. On ju kindlaks tehtud, et masinlüps on loomadele tervislikum kui vanaaegne nisadest venitamine ja piima väljamuljumine. Selle tunnevad ka loomad ära ja harjuvad masinaga ruttu. Ka toodangule avaldab õrnem ümberkäimine loomadega mõju. Olen märgand, et piima hulk on masinlüpsi sisseseadmise järel pisut tõusnud. Esialgu oli küll nagu väike tagasimine, aga asi paranes, kui loomad olid masinaga juba harjund.”.

Ka Saare Jüri käib siis uut masinat vaatamas, kuid arvab, et selline sisseseade läheb pisikese karja jaoks siiski liiga kalliks.

“Hm-jaa! Nojah, kümne lehma tarvis vist küll ei tasu seda soetada,” seletab Kaarel. “Aga niisuguste karjade majandamisel nagu Rajal või Ülesool tasub ta enda küll ära. Pealegi on masinlüpsi piim pisikutest puhas ja tal on meiereis alati esmaklassiline väärtus.”

Jüri peab tunnistama, et Kaarlil on täiesti õigus. Nõnda võidab siis lüpsimasin Paunveres endale eluõiguse ja temast kõneldakse kaugemalgi.

XII

Lihavõttepühad jõuavad kätte. Kõikjal valitseb elevus, eriti just Paunvere noorte hulgas, sest pühadeks on ka kõrgemate koolide õpilased kodus puhkust pidamas. Pealegi on välja kuulutatud, et Paunvere rahvamajas keskmise püha õhtul suur segaeeskavaga rahvapidu maha peetakse. Muidugi on eeskavas ka suurepärase näidend. Lõpuks tuleb tants kohaliku puhkpilliorkestri saatel... Eeskava viimane osa ongi see, mis noori kõige enam kokku meelitab ja elevusse ajab. Kuigi tantsuõhtuid tehakse sageli nii taludes kui ka aleviku rahvamajas, on seekord siiski ees midagi pidulikumat, sest mängib ju orkester... Tavaliselt kõlbab selleks iga lõõtspillimängija. Aga nüüd – pasunakoori... Pole ju midagi veetlevamat, kui kahekesi orkestrihelide saatel libiseda üle tantsusaali põranda! Ka on tüdrukutel seekord huvitavam, sest koolipoisid on nüüd puhkusel ja kavaleride valik suurem.

Peo korraldajad on enamalt jaolt alevi elanikud, aga ka lähedalasuvate talude noored, kes kodus töötavad, aitavad selle heaks paljugi kaasa. Orkester koosneb küll üksnes alevielanikest. See on ka arusaadav, sest neil on ju võimalik sagedasti koos harjutamas käia ja üldse on neil vaba aega rohkem käes kui taluinimestel.

Pidusid korraldatakse alevikus ühti, aga tavaliselt pole nad nii kaasakiskuvad, kui see töötab tulla. Alati pole ju ka näidendit kavas, harilikult lepitakse luuletuste lugemise, laulude ja tantsuga akordioni saatel.

Paunvere Rahvamaja Ühing kutsuti ellu varsti peale suurte sõdade möödumist eesmärgiga püstitada alevikku uus rahvamaja.

Mitu aastat läks mööda ja pidusid peeti ikkagi alles muudes ruumides, suvel isegi maal talude suurtes

heinaküünides. Raha oli juba rohkesti kogutud ja hoiule pandud. Paari aasta eest hakkas siis inimeste soov uue rahvamaja asjus täide minema, sest ehitusega võidi peale hakata. See tuuris küll kaua, kuid on nüüd lõpuks siiski valmis. Paunvere on saanud endale toreda tantsusaali, millest seni suurt puudust tunti. Ühingu oma rahadest muidugi ei piisanud selle ehituse teostamiseks ja kuidagi tuli lisa hankida. See polnud sugugi kerge. Koguti annetusi küll isikutelt, küll asutustelt, aga ikka ei saanud veel ehituskulud tasa. Hoonele jäi lasuma kenakene võlakoorem. Natuke toetust saadi ka valitsuselt, aga seegi ei suutnud veel kogu võlga kustutada. Sellise suure hoone ehitus ei võigi olla kerge ja odav. Aga vähemaga ei tahtnud alevirahvas kuidagi leppida, sest seltsimaja pole mõni mängukann, mida igal aastal võib uuendada. Kui kord ehitada, siis teha seda ka nii, et töö vastaks igati aja nõuetele ja kehtaks siis ka isa ea ja poja põlve. Nii korraldati siis pidusid ja tehti kingitud asjade näitemüüke ning puhast sissetulekut kasutati alati rahvamaja võlakoorma vähendamiseks. Nüüd on lõpuks jõutud niikaugemale, et maksta on jäänud ainult veel väikene osa võlast. Et lihavõttepühade peost loodetakse nii suurt sissetulekut, mis võiks rahvamaja lõplikult võlast vabastada, siis on alevinoored selle ristinud “vabastuse-piduks”.

Et laiemaid rahvahulki ligi meelitada, on ettekandmiseks valitud ka tuntud vanema aja näidend ja nimelt Johan Metua rahvatükk “Rummu Jüri”. Selleks on põhjust ka muidu, sest kuulsa eesti “röövlite kuninga” vägitegudest on möödunud sada aastat. Praegune rahvapõlv ei mäleta ju enam suurt midagi mõisnikest ja nende ülekohtust talurahva vastu. Ainult vanadest juttudest teatakse üht-teist sellest, kuidas nad ümbruskonna noori talutüdrukuid võrgutada püüdsid, ikka oma muistset “esimese öö õigust” hoolega meeles hoides. Raba-Reinu Maie ja poologara mõisniku parun Kõlldingi kujude abil on Metua toleaege olustiku ilusasti näidendisse seadnud. Parun sunnib Maiet mõisa tööle tulema ja tüdruk on juba tema küüsi langemas, kui korraga

ilmub tüdrukule ootamatu kaitsja kuulsa Rummu Jüri näol, kes parunile kirjalikult ette teatab, et ta on mõisniku kõige parema täku peale silma heitnud ja tuleb sellele tuleval ööl järele. Võiks ju küll küsida, et kas kuulus Rummu Jüri tõesti kirjutada oskas – pealegi saksa keeles. Ei olnud ju rahvahariduse tase tollasel Eestimaal veel kuigi kõrgel järjel ja kirjaoskajaid leidis talurahva seas üsna vähe.

Näidend algab Rummu Jüri tegevusega parun Kõlldingi juures. Nüüdne põlv võib-olla ei teagi, kes see Rummu Jüri õieti oli, kuigi veel aasta kolmekümne eest mängiti seda näidendit igas Eesti teatris mitmel ja mitmel korral. Sellepärast peab näitejuht enne näidendi algust sissejuhatuseks esinema väikese selgituskõnega, jutustades, kes Rummu Jüri tegelikult oli. Ja asi olevatki nii olnud, et kuulus “röövlite kuningas” pärineb küll talupojaseisusest, on aga kuidagiviisi sattunud ühe paruni teenistusse. Et Jüri on väga hea peaga poiss, siis õpib ta paruni laste seltsis lugemise ja kirjutamise täiesti selgeks. Kuna see toimub saksa keeles, siis võib Jüri väga lihtsalt ka maakeelse kirjaga hakkama saada.

Hiljem tehakse Jürist toapoiss paruni pojale, kes Tartusse kõrgemasse kooli õppima saadetakse ja seal seisusekohaselt omaette korterisse pannakse. Sellel noorel junkrul on tihti suuremaid summasid taskurahaks kaasas, ühesõnaga: tal on isalt piiramatu krediit linnas elamiseks. Aga noore paruni pea ei taha sugugi ta seisuse kohane olla, pealegi puudub tal õppimiseks igasugune tahtmine. Noh, mis siis ikka. Eks Jüri hakkab noore paruni asemel koolis käima, aga junkur kolab ise mööda joogikohti ja maksab Jürile tublisti selle eest, et see tema nimel koolis hästi õpiks. Jüri õpibki suure hoolega ning lõpetab kooli isegi kiitusega, sest tal on nõu oma oskusi tulevikus kasulikult tarvitama hakata. Sel ajal aga ei võinud talupoeg ilma mõisniku abita mingit teenistusk kohta saada ega oma vallastki lahkuda. Jüri koolitunnistused kirjutatakse muidugi paruni nimele ja kui ta need siis noorele junkrule üle annab, läheb see ülevas

meeleolus koju ja esitab nad pidulikult isale. Kuigi ta on ise rumal nagu saviinas, saab ta sel moel suure kiituse osaliseks. Jüri aga loodab oma hariduse abil ka ilma tunnistuseta kohta leida. Lahkumisel annab noor parun talle kenakese summa taskurahaks ja tunnistuse selle kohta, et ta noore paruni erasekretärina on töötanud. Peagi astub ta erasekretärina ühe teise paruni teenistusse, saades selle eest ka väikest palka. Tal on plaan, et kui ta Eestimaalt paremat teenistusk kohta ei leia, siis sõidab ära Saksamaale või kusagile mujale õnne otsima, lootuses, et küll tal kuidagi ikka veab. Ei kestage kaua ja ta leiab ühe kolmanda paruni teenistuses samasuguse töökoha, aga palju parema palgaga. Sinna tööle asumiseks on talle eelmiselt parunilt lubakirja vaja, aga parun keeldub seda temale andmast. Ka on Jüri tutvus ühe tüdrukuga, keda nimetatud parun kord võrgutada proovis... Jüri otsustab tüdruku eest kätte maksta ja murrab sisse paruni erakabinetti, lootes sealt leida suurema summa raha. Juhuslikult on aga parunil seekord võõraid ja Jüri ettevõtmine ebaõnnestub. Ta võib end üksnes kiire põgenemise abil päästa... Ta tuntakse aga ära ja teda hakatakse kõikjal otsima. Jüri pea eest lubatakse tema ülesandjale või kinnivõtjale tasuks suurem summa raha. Aga Jüri on osav ja kaval, tegutseb väga ettevaatlikult ja läbimõeldult ning teda ei tunta kunagi ära. Nõnda saabki temast parunite nuhtlus, sest mitte keegi ei või oma täkutalli lukkude peale enam kindel olla. Jüri teatab alati kirjaga ette, kui ta mõne paruni täku järele kavatseb minna. Ning kuigi parun laseb oma looma hoolega valvata, läheb Rummu Jüri siiski alati korda koos täkuga kaduda. Ta varjab ennast talunike hurtsikuis ja ei peatu kusagil kaua. Sageli esineb ta peene härrana ja muidugi ei puudu siis ta nime ees mitmesugused tiitlid, olgu krahv, parun või lihtsalt "von". Ja sama salapäraselt, nagu ta kusagile ilmub, sama äkki kaob ta sealt jälle nagu tina tuhka. Selline on lühike kokkuvõtte kuulsa Rummu Jüri elukäigust möödunud sajandi keskel.

“Rummu Jüri Paunveres” – selle pealkirja all teeb isegi linna ajaleht Paunvere pidustustele pisut reklaami, mis ka tulemusi annab. Kõik saali istekohad on juba eelmüügil välja müüdnud ja üksnes seisuplatsi pileteid on peo alguses veel saada. See on ju Paunveres ennekuulmatu lugu! Kuulus Eesti röövlite kuningas Paunvere näitelaval! Tema saja-aastane juubel! Isegi naaberkihelkondadest on inimesi kohale sõitnud, et kuulsa mehe elukäiku näitelaval oma silmaga näha saada. Huvi pakub ka uue seltsimaja avamine.

Pidu algab mitmesuguste kupleede ja deklamatsioonidega ja alles seejärel tuleb näidend. Koorilaulu seekord ei esitata, et eeskava mitte üleliia pikaks venitada.

Näidend võetakse tugeva aplausiga vastu, sest tegelased mängivad oma osasid hästi.

Suurepäraselt on õnnestunud nii Rummu Jüri ise kui ka tema kallike – Raba-Reinu tütar Maie. Midagi ei jäta soovida ka parun Kõlldingi tüüpiline välimus ja esinemine. Kogu näidend meenutab publikule seda ajastut, mil parunid Baltimail olid veel oma talupoegade ihu ja hinge isandad, nii et isegi kuulsat “esimese öö õigust” uuesti tahtsid maksma panna. Vene keisrivõimu esindab näidendis tüüpiline urjadnik, kes aga ise ei oska midagi peale hakata, vaid saab kõik tegutsemisjuhised otse parunilt eneselt, nõnda et näidendist paistab elavalt välja asjaolu, et Baltimaid ei valitsenud mitte niivõrd Vene tsaar kui Saksa parun...

Näidend jätab kõigiti hea mulje.

Peo sissetulek aga ületab kõik ootused. Võib eeldada, et ehitusvõlal on kriips peal ja Paunvere rahvas võib julgelt oma uues rahvamajas tegutseda.

Eeskava lõppedes algab tants. See on rohkem noorte lõbu ja vanemad pidulised hakkavad nüüd juba laiali valguma, sest ka aeg on juba üle südaöö nihkunud. Orkester põrutab uues saalis mängida, nii et aknaklaasid värisevad.

Peolt ei puudu ei Raja ega Ülesoo noored. Mitmed pilgud jälgivad Ülesoo noort peremeest, kui see Tõnissoni vanema

tütrel Selma tantsule viib. Sosistatakse ju ammugi, et Ülesoo noor Toots Tõnissoni Selmale on silma heitnud, ning oodatakse kärsitult, millal neil pulmad tulevad. Siin pole midagi iseäralikku, sest Selma on noore Tootsiga umbes samaealine ja ka omajagu kooliharidust saanud. Peale selle on tüdrukul ilus ümmargune, valminud õuna sarnaselt punapõseline nägu ja haritud tütarlapse viisakad kombed, – miks ei võiks see siis ka noore Tootsi südant sütitada! Ka on vana Tõnisson elu jooksul laste jaoks hulga vara kogunud, oma talu hästi majandanud, head hobused ja tõulehmad muretsenud. Mitmed noored poisid hellitavad lootust, et vana Tõnisson kummalegi tütrele kaunikesse hulga “nodi” kaasavaraks annab.

Raja vanem perepoeg – Oskar – on kodus koolivaheajal ning seekord ka üks Paunvere peost osavõtjaid. Ta käitumine on kaunis tagasihoidlik, isegi veidi häbelik, sest ta on peokaaslane valinud naabertalu tüdruku – Saare Maie. Kuid Maie ei jää teistest neidudest küll milleski maha! Temalgi on hea kasvatus ja otse laitmatud kombed. Tüdruk lõkendab täna näost nagu õitsele puhkenud roos ja hõljub tantsul nagu liblikas... Maie käib küll harva pidudel ja ka nüüd on ta üksnes Oskari kutsel kaasa tulnud. Paunvere alevikus aga teda peaaegu ei tunti. Raja Oskar ise on aga noorte hulgas hoopis rohkem tuntud, kuigi teda viimasel ajal alevi kaunis harva nähakse. Ta käib nüüd ju linnas koolis ja on kodus vaid mõnel pühapäeval.

Raja Oskar ja tema kena peokaaslane annavad alevi noortele rohkesti peamurdmist, eriti seetõttu, et Oskar kogu oma tähelepanu ainult Maiele on pööranud ja peaaegu ainult temaga tantsib, jalutab ning vestleb...

“Vist mõni tema koolisõbranna linnast või nii...” sosistavad mõned alevitüdrukud omavahel. “Tüdruk on enda hästi üles mukkinud, tahab vist Rajale nooreks perenaiseks saada...”

“See on küll siis tühi lootus,” sosistavad teised vastu. “Ei Kaarel lase linnaplikat oma õuele, veel vähem perenaiseks!”

Rajal peetakse ainult sellistest inimestest lugu, kes on välja õppinud kas mingisugusel tehnika-alal või muidu koolitatud talulapsed, kes oskavad kõnelda ja vaielda ainult selle üle, kuidas talude jõukust tõsta või siis mõni uus masin kasutusele võtta...”

“Ega see kõik laita ole,” lisab mõni maaneiu kusagilt Raja lähikonnast, kes alevitüdrukute jutuajamisest juhtub osa võtma. “Aga ega Raja perenaine nüüdsete tüdrukute hulgast küll niisugust ei leia, kellel samasugune “hing” sees on, nagu Liidel endal ta noorpõlves oli...”

Nõnda arutlevad alevinoored Raja Oskari ja tema nägusa kaaslanna üle, aga viimase tegelikku päritolu teavad üsna vähesed Raja ligemate naabrite hulgast.

“Tea, mis Kaarel ütleks, kui kuuleks, et poeg teenijatüdrukutega ümber ajab?” sosistab üks oma naabrile, kes ka Maiet tunneb.

“Ah, noorte asi, kas siin siis sellepärast kohe otsustavaid tulevikuplaane tehakse?” kostab naaber vastu. “Noorte asi – lõbutsevad niisama. Maie on kena tütarlaps ja temaga sünnib igasugusesse seltskonda minna.”

“Seda küll, et kena tütarlaps,” vastab esimene, “aga ta pole ju Raja perepoja vääriline. Saare Jüri tõi ta mõne aasta eest vaeslapsena endale karjaseks. Jüri on talle need hilbud ümber muretsenud, linnast ei olnud tüdrukul ju midagi kaasa tuua. Püüab nüüd juba Rajale...”

“Noorte asi,” kordab teine, “eks Oskaril ole endalgi silmad ja mõistus peas...”

“Mis see aitab, öeldakse ju, et armastus teeb inimesed lolliks ja pimedaks... Küllap tüdruk oskab kaval olla, ning lõpuks sätib ennast ikkagi Kaarlile miniaks, pange mu sõnu tähele!”

Nii ja teisiti räägitakse ja pekstakse keelt seal Paunvere peol Raja perepojaja tema kena kaaslanna üle. Noored ise on aga väga heas tujus. Neile ei näi kõige vähematki korda minevat, mis neist siin kõneldakse või mõeldakse, kas head või halba. Nende peotuju ei häiri praegu ei vähimadki

murepilved ega mingid tulevikukavatsused. Rahvapeol tuleb olla täis lusti, rõõmu ja nooruslikku vallatust...

XIII

Peale lihavõttepühi muutuvad ilmad ilusateks ja päikesepaistelisteks, või nagu inimesed seda väljendavad: kisub just nagu vägisi kevade poole. Ikka rohkem ja rohkem näitab päike oma palet ja iga kõrrekene ning liivaterakene suudab üha rohkem neid soojendavaid kiiri kinni püüda ning enese ümbert lume sulatada. Sellised on kevade esimesed märgid. Ometi leidub radade ääres veel õlakõrguseni ulatuvaid lumehangesid ja öine külm katab libeda klaasisarnase jääkorraga maantee, kus päeval suured sulavee loigud virvendasid. Talv ei taha oma võimu nii kergesti käest ära anda. Järvejääl tekkis suure sula ajal rohkesti vett, aga nüüd öökülmadega on see kõik jälle kuhugi kadunud, üksnes kaldaäärsesse kõrgastikku on õhukesi jäätükikesi järele jäänud, lagedal järvepinnal aga on jää sama sile kui enne sula. Üksnes mõne aasta eest masinate abil kaevatud suur soo-magistraalkraav, mis kõigi talude karjamaadelt liigvee ära Suuremaa järve toob, ei hooli talve võimust. Roostesegune pruun vesi voolab temas ka kõige käredama pakase ajal. Külm nagu ei suuda temast võitu saada ega teda jääkattes aheldada. Imbub ju selle peakraavi rüppe suur hulk harukraavide niresid ja igaüks neist toob maapõuest veidi sooja kaasa, sellepärast ei jõuagi pakane seda vett ära jahutada. Nüüd, pärast sulailmasid on kanal jälle ääreni kohvikarva sogast soo- ja lumevett täis... Selle pinnal aga sõuavad jää- ja lumetombud pikkamisi järve poole.

Sulailmade tulekuga on päikesepoolsed pakuriidad saeveski õuel juba sedavõrd soojenenud, et neist laastusid saab lõigata. Saare Jüri kasutab viimast lumeteed, et materjali saeveski juurest koju vedada. Juba varahommikul on ta platsis, et vähemalt paar reisi päevas alevi ära käia,

kuna karta on, et teed peagi päris paljaks muutuvad ja reega enam koormat läbi ei vea.

Ühel päeval teeb ka Arno temaga sellise sõidu kaasa ja kui ta koju tagasi tuleb, hoiab ta süles päris keskmise suurusega pappkasti, millega ta käib ümber sama õrnalt, nagu vanasti perenaised korvidega, mille sees mune turule viidi.

Naised on väga huvitatud, mida see vanataat sealt jälle koju on toonud. Vanahärra on aga õige salapärane, tassib kandami oma kambrisse ega ilmu ka ise tükil ajal nähtavale. Kui sealt aga õhtul hakkavad kostma mahedad muusikahelid, on kõigile selge, et Arno on toonud majasse raadioaparaadi. Noh, mis nüüd viga, nüüd ei pruugi ka Saare omad enam igavust tunda! Nüüd on ka neil oma pill majas! Jah, Saare ei ole enam selline mahajäänud talu, nagu ta seda oli veel aasta tagasi. Kui terve pere õhtusöögile on istunud, tahab Arno midagi öelda.

“Meie oleme kõik juba vanaks saanud, – meile pole seda pilli enam nii väga vajagi, küll aga noortele!” sõnab ta kambriku poole osutades, kust lõbusad muusikahelid kostavad. “Meie oleme elus juba küllalt pilli löönud ja teiste pilli järele tantsinud, aga noortele on vaja ergutust, lusti ja lõbu! Olgu see pill siis minu poolt kingituseks Saare ainsale noorele – meie Maiele!”

Ja Arno tõmbabki taskust väikese abonementraamatu ning ulatab üle laua Maiele. Maie võtab pakutud raamatukese imestusega vastu, heidab sellele pilgu ning hüüatab:

“Minule? Selline kallis kingitus! Millega olen ma selle ära teeninud? Ja ongi juba raamatukene minu nime peale võetud ja kuulamismaks ka tasutud!”

“Maie on Saarel hoolsalt töötanud, loomade eest ilusti hoolt kandnud, pole siis ka sugugi ime, kui üks vanamees tema tööd hindab ja temale selle pilli kingib. Püüa ikka samamoodi edasi, siis on sinu päralt kõige parem tulevik!”

Hoolitse talu loomade ja vara nagu enda oma eest, siis võib sellest tulevikus veelgi suuremat tulu loota.”

Nüüd oleks Maie kord midagi vastata, aga ta kogeleb, punastab ja ei leia kuidagi sõnu, millega vana head onu tänada.

“Tänamine pole tähtis, tüdruk,” jätkab vanahärra naeratades, “püüa aga parema poole, siis läheb kõik isegi hästi! Üks kuulus mees vanas Roomas kirjutanud kord pärgamendile, kui keegi mõttetark temalt küsis, et mis on õieti elu siht ja otstarve, –järgmise vastuse: Elu on võitlus, milles ei tule võidelda mitte ainult oma olemasolu eest, vaid ka selle nimel, et ta ei oleks inimsoole koormavaks needuseks. Tuleks mõelda ka sellele, kuidas kergendada rasket tööd, et inimene ei tunneks end igavese tööorjana ainult kõhumure pärast! Vaja on raskustega võidelda ja neid võites võidukalt sammuda ülevate eesmärkide poole! – See on elu õige mõte! – Need muistse Rooma mõttetarga sõnad ei vanane iialgi ja need olgu ka nüüdisaja noortele teenäitajaiks! Nõnda siis, tütreke, kui sinagi võtad neid tõsiselt, siis ootavad sind elus kordaminekud; siis leiad sa kord vanaks saades, et pole asjatult elanud siinses elus, vaid oled ka midagi ära teinud, nii et mõnigi asi elus on täna paremal järjel, kui see oli eile. Asume nüüd aga söömaja kuulame muusikat, mida uus pill meile pakub!”

“Palju’nd minul teda aega on kuulata,” kõhkleb Maie, “aga eks vahest söögiajal ja õhtuti saan kah... Mulju alatasa tööd väljas ja laudas. Kellel rohkem aega, eks see saab tema juures istuda ja uurida, mida siin või seal maailmas mängitakse ja lauldakse. Kuulamiseks peab olema palju aega! Taluinimestel on seda aga vägagi napilt käes.”

“Just selles asi ongi,” jätkab Arno. “Just nimelt aega peab inimestel jätkuma ka puhkuseks ja kultuurilisteks vajadusteks. Mulle tuleb meelde ühe inglase programm, kes seadis Austraalia majanduses sisse kaheksatunnilise tööpäeva. Sellest on üle poolesaja aasta. Esialgu olid farmerid sellele väga vastu. Nad pidasid pikki kõnesid selle

plaani täielikust sobimatusest, väites, et põllumajanduses ei saavat kaheksatunnilist tööpäeva rakendada, seal pidavat jääma ikkagi kümne- või kaheteistkümne tunni juurde. Austraalia töölised ei jäänud aga farmerite jutuga rahule ja kaheksa tundi viidi läbi ka põllumajanduses. Ja mis te arvate, kas toodang seeläbi langes? Ei – see isegi tõusis, sest seati sisse ka premeerimise süsteem, mis ergutas paremini ja kiiremalt tegutsema, kui seda tehti endise kaheteistkümne tunni puhul. Parematele töötajaile anti lisatasu ja see panigi inimesi lühikese tööpäeva jooksul ära tegema seda, milleks ennem kulus terve pikk kurnav tööpäev. Aga ühtlasi hakati nõudma, et farmerid majapidamisse rohkem masinaid muretseksid, mis võimaldaks kõigega kergemini ja kiiremini hakkama saada ja ei laseks inimestel end enam teoorjadena tunda. See oli igati põhjendatud nõue ja selle surve all hakkasidki farmerid rakendama järjest rohkem masinaid, mis läbi põllutöö muutus kergemaks ja endine pikapäeva töö tehti nii palju kiiremini ära, et selleks ei kulunud kaheksat tundigi. Ja mis peaasi: inimesed kulutasid seejuures hulga vähem oma energiat, kui seda endise pika päeva korral kulus. Niisiis oli ikkagi võimalik ka põllumajanduses kaheksatunnilise tööpäevaga läbi saada! Lõpuks sai Austraalias lentsõnaks, et igale inimesele on ööpäevaks vaja kaheksa tundi töötamiseks, kaheksa tundi puhkamiseks ja kaheksa tundi eneseharimiseks ning vabaks ajaks. Selline jaotus muutus kõigile vastuvõetavaks. Nüüd polenud töö juures enam endist venitamist, sest igaüks püüdis kiiremini toime tulla kui varem, et tal seeläbi ka rohkem vaba aega üle jääks – oma tarbeks. See kõik näitab, et just võidetud vaba aeg ja masinate laialdasem kasutamine, mis inimeste elu kergemaks ja lõbusamaks muutsid, innustasid neid endisest paremini töötama ning tehti eest ka paremat tasu saama. Selle poole peaksid ka Eesti põllumehed ja töölised püüdma. Orjaaja viimane mälestusmärk – pikk vaevaline tööpäev – peab ka meilt kaduma! Igaüks peab ennast tundma väärika

kultuurinimesena, aga mitte mingi töömasinana, mis varahommikust hilise õhtuni peab liikuma. Et talutöid ei jõuta lühema tööpäevaga ära teha, see on tühine eelarvamus ja võis õige olla ainult sel ajal, kui rukist tuli veel sirbiga koristada ja rehte peksta oma kätejõuga. Selge, et siis päevast ei jätkunud ja ööst lisa tuli võtta. Nüüd aga, kus ka põllutööde jaoks on masinaid välja mõeldud, tuleb need kasutusele võtta ja niiviisi saabki kõik tööd õigel ajal ära teha. Noh, kibedal heinaajal ja viljakoristamisel võib ju juhtuda, et kaheksast tunnist ei aita. Siis võib ju ka veidi kauemini töötada, aga neid juhuseid ei tohiks siiski palju ette tulla. Pikk tööpäev kurnab inimest ja end talu orjana tundes puudub tal hool ja tahegi ennast kiiremini liigutada; aga kui ta teab, et lühikesele tööpäevale hea rahulik puhkus järgneb, siis teeb ta kõik koguni määratud ajast kiiremini ära. Siis on inimesel ka alati lust ja rõõm oma töötulemusi nähes. Euroopa rahvad on sõjakeeristes mitmesuguste oludega kokku puutunud ja mitmesugustest vooludest läbi käinud, ning kõik need on õpetust andnud, et mida üksi ei suudeta korda saata, seda on ühiselt hoopis kergem läbi viia. Meilgi on vaja luua masinaühisused – nii kahe või kolme talu kaupa ja siis... ühiselt osta kõik vajalikud masinad. Siis veenduvad talunikud ka ise selles, et töid on võimalik kergemini teha ja pole enam vaja enne päevatõusu põllule rutata ega tööpäevale ööst lisa võtta. Nii tuleb ka siin Paunveres selle poole püüda, et inimene muutuks tõeliseks inimeseks. Ja kui aega juba natukesehaaval juurde võidetakse, siis jätkub teda ka raadiokuulamiseks.”

“Hm-jah, – see kõik kõlab ju üsna kenasti,” arwab Jüri. “Kõnelete nagu mõni majandusteadlane, aga ei Saare vist küll niipea saa selliseid päevi näha.

Siin on tööd kõik süled ja seljad täis. Ei ole meie kultuur veel nii kõrgel tasemel kui kusagil Ameerikas või Austraalias.”

“Meil kulub juba laudatöö peale hulga rohkem aega, kui kusagile mujale,” avaldab Maie arvamust. “Ja seda ei saa

kuidagimoodi kiirendada.”

“Aga miks mitte?” küsib Arno vastu. “Kui palju aega läheb teil näiteks lehmade jootmisele igal hommikul ja õhtul! Vesi tuleb pangega pütist loomadele joogikünadesse ette tõsta. Õnn, et künadki olemas on, muidu tuleks igat looma pangest joota! Aga miks ei võiks vesi ise loomadele ette joosta? Miks peab seda pangega tõstma? Kas sellest on vähe, et teda niikuinii on juba kaevust pangega välja vinnatud? Rennide abil saaks vee ju otse joogikünadesse juhtida. Veel parem oleks muidugi torustik ja automaatjootjad. See maksab küll esialgu veidi raha, aga selle eest vabastab teid rängast jootmise vaevast. Ka loomadele on see parem, sest nad saavad juua siis, kui nad just tahavad, mitte ainult hommikul ja õhtul.”

“Muidugi on see hea,” arvab Maie, “aga selline sisseseade maksab küll rohkem, kui talu sisse suudab tuua. See maksab suure hulga raha...”

“Raha!” naerab Arno. “No muidugi raha... sest ilma rahata ei saa nüüdsel ajal peksagi! Aga kas siis piima eest meiereist ei saa raha? See on ju sissetulek! Talu tulusid pole mõtet sukasäärde koguda. Raha tuleb uuesti käiku lasta. Teda tuleb rakendada talu heaolu teenistusse ja ma võin julgesti öelda, et loodetav kasu mitte tulemata ei jää. Muidugi ei tasu see ennast kohe ära, vaid majapidamine annab selle jälle pikkamisi tagasi. Aga mis me nende majandusasjade arutamisega oma söögiisu rikume, – laseme parem toidul hea maitsta!”

“Küllap need plaanid on õiged ja head, aga sihukeste uuenduste läbiviimine võtab ju omajagu aega,” vastab Jüri lühikese vaikuse järel, lastes paista, et see jutuline talle sugugi igav pole. Kui palju võtaks näiteks aega, et ka Saare saaks sellisele järjele, kus kõiki neid ilusaid kavatsusi jõuaks ka teoks teha?”

“Seda on momendil muidugi raske öelda,” kostab Arno, “aga mõneaastase hoolsa töö järele annaks see kindlasti juba mõningaid tulemusi.”

“Kuulsid, Maie, mis härra Tali arvab?” sekkub nüüd ka perenaine jutusse. “Kui olla loomadega hoolas ja laudatöid paremini korraldada, siis on elu siin paari aasta pärast hoopis kergem! On see nii? Oh, raske on nende lootuste täidaminekut oodata...”

“Kenad unistused jah, ja jäävadki vist unistusteks,” sõnab Maie. “Oleks see kõik nii kerge läbi viia, küllap seda siis juba igal pool oleks tehtud. Ei meil nii kaugele jõuta, et vajuta aga nupu peale ja masin joodab lehmad, vajuta teisele – masin lüpsab, vajuta kolmandale – masin ajab sõnniku välja... Nii libedalt see asi meil ikka ei lähe...”

“See kõik sünnib kord tulevikus,” kinnitab Arno. “Aga esialgu aitab sellestki, millest ma rääkisin.”

Pärast sööki aitab Maie perenaisel toidunõud laualt ära viia ja naised lahkuvad toast köögipoolele. Arno jääb veel Jüri seltsis laua äärde istuma.

“Hoolas tüdruk on teil see Maie,” ütleb Arno vähese vaikimise järel. “Igapidi töökas ja asjalik, just nagu olekski ta talus sündinud ja üles kasvanud.”

“Ta on küll sündind linnalaps, aga mitmed suved juba maal talus karjaseks olnud, enne kui siia minu juurde tuli,” vastab Jüri. “Olen teda õpetand kõiki talutöid ja talitusi tegema. Eks ta nii on õppind kõik mis oskab. Meil ju omal lapsi ei ole, eks ta ole meile siis ka nagu lapse eest...”

“Pea kinni, Jüri!” ütleb äkki Arno. “Just sellest tahtsingi sinuga kunagi ühe pikema asjaliku jutu maha ajada! Nüüd on hea juhus sellega algust teinud ja hea oleks nagu arutamist jätkata. Lähme minu tuppa ja istume vähekeseks sinna laua äärde.” Arno tõuseb ning astub tagakambrisse. Jüri järgneb talle.

Kambris paneb Arno laualambi põlema ja mehed võtavad istet. Raadiost kostab mingit võõrkeelset sõnademulinat ja Arno keerab aparaadi hoopis kinni.

“Nii,” sõnab ta siis. “Siin ei sega meid keegi ja me võime eksitamatult tõsiste küsimuste üle kõnelda. Sa nimetasid, Jüri, et Maie on sulle senini olnud nagu tütre või lapse eest!

Aga kas ta ei oleks väärt päriselt sinu lapse nime kandma? Mis sa sellest asjast arvad, Jüri?”

Küsimus tuleb Jürile üsna ootamatult. Ta kehitab end toolil, kõhatab ja üüeb siis:

“Ma vist ei saa hästi aru, mida onu sellega mõües või ütelda tahtis?”

“Ei midagi muud, kui et Maie kõlbab olema sulle päriselt tütreks, mitte ainult palgaliseks teenijatüdrukuks. Sul ju oma lihaseid lapsi pole, ega ole vist oodata ka tulevikus... sest olete juba nii kaua koos elanud ja pole seni järeltulijaid saanud...”

Jüri võtab taskust kustunud piibu ja pistab hambusse, ise sügavas mõttes. Siis ärkab ta nagu unest üles. Ta peas ringlevad mõtted otse tuulekeerisena. Mispärast Arno temaga sellistest asjadest räägib?

“No ega ma teda siis rohkem lapsemaks saa teha, kui ta seda juba on!” vastab ta viimaks Arnole.

“Aga mina olen seda asja tükk aega mõtelnud, Jüri, ja leian, et siiski on võimalik Maiet rohkem lapsendada, kui ainult “kasutütre” nimetust tarvitades. Maiest peab saama sinu päris tütar! Mis sa arvad, Jüri, oled sa nõus seda tütarlast nagu oma lihast tütart armastama ja hoidma?”

Jüri mõtleb ivakese aega, võtab siis piibu suust ning kostab üsna pikkamisi:

“Olemegi teda hoidnud ja armastand nagu oma last. Ta on ju vaenelaps, tal ei ole enam ühtki ligemat sugulast. Ta on ennast ka ausalt ja armastusväärsest üleval pidand, hoolsalt töötand ja kõigiti ära teenind, et teda oma lapseks võiksin nimetada. Mul pole tõesti midagi selle vastu...”

“Seda mõtlen minagi, kulla Jüri. Nõnda et olgu Maie sulle tulevikus siis päris tütreks, mitte enam kasutütteks!”

“Aga mida siis veel tuleks teha? Mis võiks tema senist seisust teiseks muuta? Kas mitte tema enesega sellest rääkida?”

“Ei, seda praegu veel mitte! Ma tahaksin, et see kõik esialgu saladuseks jääks. Kas tead, Jüri, mida ma kaua aega

mõttes olen haudunud... Jõudsin lõpuks otsusele, et Saare talu peaks pärija saama, seesuguse pärija, kelle heaks meie sinuga võiksime töötada. Saare talu on praegu "päranditomp", nagu see kinnisvaraaktides seisab, ja selle ainuke ligem pärija olen praegu mina..."

Jüri näost lendab pilguks tume puna üle ja piip tema sõrmede vahel lööb võbisema... Veskil käies kuulnud uudis ja külamehe hoiatus tulevad talle välgukiirusel meelde. "Noh," mõtleb ta eneses. "Nüüd hakkabki mind siit välja sööma..." Seal aga jätkab Arno oma juttu.

"Aga mis sa arvad, Jüri, kas minust on talupidajat? – Ei! Minu aeg on möödas! Kes peab siis tulevikus Saare eest hoolitsema, – kas mõni tundmatu võõras? Mina usun, et siin pole kohasemat peremeest kui see, kes teda senini on kasutanud, – ja see mees oled sina, Jüri!"

Nagu raske kivi veereb Jüri südamele neid sõnu kuuldes. Siiski ei mõtle vanamees tema väljaajamisele! Arno aga räägib edasi:

"Sinul peaks olema laps, kelle hea käekäigu nimel sa töötad, Jüri! Eks ole see nii? Aga et loodus ei ole sind sellega õnnestanud, siis leiame teise väljapääsu. Seepärast olen ma mõtelnud Maiet sinu tütreks kinnitada ja Saare tulevaseks pärijaks teha. Usun, et sul selle vastu midagi ei ole, sest sinulgi pole minu teada ühtki ligemat sugulast, kes Saare pärijaks passiks! Niisiis, sõidame kord linna notaariuse juurde, kirjutame seal kõik kontrahti sisse ning kaotame Saare talu kohta ära selle "päranditombu" nimetuse. Et ära hoida mitmesuguseid asjatuid kulusid, siis mõtlen talu kirjutada kohe sinu tütre Maie nimele, kuna aga selle tegelikult pidajaks jääksid sina senikauaks, kuni seda ise soovid. Mõtle see kõik hästi läbi, Jüri!"

Jüri pead läbivad aga jälle kahtlused.

"Aga miks siis Maie nimele? Miks ei kinnita ta talu esialgu siiski minu nimele?" tuleb Jürile pähe. "Mis vigurit vanamees sellega mõtleb mängida?"

Kuid Arno ei mõtlegi vigurit mängida, vaid jätkab pärast väikest kõhahoogu juttu:

“Talu kinnistamine ühe või teise isiku nimele nõuab teatavasti omajagu kulu. Ja milleks maksta seda mitu korda? Kinnitame ta parem kohe sinu tütre nimele, lepingusse aga paneme sisse eelpoolnimetatud punkti, et sina jääd talu tegelikuks peremeheks senikauaks, kui sul selleks tahtmist on. See punkt on selleks vajalik, et Maie mehelemineku korral väimees sind talust välja ei saaks ajada. Niimoodi teeme me mitmekordselt head: vaeslapsele anname vanemad ja talutütred õigused, sinule aga lapse ja Saarele pärija! Mõtle selle üle hästi järele, Jüri, ja vasta mulle siis, kas sa oleksid nende plaanidega nõus?”

Edasisest peamurdmisest loobudes ütleb Jüri, et siin pole mõtet rohkem midagi vaielda, sest Arno plaan on hea ja temalegi igati vastuvõetav, kui seda kõike ausalt mõeldakse.

“Noh, siis käsi selle peale!” hüüab Arno.

Jüri sirutab oma tuseda kämbla üle lauanurga vanahärra poole. Arno pikemate ja peenemate sõrmedega käsi haarab teise töömehekäest kinni, surub seda tugevasti ja raputab südamlikult.

“Nõnda siis, Jüri, oleme meie omavahel kõik selgeks klaaritud. Nüüd sa tead kõike, mida mina mõtlen ja nagu sa näed, olen ma ainult häid mõtteid mõtelnud. Nüüd on mul aga veel üks soov, nimelt: maailmal pole vaja seda teada, mis me siin praegu kokku leppisime. Sellepärast räägi sellest üksnes perenaisega läbi, kuid kinnita ka temale, et ta sellest ei Maiele endale ega ka võõrastele ei kõneleks. Kui aga perenaine terves selles asjas ehk teisiti arvab, siis ole nii kena ja anna sellest ka mulle teada... Aga edaspidi võin siis nüüd ka mina oma kogutud summakesed talu heaks pühendada, sest tean, et need pole asjatult maha visatud... Minu elu võib kesta veel vaid mõne üürikese aasta ja oma sissetulekust suudab talu mulle ikka niipalju palukest anda,

kui minul vaja, samuti ulualust, ning – rohkem mina midagi ei vaja!”

Veel kord suruvad mehed üksteisel sõbralikult kätt. Siis paneb Arno raadioaparaadi jälle vaikselt mängima. Jüri tõuseb toolilt ja läheb peretuppa, kus istub sügavas mõttes veel kaua laua ääres ja popsutab piipu. Lõpuks jõuab ta kindlale otsusele, et kõik peab just nii minema, nagu Arno on plaanitsenud. Nüüd on talle selge, et vanamees ei ole ei pahatahtlik ega omakasupüüdja. Öhtul magama minnes otsustab ta kõik naisega läbi arutada.

XIV

Ilmad soojenevad iga päevaga ja lumehanged vajuvad järjest madalamateks, nagu suruks mingi nägematu käsi neid kokku. Vanarahva ütlust mööda pidavat päev juba jõulust alates kukesammu võrra pikenema. Jõuludest lihavõtenni on möödunud päevi ja terveid nädalaid ja selle ajaga on kukk neid samme juba kaunikese hulga astuda jõudnud. Kevad on kätte jõudmas. Saare kambri akna alt on lumi jõudnud täiesti ära sulada. Siia on vanamees toonud pingi, kus hea ja mugav on päikesepaistel istuda. Kuigi ta mitmesuguseid rohtusid sisse võtab, muutub ta tervis ometi iga päevaga halvemaks. Alatasa piinab teda ränk köha ja rinda rõhuvad tumedad valud. Harjunud viisil teeb ta iga päev jalutuskäike Saare põldudel, metsas ja teeradadel. Tagasi tulles toob ta sageli kaasa kimbu noori männivõsusid, et lasta perenaisel neist endale teed keeta, millest saab veidi kergendust, kuigi täielikku paranemist ei saabu.

Kord pühapäeval ühelt sääraselt jalutuskäigult tagasi jõudnuna istub Arno väsinult seinäärsel pingil ja soojendab end päikesepaistel. Ta silmitseb maapinda, mis juba kõikjal mustendab. Veel eile oli siin porilomp, aga täna on see juba kadunud ja isegi muld jõudnud juba taheneda. Siin maja lõunaküljel on juba kevad, ehkki põhjapoolsel küljel valitseb veel talv, nii et seal on veel rohkesti lundki.

Täna on koolilapsed jälle linnast maale tulnud koduseid vaatama. Pärast talvist külaskäiku on Saare neile nagu mõneks sugulaste taluks saanud, sest alati, kui linnast koju tullakse, tehakse ka sinna reis ära. Arno kostitab oma noori sõpru lugemisvaraga ning seni on tal seda ikka jätkunud. Ka täna on mõlemad Raja noored jälle siin raamatuid vahetamas. Arno, kes oma eluaeg ainult lastega on tegelnud, tunneb sellest ikka rahuldust, kui ta nendega võib

juttu puhuda, sest nii ei saa igavus kallale pugeda. Nad vestlevad kõigest, mis parajasti meelde tuleb, ilmast ja maast, loodusest siin või kaugetel võõrastel maadel, aga sageli ka Arno möödunud elust.

Raja Jaani huvitavad eriti jahilood võõramaa metsadest, millest Arno neile mõne võõrkeelse jutu aineil on jutustanud. Sageli sirvib ta mõnda sellist raamatut ja silmitseb kaugete mägede ja merede pilte. Siis teeb ta mõne pildi kohta märkusi ja ütleb, et küll võiks huvitav olla, kui ka tema saaks kusagile võõrsile minna, et oma silmaga näha näiteks neid ilmatu kõrgeid mägesid, mille harjal lumi kunagi ära ei sula ja kus mägikitsed nii toredasti saavad joosta ja kepselda. No küll see oleks tore, kui neile seal jahti saaks pidada!

Aili ei jaga tema vaimustust. Kitsed teda nii väga ei huvita, need loomad talle eriti ei meeldigi. Siin Paunvere ümbruses neid ei ole, kuid ühe alevinaise juures juhtus ta kord sedasorti elukat nägema. Talle ei jätnud loom kuigi sümpaatset muljet. Vasikad kodus olid ju palju siledamad ja ilusamad kui alevis nähtud kondine kits. Ja kas need mägikitsedki siis teistsugused võisid olla!

“Jaan tahaks seal võõramaa mägedes ja metsades lausa elada ja olla,” üüeb tüdruk lõbusasti, “aga mina küll ei vahetaks kunagi kodumetsi võõramaa omadega ära. Ei! Nad on palju armsamad kui need kauged ja tundmatud laaned.”

“Aga pildid nendest võõramaa paikadest on ju kenamad, võrreldes meie mägede ja metsadega...” vastab poiss, olles kindel, et see teisiti ei saagi olla.

“Vaadake, lapsed,” seletab Arno, “see tuleb sellest, et kodumaa metsi oled iga päev näinud ja nendega harjunud... Nad on sinu silmadele juba üksluiseks muutunud... Sellepärast ongi noortel sageli ettekujutus, et kõik, mida nad varem ei ole näinud, on ilusam kui see, mida kodus sageli näha võib...”

“Aga pildid raamatuis ja postkaartidel on ju nii ilusad...” püüab poiss veelgi vastu vaielda.

“Meiegi maal on väga ilusaid kohti, aga neist pole vist keegi pilte teinud,” arvab Aili.

“Noh, küllap neist on ka ikka pilte tehtud,” vastab Arno, “aga peamine põhjus on ikkagi see, mis ma juba ennegi ütlesin: kodumaa metsad on meie silmale liiga igapäevased. Silmad tahavad ikka midagi uut ja kirevamat näha. Aga lapsed, miks te püsti seisate? Siin pingil on ju ka teile istumiseks ruumi! Istuge, siis võime pikemalt juttu ajada.”

Lapsed istuvadki pingile. Siin väljas päikesepaistel on palju lõbusam vestelda kui hämaras toas. Arnole tuleb vaimusilma ette tema möödunud elu, talle meenub, kuidas ta seal kaugelgi igal kevadisel looduse ärkamise ajal koos noortega looduses viibis.

“Küllap on kodumaastki ilusaid pilte tehtud,” jätkab ta poolelijäänud juttu, “aga võõramaa omad on ju nagu kuulsamad, nad näitavad ju kaugemaid kohti, mida pole nii kerge oma silmaga näha. Need pildid tehakse ju ka hästi valitud kohtadest ja saadetakse reklaami mõttes välismaale. Kui meie aga läheksime neisse kohtadesse, mida need ilusad postkaardid kujutavad, siis ei leiakski me sealt nii palju ilu, nagu me ette kujutame, vaid see maakoht oleks meie silmale võib-olla veelgi igapäevasem kui kodused paigad. Mina olen rännanud läbi hea tükikese Euroopat, olen näinud Karpaatide lumiseid tippusid, Doonau sinavaid voogusid ja Ungari rohulagendikke, siiski on meie oma õuealune kaasik kuidagi südamelähedasem ja armsam kui need paljukiidetud võõramaa mäed ja jõed. Puud on küll visad kasvama, aga paljude aastate järel on kummaline, kui suured need kased siin nüüd on, mis minu lapsepõlves olid veel paraja reeaisa jämedused. Mõned neist on juba lausa saepakkudeks paisunud! Ilus oli ka see maakoht seal kaugel Alpi eelmäestikis, kus ma kaua aega elasin, aga siiski ei vahetaks ma tema vastu toda kodukaasikut, mida lapsepõlves nägin... kui seda mulle niiõelda valiku tegemiseks ette antaks...”

“Kui jõuaks läbi käia kõik need ilusad maad ja metsad, millest raamatutes nii kenasti kirjutatakse!” hüüab Jaan vaimustuses. “Kui seda kõike ikka oma silmaga näeks...”

“...ja unustaks siis kõik ka sama kiirelt, nagu seda näeks...” jätkab Aili venna poolelijäänud lauset. “Mulle meeldib joosta siinsamas metsas ja niitudel, korjata lilli, punuda neist pärga või panna mõni kimbuke neist lauale vaasi...”

Kambrist kostab valju raadiomuusikat, sest Arno lülitas aparaadi enne siia pingile istumist sisse. Vahepeal oli vist küll mingi sõnaline saade, mida väljas tähelegi ei pandud. Nüüd aga tõmbab mängiv orkester laste tähelepanu endale.

“Mis?” hüüavad nad heledalt. “Kas Saare onu on endale raadio majja toonud?”

“Aga muidugi,” kostab Arno naeratades. “Sest nüüdsel ajal ei oska ju keegi ilma meelelahutusega elada ja siis on raadio kõige parem abinõu, mis seda suudab pakkuda.”

Orkester mängib vana kuulsat Straussi valssi “Ilusal sinisel Doonaul...”, mille võimsad helid nagu kusagilt kaugusest, kusagilt teisest maailmast näivad tulevat. Tüki aega peavad Arno ja ta noored kaaslased jutuajamises vahet, nautides muusika võlu. Siis sõnab vanake omaette:

“Sinisel Doonaul... Ma ei saa aru, mispärast Strauss küll Doonau siniseks on ristitud! Olen seda näinud mitmes kohas, niihästi Austria mägede vahel kui ka Budapestis, aga kusagil ei näinud ma seal sinist värvi. Päris sogased ja tumedad olid ta lained, kui ma Budapestis üle silla sõitsin ja avatud vaguniaknast välja vaatasin... Kirjanik, luuletaja või helilooja tahab ikka oma loodust ülistada ja nõnda ongi siis need liialdused välja mõeldud.”

“Eks meie omagi järved ja jõed ole ilusad sinised, kui taevas nende kohal on selge ja sinine,” arvab Aili.

“Veel kenam on, kui taevas ujuvad mõned valged pilvekesed,” jätkab Jaan, “siis paistab, nagu ujuksid need pilved sügaval järve põhjas...”

Arno tahaks ka omalt poolt midagi lisada, aga tugev köhahoog suleb jällegi ta suu.

“Onu on ennast vist kangesti ära külmetanud,” tähendab Aili.

“See võib ju õige olla, et külmetasin, aga mitte nüüd, vaid kunagi lapsepõlves...” kostab vanake, kui ta köhahoost on vabanenud ja tükk aega taskurätiga oma nägu kuivatanud. “Kunagi nooruses sain ma tugevasti külmetada, põdesin raskekujulist kopsupõletikku ja seitsaadik olen jäänud eluks ajaks põduraks. Kurjad haiguseidud jäid ihusse ning neid ei ole nali sealt enam välja ajada. Viibisin kord mõne aja isegi sanatooriumis ja siis õnnestus mu haigust tõkestada. Austria mäestikuõhus lubjastusid need haavad, mis haiguseod mu kopsu olid närinud ja ma tundsin end sageli päris tervena. Nüüd, kui lahkusin kuivast mäestikukliimast ja tulin kodumaa niiskesse ilmastikku, tunnen, nagu muutuks olukord jälle halvemaks. Olen ennast küll igapäevaste jalutuskäikudega metsas ja põldudel püüdnud siinse välisõhuga harjutada, aga tunnen siiski, et hingamine pole enam nii kerge, nagu see oli mäestiku kuivas õhus. Proovisin männikasvude teega oma tervist parandada, aga tunnen, et kõigist minu abinõudest jääb siiski väheks...”

Ta köhib jälle pikalt ja võtab siis lastelt vastu raamatud, mis need on tagasi toonud. Aili luges mingit eesti jutustust, aga Jaani käes oli hoopiski saksakeelne raamat. Seda ei osanud ta küll lugeda, aga raamatus on suur hulk pilte kaugetest maadest ja mägedest, võõramaa linnadest ja – noh, need kõnelevad enda eest juba ise. Aili on koolis väheke saksa keelt õppinud ning oskas seetõttu mõne pildi seletuse ära tõlkida, kuna arusaamatuid vaadeldi lihtsalt nagu maakohti, mis peaksid kusagil olemas olema...

Raadios lõpeb parajasti muusikasaade ning keegi hakkab seal mingis arusaamatus keeles valjusti kõnelema. Perenaine koos Maiega tulevad lauda juurest loomi talitamast, ämbrid kaelkookude otsas.

“Näed, onule on noorik ja Maiele kavaler külla tulnd!” hüüab perenaine akna all istujaid silmates heledasti naerdes. “Aga miks te siis väljas istute! Onu on ennast isegi kusagil ära külmetand ja kõha saand, külmetate siin koos edasi. Astuge ometi kambrisse. Päike on küll soe, aga tuuleõhk veel koguni vilu...”

“Pole viga,” vastab Arno. “Siin on hea tuulevaikne koht istumiseks, ei siin ole külm... See on soe koht ja päike paistab juba päris kevade moodi. Siin on mõnus istuda ja rääkida möödunud aegadest... kõigest, mida silm on näinud ja meel suutnud tähele panna.”

Perenaine läheb eeskotta ja Maie järgneb talle. Samal ajal tuleb roobasteelt kuuldavale vankrirataste login ja hobuse hirnumine. Jüri tuleb meiereist piima viimast. Kui hobune õue jõuab, läheb Maie uuesti välja ning aitab piimanõud vankrist maha tõsta. Tavaliselt toob piimavedaja alevist ka posti ja ajalehed ära. Nõnda ka täna. Jüri tõmbab taskust kokkukeeratud ajalehekimbu välja, harutab selle lahti ja ulatab Maiele lehtede vahelt ilusa sinise ümbrikuga kirja.

“Kes tont küll sellele tüdrukule ühtelugu neid kirju saadab?” imestab ta ise ja silmitseb teraselt ümbrikku, enne kui selle tüdrukule kätte annab. “Oleks veel mõne meesterahva nimi, siis võiks arvata, et kavaler kirjutab, aga siin... saatjaks mingisugune Olga Tikerpuu... tont teab, kes see sihuke seal linnas on...”

“Lihtsalt üks minu endistest kooliõdedest linnas...” kostab tüdruk veidi punastades ja kirja jakitaskusse peites.

“Aga vastu ei kirjuta sa talle kunagi,” torkab perenaine, kes ka on piimanõude juurde askeldama tulnud.

“Ah, mis mul siit ikka kirjutada on? Vahel olen mõne rea kriipseldanud, kui alevis käin ja kirjamaterjali käepärast juhtub olema, aga lugeda on ju parem kui ise kirjutamisega pead vaevata,” vastab tüdruk. Jüri ajab hobuse rehe alla, et teda seal vankri eest lahti rakendada.

Nüüd tõuseb Arno pingilt ja kutsub oma noored külalised kambrisse. Raja lapsed järgnevad Saare vanahärrale.

“Kas onul on veel mõni ilus jutt, mis räägiks ka mõnest kaugest maast ja sealse rahva elust?” küsib poiss.

“Mul on palju ilusaid lugusid võõrastest maadest ja sealsest elust-olust,” kostab Arno riuli ette astudes, “aga kahjuks on nad mul kõik võõrkeelsed, nii et teie neist aru ei saa.”

Vanake vaatab küll üht, küll teist raamatut, kuid paneb nad kõik riulisse tagasi.

Raadiost kostavad nüüd jälle võõramaise muusika mahedad helid, kui Arno veidi nuppe on keeranud.

“Kustkohast see saade praegu tuleb?” küsib Aili.

Arno heidab pilgu aparadi skaalale ja sõnab:

“Kes teda teab! Praegu on lühilaine ette keeratud, vahest Itaaliast või Türgimaalt, olid nagu mingid sealtmaa sõnad kuulda...”

“Kas eesti keeles ei tule praegu midagi?” küsivad lapsed uuesti. “Meie oma mängib ikka rohkem eestikeelseid saateid.”

“Noh, eks ta seda mängib, mille peale on keeratud. Mina suurt jutusaadetest ei hooli, otsin ikka muusikat, kust seda aga tuleb ja nii ta siis ongi sattunud sellele lainele. Mäletan, et ma seal kaugel mõnigi kord kuulasin eesti raadiosaateid. Aastate eest oli ju Eestis Türil kaunis võimas saatja, aga vahepeal polnud eesti keelt raadiost tükil ajal hoopiski kuulda. Nüüd on Tallinnas võimas saatejaam ja eesti keelt võib kuulda üle kogu Euroopa. Eks katsume siis seda nüüdki üles leida...”

Arno keerab nuppe ja otsib kätte Eesti jaama. Sealt aga ei tulegi parjasti mingit sõnalist saadet, vaid antakse edasi hoopis ajaviitemuusikat. Arno astub uuesti riuli ette ja võtab sealt õige paksu köite.

“On see ilus jutt?” küsib Alli.

“Siin sees on kuulsa reisija Konstantin von Rengarteni kirjutised ümberilmareisilt, mille ta tegi käesoleva sajandi algul. Ta reisis jalgsi ümber maakera. Mul oli sellest reisist ka hulk pilte, aga need on ajajooksul kaduma läinud. See

kuulus reisimees pärines Lätimaalt, kuigi oli rahvuselt sakslane. Ta tegi ühele suuremale Riia ajalehele kaastööd. Nii kirjutas ta siis igast linnast, kus ta oma ümberilmareisil peatus, lehele reispäevikut, mida see siis ära trükkis. Rengarteni reisikirjad tõid lehele juurde umbes kaks korda nii palju lugejaid, kui tal neid ennem oli, sest rahvale meeldisid väga kirjutised võõrastest maadest ja linnadest. Leht kattis autori reisikulud, kuid teenis tiraaži suurenemise tõttu rohkem, kui üldse oli lootnud. Nii said selle reisija kirjutised sajandi alul väga kuulsaks. Riist alustas ta oma teekonda ja Riiga saabus ta lõpuks jälle ka tagasi. Linn oli siis muidugi lipuehtes, sest terve see sündmus oli selleaegsele Riiale midagi väga suurepärast... – Kahjuks on aga seegi raamat võõras keeles... Otsin teile mõne eestikeelse, midagi peaks mul ehk ikka veel leiduma...”

Arno panebki selle kõite tagasi ning jätkab otsimist. Lõpuks leiab ta paar raamatut ja siis võivad noored rahuldustundega ja rõõmsal meelel koju minna.

XV

Sageli on post Maiele linnast kirju toonud ja kui siis Jüri või perenaine juhtuvad küsima, et kes talle sealt ometi kirjutab, punastab Maie iga kord veidi, kuid kostab siiski naerdes:

“Kesse muu, kui kavaler ikka!”

“Kena kavaler, kelle nimeks Olga Tikerpuu!” naerab Jüri. “On näha, et see koolikaaslane peab sinust väga lugu ja kirjutab sageli, aga ma pole saand Maie käest veel ühtki kirja alevisse minnes posti peale viia. Sa, Maie, ei viitsi temale sugugi vastu kirjutada.”

“Mida mul siit talle kirjutada ongi! Ta ei tunne ju siinseid inimesi ja pole seepärast ka eriti huvitatud, kuidas siin elatakse. Meil on aga ühiseid linnatuttavaid ja ma saan aru, millest mulle kirjutatakse,” kostab Maie.

“Noh, mõni kiri tuleb ikka vast ka kavalerilt?” torkab perenaine naljatades.

“Mida perenaine veel ei arva!” hüüab Maie punastades vastu. “Ei tea, kust ma selle kavaleri võisin leida, kui juba paar aastat linnast ära olen!”

“Ha-ha-haa!” naerab perenaine. “Kas siis linnapoisid üksi kavalerideks kõlbavad! Ega see tüdruk, kes kord juba linnast maale tulnd, sinna enam tagasi ei ihka minna! Sinust on ilus maaneiu sirgund, sinust saab kord osav perenaine ja siis peab see poiss, kes sulle kosja julgeb tulla, ka sinu vääriline olema! Ümberringi noori mehi küllalt, kes tulevikus ise peremeesteks saavad, neile katsu silmi teha!”

Nüüd puhkeb Maie omakorda naerma.

“Või siis perepoeg mind vaeslast kosima tuleb! Eks ma pea ikka omasugust ootama, olgu ta on siis pärit linnast või maalt! Aga ega iga logardiga muidugi ei taha elu elama hakata. Kui juba mehele minna, siis peab see mees olema

töökas ja aus. Kui ma niisugust ei leia, noh, siis võin ka vanatüdrukus jääda, seegi on parem, kui esimesele vastutulevale uulitsapoisile sülle hüpata!”

“Täiesti õige!” hüüab perenaine. “Kui tüdruk on töökas ja hoolas, peab ka mees samasugune olema! Kuid ega sul maksa kaugele vaadatagi – siin lähedal on küllalt perepoegi, kellele just sinutaolist perenaist vaja... Või, mis veelgi parem – jääd siia Saarele perenaiseks ja lased kosilastel enese ees kummardada, enne kui ühe neist välja valid! Eks ole nii?!”

Maie naeratab, ja läheb siis ämbrite kolisedes oma talitusi tegema. Perenaine aga pöördub tagasi kööki ja hakkab lõunat valmistama. Maie saab sealaudas kiiresti valmis ja ruttab siis aida juurde. Seal väikeses ruumis asub ta suvine magamisase ja selle kõrval tema “veimevakk”, – suur kollaseks värvitud kast, kus seisavad emast järele jäänud riided ja muud asjakesed. Seda kasti hoiab Maie alati lukus, sest see varjab ju tema pühamaid aardeid. Ta piilub veel korraks ukseprao vahelt välja, et kedagi tulemas poleks, ja astub siis kasti juurde. Võtnud taskust väikese keti otsa pandud võtme, avab ta sellega kasti ja tõstab kaane üles. Kast on peaaegu ääreni täis mitmesuguseid riidehilpe ja asjakesi. Ehkki neil kuigi suurt ainelist väärtust pole, on need kõik mälestused tüdruku lapsepõlvest ja vanematest. Seal on veel mõnigi riidetükk pärit ajast, mil tema õnnis isa seda kandis, mõned ema jakid, särgid ja isegi jalanõud. Ülejäänu on juba Maie enese teenistus. Muu kraami kõrval asub väike mustaks värvitud kastike, mis ta isa laua peal kord tubakakasti kohuseid täitis. Seegi on hoolsalt lukustatud ja Maie peab võtma veimevaka eest võtme, mille keti teises otsas ripub veel üks võtmeke. See teebki lahti ta salalaeka. No sinna kastikesse pole küll ükski peale Maie enese veel pilku heita saanud. Ettevaatlikult avab tüdruk kastikese. Nüüd ei sisalda see enam tubakat, vaid mitmesuguseid pabereid. Ühes ümbrikus on ka kimbuke mitmekordselt kokkukeeratud rahatähti, mis Maie oma teenistusest siia paigale on pannud. Ta heidab pilgu

rahapaberitele, suleb ümbriku uuesti ning võtab selle alt välja paki kirju. Siis astub ta uuesti aidalävele, aga nähes, et väljas kedagi ei liigu, läheb tagasi oma aaretekasti juurde.

“Terve peotäis kirju...” ütleb ta enesele mõttes ja ohkab sügavalt. “Terve sületäis ilusaid ja armsaid sõnu, millele mu kogenematu mõistus vaevu oskab vastata! Mida kõike see “kooliõde” küll ei kirjuta!”

Küllap tahaksid seda ka peremees ja perenaine teada, aga see on Maie isiklik saladus ja selleks peab ta ka jääma. Justkui noorel tütarlapsel ei tohiksi oma saladusi olla!

“Mida ta siis seekord jälle kirjutab, millest kõigest oskab ta nüüd unistada?”

Maie käsi tõmbab jakitaskust sinise ümbriku, mille peremees talle täna andis. Kähku võtab ta peast juukseklambri, surub selle kuvääri ääre vahele ja teeb kirja lahti. Siis tõmbab ta ümbrikust tihedasti täiskirjutatud paberilehe välja. Sellega astub ta aidalävele ja tõmbab ukse koomale, nii et ainult kitsas valguseriba sisse paistab. Sellest piisab talle, et kirja lugeda. Läbi uksepraao oleks aga hästi näha, kui keegi kambri poolt aida juurde tuleb. Kuid kes siia ikka peaks tulema. Ometi tahab tüdruk kasutada kõiki ettevaatusabinõusid, et tema saladused avalikuks ei saaks. Nähes, et kõikjal vaikus valitseb ja õuel mingit liikumist pole, hakkab ta kirja lugema.

“Minu kallis unistus!” loeb ta esimeselt realt.

“Jah, unistus on see tõesti...” sosistab Maie. “Kas läheb see kord ka täide või peab jäämagi igaveseks unistuseks?!”

Ta toetub õlaga vastu uksepiita, hoiab kirja uksepraost langeva valguseriba all ja loeb:

“Minu kallis unistus!

Istun praegu üksipäini käsipõsakil laua ääres ja mõtlen... Mu ees põleb lamp, mille heledaid kiiri tumeroheline kuppel mu silmadesse tungida ei lase. Väljas on juba ammugi öö. Millest ma siis õieti mõtlen? Kas oma homsetest ülesannetest? Küllap nendegagi on omajagu tegemist, aga

siiski ei tasu nende pärast pool ööd ärkvel olla, ja laua ääres istuda ja mõtelda! Saavad nad omal ajal selgeks, on hea, kui aga ei saa, siis pole ka midagi parata – siis lihtsalt pea ei võta! Õpetajad ongi mulle mitmel korral märkusi teinud, et näe: mis sinuga ometi on juhtunud! Enne õppisid alati hästi, su teadmised olid igas asjas ainult viis! Aga nüüd kisub juba mitu aega vägisi tagurpidi: praegu ei taha sinu töödele kuidagi üle kolme anda! Ja mis ootab sind ees, kui õppimine edaspidigi samamoodi allamäge läheb? Siis pole muud, kui et mõne koha peal ilutseb kevadisel tunnistusel kindlasti ilus üks või äärmisel juhul ehk ka...kaks! Ning mis sellest järeldub! Ei midagi muud, kui et oled selle talve Tartus maha maganud ja pead tuleval talvel sedasama uuesti otsast peale hakkama! Klassi kordama jäämine on kindlustatud! Imestan isegi, kuidas ma möödunud aastail nii hästi olen võinud õppida, kui seda tänavusega võrdlema hakkan. Näiteks tarvitses maateaduses ainult mõnda kohanime nimetada ja kohe võisin ma seda kaardilt näidata ning anda sellest ka lühikese ülevaate. Aga praegu – tont teab, kuhu nad kõik mu meelest on kadunud! Isegi niisugused mõtted tulevad pähe, et kas see pole lõpuks ükstapuha, kus asub näiteks New York, kas põhja- või lõunapoolkeral! Siis jälle loodusteaduses, et kas bakterid on õieti loomad või taimed? Noh, pagana päralt, kas see pole inimsoole ükskõik! Veel parem, kui neid insektisid üldse olemaski poleks! Edasi keemia: valada väävelhapet vette, aga minu poolest kasvõi vett väävelhappesse – kas segu ei saa lõpuks mõlemal juhul ühesugune! Siis keeleteadus: juba ongi peas segi kõik need käänded ja pöörded! Löön neile kõigile käega ja arvan, et üksi matemaatika on teadus, mida elus võib vaja minna. Püüan siis lahendada neid ülesanded, aga ka siin tikub kõik sassi minema: kuupjuure asemel olen tihti hakanud koguni kolmanda astme logaritmi otsima! Jälle segi! Aga kas ongi mulle kõike seda peent rehkendamist vaja? Kas ei või elus läbi tulla lihtsamate tehetega, näiteks kokku- ja mahaarvamisega, korrutamise ja jagamisega! Ja siis veel

tehnika! Ma õpin ju mehaanikuks ja seal on vaja tunda ka kõrgemat matemaatikat... Pea tundub aga olevat tühi ja kui ma seda tühjust püüan täita igasuguste algebraliste valemite ja vormelitega, siis leian, et nad sinna jälle sugugi ei taha mahtuda. Ikka on midagi nagu ees! Ja see miski, mis seal peas ees on, ei lase mingil teaduslikumal kraamil sisse tungida ja kui mõni asjaolu leiabki sinna tee, siis ei lase see salapärane "miski", mis mu mõistuse on vallutanud, tal sinna pikemalt püsima jääda. Ja mis on siis õieti see salapärane "miski", mille kammitsas ma olen? Ma ei suuda talle ühtki kuju anda! Aiman vaid mingit olevust... Justkui läbi värvilise udu näen sügavsiniseid silmi, millesse ma nagu kardan vaadata... ei tea, miks! Kas kardan, et nad mu ära nõiuvad, või... kes teab õieti, miks!... Ja siis tunnen ma oma peo all siidpehmeid heledaid juukseid, mida ma nagu kardaksin silitada... Ja siin ei aita enam mingid keemia ega tehnika vormelid... Peas keerleb aina kujutlus neist silmadest, juustest ja roosapunastest huultest... Kellest ma siis õieti unistan, kas mõnest olematust unekujust? Ei, see olevus on reaalsus, on tegelik tõde, kuid näib siiski unistusena... Miks? On ju olemas tõsiasi, mis inimsaatusi võivad mõjustada ja muuta. Mõned neist asjust püüavad ka minu eluteel esile kerkida, nagu tahaksid nad mul takistada unistuste kättesaamist. Tihti püüan anduda vaid õppimisele, – aga üks tütarlapsekuju kerkib jällegi mu hinges esile ja õppimine ongi kohe jälle läbi. Kas peavad need unistused siis vaid unistusteks jääma? Kas ei tohiks see neiu alati minu lähedal olla? Selles poleks ju tõesti midagi ennekuulmatut, et kaks noort inimest ühist eluteed alustavad, kuid siiski on olemas seinad, mis seda takistavad... nähtamatud seinad... mis meid võivad jäädavalt lahutada. Ma võiksin ju need seinad ületada, aga mis saaks edasi? Mida ütleksid minu vanemad selle kohta? Kuid valitud sihti ja eesmärki ma unustada ei suuda. Sina, mu unistus, oled mu hinges, mu peas, mu mõistuses ja mu südames ja sinna sa jääd! Ei saa ma ju ometi õpinguid pooleli jätta ja uisapäisa siia-sinna

tormama hakata! Tahaksin õppida, lõpetada kooli ja siis julgelt ning kindlalt alustada oma eluteed. Kas nõustud Sa minu otsusega, minu kallis unistus? Kirjuta mulle mõni lühike ridagi! Kirjuta, kuidas võiksin ma tagasi saada oma endise hoolsuse, ilma et pruugiksin Sind unustada! Olen kindel, et Sa meie senist ühendust oled suutnud salajas hoida. Kõige rohkem pean ma ju kartma oma vanemaid. Mis nad ütleksid, kui kuuleksid, et nende poeg, suure ja jõuka talu pärija, on heitnud pilgu ühele vaeslapsesele, lihtsale teenijatüdrukule? Ah, kui ma ainult kooli suudaksin kuidagi ära lõpetada! Siis võiksin ma vanemate vastuseisust hoolimata ise oma elu korraldada. Aga mis siis, kui ma seda ei suuda? Ainult Sina oled minu unistuste eesmärk, nagu Sulle juba varemateski kirjades olen kinnitanud. Sind unustada ja otsida kedagi teist – seda minu hing ega mõistus ei suuda! Üksnes Sina oled mu paleus, teistele ei ole minu hinges ega südames ruumi! Sa tead, et möödunud pühade ajal Paunvere pidul meie tantsu jälgiti... Kirjuta, kas on selle kohta liikumas mingeid juttusid, mis viimaks otsaga ka minu vanemate kõrvu võiksid ulatuda ja mulle ootamatuid pahandusi tekitada. Siis teaksin enne kojutulekut ennast “peapesuks” ette valmistada. Kirjuta kiri jällegi nii, et selle alevis saad posti panna, ilma et keegi sellest haisu ninna saaks, et Sina mulle kirjutad! Iga Sinu kirjatähekese eest oleksin aga südamest tänulik, sest üksnes Sinule tuksub mu süda! Selleks korraks ehk aitab neist ridadest Sulle, minu kallis unistus, aitab nende meeletute mõtete paberile puistamisest... Tervitan veel kord Sind palavate suudlustega.

Sinu Oskar.”

Uus sügav ohe tungib tütarlapse rinnast ja käsi kirjaga langeb jõuetult alla. Siis aga elustub ta uuesti, suleb kirja ümbrikku, vajutab sellele kuuma suudluse ja seisab ühe hetke täiesti liikumatult... Isegi hingamine ta rinnas näib katkenud olevat. Seejärel aga astub ta tagasi oma varalaeka

juurde, peidab kirja teiste hulka, lukustab mõlemad laekad ja seab kõik jälle korda, nagu oli enne tema aita tulekut. Alles siis võib ta tagasi minna oma endise töö ja talituse juurde.

XVI

Jälle on ilus pühapäev ja jällegi on Raja noored Saare vanahärrat külastama tulnud. Arno tervis on aga vahepeal halvemaks läinud. Üksnes mingite kangete rohtude abil suudab ta ränka köha maha suruda ja ka ise jalul käia. Alati peab tal aga kepp toeks olema. Lapsed on tulnud jällegi raamatuid vahetama. Need külaskäigud on Arnole vägagi meeltnööda. See tundub talle nagu omamoodi austusavaldusena vanakese vastu, temast lugupidamisena. Arnole meeldivad noored väga, sest kuigi küll ta ise on rauk, hõõguks ta hinges ometi justkui veel nooruslikku tuld, sest ta on peaaegu poole oma elust ainult lastega tegelnud. Ilma nende kohtumisteta tunduks elu talle kindlasti igavam. Noortega vestlemine näib vanakesele aga nagu uut elujõudu lisavat.

Ta annaks neile hea meelega midagi lugeda, kui tal ainult oleks, mida anda!

“Noh, mida peaksin ma teile küll nüüd pakkuma,” ütleb ta oma külalisi kambrisse juhtides, kus sedakorda kõik teravalt karboli või mingi muu taolise aine järele lõhnab. “Olete vist juba kõik minu eestikeelsed raamatud läbi lugenud. Ärge pange pahaks, et siin veidi terav lõhn tundub... Ma nimelt desinfitseerin oma süljekaussi mõnede taoliste ainetega – see ei ole paha! Kreosoodi ja tärpentini lõhna sissehingamine puhastab ka kopsu sisemust... Mida ma siis nüüd teile annan?”

“Kuule, onu, kas sul on kõik Lutsu kirjutatud raamatud olemas?” küsib poiss.

“Kahjuks mitte, kuigi Luts minu noorpõlvesõber ja koolivend oli. Elasin siit kaugel, ega saanud neid kõiki kätte... Kas olete temast nii väga huvitatud?”

“Noh, miks ka mitte, sest Luts on ju mitmed jutud kirjutanud otse siinsest ümbruskonnast ja meie sugulastest, näiteks Ülesoo omadest ja...” kostab Aili venna asemel. “Need on meil olemas, aga, näe, leidsime ühe tüki ajalehe joonealusest jutust ja selle lõpul on kirjaniku nimi – Luts – märgitud. Paistab olevat olnud üks naljakas lugu. Otsisin küll, aga ei leidnud kusagilt enam lehte, millest see oli välja rebitud ja algus jäigi arusaamatuks. Ma siis arvasin, et vast mõnes Lutsu raamatus on seesama lugu sees ja sellepärast Jaan seda teilt küsiski...”

Seda öeldes võtab tüdruk tagasitoodud raamatu vahelt ajaleheriba, mida on kasutatud mingi asja pakkimiseks, ja näitab seda Arnole.

Arno silmitseb paberit ja kostab siis:

“Noh, selle jutu võite küll siin läbi lugeda! See on üks sõjajärgne ajaleht, mille joonealuse Luts on kirjutanud. Ma ei tea, kas ta kusagil raamatus ka on ilmunud, aga mul käis seal kaugel see kodumaa ajaleht. Luts kirjutas sellele mitmeidki niisuguseid naljapalasisid. See on tema “Lugu viiest väikesest pakikesest”. Selle följetoni lõikasin ma väljaja küllap ta mul kusagil ka veel alles on.”

Ta tõmbab lauasahtli lahti, sorib veidikese vanade ajaleheväljalõigete hulgas ja ulatab siis ühe tüdruku kätte.

“Näed, siin ta ongi, loe kõvasti ette, et Jaan ka kuuleks. See vist küll mingi lastelugu otse ei ole, aga muidu päris naljakas teine.”

Aili võtab paberi ja hakkab lugema följetoni, mille Luts juba aastaid tagasi on kirjutanud. Arno nõjatub tooli seljatoele. Tüdruk istub akna alla ja poiss seisab tema kõrval, jälgides silmadega ridu, mida õde loeb.

“Noh, see ongi siis nüüd lugu viiest väikesest pakikesest,” alustab Aili. “Tegin selle jabura teo ja osatasin mõnele heale naabrile, et vaat homme sõidan pealinna – on seal natuke asjaajamist jne.”

“Nojaa,” arvasid naabrid, “kui vaja, siis vaja; ega ole midagi parata. Kulu ja vaeva natuke läheb, aga, mis sa,

hing, saad siit maailmast ilma kulutaja vaevata.”

See oli väga elutargasti öeldud.

Poole tunni pärast tuli üks neist naabreist, kaevumeister Prunt, silitas vurrusid, muheles natuke ja küsis:

“Ah te siis homme päris kindlasti sõidate – sinna pealinna?”

“Jah, on küll see nõu ja tahtmine.”

“Väga hea. Kas vahest teeksite minule kui naabrile seda meelehead ja võtaksite siit kaasa ühe väikese pakikese, annaksite Tallinnas mu õe kätte. Saatmine on tülikas, ja ise ma niipea sinna ei sõida.”

“Noh, võib kah. Endal mul niikuinii pole midagi kaasa võtta.”

“Väga hea. Suur tänu teile. Nüüd on see mure mul kaelast ära.” Ja lisas siis paljutähendavalt: “Ega siis iga isikut ka või usaldada – see peab ikka hästi tuntud ja hästi teatud inimene olema, kellega sa midagi saadad. Praegu on ju niisugune aeg, et...”

Ütles nii ja tuli varsti tagasi oma väikese pakikesega. Kuid peab ütlema, et päris väike see just ei olnudki; oli õmblusmasin, firma “Singer”...

Aga mis võisin nüüd sinna parata, kui kord olin lubanud kaasa võtta – pakikese...

Härra Prunt soovis mulle head teed ja läks oma igapäevase leivateenistuse juurde.

Veidikese aja pärast koputati ukse pihta ning sisse astus emand Ploom, lesknaine naaberhoovist.

“Vabandage,” sõnas alandlikult, “te toona kõnelesite, et homme reisite Tallinna?”

“Jah, ma ikka pean sõitma küll.”

“Kas olete nii hea inimene ja võtate minult kaasa ühe väikese pakikese – edasi anda sinnasamasse vaksali lähedusse. Ma küll ei tahaks teid heameelega tülitada, aga teate – lese naisterahva asi...”

“Hm, mul siin juba on üks pakikene,” tähendasin õmblusmasinale, “aga kui teie oma liiga suur ei ole, siis ju

võiksin võtta...”

“Ei ole suur, kulla nooreherra! Kuidas ta saab suur olla: natuke lastepesu ja pisut muud kribu-krabu, riidehilbukesi. Minu nooremale tütrele tuli hiljuti peenikest peret juurde, noh et siis... Minul nagu vanast ajast üht-teist tagavaraks – hakka nüüd ise selle kompsukese pärast sõitma ja olema.”

Jälle pean tähendama, et seegi kompsuke, mille tõi lesknaine, kaugeltki polnud nii süütu välimusega, nagu lootsin. See meenutas talumeeste vanaaegset tubakakotti, kuid oli suur ja pungil täis ja kaalus oma ilusa puudakese.

Seadsin selle pakikese eelmise pakikese kõrvale ning ei saanud veel aega mõelda head ega kurja, kui tuli vürtspoodniku abikaasa ühe pikerguse korviga ja ütles ilma pikema eeskõneta:

“Te sõidate Tal’na, võtke õige see korvike ühes! Seal on munad. Saadan teised õetütrele – temal kah nagu kehv sissetulek ja nii kuidas ta on. Ütelge, las müüb pooled ära, muidu lähevad halvaks; pooled hoidku endale. Ega neid siin palju olegi – seitsekümmend viis paari. Nad on Tal’nas tsipake kallimad kui siin, mõtlesin: tarvis õige saata natike külakosti. Tema, see õetütar, elab küll raasike kõrvalises tänavas, aga küll te üles leiate – ise ka ju linnainimene...”

“Mnjaa,” vastasin, “pange nad siia teiste pakikeste kõrvale, eks ma katsun siis ligi võtta.” Ja rohkem ma ei julgenudki vastata, sest olin poeprouale juba teist kuud võlgu...

Õhtupoolikul külastas mind mu sõber Kuub, rätsepmeister, keti otsas ilus hundikoer.

“Haa!” hüüdis juba lävelt, “nüüd, vana kallis, toon teile ilusa reisiseltsilise. Vaadake, kas pole tore loom?”

“Jah, loom on ilus,” vaatlesin peni, “seda salata ei saa, aga missugusel kombel või millisel määral ta oleks minu reisiseltsiline – noh, seda mu taip küll kinni ei võta.”

“Haa,” patsutas teine koera kaela, “sellest saab Tallinna mees. Minu ametivend Püksmann juba ammust aega soovis

endale üht niisugust ehtsat hunti. Noh, nüüd siis viimaks sain talle osta...”

“Jah, aga...”

“Mis aga? Te ju sõidate homme Tallinnasse – mis siis on veel lihtsam, kui et selle ilusa eksemplari kaasa võtate. Minul ei maksa sinna ainult koera pärast sõita – ei tasu kulu, aga teil ju ükskõik. Küllap mu sõber teeb teile ilusa pruukosti, kui talle selle poisi kätte toimetate.”

“Pruukost küll, kuid mulle juba toodi siia kolm asja või kolm pakki. Näete: seal on õmblusmasin, seal rõivapundar, seal kanamunad... Kardan, et kogu see toiming mulle natuke raskeks muutub, sest ärge unustage, mul on ka omad talitused.”

“Aga, armas inimene!” hüüdis rätsepmeister Kuub, “miks näitate mulle neid kompse ja korve, mis teile enne toodi? Minu kompsu pole teil tarvis üska võtta ega käes kanda, see jookseb ise. Ostke talle raudteejaamas ainult pilet, ja see on kõik. Küllap minu sõber Tallinnas selle kulu teile ära tasub, – ta vana tubli mees...”

See oli tabavalt öeldud ja mina ei pääsenud kuhugi.

“Hea küll,” ütlesin, “siduge ta sinna munakorvi külge kinni, et plehku ei saaks pista, – eks ma katsun...”

Härra Kuub tegi nii, patsutas koera selga, soovis mulle kõike head ja lahkus kergendatud südamega – tema kohus sõbra vastu oli lõppenud, kuna minu oma alles algas.

Õhtu saabudes (nagu öeldakse uuemas kirjakeeles) saabus minu korterisse veel keegi selle viienda ja väga luulelise pakikesega. Juukselõikaja Kamm oli rätsepmeister Kuue kaudu minu sõidust teada saanud ja ilmus nüüd haakoosuruse lillekimbuga, endal õnnis naeratus näol.

“Kuulsin, et sõidate Tallinnasse? Kas jah?”

“Mis siis?” küsisin kaunis mõrult, aimates paha.

“Noh, vaadake, tahtsin teid paluda, et võtaksite kaasa selle buketikese ja annaksite edasi...”

“Kellele? Kas Tallinna jaamaülemale?”

“Ei, mitte jaamaülemale. Mul on seal üks sõbranna, üks neiu. Ta elab... Ah, nojaa, siin on muuseas ka üks väike kirjakene aadressiga. Kui oleksite nii lahke...”

“Armas taevas, kas siis Tallinnas lilli nii vähe on, et neid sinna Tartust peab saatma?”

“Seda just mitte, aga neil siiski on teine väärtus, kui nad tuuakse niiöelda koha pealt ühes tervitusega. Tehke mulle see heategu ja mina omaltpoolt olen valmis teie juukseid lõikama ja habet ajama kas või uusaasta ööl kell kolmveerand kolm, kui teil varem aega pole tulla.”

“Hea küll. Pange nad sinna kotile õmblusmasina kõrvale, eks ma katsun siis ligi võtta...”

“Mis asjad?” küsis härra Kamm teraselt.

“Noh need, mis teil kaenlas on – lilled –, see kubu.”

“Ah nii, nii,” naeratas juukselõikaja ning asetaski lillekesed õrnalt sinna, kuhu tähendasin. “Aga kas poleks parem, kui me nad teie ärasõiduni paneksime vette? Nad püsiksid värsked. Mis te arvate?”

“Pange veepange, kui nad mahuvad.” Härra Kamm pani buketi minu veepange ja seisis sealjuures minutit kaks, käed puusas, sõna lausumata.

“Veelgi parem oleks,” pöördus siis minu poole, “kui neid oleks võimalik panges ka viia, teel võiks aeg-ajalt vahetada vett...”

“Tubli,” vastasin, “küllap võib viia pangeski, kui soovite. Küllap vahetan vettki igas jaamas... mis mul muud teha on.”

Meister hakkas särama nagu kuu, raputas mu kätt, lehvitas kübarat ja kadus kummardades.

“Nii,” oigasin, “nüüd vägisi teevad mu’st pagasivaguni, kui mitte kogu kaubarongi. Kui kraami “juurdevool” samas tempos edasi kestab, siis pean aegsasti tellima mõne veoauto, mis kõik selle kupatuse vaksali toimetaks.”

Vahepeal oli hundikoer poeproua munakorvi keset tuba lohistanud ja istus nüüd selle kaanel nagu vahimees. Nähes, et mul viimaks ka tema jaoks natuke aega on, hüppas ta

oma troonilt hooga maha, kusjuures see, mis seni oli korvi kaas, korraga muutus korvi põhjaks.

— — —

Ja siis heitsin oma isikuga veel teist korda nalja, paha nalja, otsekui poleks esimesest korrast jätkunud: unustasin tellimata isegi hariliku sõiduvoorimehe, mis siis kõnelda veel veoautodest. Mulle ei tulnud meeldegi, et varasel hommikutunnil meie kolkasse end ei näita ükski sõiduk.

Sidusin õmblusmasina ja lesknaise pesukompsu ohelikuga kokku, "viskasin" pahemale õlale, pahemasse kätte võtsin munakorvi (mis oli öö jooksul miskipärast hakanud tilkuma), parema käega kandsin veeämbrit härra Kammi buketiga, kuna hundikoer oli kettipidi kinnitatud kuue nööbi külge.

Nii algas sünge ja vänge teekond raudteejaama poole. Kuskil laulis kukk ja laulusõnad, mis mulle alati kostsid "Tarrtu turrguu!", kõlasid täna üsna selgesti: "Üks väike pakike-e-e!"

Mu higine teekond viis surnuaiast mööda ja hämaruses paistis, otsekui oleks hauast tõusnud üks koolnu. Ta ulatas minu poole oma pehkinud kirstu ja sosistas küllalt valjusti: "Üks väike pakikene..."

"Tänan väga, härrad!" vastasin. "Viige aga ise oma pakid ja pakikesed sinna, kuhu tarvis, minul on neid juba rohkem kui mõnel emaeeslil."

Koeranärakas peatus iga majanurga, posti ja kivikese juures ja muidugi pidin ka mina kannatlikult ootama, kuni tema oma toiminguga lõpule jõudis. Õmblusmasina terav serv rõhus selga, köidik tahtis õlga pooleks lõigata, munakorvist tilkus saapale ja püksisäärele kollast venivat vedelikku...

Siis mässis see neetud peni oma keti minu jalge ümber, kukkusin kõigi füüsika seaduste järgi ning lamasin tänavarennis... nii pikk ja lai, kui ma olin. Pakikesed vedelesid mu ümber nagu räiss; ja vesi, mis pidi värsked

hoidma härra Kammi lilled, voolas mu kuklatagusest sisse ja püksisäärest välja.

Ootasin surma, aga kui see ei tulnud, siis ajasin enda jalule, korjasin pagasi kokku, ja komberdasin edasi, visalt nagu tigu.

Raudteejaama jõudes olin just niisugune, nagu oleks minuga tänavat pühitud. Märg ja porine, püksireis katki, juuksed sassis (kübar oli puhta kadunud), krae seljal, lips üle kõrvade.

Piletikassa juures, parajasti kui kord minu kätte jõudis, läks see kolm korda neetud peni ometi nii tignedaks, et pures üht härrat sääremarjast. Muidugi toimetati mind jalamaid raudteepolitseisse (pakikesed kaasas), kus seati kokku pikk protokoll nagu viis Moosese raamatut ja Saalomoni ülemlaul. Sellal aga oli rongike hõlmad vöö vahele pannud ja Tallinna poole ära lipanud.

Sidusin hirmsa hundikutsika ühe puu külge, ladusin oma "kraami" sinnasamasse virna ja ootasin kannatlikult nagu Brasiiliasse väljarändaja ...

Järgmise "raudruunaga tossutasime" (nõnda ütlevad vaimukad kirjasaatjad) edasi pealinna poole.

— — —

Viis päeva kolasin ringi mööda Tallinna, sest iga pakikese edasiandmisega kulus punkt üks päev.

Kaevumeister Prundi õde silmitses õmblusmasinat, firma "Singer", ja ütles:

"Mis prahti te mulle olete toonud? Kellele on vaja seda rauapuru! See vahest kunagi oli õmblusmasin, aga praegu pole see mitte midagi. Kasige jalamaid ära see praht, muidu kutsun politsei!"

Võtsin "masina" selga ja kadusin rutem kui muidu.

Lesknaise Ploomi tütar, keda hiljuti oli külastanud kurglinnuke, harutas riidepambu lahti, soris seal sees ja sõnas vihast punetavail põsil:

"Kuulge, isand, kelleks te mind õige peate? Ma pole kogu oma eluajal olnud räbalakaupmees ega mõtle seda ametit

tulevikuski pidama hakata. Käige silmapilk minema kõigi oma kaltsudega, häbematu inimene!”

Haarasin puntra selga ja lasksin jalga.

Poeproua õetütar avas munakorvi ja langes minestusse. Pikapeale toibudes avas silmad ja lausus nõrga häälega:

“Ku-kui tädi... mulle... tahtis saata... munaputru, siis... oleks ta selle ometi... pidanud ...mõne kinnise riista sisse panema...”

Mul oli kahju sellest vaesest lapsest, läksin Tallinna turule ja ostsin talle seitsekümmend viis paari terveid mune. Nende mõjul ta loodetavasti kosub sellest hirmsast põrutusest, mis talle valmistas Tartu-tädi saadeti...

Rätsepmeister Püksmann, kellele viisin ilusa hundikoera ja kellelt tasuna lootsin saada veel ilusama eine, heitis ametivenna kingile üheainsa pilgu, sulges siis kähku kõik ukse sisemistesse ruumidesse, vehkles kätega ja kriiskas:

“Minule, minule toote niisuguse raipe, niisuguse karjakrantsi! Kas arvate, et neist Tallinnas puudus on? Pealegi, nagu ma näen, on ta hull. Viige silmapilk ära see elukas, mul on väikesed lapsed majas!”

Ütles nii, õigemini möirgas, ning virutas ukse meie järel kinni niisuguse hooga, et värises kogu pealinn ja tõusis üle kallaste Ülemiste järv.

“Püha taevas!” hüüdis härra Kammi arm ja õnn, kes parajasti oli suvitamas Nõmmel ja kellele viisin haakoo-suuruse buketikese (ämbri muidugi). “Teate, mis! Siin hoovis, pahemat kätt, on prügikast – viige sinna see hirmus rohupundar! Ämbri võite siia jätta.”

Nende sõnadega tõmbas ta minult ämbri ja tähendas ukse poole: “Olge nii lahke!”

Nii olid siis kõik need viis asja viie päevaga “aetud”. Mu käed olid vabad, nagu öeldakse; nüüd võisin mõtelda oma toimingutele.

Aga parajasti, kui hakkasin ajama omi asju, tuli politsei ja areteeris mu kui ilma kindla teenistuseta isiku ja hulkuri, kes

käib majast majja, pakkudes müüa vanarauda, kaltse, hulle koeri jne.

Mind saadeti oma alalisse elukohta tagasi – kõvendatud valve all... Ja seal nn. alalises elukohas ootasid mind ees politseiprotokoll, prostititud veksel ja tiigervihane naine.”

Aili lõpetab lugemise ja ulatab lehe tagasi vanahärrale. Siis puhkeb taas lõbus naer, mille lugu on esile kutsunud.

“Nii et keegi seal Tallinnas ei tahtnudki neid kingitusi...” sõnab Jaan läbi naeru.

“Kellele neid seal sel kujul enam vaja oli...” muigab Arno. Väikese vaheaja järel astub Arno uuesti riiuli ette, ta ikkagi tahab oma sõpradele mõne raamatu leida. Jaan seisab tema ligidale ja temagi silmad on kiindunud riiulisse, ta piilub ka raamatute vahele, kui vanahärra neid edasi nihutab. Nii võib ta peale raamatute selgade näha veel ka nende esikaasi. Teda muidugi ei huvita pikad pealkirjad, vaid asjaolu, et mõnelgi kaanel ilutsevad värvitrükis pildid... Viimane töötab ju seda, et ka raamatus sees võib pilte olla ja tühja siis sest lugemisest, kui ilusaid piltegi saab vahtida!

XVII

Lõpuks on Arno jällegi ühe illustreeritud kaanega raamatu kätte võtnud, vaatab seda ja on valmis tagasi asetama, kui poiss teda äkki peatab.

“Onu,” hüüatab ta. “Mis selle raamatu sees on, mis teil praegu käes on?”

“Ah see?” küsib Arno vastuseks ja lehitseb uuesti raamatut. “Siin sees on mingisugused “tondijutud”, nagu “Slavensiki lossi vaim”, “Prevorsti nägemus”, “Hoolitsus hua tagant”, “Õudne põialpoiss”...” loeb ta sisukorda silmitsedes pealkirju.

“Ah, kui kahju, et seda lugeda ei oska...” ohkab poiss, nähes, et raamat on läbinisti võõrkeelne. “Küll oleks hea, kui oskaks kõik maailma keeled!”

“Mida see Jaan veel ei taha!” hüüab tüdruk. “Ega vist ei olegi maailmas niisugust inimest, kes seda suudaks! Mis onu selle kohta arvab?”

“No ega ei ole jah!” kinnitab Arno. “On ju neidki väga vähe, kes suudavad kõigi Euroopa rahvaste keeled ära õppida, mis seal veel maailma keeltest rääkida! Seda ei suuda tõesti ükski inimene!”

“Aga kas onu ise on kõik need raamatud läbi lugenud, mis siin riiulis seisavad!” küsib poiss edasi.

“Seda küll,” kostab Arno, “ning mõnda isegi mitu korda, sest paljud neist on teadusliku sisuga ja nende ühekordne lugemine ei anna nii suurt selgust kui vaja. See raamat, mis mul praegu käes, on aga ainult väljamõeldud lugude kogu närvide pingutuseks ja selliseid ei olegi lastel soovitatav lugeda...”

“Noh, egas me enam nii väga lapsed ei olegi!” ütleb poiss vastu. “Küllap mõistame, kus on kirja pandud tõelised

asjad ja kus väljamõeldised... Aga et jutt hirmu peale võib ajada, noh, seda ma küll ei usu..."

"Ah, Jaan, ole vait!" sõitleb Aili venda. "Miks ei võiks see siis hirmu peale ajada? Mul jooksid isegi siis hirmuvärinad üle ihu, kui ma ühte õige vana raamatut lugessin, kus kellestki ilusast krahviprouast Jenoveevast räägiti, keda üks kuri rüütel taga kiusas. Raamatu algus ja ots olid ära kadunud, nii et ma selle pealkirja ei teagi, nimetasin teda niisama "Jenoveevaks". Ei tea, kas ta meil nüüd enam alles on, leidsin teise aida pealt ja ta oli juba siis nii lagunenu ja määrdinud... Aga oli teist ka õige õudne lugeda..."

"Hm-jah..." lausub nüüd Arno mõtlikult ja istub laua juurde, raamatut enese ette lauale asetades. Siis hoiab tüki aega taskurätti suu ees, kuni on suutnud esiletikkuva kõhahoo tagasi suruda.

"Meil jah," jätkab ta siis, "meil pole õudsete lugude jutustamine nii moes, kui see on Inglismaal. Seal on välja mõeldud tohutul hulgal selliseid närvevapistavaid lugusid, mida vestetakse õhtuti videviku ajal, kui kogu pere istub koos koldetule valgel. Siis keegi, kes teab mõnda läbielatud või kusagilt raamatust loetud õudset lugu, jutustab seda teistele... Muidugi ajab niisugune lugu kuulajate närvid pingule ja ihukarvad püsti... Eriti jubedalt mõjuvad sihukesed lood just seetõttu, et pimeduse varjud virvendava tule helgil ka ise kuulajate silme ees mööblil ja toaseintel tontlikult tantsivad. Seepärast nimetataksegi sedasorti lugusid "videviku vesteteks" või "juttudeks kolde ümber". Selles raamatus siin on ka mõned sellised lood. Näiteks esimeses kõneldakse ühest õudsest tondist, kes Slavensiki lossi elanikke kollitas. Järgmises kirjeldatakse Prevorsti imelikku nägemust samas lossis, millest isegi vaimude ülesvõtteid olevat tehtud... Mina ei leia neis lugudes küll midagi eriti huvitavat, aga Inglismaal trükiti sedasama raamatukest neli-viis trükki ja müüdi kõik väga ruttu läbi. Siit on näha, et inglased on sellisest kirjandusest väga huvitatud."

“Kas onul on ehk mõni lugu sellest raamatust veel meeles, nii et ta seda ka meile võiks jutustada?” palub Aili. “Me ise ei oska ju seda raamatut lugeda, aga tahaksime neid “tondilugusid” nii väga kuulda!”

“Mõni lühem lugu on ka meeles,” kostab Arno.

“Räägi seda meile, onu!” palub ka poiss.

“Noh, istuge, eks ma püüan siis mõne sõnaga kokku võttes rääkida. Kui ma lasen siis silmad ka raamatus kiiresti üle ridade lennata, saan teile jutust enamvähem õige pildi luua. Sõna-sõnalt ümberpanemine nõuaks juba liiga palju aega. Võtame näiteks ühe lühema loo: “Hoolitsus teiselt poolt hauda”. Mis te arvate – on see üldse võimalik? Kas tegelikult saab midagi niisugust olla?”

“Küllap paberile on kõike võimalik kirjutada!” naerab tüdruk. “Aga eks kõnele meile siis sellest hauatagusest hoolitsusest, onu!”

Arno köhatab, rüütab karahvinist poole klaasi jao vett, seab prille ja alustab siis raamatut lehitsedes:

“Noh, elas kord kusagil linnakeses kirjanik – nimesid ma ei hakkagi nimetama, need on nii võõrapärased, et murra kas või keel ära, ja või siis meil neid jutukangelasi ongi vaja nimepidi kutsuda!

Noh, elas siis see kirjanik ja kirjutas mingisugust jutukest, et seda siis kirjastajale ära müüa ja niiviisi pisut raha saada. Ta elas koos oma paar aastat noorema õega, kes tema majapidamise ja söögi eest hoolitses. Õde käis ka linnas juhuslikel töödel ja tõi teenitud raha koju. Kirjanik ise põdes mingit rasket haigust, ning ei võinud seepärast mingit kehalist tööd teha. Ta teadis ka kindlalt ette, et teda enam kauaks ei ole. Aga enne surma tahtis ta oma poolelioleva jutustuse tingimata ära lõpetada.

Nad elasid väga vaeselt, sest tüdruku sissetulekust jäi väheks, et mõlemaid ülal pidada. Seepärast soovitas kirjanik õel käsikiri mõnele kirjastajale maha müüa, et saada oma väikesele sissetulekule lisa. Viimaks jäi kirjanik väga haigeks ning ei suutnud enam ise sulge liigutada. Siis palus ta seda

teha õel, katsudes talle oma mõtteid dikteerida. Aga ka siin väsis ta peagi. Õde armastas venda väga, sama sügavad tunded olid vennal õe vastu, kelle eest ta lubas isegi sealtpoolt hauda katsuda veel kuidagi hoolitseda. Noh, – ja veel selsamal ööl suikusid vend igavesele unele. Pooleliolev jutustus jäigi lõpetamata. Õde oli venna käsikirja pärast väga mures, sest poolikuna ei ostnud seda temalt ju ükski kirjastus. Ta ise polnud ka võimeline jutule lõppu kirjutama, sest tal puudus selleks igasugune oskus. Matuste peale oli ta oma viimase raha ära kulutanud ja tundis nüüd hirmu ligineva puuduse ees. Paaripäevase tööga oli ta vaid mõned pennid suutnud teenida ja istus parajasti mõttes olles oma toakeses, kui seal kõlises äkki telefon. Siinkohal peab märkima, et kirjanik oli oma eluajal lasknud endale telefoni koju sisse seada. Tüdruk võttis kõnetoru ja küsis, kes seal räägib. Kuidas ta aga imestas ja kohkus, kuuldes telefonist oma äsja surnud venna häält. Kadunu nimetas teda nimepidi ja tervitas õde oma harjunud viisil. Tüdruk oli väga hämmastunud. Vend aga palus teda võtta poolelijäänud käsikiri ja see ära lõpetada nende lausetega, mis ta läbi telefoni temale ette ütleb. Neiu võttiski sule ja alustas kirjutamist sealt, kus see käsikirjas pooleli oli jäänud. Ta tegi seda nii, nagu vend talle ette ütles, kuni jutustus lõpule jõudis. Siis jättis vend temaga jumalaga ning soovis talle kõike head. Edasi ei kostnud telefonist enam ühtegi häält. Noh, üks tüdruk proovis siis keskjaama helistada, et järele küsida, missuguselt numbrilt temaga vähe aja eest oli räägitud. Aga keskjaam ei vastanud tema mitmekordsetele helistamistele...

Tüdruk võttis käsikirja ja ruttas sellega kirjastaja juurde. Tänaval aga nägi ta töömehi auke kaevamas ja uusi telefoniposte püsti panemas. Kui ta küsis, mis siin tehakse, vastasid töömehed, et torm oli paari päeva eest siinse telefoniliini maha murdnud ja traadid puruks rebinud, ja et nüüd vanade pehastanud postide asemele uued pannakse, nii et telefon varsti jällegi võib töötada. Tüdruk imestas

väga, sest ta oli ju ometi alles praegu telefoniga pika jutu ajanud... Töömehed vangutasid pead ja kinnitasid, et liin on rikkis olnud juba paar päeva, nii et tal polnud tegelikult mingil moel võimalik keskjaamaga ühendust saada, veel vähem aga kellegi teisega kõnelda...

Tüdrukul õnnestuski käsikiri hea raha eest ühele kirjastajale ära müüa, sest selle kirjaniku tööd olid väga lugupeetud ja hinnatud.

Saadud summa kindlustas tükiks ajaks neiu rahalise seisukorra. See oligi kadunud venna poolt lubatud hoolitsus teiselpoolt hauda..." Arno vaikib ja puhkab viivu. Siis lisab Aili kuulnud loole omalt poolt:

"Mõtles kui õudne, istuda üksipäini toas ja surnu etteütluse järgi kirjutada!... Siis veel, kui ei teaks, kes kõneleb, aga siin – kohe häälest tunda, et see on vend, kelle ta vähe aega tagasi hauda sängitas! Ja keegi võõras ei saanud siin ju kõneldagi, sest esiteks oli telefon rikkis ja teiseks ei oleks ükski võõras teadnud kirjaniku jutustuse sisu ega tema jutujärge. Rääkija pidi siis kindlasti surnu ise olema... Õudne!"

"Aga väga huvitav!" hüüab Jaan. "Onu," pöördub ta jällegi paluvalt Arno poole. "Mis seal raamatus veel on? Sa kõnelesid nagu midagi päkapikulastest. Kas see on mõni muinasjutt?"

"See on samasugune "tondilugu", nagu eelmisedki!" kostab Arno. "Ma võin selle teile niisamuti lühidalt ära jutustada. Selles kõneldakse ühest tondilossist, kus elutses keegi elatanud mõisapreili. Täna ju aega on, eks siis kuulake ka seda lugu!"

Noh, heakene küll, – millegipärast ei olnud see piiga mehele läinud, elas üksi oma salapäraistes ruumides, pidas teenijaid ja sulaseid ning korraldas ümbruskonna aadlikele tantsupidusid. Kõneldi, et ta iga kord peol endale kavaleri välja valib ning selle oma eratubadesse viib, kust see aga iialgi enam elusalt ei pidavat tagasi tulema. Sellest ei juletud muidugi avalikult rääkida, ainult sosistati, sest

kardeti väga seda lossipreilit, kes pidi olema päris nõid ja seisma ühenduses vampiiridega või isegi vanakurja endaga. Ometi oli aga lossipreilis mingisugune salavägi, mis noorte külaliste meeli suutis segi ajada, nii et need üksteise võidu preili kallikeseks tahtsid saada ja iga kord valis ta neist siis ühe endale välja. Aga keegi polnud pärast iialgi seal lossis näinud mingit kavaleri ega ka mingit muud mehehinge peale teenrite...

Korra oli üks noor väepealik või ohvitser temaga tantsinud ja temasse armunud ning siis loa saanud ööseks lossi jääda. Kui ohvitser sellest oma tentsikule kõneles, soovitas see tal küll parem ära koju minna kui ööseks lossi jääda, kus teda rahva juttude järgi kole surm pidi ootama. "Lori puha," mõtles ja arvas ohvitser, ning uuris tentsikult järele, mida salapärest too selle lossi kohta oli kuulnud. Tentsik jutustas talle mõne aasta eest kuulnud loo. Räägiti, kuidas üks noor mõisnikupoeg oli preili poolt väljavalituna jäänud ööseks lossi. Teisel hommikul leitud ta aga voodist surnuna. Tema kõri ja vasaku käe veresooned olnud läbi lõigatud, aga ühtki veretilka polevat kusagil näha olnud. Sellest järeldanud teenijad, kes teda nägid, et lossipreili kindlasti üks vampiir peab olema, kes oma armukese verest tühjaks on imenud. Valju karistuse ähvardusel keelatud teenijail sellest rääkida ja surnu lastud ära koristada. Seesugune saatus pidavat tabama igaühte, kes ööseks sinna lossi julgeks jääda. – Kuigi kuulnud lugu oli õudne, otsustas ohvitser siiski asja järele katsuda. Talle juhatati kätte üks tühi tuba, kus ta võis ööbida. See oli kusagil eraldi lossitiivas, eemal teenrite eluruumidest. Ta laskis tentsikul kõrvaltuppa magama heita ja see jättis laetud püssi oma aseme kõrvale, et otsekohe valmis olla, kui härra teda kõrvaltoast peaks appi hüüdma. Ohvitseril oli aga ka suur bulldog-koer kaasas, kes oma peremehest kusagile maha jääda ei tahtnud ja teda väga armastas. Selle koeraga läkski ta siis juhatatud tuppa, sulges enese järel ukse ja süütas toas laual väikese öölambikese. Toas oli väga vähe mööblit:

voodi, selle peatsis väike öölaud, paar tooli ja eemal akna all veel üks laud, millel seisiski öölamp. Toal oli ainult kaks ust, ühest oli ta sisse tulnud ja teine asus vastasseinas. Aken oli väljastpoolt luukidega suletud ja poldiga kinni. Põrandal oli vaip, mis ulatus ukse juurest kuni tema voodini. Pärast toa ülevaatamist astus ohvitser voodi juurde ja valmistus ettevaadikult magamaheitmiseks. Ta tõmbas mõõga tupest ja asetask selle öölauale, nii et silmapilkselt selle käepidemest kinni võis haarata, kui keegi öösel katsuks talle kallale tungida. Oma püstoli aga laadis ta ära ja pistis padja alla. Siis katsus ta veel hoolega mõlemaid uksi, et keegi ootamatult ei saaks sisse tungida. Toa tagumine uks seisis lukus ja riivis ning raudne riiv oli nii roostetanud, et see ei andnud järele ka mitmekordsetele katsetele teda avada. Paistis, et seda ust küll terve aastasaja jooksul polnud avatud. Teisele uksele oli ta ise riivi ette lükanud.

Katsunud järele ka akna, leidis ohvitser, et tупpa küll keegi ootamatult sisse tulla ei saa, jättis lambi lauale põlema ning heitis siis ise täies riides voodisse. Ka laes ega põrandas ei olnud mingisugust avaust näha. “No katsugu nüüd keegi tulla minu elu võtma!” pomises ta endamisi. Ja tentsik kõrvaltoas lavatsil ei mõelnudki magama uinuda, oodates üha kõrvaltoast appihüüet...

Ohvitser katsus isegi uinuda, aga uni ei tahtnud kuidagi tulla. Vist mõjus talle liiga erutavalt lossi kohta kuulnud õudne jutt, millele seletuse saamiseks ta õieti ju siia öömajale oligi jäänud. Teda segas ka koera niuksumine, kes tema voodi ees vaibal lamas. Ta kuulis, kuidas lossi tornikell lõi väljas üksteistkümmend. Tähendab, et tuli veel tükk aega oodata, kuni möödub see salapärane vaimude tundja siis võib ta juba kartmatult hommikuni välja magada. Ta keerutas ühelt küljelt teisele ja mõtles mitmesuguseid mõtteid. Aeg venis väga pikkamisi. Lõpuks kuulutas tornikell ometi südaööd...

Äkki ajas koer end jalule, nuuskis ninaga õhku ning niuksus päris haledalt. Ohvitser tõusis istukile, aga toas oli

endiselt surmvaikne ja mingit muutust ei olnud seal sündinud. Ainult et koer nuuskis taas ringi ja jäi korraga tagumise ukse ette kuulatades seisma. Tema turjakarvad olid otsekui mingi arusaamatu hirmu tõttu püsti tõusnud, saba jalgade vahele tõmmates taganes koer siis uksest eemale, vaadates anuvalt peremehele otsa, nagu sellelt enesele kaitset lootes. Ohvitser sammus üle toa ja katsus veel kord hoolega ust. See oli endiselt kinni ega avanenud. Siis heitis ta uuesti voodisse, aga keeras end vasakule küljele, et võiks ust hästi silmas pidada. Sügavas vaikusel möödusid mõned minutid, mille kestel koer kogu aeg hirmunult tolle ukse poole vahtis. Siis heitis ta niutsudes uuesti peremehe aseme ette vaibale. Muidu oli kõik aga vaikne ja ohvitser mõtles juba suigatada, kui äkitselt mingi krõbin tema tähelepanu äratas. Ta pilk langes uuesti toa tagumise ukse peale ja ta nägi nüüd, kuidas see pikkamisi avanes ja seejärel uuesti sulgus. Keegi pidi olema sealt sisse tulnud, ent esialgul ei näinud ohvitser kedagi. Ainult koer hakkas valjemini niuksuma ja puges lõpuks hoopis voodi alla. Ohvitser sirutas käe ja haaras mõõgapidemest kinni, jäädes niimoodi liikumatult külili lamama. Viimaks tabas ta pilk ka seda, kes oli uksest sisenenud. See oli paarikümne sentimeetri pikkune härjapõlvlane riietuses, nagu seda muinasjuturaamatute piltidel harilikult kujutatakse: peas punase tutiga torukübar ja seljas hall mantel! Väikese mehe habe ulatus vööni. Tasaste sammudega ligines ta väga pikkamisi voodile.

See kõik poleks ohvitseri kuigivõrd erutanud, ent tolle imeliku mehikese tegevus häiris teda suurimal määral. Midagi välkus tulevalgel väikese mehe käes nagu haljas teras. Nüüd nägi ohvitser teda juba selgesti: härjapõlvase paremas käes oli suur terav habemenuga, mida ta vasaku käe peopesal lüpsis, nagu habemenuga tavaliselt rihma peal teritatakse. Ohvitser pigistas mõõgapära tugevasti pihku ja jäi ootama. Väike mehike ligines tasasel sammul ning taas valitses vaikus, isegi koer oli niuksumise järele jätnud ja

vahtis hirmuga voodi alt salapärase kogu poole, kes seal nii pikkamisi lähemale sammus. Ainult tasast noateritamise kohinat oli toas kuulda, ikka tsiuhh! ja tsiuhh!... Väike vanamees näis olevat nagu kurt ja pime... Ta ei keeranud ega liigutanud pead, vaid ligines järjekindlas taktis masinlike sammudega sõjamehe voodile. Jõudnud selle ette, seisatas ta, kuna habemenuga ta pihus endist tegevust jätkas. Mehikese tuhmid silmad olid sihitud ohvitseri peale ja see tundis, nagu otsiks härjapõlvase pilk tema kõri ja vasaku käe randmesooni... Midagi muud ei paistnud ta kuulvat ega nägevat... Vasakut kätt ei võinud mehike aga näha, sest ohvitser lamas külili, vasak käsi enda all. Nüüd tegi sõjamees parema käega välkkiire liigutuse. Mõõk vihises läbi õhu ja langes väikesele mehikesele otse lagipähe. Kuidas aga ehmatas ohvitser, kui ta nägi mehikest endiselt ühelt jalalt teisele tatsutavat ja oma nuga teritavat! Mõõk oli tabanud nagu kummipalli ja tagasi pörganud, ilma et mehike sellest vähimatki häda oleks saanud. Ohvitser lõi uuesti, aga tagajärg oli sama. Härjapõlvlane oli koguni nagu suuremaks kasvanud ja hakkas üles hüppama, et voodi ääre peale pääseda. Viimast jõudu kokku võttes raius ohvitser mõõgaga härjapõlvase kaela, aga mõõk tabas otsekui paljast õhku. Tähendab: väike mehike oli haavamatu, talle ei saanud mõõgaga midagi teha. Siis püüdis ohvitser mõõgateravikuga mehikest tagasi tõrjuda või läbi torgata, et see ei saaks voodisse hüpata. Härjapõlvlane aga haaras vasaku käega mõõgaterast kinni, tegi kerge hüppe ja oligi ohvitseri voodi jalutsil. Kõlinal kukkus mõõk sõjamehe käest maha. Väike mehike liikus nüüd nuga teritades mööda ta jalasäärt ikka ülespoole... Ohvitser mõtles teda lihtsalt kätega kinni haarata ja ära kägistada, aga ei saanud end enam liigutada: otsekui mingi halvatus oli tema üle võimust võtnud. Ühtlasel taktsammul nagu mingisugune masin astus härjapõlvlane mööda ta keha edasi. Habemenuga ta käes käis ikka tsiuhh! ja tsiuhh! üle vasaku peopesa... Nüüd peatus ta ohvitseri käe juures, aga see oli parem käsi, vasak

lebas külje all... See ei pakkunud mehikesele ilmselt huvi ja ta hakkas edasi liikuma ohvitseri kõri suunas... Siis aga tuli voodi ääre alt koera koon nähtavale. Bulldogi silmad kiirgasid metsikus tules ja ta hambad olid paljastatud... Samal ajal jõudis härjapõlvlane ohvitseri rinnale ja peatus kõri juures. Seda ei suutnud koer enam välja kannatada. Vihase lõrinaga kargas ta härjapõlvlasele kallale. Algas hirmus rüselemine voodi ees ja siis kostis luust ja lihast läbilõikav koera valukiljatus... Koos mehikese eemaldumisega kadus ka ohvitseri haaranud imelik tardumus. Ta hüppas voodist üles ja karjus appi. Kisa kuuldes tormas tentsik ukse juurde, kuid see oli riivis. Ta võttis hoogu ja ründas kogu keharaskusega ust. See ei pidanud vastu, riiv lendas koos obadusega eest ja uks pörkas lahti. Bulldog lamas põrandal ning sängi ees olev vaip oli laialt täis verepritsmeid...

Tentsik jäi jahmunult seisma. Siis aga sündis midagi ootamatut: koera kõht lõigati seestpoolt lõhki ja väike härjapõlvlane astus sealt välja. Nagu poleks temaga vaheajal midagi erilist juhtunud, sammus ta endiselt peopesal habemenuga teritades tagumise ukse poole. Justkui imevael uks avanes ja kui härjapõlvlane selle taha oli kadunud, sulgus jällegi nagu iseenesest. Selle nähtuse ajaks oli mõlemat meest jälle mingi tardumus, nüüd said nad liikumisvõime jälle tagasi...

Koer oli peremehe elu kaitstes selle eest enda oma ohverdanud... Ta kõri oli pikuti lõhki lõigatud – seda tegi terav habemenuga, kui koer härjapõlvlase ühes sellega alla oli neelanud!

Ohvitser haaras padja alt püstoli ja tormas tagumise ukse juurde. See oli lukus nagu ennegi. Ränga pingutusega suudeti uks kahe mehe jõul maha murda. Selle taga oli pime koridor, mis kuhugi teise lossitiiba näis viivat. Tentsik võttis laualt lambi ja näitas valgust, kuna ohvitser laskevalmis püstolit käes hoides edasi ruttas. Mehikest polnud enam kusagil näha. Koridor oli täis ämblikuvõrke, nagu poleks siin

iaal keegi liikunud. Nii jõuti koridori teises otsas leiduva ukse juurde. Seegi seisis lukus ja selle riivid olid nii roostes, nagu ei oleks teda ammust ajast avatud...

Kahe mehe jõule ei pidanud ka see uks vastu ja nüüd leidsid mehed end juba ilusast möbleeritud toast. Naisterahva riietusesemete järgi, mida siin näha oli, võis arvata, et nad on jõudnud lossipreili eratubadesse.

Siingi põles laual öölamp ja nurgas kardinatega eraldatud voodis magas küll vist preili ise...

Ohvitser tõmbas eesriide kõrvale ja heitis pilgu voodile. Tõsi, seal lamas lossipreili ise, aga väga imelikul viisil – täies riietuses, milles ta tantsusaaliski oli viibinud... Ohvitser nägi, kuidas ta rind hingamisel tõusis ja vajus. Preili silmad olid suletud, vist polnud ta kuulnudki, kui mehed sisse tungisid. Juba pidi ohvitser ümber pöörduma, et magajat mitte eksitada, kui üks veider nähtus sundis teda äkki nagu naelutatult paigale jääma. Preili vasak käsi oli küünarnukist järsult kõverdatud ja lamas ta rinnal, peopesa ülespidi, aga selle peal liikus tema parema käe esimene sõrm edasi-tagasi, just niiviisi, nagu teritaks keegi habemenuga... Ohvitseri käsi revolvriga tõusis... Ta sihtis preilile pähe... Siis tahtis ta teda enne tulistamist äratada, kuid suure ärrituse tõttu oli sõrm triklil liiga kärsitu... Kõlas püstolipauk ja kuul läbis naisterahva pea...

Noh, edasi räägitakse jutus veel, et ohvitser pärast seda olevat hulluks läinud. Aga lossipreili seesuguse traagilise surma järel ei olevat seal enam mingisugustest kummitustest kuulnud ega tulnud ka öösiti enam kellegi verd imema või kõri lõikama..."

Arno lõpetab ja paneb raamatu kinni.

"Tore lugu!" hüüab Jaan innustunult.

"Aga pisut õudne tõesti!" lisab Aili juurde.

"Päris kole!... Kas see lossipreili võis siis tõesti ennast härjapõlvlaseks muuta?"

"Ah, Aili, egas iga muinasjuttu tohi alati tõena võtta!" sõnab poiss. "Lugu ise on küll uskumatu, aga siiski ütle mata

kena kuulda.

Nüüd tabab vanakest jälle köhahoog ja tal tuleb sellega tükk aega võidelda.

“Mineval nädalal käisime Jüriga linnas ja selle sõidu peal sain vist tõmbetuult või nii,” sõnab ta lõpuks hinge tagasi saades. “Külmetamine mõjub mulle alati halvasti. Pean vist küll päris voodisse pikali heitma. Kui tuleval pühapäeval jällegi koolitööst vabad olete, noh, eks siis katsume jälle mõnda lugu vesta.”

Seda öeldes pistab ta raamatu riiulisse ja leiab sealt siiski veel üht-teist oma külalistele laenamiseks. Siis ruttavad lapsed koju ja Arno heidab voodile pikutama.

XVIII

Järgmisel pühapäeval tulevadki Raja noored jälle Saare vanahärrat külastama, aga seekord on Arno nii raskesti haige, et ta lastega kõneldagi ei saa. Viimasel ajal on teda palavik kiusama hakanud. Paaril korral on Jüri talle alevist isegi arsti koju toonud, aga see kõik näib olevat asjatu vaev. Arst vangutab harilikult pead ja sõnab haige rahustuseks, et noh... küllap läheb üle ja vanahärra võib veel rahulikult elada... Praegu aga, nojah, praegu on tõesti rasked komplikatsioonid, aga need on tulnud külmetamise tagajärjel, – olgu aga rahulik, küll nad peagi mööduvad.

Teel alevikku pärib Jüri arstilt veel kord Arno tervise kohta ja saab samasuguse vastuse, et seisund on küll väga kardetav, aga kui jumal aitab, siis võib ka paraneda... Kirjutab veel mingid rohudki sissevõtmiseks, mida Arnole võibolla hädasti vaja ei lähegi, ja Jüri võtab nad koju minnes apteegist kaasa.

Eelmise nädala ilmad olid väga külmad ja tuulised ja sellel Tartu-reisil, mille Arno koos Jüriga ette võtus, ta külmetada saigi...

Ta rinnad olid ennegi kaunis valusad olnud ja paljudest siis seda uut külmetust juurde vaja...

Linnas käies ajasid nad notari juures siiski kõik asjad niiviisi korda, nagu Arno seda plaanitses. Maie ise ei tea aimatagi, et ta üleöö teenijatüdrukust talutütreks ja pealegi veel Saare omanikuks on saanud. Arno soovis, et kogu asi niikauaks saladusse jääks, kuni ta ise selle mõnel sobival juhul või tähtpäeval tüdrukule kingitusena teada annab.

Nüüd on Jürigi peremees! Ei ole enam kedagi, kes tuleks ja võiks Saaret temalt ära võtta, kui ta seda ise ei taha anda. Oma hinges on ta väga tänulik selle vastu, kes nüüd ise väga haigena seal tagakambris lamab...

Arno ise aga lamab juba päevi asemel. Pole enam jõudu ega jaksu isegi toas kõndimiseks, mis siis veel rääkida igapäevastest jalutuskäikudest väljas kevadises looduses.

“Vilets ja vaevane on see vanainimese elu,” ohkab ta sagedasti, kui peab perenaist või Maiet paluma oma aset korraldada või end muul moel aidata. Muidugi hoolitsevad siin kõik tema eest suurima tähelepanuga, aga tervis ei taha ega taha seekord enam paremaks minna. See on ka igati mõistetav, sest uut hingamise-aparaati pole senini veel ükski arst suutnud haigele rinda istutada, kui vana kord lõplikult läbi on kulunud... Arst võib üksnes rohtude abil ta valusid vähendada, aga ega valude kadumine veel tervist tagasi too!

Juba aastakümneid on haigus temas võimutsenud, kust võttagi siis niisugust arsti, kes oleks võimeline kogu seda vimma mõne päevaga minema pühkima! Haigus, mida mägede kuiv õhk varem kammitsaisse surus, on kodumaa niiskes õhustikus oma köidikud purustanud ja täie jõuga tegutsema hakanud. Ainult kangete rohtude abil vaigistas Arno oma kanget köha, aga nüüd ei avalda needki enam mõju. Hingamine on raske ja tekitab valu, tundub, nagu oleks rinnas midagi ees, mis õhu ta eest ära näppab, nii et sellest alati puudus tuleb ja haige üha kiiremini peab hingama, otse lõõtsutama. Sellega kaasneb aga jõukaotus, millist ta ennem pole tundnud. Arst soovitas tal küll veel sanatooriumi minna, aga Arno heitis sellele käega, öeldes, et sanatoorium ei suuda siin enam midagi teha. Kui ainult selle niiske lumesulamise aja suudaks üle elada, noh, siis paraneks veel mõneks ajaks...

“Praegu on küll säärane tunne,” lausub ta kord perenaisele, kui see talle toitu tuleb tooma, “et kõik nagu kiirete sammudega lõpule läheneb. Arst kinnitas küll, et raskemgi haigus võib kord jälle taganeda, – aga selle koha pealt tean ja tunnen mina ise vist veidi rohkem, kui tema öelda oskab...”

Perenaine rahustab haiget ja lubab korraldada, et vana tädi rohkem talle abiks ja seltsiks saaks olla, kuna nooremail tahes või tahtmata selleks kuidagi aega ei jätku. Talu tööd ja toimetused nõuavad ju ikkagi tegemist. Muidugi on see ka Arnole enesele selge ja ta ei nõuagi, et keegi alatasa tema voodi juures peaks istuma.

Nüüd viibib tädi sageli pikemaid puhkusid haigekambris, kududes seal ajaviiteks sukka või parandades katkikulunud riideid küll vist tervele perele. Ta on aga kõva kuulmisega ja Arno, kelle hääl nüüd haiguse tõttu isegi nõrk, ei saa temaga peale hädatarvilike sõnade mingit pikemat juttu ajada, nii et ta oma soovidestki vahel käeliigutuste abil märku annab. Aga tädi teab juba isegi, mida siin tuleb teha, kas tuba tuulutada, koristada, tuld ahju panna või midagi muud. Ka haigetalituse, toidu ja värske joogivee eest kannab ta otse emalikku hoolt.

Nii on siis lood Saarel, kui Raja lapsed pühapäeval jälle külla tulevad.

“Teie kah veel,” sõitleb neid perenaine Saare eeskojas tasasel häälel, et seda haigetuppa kuulda ei oleks. “Te ei taha onule oma külaskäikudega enam sugugi rahu anda. Aga te peaksite küll ise ka rohkem ette vaatama! Onu tervis on täiesti läbi, ta köhib sageli isegi verd välja ja oigab õige tublisti. Viimati on tal, kes seda teab, koguni tiisik sees, ja see võib ka teile külge hakata. Temal on teist muidugi hea meel, aga mis teha, kui see sihuke kuri haigus on...”

“Onu lõhnab alati kangete rohtude järele,” vastab Aili niisama tasa. “Ega tiisikuse idud säärases kanges haisus elada saa, kuigi tal ehk tiisik sees on. Iga kord tegi ta õhuaknagi lahti, kui meie siin olime, et meil selle kange karbolilõhna sees värsket õhku hingata oleks...”

Lapsed ei tihka ometi vanahärrat nägemata tagasi minna ja sellepärast peab perenaine nad siiski haigetuppa saatma.

Arno tervis on ootamatult veelgi halvenenud. Palavik on uuesti tõusnud, nii et ta oma külalisi õieti äragi ei tunne ja need temaga ka ühtegi sõna kõnelda ei saa. Nii peavad Aili

ja Jaan sel päeval lahkuma, lubades siis uuesti tulla, kui onu jälle tervemaks on saanud. Aili paneb eelmised raamatud lauale, aga uute andjat sedakorda ei ole.

Lapsed lähevad ära. Arno keerab end voodis suure vaevaga külili. Tema kahvatu nägu on nüüd päris mullakarvaliseks muutunud, põsed on lohku vajunud ja silmad sügavale pealuu sisse taganenud. Näo üldine ilme on õige kondiseks muutunud ja habemetuust võib vaevu veel muud värvi märgata kui hõbedast-halli...

Vanakese hääl on viimaste päevade jooksul muutunud vaid kähisevaks sosinaks, mida sagedane köhimine segab.

Arno ise aga püüab alal hoida oma rahu.

“Siin pole ju midagi imestada ega kahetseda,” ütleb ta alati pererahvale. “See on iga inimese saatus, ükskord elulõpu lähedale jõuda, ning sellest pole kellelgi pääsu, ei rikkal ega vaesel... Ühele tuleb see varem, teisele hiljem, kuid tulemata ei jää ta kellelegi. Milleks siis tunda hirmu selle ees, mis on möödapääsematu? Tulgu mis tuleb, kõigega peab leppima, sest seda muuta ei ole inimeste võimuses. On ka juba elatud siin maailmas, on nähtud siin häid ja halbu päevi, ükskord ikka jõuab kätte aeg, mil tuleb hakata mõtlema hauatagusele elule. Kord peab astuma üle elu ja surma piiri, et jätkata elu teisel pool seda piiri, seal – selles paremas maailmas, millest on rääkinud suurvaimud, maailmas, kus ei tunta viha ega vaenu, vaeva ega valu, kus valitseb igavene rõõm ja rahu...”

“Sa ajad ka alati sihukesi surmajuttusid,” sõitleb perenaine seda kuuldes. “Sa ise mõtled ka kõik aeg säärase asjade peale ja sellepärast ei tahagi tervis tagasi tulla. Haigel peab ikka terveks saamise lootus mõttes püsima, siis tuleb paranemine nagu iseenesest...”

Arno vaid ohkab vastuse asemel.

Tema mõtted on hoopis kaugel praegusest hetkest. Talle ei lähe põrmugi korda, milline on ilm väljas, kas paistab seal päike, või sajab koguni vihma.

Olevik on ta meeltest järsku nagu luuaga ära pühitud, hinges elustuvad mineviku kujud. Ta näeb uuesti ammumöödunud aegu ja elab neile kaasa, unustades, et ta ise on vaid haua äärel seisev rauk...

Jah, noorusepildid vilguvad uuesti ta silme ees.

Talle meenub nii elavalt see aeg, kui sai käidud Paunvere koolis. Meenub ka see, kuidas ta kord jõe peal läbi noore jää sisse kukkus, ennast rängalt külmetas ja kopsupõletikku jäi.

Siis lamas ta samuti haigena voodis, võimetuna isegi istukile tõusma...

See kõik sarnanes tema praegusele olukorrale. Ta on ju praegu sellessamas kambrikeses siin, võib-olla, et isegi samas voodis... Aga ei – voodi küll ei või enam seesama olla, sest ta mäletab selgesti, et isa talle koolipõlves uue voodi oli lasknud teha ja selle vana koitanud krõbu ära põletanud! Oli teine otsast otsani ära pehastanud ja iga pragu ja oksaauguke kõvasti lutikaid täis, nii et neid sealt isegi keeva vee ja lambiõliga kuidagi kätte ei saanud... Arnole meenub nüüd too lapsepõlve-aegne haigus selgesti... Ta mäletab, kuidas siis isa ja ema tema voodi ees nii murelikult seisis... Isegi naabrirahvas käis teda vaatamas, et kas poisike saab kord juba terveks, kas haigus jätab talle ikka hinge sisse... Ning tervis saigi tookord võidu, haigus taganes ja tubagi muutus heledamaks...

Missugune on õieti see mälestuste-kambris säilinud tuba? Kas ikka seesama, kus ta nüüdki lamab? Kõigi oletuste ja teadmiste järgi peaks ta seda küll olema, kuid ometi justkui pole ka. Jah, see aken küll seal ja see uks... isegi lagi oleks nagu endine, aga siis... siis oli siin nagu rohkem ruumi, hingaminegi oli siis kergem. Nüüd tundub, et lagi on palju madalamale vajunud, – nagu oleks tal kavatsus maha langeda ja kõike enda alla matta... Tuba ise on ka palju pimedam, kui see oli siis... Ja millised kirjud oksad ja toimed olid siis laelaudadel... Kuhu need kõik on nüüd jäänud? Eks seda tuba ole ju mitmel korral lubjatud ja nüüd on nad muidugi paksu lubja all...

Tookord tuli ju tervis tagasi ning seetõttu muutus ka tuba helgemaks, nüüd aga kulgeb kõik vastupidises suunas... Jah, ta lamab samas toas... Sellel toal on imeline tervendav võim... Arno mäletab, kuidas ta lapsena paranes...kas see ei või siis nüüdki juhtuda...

Kas ka nüüd tulevad isa ja ema tema voodi ette pojakese tervenemise üle valvama... Jah - nad tulevad nüüdki! Ta näeb neid selgesti, nad tulevad tõepoolest... Murelikult seisavad nad seal... Kas kordub kõik uuesti? Aga ta keha on ju nüüd vana ja võimetu, tal pole enam kübetki jõudu haigusega maadlemiseks. Miks vaikivad isa ja ema, miks ei kõnele nad temaga? Kas on nad pahased, et nende ärakadunud poeg on siia tagasi tulnud? Või on nad ehk röömsad selle üle? Aga Arno ei näe nende hingesse, ta ei mõista nende mõtteid, kuigi näeb nende nägusid. Ta märkab, et mure on ema näo õige kortsuliseks teinud, isa nägu ei paista nii selgelt, ta silme ette on tekkinud nagu mingisugune udusein. Siis aga viirastub talle veel üks kuju... See on üks väikene tütarlaps suurte selgete silmadega... Ta seisab haigevoodi ees ja pärib väga soojade, osavõtlike sõnadega tema tervise järele... Ja Arno vastab talle, et kõik läheb hästi, olgu aga rahulik... See väike lapsekuju kaob aga kiiresti, ta nagu haihtub koos uduga...

Oh kui väga tahaks Arno teda veel näha, aga - ei!... Väike tüdrukuke kaugeist noorusmälestusist ei viirastu talle enam!...

Selle asemel näeb ta hoopis teist kuju... See on sama heledapäine naine, kelle pilte ta hoiab laualaekas mälestuseks nende kaunist ja õnnelikust kooselust seal kaugel võõrsil... Seegi inimene on nii väga osavõtlik Arno vastu, räägib midagi nii otsatu õrnalt... aga siiski ei suuda ta tumestada esimest mälestust väikesest tüdrukukesest kauges lapsepõlves, kellest pole ainsatki pilti ta lauasahtlis, üksnes õnnelik kujutlus hingese... Aga ka selle heledapäise naise nägu kattub nüüd otsekui udulooriga, kuigi ta alles

nüüdsama veel nii selgelt siin oli. Uus raske ohe pääseb haige kõvasti kinnipigistatud huulte vahelt kuuldavale.

“Annelie! See oled sina!” sosistavad ta huuled. “Ma näen sind jälle!... Sa ei lahkunud minust jäädavalt! Ah ei! Me näeme üksteist jälle! Oh, Annelie! Ma näen, kuidas sa sirutad mulle vastu oma käed, kui tulen sellest mõõtmastust kaugusest sinu juurde! Oh, Annelie, kui sa teaksid, kui külm on see maastik, kust ma praegu läbi tulen! Kui soojalt tunnen ma taas sinu õrna käepigistust ja meie ümber keeb ja kihab jälle endine päikesepaisteline elu... Rõõmsad laste näod ümberringi... lapsed mängivad, jooksevad, laulavad... Linnud siristavad okstel... Päike paistab nii soojalt... Oh, – kord ometi on saabunud uus kevad!... Aga mu jalgadel on nii lõpmata külm! Uuhh! Egas ometi talv enam tagasi ei ole pööranud! Kas siis jalgadel polegi kevadet? Jah, – pole! Pole kevadet... On vaid talv... sünge talv... Talv haarab mu liikmeid, südant ja mõistust! Tule, Annelie, tule ja soojenda mu südant oma kuuma armastava südamega!... Ah! Sa tuled, sa tuled ometi! Sa sirutad mulle uuesti jälle vastu oma käed, – Annelie!...”

Haige katsub istuli tõusta, aga see jääb vaid asjatuks katseks. Ta huuled liiguvad, nagu tahaks ta midagi öelda, aga ainsatki sõna ei kosta enam ta suust ja jõuetult vajub ta tagasi oma asemele.

Kuigi Saare pere kõigiti püüab kergendada haige olukorda, ei anna see ometi tulemusi. Küll panevad nad talle sageli öösitigi kuumaveepudeleid ümber keha, aga inimlik arstiteadus ei või talle enam tervist tagasi tuua. Mitte mingid kuumad pudelid ei suuda eemaldada selle talve võimust, mis oma jäise külma käe tema järele sirutab.

Inimeste tarkus ei saa midagi looduse vääramatute seaduste vastu...

Nõnda kuulevad siis peagi kõik Paunvere inimesed, et Saare Arno väsinud hing on oma maise keha maha jätnud ja ära reisinud üle selle raja, kust seni keegi veel pole tagasi tulnud.

XIX

Uus kevad, mille tulekut juba ammu ennustati ja oodati, on lõpuks tõesti ka päralejõudnud. Saare Jüri alustab kavatsatud ehitustöödega. Alevist tulevad paar meest kohale, kellele ta sõna on saatnud, ja hakkavad elumajale uut katust panema. Vana katuse on Jüri ise otsustanud maha ajada ning rababki nüüd selle kallal pööra peal teravaks lastud labidaga. Roovlatid on veel üsna kõbusad, ainult mõnes üksikus kohas tuleb nad uutega asendada. Ja varsti tõuseb Saare kambrite kohale valendama uus katus. Arno ei jõudnudki oma kavatsuste täideviimist ära oodata ega saanud näha oma sünnikodu uues rüüs. Temale on igavene isamaja osaks saanud vanade saarte ja vahtrate vilus Paunvere kalmistul isa ja ema kõrval. Jah, – nüüd võib ta segamatult nende ligidal viibida, elus ei läinud see temal korda.

Tema plaanitatud töid aga jätkab nüüd hoolega Jüri ja majandab talu nagu õige peremees kunagi. Kevadiste põllutööde ajaks ongi Saare vana elumaja juba uues ehtes. Raja Kaarel annab nüüd nõu katus ka ära värvida, sest siis kestaks see hoopis kauemini.

“Hm-jah!” venitab Jüri mõtlikult. “Sellega olen hiljaks jäänd. Laastud oleks tulnd ju enne pealelöömist ära värvida. Nüüd ei lähe värv enam laastusoomuste vahele, katus saab lapiline ja töö ei täida siis oma otstarvet.”

“Pole viga,” kostab Kaarel. “Laastude keeva värvileeme sisse kastmine on muidugi kõige parem viis, aga saab ka valmis katust ilusasti ühtlaseks värvida ja teha seda nii, et värv isegi soomuste vahele tungiks. Mul on seljaskantav aiaprits, automaatse õhusurve-seadeldisega. Annan sulle seda kasutada. Teed värvisegu tavalises rootsi värvi süsteemis. Mullaks võta Faluni punast, see on odavam kui

umbrapruun. Segu võib keeta veidi vedelama kui laastude kastmiseks ja siis tuleb see vedelik valada pritsi. Udustaja asemel pannakse otsa peeneauguline muhv, nii et värvivedelik jookseks peenikese joana. Sellega pritsitakse kogu katus vastu soomust kergelt üle. Paari päeva kuivamise järel tuleb päri soomust jämeda udustajaga üle lasta. Värvida katsu mõnel kuumal ja kuival päeval, sest siis on laastud end rohkem välja kummind ja imevad värvi hästi sisse. Kui see veel mõne päeva on kuivand, siis lased katuse hästi peene fenolaadi-uduga üle ja ma olen kindel, et see peab sul kaks korda nii kaua vastu kui ilma värvimata. Pealegi saab ta ilus telliskivikarva punane ja ei tulegi väga kallis maksma.”

“Seda katsun ma proovida!” kostab Jüri. “Peab ainult vaatama, kas alevist on neid aineid saada, mis värvimiseks vaja läheb. Seni mul veel kulusid pole olnd ja võiks ju endale seda lõbu lubada, et Saare ka moodsa katuse saab.”

“Kui siin ei ole, siis Tartust võib kindlasti kõiki neid aineid saada. See tasub ennast ära. Siis jätkub seda katust sinu eaks ja jääb veel tulevaselegi peremehele!” Jüri teebki Kaarli õpetuse järgi. Saare uus katus läheb värvimise tõttu küll hea tüki kallimaks, aga Jüri pole ju ka senini Saare uuendamise jaoks veel midagi oma taskust kulutanud. Seni maksis kõik kinni Arno. Pealegi pärandas

Arno kõik oma raha pangas talu heaks ja ega seda nii vähe polegi. Arno oli eluaeg kaunis kokkuhoidlik mees ja pani kenakese hulga oma palgast vanaduspäevade jaoks kõrvale. Temal seda nüüd enam vaja ei lähe ja nii võib kõik kuni viimse krossini minna isatalu korrastamiseks. Niimoodi Arno ise seda sooviski.

Ja Jüri lasebki kevadel veel muudki remonti teha: ta on muretsenud palke, et vanale elumajale paar uut ringi alla raiuda, vanade asemele, mis juba oma aja ära on iganud. Ehituse ajal kolib kogu pere aita, kus ei ole nüüd enam liiga külm magada. Nii võivad ehitus- ja põllutööd rahulikult ühel ajal toimuda, ilma et see inimeste elukorraldust nii väga

halvendaks. Seda ülevam on aga kõikide meeleolu, kui enne pärisuue algust juba uueks tehtud majasse tagasi võidakse kolida. Nüüd näib siin kõik hoopis valgem ja avaram, olgugi et kambreid suuremaks ei venitatud.

“Sa, Jüri, oled viimasel ajal päris tubliks peremeheks hakand!” ütleb talle kord Raja Kaarel, kui nad kahekesi viljaväljal külvisid vaadates kokku juhtuvad. “Kas tõi vanamees koju tulles kõva noosi kaasa või oled sa ise mõne loosipiletiga suurema võidu saand, et nüüd selline hoog Saare korrastamiseks sulle peale on tulnd?”

“Palju tal sealt siis kaasa tuua oli, aga noh, natuke ikka ka ja kuhu mujale ta seda siis pidi panema, kui isatallu. Aga egas ma isegi ju pillavalt ole eland, omal ka midagi kogutud. Pealegi on mul nüüd ju mõtte sees talu peale omagi raha kulutada, mis varem poleks kõne alla tulnd...”

“Nii see on, Jüri. Nüüd, kus talul peale sinu ühtki muud pärijat pole, on see täiesti loomulik. Kahju, et sul enesel ka poega pole, kelle heaks veelgi suurema rõõmuga rabeleda...”

“Ah, Kaarel, elu on alles ees ja eks ma või ju ka veel poegi saada!” ütleb Jüri ja ta nägu tõmbub virilavõitu naerule.

“Hiljaks oled veidi jäänd, veli! Sellest pojast, kui see nüüd sulle sünniks, saaksid küll vist väga vähe abi ja rõõmu tunda, sest aastaid on sul juba kaunis rohkesti. Pojaga oled sa ikka läbi kukkund!”

“Seda ei lase ma endale siiski veel öelda,” kostab Jüri nüüd ärritunult vastu. “Minu eit pole ju veel viiekümnenegi, miks ta ei võiks veel parajat pärijat muretseda...Vaata nii, Kaarel!”

“Aga ikkagi oled sellega hiljaks jäänd, Jüri!” ei taha Kaarel oma sõnadest taganeda. “Pole sul senini poega olnd, siis ei saa sa teda nüüdki enam! Olen selles kindel. Ikkagi pärivad kord võõrad sinult talu, kisklevad siis selle kallal ja sinu nimegi ei jää Saarele püsima...”

“Viimane oletus võib sul küll õige olla, Kaarel, aga siiski on veel üks võimalus, mida sa pole arvestanud, – nimelt selleks, et Saare päriks kord kindlasti minu poeg...”

“Sinu kasupoeg! See on võõras, keda sa praegu võib-olla veel ei tunnegi!” kõrgendab Kaarel häält ja peksab vitsaga rohulatvu.

“Kas või nõnda, aga ikka on olemas laps, kes minu vanaduspäevade eest hoolitseb!”

“See võib ju juhtuda, aga – kuidas taluga praegu lood on? On see kinnitusaktide järgi ikka edasi Tali päranditomp, või lasksid sa Arnol enne tema surma endale ka mõned õigused kinnitada?” “Jah, see on otsustatud ja kadund Arno poolt nõnda korraldatud, et Saare ei ole enam Talide päranditomp. Talu ei ole küll mitte minu isiklik omandus, aga kontrahis seisab, et ma teda eluotsani võin kasutada, kui mul selleks tahtmist on. Juhul, kui ma seda enam ise pidada ei taha, võin ta omanikule üle anda, jäädes ise pajukile...”

“Nii et Arno pärandas talu ikkagi mõnele oma kaugemale sugulasele?” uudishimutseb Kaarel, kuigi tal piinlik on seda Jürilt küsida.

“Ei, Talidest pole Saarel enam lõhnagi. Talu kuulub nüüd minu lapsele ja see on kõik!”

Kaarel pahvatab seda kuuldes valjult naerma.

“Olematule lapsele!” hüüab ta siis. “Sa ajad nüüd küll üsna loba, Jüri! Kuidas saab talu anda sellele, keda praegu veel olemaski ei ole?!”

“Nali naljaks või tõsi tõeks, Kaarel! Minu laps on Saare omanik ja kõik! Minu laps ja talu pärija on päriselt olemas!”

Nii lõpetab Jüri jutu sellel teemal. Mööda rohtunud kraavikallast edasi sammudes räägivad naabrid nüüd põllundusküsimustest, kuni Kaarel lõpuks Jürile head nägemist soovib ja piki ristkraavi Raja poole pöörab.

Jüri sõnad Saare tulevase peremehe kohta annavad Kaarlile aga tublisti peamurdmist. Enda ette maha vahtides mõtleb ta nende üle sügavasti järele. Kuidas peaks see jutt ometi klappima?

Tema teada Jüril lapsi põleja pole vist olnudki, kust võttis ta siis nüüd jutu lapsest?

Kaarel silmitseb orasepõlde, heidab pilgu eemalt paistvale Saarele, mis nüüd oma uue katusega ümbrusele teise jume annab, ja sammub edasi, aga ta mõtted libisevad jällegi Saare tulevase omaniku peale.

Kes see võib küll olla? Miks on Jüri selles asjas nii salapärane? Või on Arno talle mingeid juhtnööre andnud ja kõik enne oma surma ise ära korraldanud?

Jah, nii see kõik võibki olla, aga ometi – see Jüri laps!...

Korraga lööb Kaarel enesele peopesaga vastu otsaesist, peatub äkki ja sõnab endamisi:

“Aga kas see pole siiski nii? Jüril võib tõesti ka laps olla, ja kui tal seda abielus pole, siis võib see ju väljaspool abielugi olla!”

Muheldes sammub ta edasi. Omateada arvab ta Jüri lapse saladuse lahendanud olevat. Väga võimalik! Enne Saarele tulekut elas Jüri ju kusagil kaugemal ja temast ei teatud siin kõige vähematki. Võib-olla oli tal seal mõne tüdrukuga armuvahekord olnud... Sellest aga pole siin varemalt midagi kuulda olnud. Kuid võib ka olla, et Jüri on lihtsalt loba ajanud!...

Nii jääbki Raja Kaarlil Saare Jüri lapse saladus seekord lahendamata.

Kui nad teisel päeval niidurajal jälle kokku juhtuvad, püüab Kaarel juttu uuesti Saare pärijale viia, aga Jüri räägib seekord hoopis muist asjust ning teeb enese selliste katsete suhtes päris kurdiks. Tema on huvitatud parematest maaharimisviisidest ja rohumaade ülesharimise tasuvusest. See aine on Kaarlilegi meelepärane. Talle kui õppinud põllumehele pakub suurt huvi just niisuguste küsimuste lahendamine. Arupidamine keerleb eriti niitude ümber, millest Saarel puudust tuntakse.

Mõne aasta eest juhiti küll liigvesi Saare, Rajaja teiste siitnurga talude heinaja karjamaadelt suure magistraalkraaviga ära Suuremaa järve, aga nüüd näevad

Saare rohumaad välja nagu kõrbenud nõmmed. Seevastu paistavad Raja niidud oma värskes lohkavas roheluses imeilusate aasadena.

Kaarel on aga ka küllalt oma niitude kallal higistanud. Kui siit mõne aasta eest see suur magistraal läbi kaevati, oli tema üks selle kuivendamisetöö algatajaid ja tal on korda läinud oma tegudega näidata, et sookuivendamine ennast tõesti ära tasub.

Alul polnud ju Raja maad põrmugi Saare omadest paremad, aga milline vahe on seal nüüd!

Kaarel kutsubki Jüri oma niidule, näitab seal rohukamarat ja räägib:

“Näed sa, Jüri, milline lopsakas kultuurhein! Me seisame siin nagu kahe maailma piiril! Minu heinamaa polnd aastate eest põrmugi parem kui sinu oma praegu. Saare maapind on isegi pisut kõrgem kui Raja oma. Vaata, milline vahe on siin nüüd! Sinu poolel leiab ainult soojussi ja halli raudheina, aga minu heinamaa on heleroheline – just nagu orasepõld! Minu maadelt on soojõhv kadund, nagu ka ubaleht ja konnaosi madalamatelt kohtadelt. Viimasega oli tegemist mitmed head aastad. Ei tahtnud teine kuidagi alla anda, oli õige visa hingega. Aga mina võtsin jälle kavaluse abiks. Sa, Jüri, oled ju tähele pannud, kui visa hing on orasheinale. See võib viljapõllul mõnikord võimu nii enda kätte võtta, et lämmatab viljasaagi täielikult!”

“Noh, sellest narrist ei saa kuidagimoodi lahti!” kostab Jüri. “Saare põllud on neid juuri nii täis, et igal kevadel äestamise järel teisi suurel hulgal kokku pillume ja ära põletame. Sellest küll eladeski lahti ei saa...”

“Isegi orasheinast on võimalik lahti saada,” seletab Kaarel, “aga see nõuab omajagu vaeva, kavalust ja kannatust. Enne, kui mõne umbrohutaimet vastu võitlust alustada, tuleb hästi tutvuda tema eluliste vajadustega, samuti õppida hästi tundma neid tegureid, mis talle kahjulikult mõjuvad. Teades oma vaenlase tugevaid ja nõrku külgi, võime tema vastu ka eduka sõjakäigu ette võtta.

Kõigepealt tuleb talle teha tõhus blokaad ja piirata viimase võimaluseni seda, mida ta vajab; seda aga, mis talle on kahjulik, tuleb talle kasvõi vägisi kätte suruda! Orasheinast vabanemiseks peab selle põllu, millel ta võimust on võtnud, jätma pikemaks ajaks mitmeaastase põldheina alla, kus kultuurina kasvavad aruhein, kerahein ja mõned raiheinasordid, timut ja valge ristik. Veel parem, kui see põld võiks paariks aastaks jääda karjakopliks, kuhu on külvatud madalamaid heinasorte, mille hulgast ka aasnurmik ei puudu. Mõne aasta möödudes võib selle maa uuesti põlluks üles võtta. Orashein ei salli, et teised taimed teda varjavad, ta jääb nende hulgas kiduraks, kuigi päris välja ei sure. Uuelt põllult on siis vaja rohke äestamise abil tema juured kokku korjata ja ära põletada. Need võib aga ka kusagile põllunurgale kokku vedada ja nende peale laduda otse laudast toodud värske sõnniku patarei. Värskel virtsal on samasugune põletav toime, nagu mõnel kangel kemikaalil. Mina tegin sel viisil neist juurtest head kompostimulda, mida pärast oli väga sobiv heinamaadele pealtväetiseks laotada. – Niisiis, sama visa nagu orashein põllul, on konnaosi niidul. Aga ka samblast ja konnaosjast saadakse võitu! Muidugi nõuab see tööd ja vaeva, kuid tasub hiljem mitmekordselt! Sambla hävitamiseks tuleb heinamaa hästi teravapulgalise raudäkkega kümnel korral üle äestada ja äkke alla kogunenud sammal hunnikutesse tõsta, nõnda et lõpuks päris must maa järele jääb. Rohujuured jäävad maa all terveks, samuti ka konnaosi. Nemad ajavad uued kasvud peagi välja, sammal aga sarnast rüüstamist välja ei kannataja hävib. Ja siis võtamegi seal järgmise kavaluse abiks. Orashein, mis on põllul üks visamateist umbrohtudest, hävib heinamaal üsna kiiresti. Hoopis vastupidi on lugu aga aasnurmikuga, mis juurte ehituselt täiesti orasheinale sarnaneb. Põllult on aga aasnurmiku juuri kerge hävitada, kui heinapõldu vaja on vilja alla võtta. Kuid rohumaal on aasnurmik väga jõuline ja sõjakas, kui ta seal kord juba kasvuhoo on kätte saanud. Algul on tema taimed küll väga

nõrgad, aga niipea kui ta lehed suudavad maapinna pealt üleni katta, võtab ta võimu enda kätte ja hakkab lausa laiutama. Samblal pole seal enam ruumi kasvada. Siis alustab aasnurmik pealetungi osjale. Konnaosi edeneb ju seal, kus leidub alaliselt seisvat vett. Aasnurmik aga katab pikkamisi ka mudase ja vesise pinnase. Lausvett ta küll ei armasta, see tuleb ennem kuidagi pealt ära juhtida. Kuivas pinnases jääb osja kasvujõud nõrgemaks kui aasnurmikul. Viimane ajab oma juured ja juurikad aegamööda, kuid kindlalt ka osja juurestiku huikaja hakkab seda lämmatama, võttes osjal niiöelda toidukausi nina alt ära. Kui sellist niitu paar korda suve jooksul üle niita, mõjub see osjale hävitavalt, kuna madal aasnurmik sellest nagu uut jõudu juurde saab. Lõpuks summutab aasnurmik võõrad kasvud pea täiesti ja muudab endised pehmed sambla- ja osjalohud oma tiheda juurestikuga mõne aasta jooksul tugevakamaraliseks karjamaaks, mille sisse loomade teravad sõradki ei suuda tungida. Rohukamaras on aasnurmik väga püsiv ja vastupidav. Ta kannatab hästi tallamist, niitmist ja tema peal võivad loomad pidevalt näksida, kuna karjamaa on alati värskelt haljendav. Seda kõike võimaldab tema maa-aluste juurikate eriline ehitus. Kui juhtubki, et loomad mõnikord sõrgadega sellisest noorest kamarast augud läbi sõtkuvad, siis ei muutu selline rohumaa mitte auklikuks, vaid aasnurmik tasandab ise need augud ja tihendab kamarat veelgi. Viiekuue aastaga kasvatab ta pehmele soomaale nii tiheda kamara, et sellel isegi raske veoautoga võib sõita, ilma et enam sissevajumist pruugiks karta.”

“Aga kas siisugune maa ei muutu ajajooksul mitte uuesti mätlikuks?” küsib Jüri. “Panin tähele, et minu õuealune heinamaa oli ennemalt sile, aga kui loomad sügiseti ta läbi sõtkusid, muutus ta peagi mättaliseks ja auklikuks.”

“Noh, seal ei ole siis aasnurmiku juurestikku! Siis võib seda muidugi juhtuda, eriti veel, kui kastehein on ülekaalu enda kätte saand. Aasnurmikuga rohumaal seda karta ei

ole. Ja kui selline heinamaa igal kevadel raske raudrulliga üle käia, siis pole mättaid iialgi karta. Üldse on heinamaade kevadine äestamine ja rullimine üks väga tarviline töö, sest sellega aetakse ka mutimullahunnikud laiali. See kõik toob algul palju lisatööd, aga heinasaagi suurenemine ja kõrgem väärtus tasuvad selle kuhjaga ära. Ja karjamaal annab aasnurmik loomadele mitu korda enam head toitu, kui endine soojõhv või konnaosi.”

“Siis sinu arvates saaks Saare heinamaid küll teiseks muuta ja samuti seda mättalist karjamaad siin?” küsib lõpuks Jüri.

“Aga muidugi! Kui tahad, et Saare vähegi tasuvam ja nägusam oleks, siis alusta kindlasti rohumade parandusega. Seda võta ette vähehaaval, just niipalju, kui igal aastal suudad läbi viia ja nii võtad sa aasta-aastalt soolt ja nõmmelt tema võimu. Nii et kümne aasta pärast ei tunne endist Saaret enam äragi!”

Jüri usub, et Kaarlil on õigus.

“Tehtud!” sõnab ta. “Tänavu teen pisut algust! Saan ehk ka traktori mõneks päevaks appi. Saab künd ka sügavam...”

“Egas see väga sügav künd kohe korraga ei olegi nii hea. Ajab liiga palju liiva ja savi alt ülesse ja matab hea mulla sügavale maapõhja. Paras on maapind ümber keerata just sealtsaadik, kus algab juba savisegune kiht. Siis tuleb ümberkeeratud mätas hästi ära purustada ja tasaseks äestada, enne kui sinna heinaseemne peale külid. Kündä oleks tegelikult parem sügisel, siis aitab talvine külm mätast lõhkuda ja muld saab üldse nagu parem. Kevadel endal ka kergem. Kevadine künd on hoopis raskem purustada. Kõige parem on seda teha traktori abil randaaliga või hankmo-äkkega. Kui lõpuks heinaseeme on külvatud, peab maa kergelt ja ühtlaselt üle äestama ja raske raudrulliga hästi tasaseks pressima. Heinaseemne hulka võiks ka veidi kaera visata, sest see kasvab kohe kõrgemaks ja sunnib ka heintaimi juba esimesel aastal kiiremini arenema ja oma elu eest võitlema.”

“Aga kui teeks sellisele uudismaale päris korraliku kaera ja heinaseemne kiiliks selle alla. Kas ei annaks siis kaer juba sügisel saaki ja tasu selle esimese aasta eest? Kaer kasvab uudismaal hästi...”

“Jah, see on õige küll, et kaer annab seal head saaki, aga selle all kannataksid jälle heintaimed! Et kaer kasvab kiiremini, siis püüab ta heintaimi lämmatada ja mõned nõrgemad sordid ei kannatagi seda välja, vaid hävivad. Aga kui kaera külida õige hõredalt hulka, – noh, seda ju võib. Mina tegin siin mitmesuguseid katseid kaera ja nisuga. Nisu annab uudismaal hea saagi, teda tuleb aga kevadel hästi vara külvata, sest uudismaal valmib vili tegelikult veidi hiljem kui vanadel viljapõldudel.”

“Noh, olgu mis on, aga tänavu teen küll katset rohumaade parandamisega. Meie kahe talu niitudel on praegu tõesti väga suur vahe. Sinu heinamaa rohi on lopsakas ja otse viljaorase väljanägemisega. Kas sa andsid sellele väetist ka?”

“Tänavu selle niidu jaoks ei jätkund, aga ega väetis ei mõju ju ainult sellel aastal, mil teda külvatakse! Mul on rohumaad jaotatud tükkideks ja igal aastal võtan osa väetamise alla; nõnda saab iga maatükk iga kolme aasta järel mingit väetist – kunstsõnnikut, kompostimulda või peenikest laudasõnnikut. Muidugi tuleb ka seda silmas pidada, mida maapind taimekasvu jaoks vajab. Soomaad tahavad just fosfori- ja kaaliväetist, kuna aga lämmastikku külluses leidub. Möödunud aastal tegin ühel väiksel tükil katset toomasjahuga ja tänavu tahan näha, kas see põllualusel niidul ka mingit mõju on avaldand.”

“Nii-nii... naabrimees! Sa oled kõva põllumees ja tunned kõiki neid väetisi hästi. Kas neist nüüd igast ongi kasu, nagu see toomasjahugi? Mis asi ta õieti on ja mida ta taimedele peab andma? Ülesoo Juulius tõi teist paari aasta eest terve koti. Vaatasin siis kah teda – tolm mis tolm! – mis sellest küll tulu võib olla?”

“Ah toomasjahu? Noh, päris harilik tolmu ta muidugi pole, aga siiski – jah! Sa oled sepa ääsil näinud seda sütega läbipõlenud rauda, või õieti rauatagi, mis alasile ja selle ümber maha koguneb. Kui see peeneks jahvatada, siis saamegi nisukese tolmu, mida võib toomasjahuks nimetada. Kui palju ta taimekasvule mõju avaldab, seda ma alles proovin, aga välismaal teda küll kiidetakse. Aga kui meil virtsavett lahedasti käes oleks, siis see oleks parem kui igasugune kunstväetis. Toomasjahu on üsna kallis kraam, nagu kõik need välismaised värgid. Oma väetis tuleb alati kasulikum ja odavam. Meie soodes on küllalt samblaturvast! Just seda ongi vaja lõigata, kuivatada ja koju vedada nii palju, kui aga jõuab. Loomade allapanuna annab turbapuru kõige väärtuslikuma sõnniku ja nii pole ka karta, et puhtast laudast vähem sõnnikut saaks, kui vanamoelisest... Iga talu peab püüdma saada rohkem head sõnnikut, see ongi tema jõukuse alus.” “Muidugi, kulla naaber, see kõik on hea, kuid nõuab ju omajagu tööd ja mis peaasi – just aega nende tööde tegemiseks. Ise ei jõua seda küll kõike ära teha, tuleb töölisi palgata või osta valmistootatud turvast.”

“Õigus, Jüri, ise ei jaksa me seda tõesti! Tuleb lasta turvast tellimisel lõigata või osta seda turbaühisuselt. See nõuab küll omajagu raha, aga seda kulu ei maksa nii väga karta, sest majanduslik tõus tasub selle hiljem ära! – Niisiis, Jüri – hakka aga julgesti peale!”

Naabrid soovivad üksteisele head jällenägemist. Kui Jüri on läinud, kõnnib Kaarel veel oma heinamaal, lööb jalaga mõne värske mutimullahunniku laiali ning astub siis samuti kodu poole.

Kaarli mõtted keerlevad jälle selle ümber, milline küll peaks olema too salapärane jõud, mis Jüri taga kihutab, et ta nüüd nii tubliks peremeheks tahab saada. Kes või mis teda selleks innustab? Kas ainult teadmine, et Saare kuulub nüüd vaid temale ja pole karta kedagi, kes seda temalt tuleks ära kiskuma? Või tahab ta talu heasse korda seada selleks, et seda ära müüa? Aga ta kõneles ju mingist teisest

omanikust, no siis ei saa taju müüa! Võib-olla teeb seda too õige omanik? Mis siis – müügu! Aga, kas lasta siis Saarele tulla võõral peremehel?

Ei – seda ei tahaks Kaarel sugugi mitte näha, sest – kui hästi passiks kogu Saare Raja külge liita! Siis võiks siin kõik põhjalikult ümber korraldada, võiks juba suuremate masinate ja riistadega tööd teha. Rajast saaks siis juba kena väike mõis! Ei, see on kindel: võõrad ei pea Saaret saama, kui see müügile läheb! Tema ise tahab naabertalu ära osta! Kust saada aga raha? Kui kalliks võib Saaret üldse hinnata? Kui katsuda kõvasti kokku hoida, jätaks tänavu masinaostmise ära, võib-olla saaks ka Ülesoo omadelt natuke laenu, – siis oleks hakatus peaaegu käes! Aga kui Saare ei lähegi müügile? Mida see Jüri õieti seletas sellest õigest peremehesest ja oma lapsest?...

“Ha-ha-haa!” naerab Kaarel omaette. “Olen teind oma mõtetega suure ringi ja jõudnud täpselt samasse punkti, kust alustasin... Ah, milleks üldse veeretada sihukesi mõtteid, millel pole õiget alust!...”

Kaarel heidab veel kord pilgu haljendavale orasepõllule ja suundub siis mööda kraavikallast koju.

XX

Kevadised õied hakkavad kahvatuks muutuma, saavad juba niiõelda – igapäevasteks! Põllud on kõikjal külvatud. Saare Jüri on tüki mättalist heinamaad üles võtnud ja näeb põrguvaeva künnimätta purustamisega, et rohukasvule soodsat pinnast luua.

Sitked mättad, mis paistsid algul nagu läikivad linnid, kiskus ta mitmel ja mitmel korral randaaliga läbi, siis purustas kultivaatoriga ja on nüüd teravapulgaliste äketega platsis.

“Pagana päralt, no on see aga mätas!” kirub ta ise, tulles söömatunnile. “Juured nii sitked, et mõnes kohas kuidagi ei taha laheda mulda anda! Jalad sellest tampimisest ka päris väsind! Lihtsalt ei suuda enam, kas jätta või kõik sinnasamasse paika!” Jüri istub akna alla toolile, pühib taskurätiga näolt higi ja paneb siis piibu tormama.

“Noh, sul pole täna veel kõhtki tühjaks läind!” – hüüab perenaine kambrisse astudes. “Istud ja suitsetad piipu ega mõtlegi veel söömalauda istuda!”

“Mis seal veel söömisest! Jalgu nagu ei tunnegi enam all! Minupärast jääb see uudismaa värk vist küll kus kurat! Ei saa ega saa teist peeneks. Tapa ennast justkui mõni muistne tööori...”

“Hakkasidki ilmaaegu mässama selle heinamaa-risuga!” parastab perenaine. “Ega tast nürust head maad ikka ei saa!”

“Ei-noh,” vastab Jüri nagu veidi ärksamaks saades, “miks ei saa! Maa saab küll hea, selles olen ma kindel, aga hobuste jaoks on tööd narri moodi palju. Selle mättapurustamise peab ikka traktoriga ära teha laskma. Praegu on küll sedasi, et ei jõua ise kah enam äkete järel joosta!”

“Ega ta vanemale inimesele enam kontipidi ei ole jah,” ütleb Maiegi köögilävelt. “Aga ettevõetud tööd ei maksa pooleli kah jätta! Kui perenaine kodus üksi hakkama saaks, siis võiksin ehk minagi põllul aidata. Mul noored jalad küll äkete järel joosta.”

“Sina, Maie?” küsib peremees. “Aga sa pole ju varem kahe hobusega tööd teind, äkki ei saa sa nendega hakkama, lased veel lõhkuma teised...”

“Saare hobuseid ei suuda tänavu küll keegi lõhkuma ajada!” arvab perenaine. “On teised ränga tööga päris kõhnaks jäänd.”

“Noh, nii palju tööd pole Saare hobustel ju varem kunagi olnd ka kui tänavu,” vastab Jüri. “Kogu see uudismaa värk pole muud kui hobuste tapmine. Aga Maiel on õigus, pooleli jätta seda kah ei või, kus siis teistel hea naerda, et näe: püüdis Raja Kaarlile järele ahvida, aga ei saa ikka sinnapoolegi! Vaadake, kui ilusad haljad on Raja niidud, meie omad paistavad nende kõrval päris tuhkhalli karva. See on ju ometi karja söögilaud – ja seda me peame juurde saama! Kaarel võib oma loomad karjamaale ajada, neil on seal toitu küllalt, aga meie lehmad uidavad mätastikus ja me peame neid käest söötma, kui piimast päris ilma ei taha jääda...” “Kuidas siin küll vanasti elati ja oldi ja läbi tuldi?” ohkab perenaine. “Ei külitud siis mingit aruheina ega muud taolist, aga läbi ju ometi tuldi! Kuidas see siis võimalik oli?”

“Mis ta tuldi,” kostab Jüri. “Mõnel pool söödeti isegi õlekatused loomadele, et neil aga hing sisse jääks. Sügisel peale rehepeksu hakati jälle uusi katuseid tegema. Vahel tuli loomad juba jüripäeva ajal välja lasta, aga ega neil seal muud polnd närida kui noori männikasvusid, kanarbikku ja vana kulu. Ära nad ju kuidagi elasid. Nüüd ei mõistaks küll sel moel loomi ületalve pidada!”

“Nüüd pole ju enam õlekatuseid,” torkab perenaine.

“Kas siis vanasti tõesti nii vähe heina saadi, et katuseid tuli loomatoiduks lõhkuda?” küsib nüüd Maie üsna tõsiselt.

“Ja enne jüripäeva kari välja ajada? Mis neil siis sealt süüa oli? Sel ajal pole ju veel rohulaukugi väljas!”

“No ega ei olnud jah,” kostab perenaine, “aga mis sa hädaga teed, kui sul küünis ega kuhjas enam midagi ei ole? Loomad pidid ju midagi ometi hamba alla saama, kas või pajuoksi. Minagi mäletan, kuidas mu ema karja väljaajamise kohta ütles, et kevadine pori annab neile rohkem toidust kui sügisene rohi. Noh, nii ta ka oli! Kevadel kiskusid päevad ikka soojema poole, aga sügisel külmade vihmade ja tuultega oli loomade karjamaal pidamine neile küll puhas piin.”

“Ega siis katuseõlgi söötes lehmadel ometi piima ei võinud saada?” küsib Maie.

“Piima? Kas seda piima siis nii väga vaja oli! Peaasi, et loomadele hing sisse jäi,” vastab perenaine. “Eks nad tilkusid iga päev vähehaaval lüpsata ka ja ega neilt siis rohkem keegi ei nõudnudki.”

“Noh, nüüd on aeg ja maailm teine,” sõnab peremees, koputab piibu tühjaks ja istub sööma. “Vanasti olid ju inimesedki söönd sõklaleiba ja olnud sealjuures ise tervemad ja tublimad kui praegune põlv. Katsugu nüüd keegi sõklaleivaga elada! Ega ei paneks vist hambaidki külge!”

“Kui pole paremat suhu pista, küll siis süüakse ka sõklaleiba,” vastab perenaine. “Meil siin Saarel on senini ikka, jumal tänatud, leiba jätkund, kuigi vahel ka viletsaid aastaid on olnud. Kartsime küll puudust kätte tulevat, enne kui uudset saab. Sai aga odrajahu ja kartuleid leivataignasse segatud ja niimoodi pääsesime neist rasketest aegadest üle...”

“Kartul...” ütleb nüüd Jüri hoolega toidu kallale asudes, “kartul toodi Euroopasse alles kolme-neljasaja aasta eest ja meie kodumaale jõudis ta vast paarsada aastat tagasi. Enne kui ta muutus meie rahva peamiseks toiduaineks, võttis inimestel hulga aega temaga harjumine. Huvitav, mida küll enne seda söödi, kui meil kartulit veel ei tuntud? Praegu ei oskaks küll kuidagi ilma kartulita läbi saada. Ei oleks

loomadelegi midagi ette anda. Kuidas siis vanasti pidi elatud saama?”

“Noh, seesama küsimus tõsteti kord ka linnas ühel koosolekul üles,” räägib nüüd Maie. “Mäletan seda üsna selgesti. Oli mingisugune majandusalane koosolek, millest meie kooliõpilased sellepärast osa võtsime, et meie õpetaja seal ka ettekannet pidas. No vaat siis küsis ka keegi kuulajaist, et milline võis olla inimeste peatoidus enne kartuli tundmaõppimist. Muidugi oli tol ajal, mille kohta küsimus esitati, meie maal hoopis teine elu ja olu. Maarahvas tegi siis orjatööd mõisa põllul, kuid leivakoti pidid nad kodunt ligi võtma, seda parun neile ei andnud. Siis kasvatatud rohkesti põlduba ja hoitud seda vakkade viisi ületalve. Mõisa teole minnes võtnud teomehed kotikesega soolases vees kupatatud ube kaasa. Kündjad pannud ube isegi taskusse ja ühe käega atra vao peal hoides visanud teisega vahetevahel soolaube suhu. Kes teab, kuidas see kõik täpselt oli, aga midagi pidi rahval ju olema, mis kartuli aset täitis.”

“Eks minagi kuulsin midagi selletaolist oma vanemate vanematelt, kui need veel elasid,” jätkab perenaine Maie juttu. “Minu vanaisa oli ju ka käind mõisas teol. Siis kasvatatud põllul rohkesti läätsi, ube ja tatart ning juurviljadest peeti, naerist ja rõigast. Peedid ja naerid läind loomadele, aga rõikad ja kaalikad kasutatud ikka kapsaste hulgas omale toiduks. Elatud ka päris hästi ära ja oldud röömsad isegi läätseleeme ja soolaubade juures. Praegu muidugi on kartul peamine toiduaine nii inimesele kui ka loomadele, aga kes teab näiteks, kuidas ja mida süüakse tulevikus, – nii mõnesaja aasta pärast!”

“Jah, muidugi, aga meie küll ei saa kartulit kuidagi tegemata jätta. Läätsed olen ma oma elus näind küll ja toorelt näridagi proovind, aga suppi temast küll söönd ei ole,” seletab Jüri. “Tatart aga olen isegi kasvatand. Tatrast saab vahelduseks väga head sööki teha. Uba olen küll vähe kasvatand. Meie pool pole ta nii moes kui näiteks Mulgimaal.

Seal kasvatab iga talu rohkesti uba ja hernest ning talvel tehakse nendest kama. Uba, hernest ja nisu pidavat tingimata kama sees olema. Ma olen kama söönd, minule maitstes ta küll. Iseäranis suvel kange palavaga, kui hapupiima on külmas hoitud ja seda siis kamajahuga segatakse – siis on see üsna kosutav toit. Mulgid panevad sinna sisse maitseks soola, aga mulle maitstes ta paremini suhkruga. Meie kandis ei ole kama nii laialt levind.”

“Ta on jah rohkem nagu Mulgimaa asi,” kinnitab perenaine. “Minu ema jälle keetis sagedasti kaerakilet. Selliseid talusid on nüüd muidugi vähe, kus veel head kaerakilet osatakse teha!”

“Mis seal’s osata!” küsib Jüri. “Kaeratangud ja helbed on igatahes palju maitavamad kui see kliistritaoline hapu puder. Usun, et minagi temast lugu ei pea. Olen kilet mõnel pool maitanud, aga kuidagi ei tahtnud teine alla minna.”

“Minu ema küll sõi ja kiitis. Mina sõin teist ka ikka ainult suhkruga. Võibolla, et igas talus ei osatud teda õigesti teha,” vastab perenaine.

“Ah, pole seal osata midagi,” ütleb Jüri uuesti. “Eks kaerajahu-körti on ju pörsastelegi keedetud, kliister mis kliister.” Jüri kõneleb sellest üsna põlastaval toonil. “Rukki-ega odrajahu ei lähe selliseks libedaks ja venivaks pudruks, on teine just nagu...”

“Jüri, ära aja söögilaua juures loba suust välja!” noomib perenaine ja kõneleb edasi. “Egas kilet keegi ometi püülijahust hakka keetma. Minu ema tegi teist sageli ja minagi oskan teha. Võetakse harilikku puhtast kaerast jahvatatud jahu ja keedetakse puder valmis. Siis aetakse see kuumalt läbi peene sõela. Sõklad, mis oma toitvad ollused ära on andnud, jäävad sõela peale ja lähevad loomatoiduks. Puder aga lastakse kaussides paar päeva seista ja hapneda ja ongi kile valmis.”

“Nii et tööd tühja juures rohkem, kui temast endast asja ongi,” arvab Jüri. “Praeguse aja toitude valmistamisel pole

küll vaja nisukest vaeva näha ja maitsvamad on nad pealegi.”

“Sa ei tea söögitegemisest kuigi palju, Jüri,” vastab perenaine. “Mõne toidu juures nähakse praegugi ülearu palju vaeva! Millised praed ja supid nüüdsel ajal kõik valmis tehakse ja siis veel need garneeritud toidud...”

“Ah, see on kõik juba pidulaua kraam! Egas tööinimene sellest söönuks saa! Ja ega taluinimene ei saagi niiviisi süüa, sest rahakott ei kannataks seda kuigi kaua väljaja kõht jääks peale söömist ikkagi veel nurisema.”

Pärast lõunat aitab Jüri hobused ette rakendada ja Maie läheb nüüd omakorda uudismaale äestama. Öhtupoolikul võtab Jüri käsile Arno kambriku kraamimise. Majas on ju suuremat remonti tehtud ja Arno asjad on kastidesse pakitud ning aita viidud. Nüüd on tuba ära krohvitud ja ilusaks valgeks lubjatud.

“Soo, nüüd on siin kõik jälle korras, vaja ainult see prügi välja viia, siis saab eit põranda lapiga üle tõmmata ja siia võib kabineti sisse seada!” ümiseb Jüri omaette ja tõstab lubjapuru põrandalt kasti, mille perenaine siis aitab välja viia.

Väike tuba on peagi korras. Laud ja riiul saavad jälle oma endised kohad tagasi. Neidki on perenaine enne tublisti puhastanud, nii et endisi rohulõhnu enam tunda ei ole.

Nüüd kantakse kastid Arno asjadega aidast jälle tuppa ja raamatud pannakse tagasi riiulisse. Siin on neil hea rahulik olla. Aidas elavad ju hiired ja rotid ja neil paganatel on sarnane paha komme küljes, et alati peavad midagi närima, – ja kastid raamatutega on selleks väga sobiv kaup. Ongi teised kastinurki juba tublisti järeanud.

Jüri asetab raamatud riiulisse, seljad ilusti väljapoole. Järjekorrast, milles need Arno ajal olid, pole tal küll mingit aimu. Kirjutuslaua seab perenaine nõnda, nagu see veel kadunu eluajal oli.

“Raamatud kõik puha võõras keeles,” sõnab Jüri riiulit korrastades. “Ei meie oska nendega midagi peale hakata.”

“Meie muidugi mitte,” vastab perenaine, “aga üks nooremad, kes koolis võõraid keeli on õppind, saavad neist aru. Ju nad ikka mõned tähtsad raamatud on, egas kadunu neid muidu nii kaugelt hakand siia tassima. Näe, kui Raja lapsed neist maigu suhu said, siis käisid siia just nagu mõrda katsuma!... Tuleb teised ikka hästi alal hoida, vast leidub mõni, kes neid lugeda oskab!”

“Lauasahtel ka igasuguseid vanu kirju täis,” sõnab Jüri sahtlit lahti tõmmates. “Vaja vaadata, kas seda prahti ka on tarvis alal hoida. Tont teab, mis asjad need siin kõik on. Vaatame, viimati on teisel siin veel raha või väärtpabereidki...”

Jüri võtab sahtlist paki päevapilte ja asetab lauale. Siis satub talle kätte kimp koltunud kirjalehti, mille peale on kinnitatud valge paberileht. Lehel seisavad mõned kirjaread ja Jüri leiab, et kadunu on need just temale läkitanud õpetuseks ja juhatuses, mida nende paberitega tuleb teha, kui teda ennast enam elavate kirjas ei ole.

Kirjakene sisaldab palve, et Jüri kõik need kirjutised Ülesoo perenaisele edasi annaks.

“Kas see on mingi testament või?” küsib perenaine ja vahib uudishimulikult kadunu pabereid.

“Tont teab, mis nad siin kõik on, aga üks vaatame järele,” sõnab Jüri ja heidab uuesti pilgu sahtlisse vanadele käsikirjadele. “On teine ikka ka kirjaniku ametit pidand, egas muidu oleks nii palju igasugust kirjandust ja kirjutusi...”

“Noh, oli ju kooliõpetajaks, üks leidis siis aega ka selleks, et kirjutada ja raamatutest tarkust uurida. Aga näe, mis sinna peale on kirjutatud – Raja Teelele?...”

Jüri tõstab kirjutiste paki sahtlist ja silmitseb selle pealmist, värsket paberilehte.

“Minu esimesele armsamale, Raja Teelele, mälestuseks Saare Arno poolt,” loeb Jüri.

Selle on Arno vist küll alles viimasel ajal kirjutanud, sest paber ja tint on pleekimata ning siis, kui Arno neid lehti Ülesoo omadele näitas, seda lehte ju veel ei olnud. Kõigest

ilmneb, et vanake oma lõppu juba väga selgelt ette aimas ja enne seda kõik oma asjad ära korraldas.

“Mida need paberid siin õieti sisaldavad?” küsib perenaine ja võtab lehe, millele “Raja Teele” aadressiks on kirjutatud, enese kätte.

Selle teisel küljel on poolsegases käekirjas mõned read, mida perenaine nüüd hakkab valjusti kokku veerima.

“Minu esimene unistus!

Tunnen, et mu elu enam kuigi kauaks ei ole. Sellepärast köidan need lehekesed, kirjad ja pildid kimpudesse ning pärandan nad sulle mälestuseks, sest sina olid esimene, kellele ma kord mõtlesin, – kuid siis jälle unustasin. Hoia neid lihtsalt vana koolivenna mälestuseks alal, või anna edasi oma lastele, et nad vana Saare taati meeles peaksid. Seal on kimp Virve kirju, kes mind õigelt teelt kõrvale ahvatles, et siis ise teisega minna... Sa leiad siit veel hulga ülesvõtteid minu hilisemast elust ja mu elukaaslasest Anneliest, kellega ma kaua aega õnnelik olin. Eks muu kraam jää ju Saarele, aga neid asjakesi tahtsin ma nimelt Sulle kui kooliõde jätta. .. Sellest pakist leiad ka minu lapsepõlve luuletööd ja tolle loo kõdunevast palmist, mida ma koolivend Lesta eeskujul kirjutasin ja Virvele tahtsin pühendada. See jäi tookord pooleli – kuni tänaseni... Nüüd võtsin ma ta kätte, et sedagi tööd lõpule viia... Käsikirja lugedes hakkasin seda oma möödunud eluga võrdlema ja leidsin – mida Sa arvad? Mis oli kogu mu möödunud elu? Ei midagi rohkemat, kui just see lugu kõdunevast palmist, mis nüüd juba peaaegu lõplikult on ära pehkinud... Lugu on veel lõpetamata, sest ka palmil on veel eluõhk sees... Kui see kustub, siis Sina, mu väike Raja Teele, kirjuta omalt poolt need viimased read! See oleks kõik, mida üldse oskan kirjutada. Jäägu Sulle siis hea mälestus minust. Jumalaga, – jumalaga!

Sinu koolivend Arno Tali.”

“Ja ongi kõik?” küsib Jüri, kui naine lõpetab. Kõik, rohkem siin ei ole!” ohkab perenaine lugemist lõpetades ja pabereid tagasi sahtlisse pannes. Sealjuures pühib ta salaja põllenurgaga silmitikkuva pisara ära...

Jüri korjab kõik lauasahtlis olevad kirjad ja paberid kokku, köidab ühte suurde kimpu ja paneb selle siis riiulile raamatute peale. Sealjuures tähendab ta, et surnu tahtmise peab esimesel võimalusel täitma.

Õhtul tuleb Maie põllult koju päris rõõmsa näoga. Ta on kahe hobusega üsna hästi toime tulnud ja maa on ka ilusaks peeneks saanud. Temagi tuleb nüüd uuesti kordaseatud kabinetti vaatama.

“See tuba saab nüüd sinu kambriks!” ütleb perenaine tüdrukule, kuna Jüri välja läheb hobuseid lahti rakendama. “Pea meeles, et kõik need asjakesed, mis on selles toas, – need kuuluvad nüüd sinale!”

“Minule?” teeb Maie suured silmad.

“Jah, sind on vanaonu hästi meeles pidand! Kõik need asjad pärandas ta sinule!”

“Ma polnud talle ju sugulanegi... Kuidas kadunu küll niipalju minu peale võis mõtelda...”

“Ta oli hea inimene ja küllap sa olid talle ka meele järele ja hea laps, egas ta siis muidu oleks sinu peale mõelnud!”

“Noh, eks ma natuke ju tema eest ikka ka hoolitsesin, aga paljukest seda oli... See pärandus võib isegi väga väärtuslik olla...kuigi mina ei oska ju neid raamatuid hinnata. Aga eks ma püüa neid siis vanakese mälestuseks hästi alal hoida.”

“Nojah! Toome nüüd sinu voodi peretoast siia ja siis võid siin kõik oma tahtmise järele sisse seada.”

“Praegu küll mitte... Vast sügisel...” kostab Maie. “Praegu on mälestused kadunust veel liiga värsked, justkui õudne oleks siin üksipäini magada. Kraaminatuke, mis mul aidas on, võib ju esialgu ka sinna jääda. Praegu ei oska ma seda tuba õieti küll millekski kasutada. Kui vast õhtutundidel vagusi istuda ja raadiot kuulata...”

“Eks tee nii, kuidas arvad. Arno ütles, et see peab sinule saama...”

Kõneldakse veel üht-teist kadunust ja siis lähevad mõlemad õhtustele talitustele.

XXI

Külvitöödega ühel ajal on Ülesool ka uue sealauda ehitus lõpule viidud. Alevist selleks palgatud päevilised tahavad jaanipäevaks kõigega valmis saada ja kiirustavad veel viimaste lupjamistöödega. Sisseseade ongi juba valmis. Korralikud latrid seisavad valges ruumis reas nagu söögilauad kusagil söögisaalis. Avaraist aknaist paistab rohkesti valgust sisse. Latrivahedel on ilusad sirged ja siledad tsementpõrandad, mille äärde on ehitatud virtsarennid. Põrand on otsekui maantee, virtsarennid kraavideks kõrval. Põrand on nõnda ehitatud, et oleks kerge sööta rullikvankril loomadele ligi kärutada. Laudaruumi kõrval asub suur söödavalmistamise ruum või karjaköök, kuhu suur katel on sisse müüritud. Lauda teisest otsast viib uks sõnnikuhooldlasse. Selle ühes nurgas on virtsakaev, kuhu virts rennide kaudu võib kokku valguda. Sealt saab seda väljas aami pumbata ja siis põllule või niidule väetiseks vedada. Laudaruumis on aedikutel ja sulgudel tsemendist valatud postid, aga lahtrite vaheseinad on puust. Sulgude juures on isegi raudvarbasid tarvitatud. Sulgude alla, vastu läbikäiguteed on tehtud ilusad siledad tsementseinad. Latrite tagaseinas asuvad ukSED, kust sigu välja jooksuadadesse saab lasta. Latritel on soonilised tsementpõrandad ja nende peal magamisasemeteks laudadest plated, mida saab kergesti serviti üles tõsta, et luua abil alt ära puhastada, kui sõnnikut välja aetakse. Põrand on küll üldiselt tsemendist, kuid pealt laskis noor Toots selle katta õõnestellistega, mis on palju soojemad kui tsementkivid.

“Tuli küll hea tüki kallim, aga eks ta ole ka seejagu jälle parem,” seletab Juulius, kui Ülesoo inimesed kõik uude lauta on kogunenud töö viimistlemist vaatama.

“Aga kas sead seda põrandat viimaks ülesse ei tuhni?” kahtleb Teele. “On teised juba kord seesugused loomad, kes kunagi asjade pealispinnaga ei taha leppida, vaid alati kärsaga katsuvad ka selle sisusse tungida. Põrand koosneb ju koguni väikestest kivikestest; ma kardan küll, et kui nad kärsad tööle panevad, siis on varsti igas latris hunnik neid ilusaid parketikive...”

“Küllap neile seda meeldiks teha jah, aga sa näed, et kogu põrand on neist väikestest tellisplaatidest niiviisi kokku pandud ja tsemendi abil nii tihedalt üksteise külge seotud, et kusagil ei leidu seesugust punkti, kus siga oma kärsaga saaks lõhkumistööd alustada. Kusagil ei ole vahet ega äärt, pealegi on plaadid ka alt traadiga kõvasti ühendatud. Muuseas on need kivid nii seatud, et nende õõned üksteisega kohakuti asetsevad ja “soonte” avad lõpevad virtsarenni seinas. Sedaviisi imbub neisse kogunenud niiskus sealt välja. Need tellised on eriliselt hästi põletatud ja hoiavad loomade all põranda kuivaja sooja... Aga et notsud kusagilt parketi äärt kätte ei saa, siis ei oska nad teda ka lõhkuda, olgu nad muidu nii head tuhnijad kui tahes.” Lauta on ka veetorustik sisse seatud ja torude külge mitmesse paika kraanid pandud, kust vooliku abil vett kergesti igale poole võib juhtida ja peale sõnniku väljaajamist isegi latrite põrandad vee ja luuaga ruttu üle pesta. Ka sigade söögikünasid on võimalik vooliku abil igakord enne söötmist veega puhtaks uhtuda. Kõik veed aga voolavad virtsakaevu kokku ja sellist virtsa võib alati julgesti niidu peale vedada, kartmata, et virts oma kangusega rohujuured ära kõrvetaks. Ka on võimalik kaevust virtsa väikse lisaseadeldise abil sõnnikuruumi värskele sõnnikule pumbata, kuhu tublisti turbapuru on hulka segatud. Kuiv turvas võib palju vett enesesse imeda ja niimoodi on talule jällegi hulk head väetisainet kindlustatud.

Ülesoo ei ole küll linnalähedane talu, kuid siiski kasvatab noor Toots mitmesuguseid aedvilju just müügi tarbeks. Paunvere alevik on viimasel ajal tublisti paisunud ja seega

on siin tekkinud vajadus ka turu järele. Sellel turul võib nüüd müüjate reas sageli näha Ülesoo vankrit, millelt värskaid rediseid, porgandeid, kurke ja vahel isegi tomateid müüakse. See väike sissetulekuallikas aitab katta neid kulusi, mis talus aianduse peale on tehtud. Aga ka oma lauale on ju värsket aedvilja vaja.

Noor Toots tundis juba poisikesena suurt huvi aedvilja kasvatamise vastu. Isegi kasvumaja on ta ise ehitanud. "Triiphoone" ei ole küll kuigi suur, kuid esialgul aitab sellestki. Vanadest tellistest meisterdas ta sinna ahju sisse ja tegi ka korstna, et suits kuidagi välja pääseks. Siin võib ta siis varajasi aedvilju kasvatada. Kasvuhoone katus on kokku lapitud klaasiribadest, mis ta kusagilt klaasiärist odavalt osta sai. Siia kõlbavad need ribad väga hästi. Talveks pannakse küll peale laudadest katus, et lumi klaase katki ei rõhuks.

Selles kasvumajas kasvatabki Juulius varajasi kurke, mis maitsevad hästi nii endale kui ka alevisakstele. Peale kasvumaja on tal aga veel mitu lava ehitatud, mida saab pealt akendega katta. Need täidab ta juba talvel hobusesõnnikuga ja katab mullakorraga. Neis soojades lavades võib juba märtsi- ja aprillikuul varajasi kurke ja rediseid kasvatada.

Naabrid imestavad tihti selle üle, kuidas küll Ülesoo Tootsid seda kõike jõuavad harida ja korras hoida. Vana Joosep, kes kord noorpõlves Venemaal elades sealses mõisas ka aedviljakasvatusega tutvus, oskab oma elutarkust siingi rakendada. Ja kui tal vahel tuleb kellegagi juttu aedviljakasvatusest, siis soovitab vana Toots igal asjahuvilisel kohe kätte võtta "Kevade" teine jagu ja sealt üles otsida see koht, kus koolipoisid Paunvere köstril aedvilja aitasid külvata.

"Tuleb kõigi aedviljade seemned hästi segi segada ja maha külvatal Hmhhmh-hmh-pup-pup-pup! Küll nad siis ka hästi kasvavad! Kas teie pole tähele pand, kui tüsedad on need rukkipead, mis kuidagi talinisu hulka on kasvama

pääsünd? Aga, kui on kõik puhas rukis, – katsu, kas nad siis ka kõik sihukesteks kasvavad!”

Muidugi naeravad siis kõik kuulajad Tootsi tuntud nalja üle, aga selles on ka terake tõtt. Kui võrrelda puhta kaera teri nendega, mis segavilja hulgas kasvanud, siis on viimased nii suuruse kui ka raskuse poolest esikohal. Ükskord küsivadki külamehed Juuliuselt, miks see nõndamoodi on. Ja ega Juulius ole ka seletustega kitsi! Tema on selle koolis käies meelde jätnud ja võib nüüd ka teistele kõnelda. Ka on ta seda Jõgeva sordijaama töötajatelt kuulnud ja meeles pidanud.

“On välja selgitatud,” kõneleb ta kuulajaile, “et samast liigist taimed ei kurna üksteist nii välja, et mõned neist jääksid hoopis kõhnaks või häviksid, teised aga pääseksid nende arvel eriti lopsakalt kasvama. Selline kasvuvõistlus esineb ainult metsapuude juures ja seal käib võitlus valguse pärast. Igaüks noortest puudest püüab kõrgemale ja kes selles võistluses alla jääb, see ka paratamatult hukkub. Kõrsviljade juures on veidi teised lood. Siin toimub samuti võitlus elu eest, aga ühte liiki taimed ei püüa üksteisel arenemisvõimalusi ära võtta, et ise selle arvel edeneda. Kõrsviljad on ses suhtes leplikumad ja suhtuvad oma ellu veidi nagu kommunistlikult. Kui võtta näiteks talinisu põld ja sellel kõrte kasvu lähemalt uurida, siis võib märgata, et nisukõrred kasvavad peaaegu ühesuguse kiirusega, samuti arenevad ka terad peades ühtlaselt. On maapind kehv, jäävad kõik pead kõhnaks, on aga maapind rammu täis, paisuvad ka kõik pead tublideks. Nii leplikud on nisukõrred toidujagamisel. Kaugeltki samamoodi ei lepi aga noored kuused metsaraiesmikul, kuhu tuul on kandnud seemneid eemal kasvavate suurte kuuskede käbidest. Siin püüab iga noor puu teisest ikka üle kasvada, ja kes seda ei suuda, sellelt on siis ka päikesevalgus jäädavalt käest ära võetud. Igaüks meist teab, kui suureks palgiks kuusk võib kasvada; teab aga ka seda, kui tihedalt noored kuused raiesmikul üksteise kõrval kasvama hakkavad. Kuusevõsa on sageli nii

tihe, et sellest otse võimatu on läbi pääseda. Selge, et nad kõik palkideks ei mahu kasvama. Siin ongi loodus ise oma valikusüsteemi nii korraldanud, et üksnes terved ja tugevad puud võidule pääsevad ja palkideks sirguvad, nõrgad aga hukuvad, eluõigust tugevamatele jättes. – Läheme nüüd tagasi kõrsvilja juurde. Keegi ei külva ju vilja nii tihedalt, et igast seemneterakesest tõusnud idu kasvama ei mahu. Kõrrelistel on omadus isegi võrsuda, kui nad on liiga hõredalt külvatud, – nad ajavad siis niipalju lisavõrsusid, kuipalju juured neile toidust suudavad koguda. Nii püüavad nad ise tihedamaks muutuda ja niipalju päid luua, kui nad neid suudavad kasvatada. Külvatakse aga kõrrelised liiga tihedalt, siis ei saa võrsumisest enam juttugi olla, siis peab ka neil algama üksteisega võitlus eluõiguse eest. See toimub siin veidi teisiti kui noores kuusikus. Kõrreline taim muutub heinmuruks, katab maapinna ühtlase rohelise vaibana ja väga vähestel neist jätkub jõudu kõrt kasvatada ning pead luua. Seda võime ju kõigi niitude rohhtaime juures näha. Mis sünnib aga siis, kui talinisu seemne hulka on külvi ajal sattunud mõned rukkiterad? Kevadel tärkab oras ühtlaselt, aga hiljem algab juba liikidevaheline võistlus ja siin jääb rukis võitjaks, sest ta areneb nisust veidi kiiremini, suudab oma kõrre kõrgemaks kasvatada ja ka tema juurestik on laialdasem kui nisul. Viimasega hakkab ta siis nisul toitaineid eest ära võtma, et nisu hääbuma sundida ja ise selle arvel kasvada. Sellepärast ongi nendes rukkipeades harilikult jämedamad terad kui nendes, mis sirguvad harilikul rukkipoollul, kus seesugune võistlus puudub. Nõndaviisi on lood mitmete teistegi viljadega, mida segus maha on külvatud. Segaviljades jäävad võitjaks ikka seesugused taimeliigid, mis suudavad teistest kõrgemaks kasvada ja millel on suurem juurekava. Need kasvatavad liikide vahelise võistluse käigus siis teiste eest ära napsatud toitainete varal endale tublimad pead, kui puhtal kujul sama liigi sees kasvades. Katsugu keegi näiteks paljalt rohelist põldhernest kasvatada! Algul on hernes küll väga ilus, aga

peagi võib ta lamanduda, või siis sigineb sinna õitsemise ajal kärsakaid ja usse, kes saagi kaunades rikuvad; aga ka kaunu kannab selline puhas hernes vähevõitu. Kui aga sama herneliik kasvab odra hulgas, kus ta odraga võistleb ja selle arvel laiutab, siis loob ta hulga rohkem kaunu ja kasvatab rohkem teri. Odral on üldiselt väga väike juurekava, aga tema tugevad püstised kõrred võivad tuultele ja tormidele üsna hästi vastu panna. Hernel on küll hea suur juurekava, aga tema vars on nii nõrk, et see kuidagi ise püsti seista ei suuda ja paratamatult peab lamanduma. Siin on loodus talle ühe võime juurde andnud, mida kõrsviljadel ei ole. Hernes on väänkasv, ta haarab oma köitraagudega naabrist kinni ning kasvab selle tugevust kasutades ka ise päikese poole, ilma et tal pruugiks lamanduda. Kuigi hernes end odra arvel tublisti laiutab, tuleb siin üks lisategur arvesse, milles ta odrale võib kasulik olla. Nimelt siginevad ja arenevad liblikõieliste taimede juurte ümber pisikesed mügarbakterid, kellel on omadus õhulämmastikku, mis muidu on taimedele kättesaamatu, neile vastuvõetavaks lämmastikhappeks muuta. Kui nüüd hernes ajab oma juured odra juurte hulka, et tema toidulaualt matti võtta, muutub osa sellest bakterite tööst mullaniiskuses lahustunult ka odra juurtele kättesaadavaks ja mõjub nagu väetis. Nii saab ka oder kasvujõudu juurde. Ja kui herneest on vähem, siis ei suuda ta otra ka päikesekiirte eest täiesti katta, pealegi ulatub kõrsvili ikka kõrgemale kui väänkasvuline hernes, kes kasvuks odra tuge kasutab. Nõnda jätkub ka päikest mõlemale. Herne lehed on lopsakad ja varjavad mullapinda rohkem, kui oder seda teha suudab, nõnda väheneb niiskuse aurumine mullapinnast ja taimedele jätkub vett kauemaks ajaks. Aga kus taimed on juba varakult jõulised, seal ei suuda ka putukad neile niipalju kahju teha ja herneusse sigineb tunduvalt vähem. Nii saab siis segaviljast ikkagi rohkem saaki, kui neid viljasid eraldi kasvatades. Heade sorteerimismasinatega on ju kerge asi otri herneestest lahutada.”

Juuliuse pika jutu peale valitseb tüki aega päris täielik vaikus. Ta ise nuuskab nüüd nina ja torgib ajaviiteks saapaninaga mulda.

“Siis sina, poeg, arvad, et tulevikus peakski seda minu meetodit iga vilja juures kasutama!” naerab vana Toots, kes poja juttu tähelepanelikult kuulas.

“Nojah, ainult see teeb veidi raskusi, et iga viljaliigi juures ei ole see võimalik, kuigi mõnede segaviljade tulemused on seniste katsete järgi olnud üsna head. Ka ei ole mõnesid viljaliike võimalik ühegi sorteermasinaga eraldada,” vastab poeg.

“Aga kas viljad ka õitsemise läbi ei muutu mõneks “segaviljaks”, mis pole enam ei rukis ega nisu, vaid midagi vahepealset?” küsib naerdes üks töömeestest, kes on Ülesoo aias külameeste jutuajamist juhtunud pealt kuulama.

“Seda ei pruugi karta!” naerab Juulius vastu. “Loodus on juba ise kõik nõnda korraldanud, et ühe taimeliigi õietolm kõrreliste õitseajal teist kõrreliste liiki ei sigitaja niiviisi mingeid vördjaid tulla ei saa. Mäletan, et kui ma Jõgeval kursustel olin, katsetati seal kord üht erilist Venemaalt sissetoodud uudisasja – kümne peaga nisu. See iseäralik nisusort oli Lõuna-Venemaal aretatud ühe suvinisu sordi ja mingi heinkõrrelise ristamise teel ja pidi siis plaani järgi andma kohutavalt suure saagi, et olgu aga aidad ja võtku vastu! Jah, – hargnes see nisu siis peades tõepoolest ja moodustaski midagi “kümnepealist”, aga tema saak ei suutnud meie hariliku suvinisu saagiga sugugi võistelda. Kuigi ta kandis igal kõrrel kümneharulist pead, aga igas “peas” oli keskmiselt ainult neli-viis tera ja needki palju kõhnemad kui samasugusel maal kasvanud meie “Diamant”-nisu terad. Kuigi see kandis kõrre otsas vaid ühteainsat pead, olid selle terad suuremad ja neid loeti iga pea sees oma viis-kuuskümmend! Ka nõudis see “kümnepealine” väga hästi haritud põldu ja teda tuli hõredalt külvata, et tal ruumi oleks kasvada. Kokkuvõttes andis meie oma “Diamant” hea maa ja väetamise juures

hoopis suurema saagi. Sellepärast see “kümnepealine” meie juures ka mingit poolehoidu ei leidnud. Lõpuks kippus ta veel muutuma tagasi endiseks mittehargnevaks orasheinataoliseks taimeks, nii et ta pea sisaldas tihtipeale ainult kümme kõhna tera. Venemaa lehed kirjutasid siis, et see nesusort olla võetud uue aretamise alla. Noh, küllap nad aretavadki temast tulevikus jälle uue sordi välja, sest seal tehakse ju harilikult plaan ette, mille järgi ka taimed peavad kasvama, – aga noh, see on siis juba tuleviku asi! Meie elame olevikus ja saame oma nisustki head saaki, kui aga maid korralikult harida ja rammutada suudame.” Kaua veel kõnelevad mehed viljasortidest ja nende kasvatamisest. Naised neist juttudest harilikult osa ei võta. Senikaua, kui poeg õues naabrimeestele taimekasvatuskunsti õpetab, silmitseb Ülesoo perenaine tagakambris paberite pakikest, mis Saare Jüri talle üle andis, öeldes, et see on surnud Arno “pärandus” tema jaoks. Teele oli siis pakikese vastu võtnud ja tahab nüüd näha, mida see õieti sisaldab.

Kõigepealt silmitseb ta pealkirja ja aadressi.

“Raja Teele!...” sõnab ta siis tasakesi enda ette. Ta seab prillid ninale, paneb pakikese lauale ja asub lugema Arno kirja. Pikkamisi rändab ta pilk ühelt realt teisele ja ta sõrmed värisevad seda paberilehte hoides.

Lõpuks, kui ta kirja on ühe korra läbi lugenud, algab ta sellega uuesti algusest peale ja loeb veel teistki korda... Siis alles paneb ta selle käest lauale ning vaatleb vanu koltunud kirjakesi, milliseid kord too Virve Tartust Arnole on saatnud. Lugenud neilt pooltuhmunud tindiga kirjutatud tundeavaldusi ja nooruseunistusi, paneb ta nad ükshaaval käest.

“Noh, oli ikka üks lirva küll, seda peab ütlema!” sõnab ta siis endamisi. “Kirjutas Arnole nii südantsulatavaid ja võrgutavaid kirju, ise mõtles aga sääljuures, kuidas ennast jällegi mõnele teisele mehele saaks kaela mässida!”

Teele puhastab põllenurgaga prilliklaase ja silmitseb siis tähelepanelikult Saare Arno päevapilte, mis on üles võetud

seal kaugel mägikülakeses, kus Arno oli üle veerandsaja aasta kooliõpetaja ametit pidanud ja kus ta oma Anneliega oli õnnelik olnud.

Paljudel grupipiltidel on Arno üheskoos oma noorte õpilastega üles võetud ja küllap need pildid on vanakesele olnud heaks mälestuseks, – sest ta on neid kõiki hästi hoidnud, ning iga pildi tagaküljele isegi kuupäeva märkinud, millal ülesvõtte tehtud ja keda ta kujutab. Üksteise järel võtab Teele pakist neid ülesvõtteid, silmitseb igaüht tükikese aega ja asetab nad siis lauale teiste paberite juurde.

Kaua vaatab ta pilte ja peab mitugi korda põllenurgaga prilliklaase puhastama, mis ikka uduseks kipuvad minema, enne kui ta kogu pildipaki jällegi siidpaberisse mässib ja kinni köidab.

Nüüd lehitseb ta juba “Lugu kõdunevast palmist”. Teele sirvib lehekesi, täis tihedaid ridasid, mille tint ja paber üsna kollakaks on tõmbunud. Neid on ta kord küll juba Saarelgil sorinud, aga nende sisust ei oska ta nagu ikka hästi aru saada...

Miks on küll Arno kõik need kirjad ja paberid just temale saatnud? Kulub ju hulga aega, et neid kõiki põhjalikult läbi uurida. Täna Teele seda ei suuda ja pakib kõik jälle kinni tagasi.

“Jah,” ohkab ta siis, – “palm ise on küll ära kõdunend ja kokku varisend, aga mälestused temast kestavad küll senikaua, kui mina elan, või isegi veel kauem – kui ma need lehekesed tema soovi kohaselt alal hoian! Jah, – nii ma ka teen!”

Teele köidab Saare Arno “päranduse” kokku ja otsib silmadega kohta, kuhu seda paigale panna. Lõpuks peatub ta pilk kummutisahtlil ja nõnda saavad need vanad paberid endale uue puhkepaiga, ainult selle pisikese vahega, et see asub endise Saare tagakambri asemel nüüd Ülesoo tagatoas.

Siis surub Teele oma kortsulise näo vastu aknaruutu ja vahib tüki aega aknast välja, ilma et ta seal midagi näeks või kuuleks. Temagi mõtted viibivad sel hetkel kaugel noorusmaal ja sageli pühib ta põllenurgaga silmist mõne pisara, mis sinna kadunu peale mõteldes nagu vägisi on siginenud.

XXII

Jaanilaupäeva õhtu on käes. Vanade kommete kohaselt tehakse Paunvere ümbruskonnas paljudes taludes jaanituld, olgugi et neid Jaani-nimelisi leidub sealkandis üsna vähe. Selle eest aga leidub igas talus noori tüdrukuid-poisse, kes sellest ütle mata suurt lõbu ja rõõmu tunnevad, kui tulepüüt kõrgel lati otsas põledes ja säde meid pildudes kaugele ära paistab.

Ega igas talus tehtudki jaanituld nii, et see põleks südaööni või hommikuni, aitas, kui see vähekesekski ajaks oma valgust ja sära näitas. Siis juba võidi teiste tüdrukute-poiste ees uhkeldada, et, jah, meil oli ikka ka jaanituli...

Õhtuhämaruse saabudes võib mõni kõrge kuuse latva roninud karjapoiss lugeda Paunvere ligemas ümbruses oma paarkümmend tuld põlemas. Kui aga Raja Jaan südaööl oma "vahiposti" külastab, ei näe ta küll kümmetki tuld enam. Tähendab, et suurem jagu neist on oma kohuse täitnud ja lõpuni ära põlenud.

"Noh, Jaan, kas veel palju tulesid näha on?" küsib Aili, kui poiss kase otsast alla ronib.

"Õhtul võis neid küll tervelt sada olla, ei jõudnud teisi ära lugedagi, aga noh nüüd palju üle kolmekümne ei ole!" kostab poiss.

Kõik kuulajad saavad aru, et Jaan ikka väga laialt liialdab ja avaldavad selle üle naerdes oma kahtlust, aga Jaan pistab kohe vastu:

"Noh, eks ronige ise siis sinna kase otsa just viimaste peenikeste okste vahele ja lugege neid üle kase ladva, küll te siis näete!"

Aga ei ole seal ühtegi nõnda julget poissi, kes nii kõrgele roniks, kui Jaan on tähendanud, kuigi mõnigi pooles kases ära käib...

Tulesid siiski veel põleb ja mõnelt poolt kostab isegi laulu ja lõõtspilli häält. Ja laulu kostab sageli ka sealt talust, kus tuld ei tehtagi, väljalt, niidult, teedelt...

Mõnda tuld aga toidetakse kogu öö läbi, nii et see veel päikesetõusugi ajal võib leegitseda.

Saarelt tuld ei paista. Raja noored on oma jaaniku juba ära põletanud, et nüüd üle väljade veel Ülesoo jaanitulele minna, sest seal on lubatud ju õlut teha ja tuld hommikuni põletada.

Ja Ülesoo omadel on, mille puhul pidutseda! Uus sigala on valmis saanud ja vana risu on noor Toots lasknud maha kiskuda, kui sigadele uus korter kätte sai antud.

“Vanad ajad on möödas,” ütleb Juulius isale. “Uus aeg ei salli enam neid lobudikke Ülesoo õuel! Kõik peab ka siin uueks saama. Talul ei ole vaja säilitada seda risu, mis enam muuseumigi ei kõlba! Iga hoone, mis talus on, peab oma otstarvet täitma, ilmaaegseid pole vaja!”

Nõnda on siis ka esimesed sigade jooksuplõksed valmis saanud. Ülejäänud, mis tal veel kavas olid teha, jäävad sügiseks ehitada, sest nüüd ei anna heinatöö selleks enam mahti, pealegi pole seapere veel nii suur, et ära ei mahuks.

Jaanipäevaks lõpetab Juulius ka piimaveo meiereisse. Ta on endale tuliue koorelahutaja toonud ja hakkab sellega piima ise kodus läbi masindama, viies meiereisse vaid koore või tegemiseks. Lõss aga läheb juba oma karjale ja sigadele.

Naabrid vangutavad küll sageli päid Tootside ehitamisi ja tegemisi vaagides. Kaheldakse, kas ta tõesti loodab sigadest rohkem tulu saada, kui piima müügist. Juulius ise aga arvestab, kalkuleerib ja kinnitab, et seapidamisest peab siiski rohkem tulu tulema. Ja ega sead ju üksi piimast ela, neile söödetakse ju igasugust kraami, mis muidu niikuinii asjatult kaotsi läheks. Seakarjale veetakse ette puruks hekseldatud vikki, hautatud aganaid, juurvilja seest kitkutud umbrohtu. See viimane visatakse sületäite viisi üle aia otse jooksuplõksesse, kus sead söögikõlbuliku ise välja otsivad.

Pearõhk pannakse aga pekisigadele. Paarikümne aasta eest, mil Eesti sead peajasjalikult Londoni turule läksid, võis sealihast ainult siis head hinda saada, kui siga vastas kõigiti peekoni nõuetele, – oli poollahja, nagu see inglastele eriti meeldis. Sakslased ja vene lased armastavad aga paksu rasvast pekki, ja nüüd, kus kaubandussuhted kõigi maadega on korda seatud, võib pekisigadest paremat hinda saada, kui seda peekonid andsidki.

Niisugused ongi need põhimõtted, mis Ülesoo Tootse ajavad oma seakasvatust laiendama.

Aga ka karjamajandus ei või nüüd nõrgeneda, sest suurendatud seakasvatus nõuab hulga rohkem piima, kui seda senini on käes olnud ja tarvitatud. Siingi peab noor peremees hea nõu leidma.

Ja selle nõu on ta leidnudki.

Nimelt valmistab Paunvere meierei sellest piimast, mis piimatoojad sinna ära müüvad ja peale koorimist tagasi ei vii, kohupiima, lahjat juustu ja tööstuslikuks tarbeks isegi kaseiini, kui selle järele Tallinna vabrikult parasjagu nõudmist on. Igasugusel sarnasel ümbertöötamisel, kus piim sunnitakse ennast paksuks kokku tõmbama, imbub ju välja vedelik, mida vadamaks nimetatakse. On aga kindel, et see vadak sisaldab veel mitmesuguseid valkaineid, mida elusorganism võib ära seedida ja oma kasuks tarvitada. Ja mõned talud ongi hakanud seda senini kasutamata vedelikku koju loomadele vedama, kuigi suurem osa sellest ikkagi solgikraavi lastakse.

Juulius on selles asjas ettenägelik olnud ja meierei juhatusel kokkuleppe teinud, et veab kõik vadaku ülejäägid endale ja on nõus selle eest piimavabrikule veel väikest tasugi maksma.

Niisiis hakatakse seda haisvat haput vedelikku Ülesoole vedama. Kui naabrid selle tasuvuses vägagi kahtlevad ja Juuliuselt selle kohta küsivad, kostab see õlgu kehitades:

“Või minagi tema tasuvust tean! Aga eks seda näita tulevik! Tööd selle vedamisega ju on jah, aga loomad teda ei

põlga, no eks siis katsetame! Kui ära ei tasu, siis jätame järele.”

Jaanipäevaks pole Juuliusel selle “veevedamise” kasulikkusest veel mingit selget pilti. Sead peavad temast küll lugu ja haigeks ei mõtle neist ka ükski jääda, nagu seda algul kardeti. Nii ei ole see vedelik siis mitte mürgine ja et sead teda otse tahavad, siis ei või ta ka kahjulik olla. Ju temas ikka mõnesuguseid toitaineid leidub!

Nüüd tuleb Tootsidel mõtte teha üks vägev jaanituli, millest küla saaks jälle uut jutuainet, et mida need Ülesoo Tootsid kõik ei saa ja ei mõista...

Tubli palgi on poisid maasse kaevatud auku püsti ajanud ja selle ülemisse otsa kõva raudkonksu kinnitanud, mille küljes ripub vana läbipõlenud põhjaga pada. Selle sisse on risti-rästi laotud puupulgad ja mingi musta õliga kokku määritud. Läbi põhjaaugu võib õhk vabalt patta pääseda, aga et söed sealt alla ei langeks, on poisid sinna traadist võrgu ette pununud. Posti sisse on aga augud lastud ja pulgad löödud, et neid mööda kerge oleks üles ronida ja põlevale tulele lisa viia.

Kogu kevadise künnitöö aja on Juulius traktori vana läbitöötatud määrideõli kokku kogunud ja plaskuga jaanitule jaoks alal hoidnud. Ja tuletegemiseks kõlbab säärane õli veel vägagi hästi. Tuleb ainult topsikuga redelit mööda posti otsa ronida ja lisa katlasse puudele valada. Sedaviisi saab jaanituld kas või teise hommikuni põletada. Mis sest, et tuli nõnda küll paksu musta suitsupilve ülespoole saadab, aga eks suitsu sees vilgu ka vägev tulekuma kaugele.

Ülesoo jaanitulele on mitu lõõtspillimeest tulnud pilli vaevama ja oma noorustulest leegitsevat rinda Ülesoo õllega janutama.

Tootsid on seda jaanipäevaks ka rohkesti pruulinud, et jätkuks kõneainet tervele vallale, et vaat, kus on ikka peremehed – on sellele endisele kehvale talule tõesti hea hinge sisse ajanud! Ehitavad aga uusi hooneid ja tarvitavad igasuguseid moodsaid riistu ja masinaid, milliseid teistes

taludes veel nähtudki pole! On ikka veel alles see vana Tootside veri, mis kunagi rahulikult ei saa paigal seista, vaid alati peab rahmeldama, nagu oleks temas ka mõni aatomituum lagunemas, mis enesest paiskab välja igasuguseid alfa-, beeta- ja gammakiiri, mis siis mõjutavad kogu Paunvere ümbruskonda ja ajavad selle kihama nagu suure sipelgapesa...

Selliseid mõtteid on vana Joosep lennutanud, istudes ise tulemastist mõne sammu võrra eemal kraavikaldal, käsipõsakil, küünarnukke põlvedele toetades ja tule ümber tantsivaid noori vaadates, kelle ilutsemine ja rõõmurõkatused nagu ei tahakski lõppeda. Neil siin ilus kuiv ja haljas murupind käes, miks siis mitte tantsu lüüa, kui mitu pillimeest üksteise võidu mängida vuhivad! Ja nende lugudele ei lastagi vahet tulla...

Joosepi kõrval istub vana asunik Rein sealt teiselt poolt sood, mõisamaa servalt, kes nagu poolkogemata siia jaanitulele on sattunud. Ta ajab Ülesoo taadiga juttu ilmast ja maast, mida vana Toots küll väga vähe tähele näib panevat. Tema mõtted rändavad mujal ringi, aga siiski kostab ta vanamehe heietamise sekka aeg ajalt: "Jah-jah, mh-jah, eks ta ole! Ilmaasjad on ju sihukesed keerulised!... jah, just nagu vikerpuurist väljatulnud laastud..."

Vanamees on õhtul alevist kodu poole kõmpides juhtunud parajasti seks ajaks siia, kui noor Toots õllekannuga tuleb jaanitulelisi kostitama ja kui tule auks esimene vägev "hurraa!" karjutakse. Maitsnud tublisti Ülesoo õllemärga, ongi ta leidnud siin kraavi pervel hea paiga oma väsinud kontidele puhkamiseks. Pärast seda istus ka vana Toots siia ja noh, nüüd on juba küll vist kõik maailma sündmused läbi kõneldud ja arutatud... Ja arvates, et vana Toots tema juttu hea meelega kuulab, läheb Reinu kõne veel suuremasse hoogu, ta kõneleb tüki maad valjemini, et eemalt kostev noorte jutuvada tema juttu ära ei saaks summutada.

Vana Joosepi mõtted on aga muude asjade juures ja ainult vahetevahel hüüatab ta moe pärast vanamehe

muheda jutu sekka:

‘Ja-jah, no nii ta pidigi olema! Ei-noh, see läks just nagu rusikas va kellamees Lible pimedasse silmaauku! Nõnda jah...!’

Vana Toots ei pane oma ümbrust suurt tähele. Tema mõtted keerlevad selle küsimuse ümber, kui hästi on ta plaanitsenud Ülesood oma eluaja kestel ümber muuta ja kui palju neist plaanidest on ta täide viia suutnud. Ikka ja alati on ta unistanud uuendustest, masinatest, sisseseadetest... Ja ikka on aeg jälle edasi nihkunud, jällegi on midagi uut ja paremat leiutatud, aga kõik need uued asjad jäävad temale juba kättesaamatuks! Nüüd on talu ohjad juba mitmendat aastat poja käes. Ei või salata, Juulius oskab talu õieti ja hästi majandada! Kõiki isalt päritud masinaidki mõistab ta kasutada ja nende eest hoolt kanda. Veelgi enam! Poeg on koolis tutvunud kõigi põllupidamiskunstidega ja püüab oma teadmisi ka kodutalus rakendada. Masinate eest kannab ta hästi hoolt, parandab nende kulunud ja katkiläinud osad ruttu ära. Sageli sepitseb ta mõnele seadeldisele ise mingi abivärgi juurde, kui see aga midagi juurde annab ja masina töövõimet aitab tõsta... Vana Toots on oma elu jooksul kõik Ülesoo maad jaksanud tasandada, kraavitada ja kividest puhastada. Looduslikku karjamaad on seal väga vähe järele jäänud, suurem jagu on kultuurheinamaaks ja kultuurkopliteks haritud, ja mis on harimata jäänud, see on ka tõesti sarnane lodu, millega mitte midagi pole peale hakata, kus isegi soomuda puudub, on ainult sammal ja hall savi selle all. Turba toob ta mõne kilomeetri kaugusel asuvast rabast. Seal töötavad aasta ringi paljude talude tellimisel turbalõikajad, kes valmislaotud turbad kuhjaviisi üle annavad. Kütteks on see liiga pehme, aga allapanuks nii kui loodud! Samblane turvas põleb ahjus väga kiiresti ega anna kuigi kauaks sooja, aga virtsa võib ta väga suurel määral enesesse imeda. Kütteturvast saab Ülesoo Toots oma kuusiku tagant magistraalkraavi ligidalt madal soost. See on täis pigimusta haisvat soomuda, aga kuivatatult

annab sealne turvas kaunis valusa ja kestva tule... Isa ja poja mõtted talupidamises lähevad pea alati ühte rada ja seni pole nende kummagi poolt mingeid vastuolusid ette tulnud. Aga seni kui vanad kraavikaldal istudes oma jutte puhuvad või mõtteid mõlgutavad, lõbutsevad noored tulises tantsuhoos ja rõõmsate laulude keerises.

Ka Tõnissoni mõlemad tütred on Ülesoo jaanitulele tulnud ja noor Toots hoolitseb selle eest, et neil igav poleks ja ka keelekas test puudu ei tuleks. Tõnissoni-neidude seltsis viibivad ka Ülesoo noored Paul ja Helmi. Südaööks, kui pillerkaaritamine juba üsna hoogu on läinud, jõuavad ka Raja noored sinna. Saare Maiegi on nendega kaasa tulnud. Saarel ju tuld ei tehtud ja milleks siis asjatult kodus seista, kui naabertaludes lõbutsetakse ja tantsu lüüakse. Teel kohtuti Raja omadega ja Oskar kutsus teda tingimata Ülesoole ühes tulema jaaniööd veetma. Küllap on Oskarilgi täna veidi põhjust pidutsemiseks: ta on oma koolikursuse suutnud tänavu ikka kuidagi ära lõpetada.

Ülesoo õue alla, kus jaanituld tehakse, on poisid suurte kaskede vahele kiige meisterdanud ja nüüd lauldakse ning kilgataksegi selle ümber. Vana Toots oli seda kiige mõtet pooldanud ja poistele öelnud, et tehke, kui tahate, see on vana eesti rahva pruuk ja Ülesool ei tohi midagi puududa, olgu see siis kas või kiige!

Kui siis pillimehed juba küllalt oma lugusid on kiskunud ja jaanitulelised hulga laule ära kõõrutanud, koguneb osa noori kiige ümber, et näha, kelle pea kannatab välja ka nende kõige kõrgemate tuuride tegemise. Teised aga jälle alustavad ringmängu. Pillimehedki tahavad veidi jalga keerutada ja sõrmedele puhkust lubada. Läbi vaikse suveöö kostavad kaugele tüdrukute heledad hääled, mille hulka kuuldu madalamaid poiste hääli, nagu kontrabassikõlasid.

“Me lähme rukist lõikama,
Kes oskab vihku köita?
Kas, armas sõber, tahad sa

Ka meie seltsi heita?”

Ja siis järgneb refrään, mille ajal ringi sees olivad endale paarilised valivad:

“Mina otsin ja sina otsid,
ja igaüks otsib oma.
Mina leidsin ja sina leidsid,
Kes hooletu – jääb ilma!”...

Üksteise kätest kinni hoides kasvab kogu jaanituleliste seltskond üheks suureks ringiks, mille keskel siis need “hooletud” kõnnivad, kes omast ilma on jäänud ja uue salmi ajal tingimata selle oma peavad leidma, et mitte jällegi ilma jääda.

Raja Oskar tantsib kogu õhtu ainult Maiega, nagu poleks seal teisi tüdrukuid olemaski. Kui mõni külapoistest tahaks kenale Saare-neiule külge lüüa, ei saaks sellest midagi välja tulla, sest Maie viibib kogu aeg ainult Oskari ligidal. Samasugust mängu näib Amor mängivat ka Ülesoo noore peremehega. Ehkki naabri tüdrukud endid tema ligiduses rohkem lasevad välja paista, lootes, et rikka talu pärija ehk kuidagi oma pilgu ka nende peale pöörab, paistab aga see värav armuasjus hoopis lukus olevat, sest Juulius ei kingi kellelegi neist ainsatki lustakat pilku. Temal on väljavalitu selleks õhtuks juba enese kõrval. Mõlemad Tõnissoni tütred viibivad koos Juuliusega ja ta on nendega nii heas jutuhuos, et teiste jaoks aega enam ei saa üle jääda.

Mõned külaneiud on end jaanilaupäeva puhul ka kunstlikult üles mukkinud, et aga külapoiste tähelepanu kas või vähekesekski kõita. Tõnissoni Selmal ja Ainol ei ole seda vaja teha, sest loodus on nende vastu oma annete jagamisel niikuinii juba õige helde olnud. Selma on näost õhetav nagu puhkenud roosiõis. Isalt päritud priskest punapõselisest näost vaatavad vastu otsekohesed säravad silmad. Aino on oma õe kõrval alles lapselik-noor.

Kui nüüd Juuliuse noor süda armuleegis ei oleks süttinud, siis poleks küll enam õigust maa peal olnud!... Juulius tantsust palju ei hooli, teeb mõlema neiuga vaid mõned tuurid kaasa. Ülesoo Helmi on aga oma vihmamantli teistest tantsijatest veidike eemale murule maha laotanud ja sinna võtab platsi ka Juulius oma kaaslannadega. Lõbus jutuaajamine lahutab kõigi nelja meelt. Vahetevahel tuleb ka noorem perepoeg Paul nende juurde ja toob kannutäie vahutavat õlut karastuseks ehk viib jälle Aino tantsule. Juulius tunneb, et õlu ongi tema jalad juba üsna pehmeks teinud, nii et tantsust enam palju välja tulla ei taha, ja nii jääbki tema neidude seltsi juttu vestma.

Helmi ei saa aga kuigi palju nende seltsis viibida, sest külapoisid on ta ka siit üles leidnud ja viivad teda üksteise järel alatasa tantsu ringi. Lõpuks laskub ta üsna väsinult teiste juurde mantliservale ja ütleb hingeldades paarist tantsust ära.

“Näe, Raja Oskargi on endale kena pruudikese leidnud,” tähendab Tõnissoni Aino tantsijate poole viibates. “Kogu õhtu tantsib ainult Saare Maiega...”

“Aga Maie on ju ometi kena tüdruk,” kostab Ülesoo Paul vastu, “hõljub teine tantsides nagu udusulg...”

“Maie on kena tüdruk muidugi,” jätkab Aino alustatud mõtet, “aga ikka pole jõuka talu pärijale nagu kohane...”

“Ah, mis siin nüüd kohane või mittekohane on!” hüüab Juulius. “Siin on ju täiesti ükspuha, kellega tantsu lüüa! Tuleb ju igale tüdrukule ka veidikese headmeelt püüda teha!”

Raja Jaan ja Aili keerlevad kord siin, kord seal, kord tantsul, sealsamas aga juba kiigel, neist saab igale poole, kus aga noorte hulgas vähegi midagi toimub. Neile on armuasjad veel võõrad ja nemad tunnevad lõbu sellest, et võivad suures seltskonnas üksteise võidu karjuda, joosta ja muud nalja teha. Kaugele öösse kostavad nende helkivad hääled jaanituleliste hulgast.

“Me lähme lina kitkuma, kes oskab peosid köita?
Kas, armas sõber, tahad sa
ka meie seltsi heita?
Mina otsin ja sina otsid, igaüks otsib oma...”

Nii kõlavad noorte hääled kaugusse, kus öine mets sellele vastu kajab.

Aga lõbutsemine ja laul suveööl ei saagi väga kaua kesta. Juba on taevaserv idakaarel helendama löönud. Koit on Ehalt oma lambi juba vastu võtnud ja peagi kuulutab tõusev päike uue päeva algust. Jaanituligi ülal pajas on vaibunud, sest kellelgi pole enam lusti üles ronida, et tulele toitu viia.

Hommik on käes, kõigile öistele lõbutsejaile on aeg käes koju minekuks, et seal kasvõi küünis värskete heinte peal pikutades öist tantsuväsimust välja puhata.

XXIII

Jaanipäeval peetakse Paunveres nagu igal pool mujalgi kalmistupüha. Surnuaiale vanade kaharate tammede, vahtrate ja saarte alla koguneb inimesi mitte ainult alevist ja kiriku lähemast ümbrusest, vaid mõned tulevad ka päris kaugelt, isegi naaberkihelkonnast ja Kantkülast. Paljud tulevad siia lihtsalt selleks, et pühalikul koosolemisel tuttavaid kohata ja nende seltsis jaanipäeva veeta; mõnedel puhkavad siin kalmistul omaksed ja need tulevad siis aastas korra siia nende hauale, et siin rahupaigas veidi puude vilus viibida ja õpetaja vabaõhujumalateenistust kuulata; osa laseb aga oma surnuid ka mälestada ja neile mõne salmi laulda.

Kalmistu põhjapoolsel serval on vanast ajast saadik plats, kuhu hobuseid saab kinni kõita. Suurte ja kaharate puude vari kaitseb neid siin suvel palavate päikesekiirte eest ja peab ka talvised viludad tuuled kinni. Siia on selleks postid maasse kaevatud ja lasipuud kinnitatud, mille külge hobuseid seniks kõita, kui inimesed surnuaial oma talitusi toimetavad.

Ülesoo omad on täna pika pinkvankriga siia sõitnud. Ka Rajalt on Kaarel ühes naise ja poja Oskariga tulnud siia jutlust kuulama. Saare omadest on üksnes Jüri ja perenaist näha; Maie on öisest tantsust küll vist nii väsinud, et ta paremaks on arvanud koju jääda. Vana Tõnisson oma tüseda habemega paistab teiste hulgast juba kaugele silma ja mõlemad tütrede on temaga siin kaasas.

On haruldaselt ilus ja selge ilm. Kõikjal valitseb suur kuumus ja õhus tundub midagi otse lämmatavat. Tavaliselt on igal jaanipäeval ikka hea hoovihma sadanud, aga seekord on Taevataat pilved küll vist kusagile luku taha sulgenud ja sinna unustanudki, et neist ühtainsatki kusagil

taevalaotuses uitmas näha pole. Palava ilma tõttu piinab kõiki suur janu, aga ka selle kustutamise eest kantakse hoolt. Alevi kaupmees Ollep on isegi väikese kokkupandava kiosktelgi kohale toonud ja puude varju üles löönud. Seal müüb ta limonaadi, marjajooki, saia, präänikuid ja kompvekke, mida ta terve autokoorma siia on maha laadinud. Limonaadikastid seisavad virnas ja neile on puldan üle visatud, et päikesekiired neid soojaks ei saaks kütta. Jookidel on üsna hea minek ja neist ähvardab puuduski kätte tulla. Ühesõnaga: äri õitseb nagu mõnel suurel laadapäeval ja platsiraha ei tule ka kellelegi maksta! Ja varsti toob auto alevist uue koorma jookisid lisaks ning viib tühjad pudelid alevisse tagasi, sest nii on kaupmees varem autojuhiga kokku leppinud.

Äri õitseb siin aga veel ka teises kandis. Alevi päevapiltnik Rebane on omagi poe puude varju üles pannud ja teenib siin kiirfotodega head raha. Noored on ju harilikult maiad grupipiltide peale, mis kusagil heatujulisel koosviibimisel on tehtud. Seda teab vana Rebane hästi ja oskab ka oma huvides ära kasutada. Korralikult tehtud ülesvõtte on ju inimestele väga armsaks mälestuseks. Aga siin ei saa aega korralikkusele rõhku panna, siin on tähtis vaid kiirus, et lühikese ajajooksul ikka rohkem ja rohkem võtteid teha. Seetõttu saavad pildid tihti vähese valgustusega, lõplikult ilmutamata-kinnitamata ja tulevad välja ähmaste piirjoontega. Ka luituvad sellised kiirpildid üsna kähku ja muutuvad sageli päris kollaseks, aga vähemasti nende kättesaamisel on igaühel rõõmu laialt.

Rebasele on see muidugi ükskõik, mis nende võtetega pärast sünnib, peaasi, kui nad aga inimestele kätte andes enam-vähem vaadata kõlbavad. Ta on isegi oma naise abiks toonud, sest tööd on siin ju palju. Nii käib siis töö kahe aparaadiga korraga. Ühega teeb Rebane soovijaist negatiivvõtteid, millest siis naine teisega soovitud arvu pilte valmis meisterdab.

Rebane on elukutseline laadapiltnik ja teenib juba lapsest saadik selle ametiga ühelt laadalt teisele rännates elatist. Nõnda on ta juba enne suuri sõdasid suutnud niipalju raha koguda, et enesele Paunvere alevikku väikese maja ehitas ja sinna ateljee sisse seadis. Sõjad vintsutasid tedagi, aga sellest hoolimata võib ta oma kuulist läbilastud käega veel kiiresti ja täpselt töötada, kui seda aga ainult ise tahab. Aastaid võib tal küll oma kolmkümmend viis või nelikümmend turjal olla, kuid näost näeb ta välja üsnagi noor ja elu rõõmus. Tal on seljas hallid tunked ja jalas valged tenniskingad, peas aga must kaapkübar, hästi kõrge põhjaga nagu mõni tsilinder kohe, nii et selle alati peab peast ära võtma, kui ta kedagi läbi oma aparaadi sihib ja musta katteriide üle pea tõmbab. Sellega on ta aga nii harjunud, et need liigutused sünnivad täitsa masinlikult.

Oma esimese naise tõi ta aasta viie eest siia suurte puude alla puhkama ning abiellus pärast seda teistkordselt. Tema praegune naine paistab aastatelt olevat veerandsajane või isegi pisut alla selle. Mingi eriline iludus ta küll pole, kuid selle eest jälle hästi välja õppinud fotograaf, niisiis oma mehele täisväärtuslik abikaasa. Enne abiellumist on ta siinsamas alevis piltnikuna töötanud ja oma praeguse mehega sel alal tublisti võistelnud. Nii pani temagi veidi raha kõrvale, et edaspidist elu kindlustada. Seal tuli korraga Rebane tema juurde ja ütles, et – kui kaua me ikka sedasi nigeleme, lööme õige leivad ühte kappi ja asi nudi! Noh, mis seal siis ikka. Seda ettepanekut ei võinud tüdruk ju tagasi lükata. Pealegi polnud see oma võistleja ees kapituleerumine, vaid pigem ühisel jõul ettevõtte laiendamine. Nii andiski naispiltnik oma üüriruumid käest ära ja kolis elama Rebase majasse.

Muidu armastab Rebane küll sageli topkat visata, aga kui on tarvis kiiresti tööd teha, siis oskab ta ka viina suhtes piiri pidada. Pealegi on ta naine kaunis hea kodune “kardavoi” ja peab rahakoti võtmeid ikka kindlalt oma käes.

Täna on Rebane ka kõik oma kolm vanaaegset laadakulissi siia kaasa toonud. Need on suured lõuendid, millele hästi kirevate värvidega pildid peale maalitud. Neil on see hea omadus, et neid võib rulli kokku keerata, kaenlasse võtta ja siis ükskõik kuhu viia. Siia platsi servale, kuhu põletav päike just otse peale ei paista, ongi ta need ritvade abil üles löönud.

Esimene neist kulssidest kujutab mingi ülitoreda keskaegses stiilis lossi peasissekäiku, kus kummalgi pool treppi lamavad hiiglaslikud lõvid. Teisel kulssil on troopikamaa mererand, kus taga põhjal paistavad hiiglaslikud džunglipuud. Kes aga nendega ei lepi, vaid ennast tahab rohkemana näidata, kui tegelikult on, – nende jaoks on olemas kolmas kulss, mille ees võib end lasta pildistada autojuhina otse rooli taga uhkel suurlinna tänaval... Kuna aga “auto” keresse mahub istuma neli-viis kaasasõitjat, siis kasutataksegi seda kulssi kaunis rohkesti. Kellele need tagaseinad rahuldust ei paku, neid on Rebane nõus silmapilk pildistama ka tegelikus looduses, kus taustaks suured kalmistupuud või kaugusesse ulatuv viljapõld...

Paljud pisikesed koolipoisid ja -plikad lasevad endid siin pildistada kas autos, või jälle džunglirannal, mõned aga eelistavad pilti teha hoopis selle muinasjutulise lossi trepi ees.

Nõnda jalutavad siis ka mõlemad Raja lapsed teiste seas ringi, ülesvõtted rullikeeratult peos. Kuuma ja kuiva õhu käes tahenevad ja kuivavad need õige ruttu. Igale vastutulevale tuttavale võivad nad siis uhkeldades näidata, kuidas neid troopilisel mererannal on pildistatud, kus paremat kätt veepinnal ujuvad kummalised pikkade kaeltega linnud, kelle tagant merest paistavad kõrged pilliroo- ja papüüruseladvad, ning vasakul pool seisavad ennenägematult imelikkude lehtedega hiigelpuud. Kõik on kujutatud just nagu muistsetel Egiptuse kaljupiltidel... Ka

Ülesoo Paulil on käes valgesse paberisse või sulfiiti keeratud "laadapildid"...

Kõikjal valitseb lõbus meeleolu, mis alles siis tõsiseks muutub, kui õpetaja välja ilmub ja vaimuliku talitusega algust teeb. Suurte puude alla on väikesele tellingule kõrgem koht või kantsel seatud ja see rohelisega kaunistatud. Seal siis õpetaja nüüd kõnelebki kantsli ümber kogunenud inimestehulgale. Algul kõlab üle surnuaia ühetooniline koraal ja siis peab õpetaja päevakohase jutluse elu kaduvusest. Eks ole rahva seas mitmeid, kelle omaksed alles hiljuti siia kalmule kantud, ja need pühivad nüüd õpetaja kõne ajal sagedasti taskurätiga silmi. Küllalt leidub aga ka neid, keda õpetaja kõne suurt ei huvita ja kes siis kusagil eemal aianurgas suurte püvide vilus pikutavad ja omavahel juttu vestavad. Võib-olla, et mõni tõmbaks isegi lõõtsmooniku lahti, aga silmapilk on siiski liig tõsine ja koht pole lustiks sünnis.

Pea kõigil siia kogunenud inimestel on mõni omastest siia maetud. Enne kalmistupüha on kõik hauad ilusti ära puhastatud ja korda tehtud. Platsid on enamasti värskelt liivaga kaetud ja halja murumättaga kaunistatud, jalgrajad puhastatud ja neilegi liiva riputatud. Paljudele perekondlikele matuseplatsidele on vanemal ajal raudaiad ümber ehitatud, teistele on jälle elupuudest ilusad hekid äärde kasvatatud ja nüüd alles hiljuti siledaks lõigatud. Harilikult asetseb iga sellise platsi nurgas pink, kuhu vähemalt kaks või kolm inimest istuma mahuvad. Seal siis võib kalmistule tulles istuda, jalgu puhata ja mõtetel lasta ringelda kõige selle ümber, mis kaduv...

Vanade hiigelpuude varjud ulatuvad siin igale poole, sest platsiridade vahele on juba surnuaia rajamisel puud istutatud ja need on selle aja kestel päris hiiglasteks kasvanud. Siin on selleks väga sobiv koht, et vaikselt istudes mõtelda kõige möödaläinu üle, kanduda mõtetes tulevikuvalda või kujutada endale ette seda hauatagust elu,

millest õpetaja tänagi kõneleb nii pikalt ja laialt, nagu oleks ta seda ise oma silmadega näinud või läbi elanud.

Laadapäevadel on alevis samasugune rahva liikumine, ainult selle vahega, et siis rohkem napsu visatakse ja valjemat häält tehakse, mis sageli päris käratsemiseks muutub. Nüüd on siin aga üksnes tasast jutusuminat kuulda.

Tüki aega on kestnud õpetaja jutlus ja nüüd kõlab jälle mingi koraal koguduse poolt. Kogu see vabaõhujumalateenistus meenutab elavalt muistset aega, mil vanad eestlased niisamuti õhkasid oma jumalate poole mõnes ilusas ja vaiksuses hiiesalus.

Laulu lõppedes kostavad uuesti õpetaja sõnad. Ta loeb ette nende koguduseliikmete nimed, kes möödunud aasta jooksul siit maisest elust on lahkunud ja siin kalmuaial igavese rahupaiga leidnud. Aruanne käib küll kirikuaasta kohta, aga õpetaja nimetab ka nende nimesid, kes alles sel kevadel oma elamise-olemise maha on jätnud. Teiste hulgas kõlab ka Saare Arno nimi.

Siis lauldakse veel ka neid laule, mida omaksed on kadunute mälestuseks tellinud. Pärast seda tseremooniat algab inimeste seas uuesti sagimine. Kalmistupüha jumalateenistus on lõpule jõudnud ja suurem osa inimesi asub koduteele. Mõned aga lasevad õpetajal ka omaste platside juures laulda või mälestusesõna lausuda. Tavaliselt kogunevad sinna siis ka alevi elatanud eidekesed ja jälgivad suure huviga õpetaja sõnu, niipalju kui nende tõntsiks jäänud kõrvad seda veel teha lubavad. Neile on selge, et enam kaua ei või kesta, kuni ka neid siia puude alla igavesele puhkusele kantakse.

Siis peetakse veel omaste poolt tellitud suurem tänupalve nende hingede eest, kes siit viimati lahkunud.

Nii mälestatakse ka Saare Arnot, kellele Jüri on tänupalve tellinud, nagu see on siin kombeks.

Paljud hakkavad nüüd koju minema, aga nii mõnedki jäävad veel kalmistule tuttavatega kõnelema, kellega siin on kokku saanud.

Ka Raja omad rakendavad hobuse lasila küljest lahti ja tahavad ära sõita, kui äkki Ülesoo Juulus nende juurde tuleb ja palub sõiduga veidike viivitada, et siis juba üheskoos minna.

“Tänaseks palun küll ka Raja omasid meile!” sõnab ta. “Meil jäi eilsest kaunike hulk õlut üle ja see tuleb ära juua, muidu läheb hapuks!”

Kaarel peabki ootama jääma. Varsti tulevad ka Tõnissonid ja kodusõit võib peagi alata. Ülesoo Helmi istub Tõnissonide vankrile teiste tüdrukutega juttu ajama, kuna Raja Oskar hüppab Ülesoo vankrisse, et Pauliga sõidu kestel vestelda. Nõnda siis sõidavadki Paunvere kolme jõukama talu pered kalmistult Ülesoo poole.

Kõige ees on Tootsid, neile järgneb Tõnissonide vanker, mille ette on rakendatud uhke kõrb. Viimasena tuleb Raja Kaarel oma perega. Enne ärasõitu teeb vana Toots veel kõigile tingimuseks, et keegi enne vankrilt maha ei või astuda ega ka teelt kõrvale keerata, kui alles Ülesoo õuel!

“Ha-ha-haa!” naerab Raja perenaine. “Veetakse sinna siis päris vägisi... Ei tea, mis seal küll nii tähtsat peaks olema.”

“Noh, Tootsid on tublisti õlut pruulind ja see tuleb meil ära juua! Küllap tuleb sealauda sissepühitsemine ja võib ju olla, et mõnda muudki veel...” arwab Kaarel ohje pingule tõmmates kavala naeratusega. Võtnud parema käega rinnataskust taskuräti, pühib ta sellega higi ja tolmu näolt ja vurrudelt.

Kabelimäelt lastakse sõitu Ülesoo poole, nii et teetolm vankrite järel tuiskab.

“Nagu päris pulmasõit kohe,” naerab Ülesoo vana perenaine ja müksab oma vanamehele küljekontide pihta. “Kas sa seda veel mäletad? Kuis siis lumi tuiskas!”

“Hmh-pup-pup!” naerab vanamees vastu. “Just nagu tookord, kui meie just selsamal teel omagi pulmasõitu tegime, ainult selle vahega, et siis olime ka meie noored ja see oli meie pulmasõit... lipukesed lookade küljes ja hobustel kurinad peal... Mäletan küll, ei-noh, miks ei mäleta!”

Ei see meelest unune, sest egas seda teist korda enam ei tule!”

“Aga, Joosep, kas tänanegi sõit vahest äkki pulmasõit pole?...” küsib Teele saladuslikult.

“No seda ta võib olla küll, aga kindla peale mitte enam meie pulmasõit! “kostab Joosep.

Juulius istub pika pinkvankri eesotsas ja hoiab ohje käes. Tema selja taga istuvad reas isa, ema ja lõpuks pära peal Paul ja Raja Oskar.

Rataste mürina tõttu ei kuule teised vankril olijad Joosepi ja Teele jutuajamist. Poisid on omavahel elavas kõneluses ja neid ei huvitagi vanade jutt. Juulius jälle on ametis hobuse juhtimisega ja temagi kõrvad on sellest mürinast üsna kurdid.

“Tore sõit on see siiski,” räägib Teele edasi, “kuigi ta ei ole küll meie pulmasõit.”

Ja uuesti naerab Teele oma kavalat naeru. Vana Toots ei vasta aga midagi, istub vaid mõttes ja kõhatab iga kord valjusti, kui mõni kivi rataste alla satub ja vankrile alt ülespidi müksu annab.

“Vaja oleks ikka olnud ka kurinad peale panna, siis oleks rohkem vormi välja andnud,” alustab Teele veidi aja pärast uuesti ja müksab jälle Joosepile külge.

“Ei-noh, seda me ka teeme, kui me Ülesoolt edasi sõidame!” vastab vana Toots. “Kui juba inimestele jutuainet anda, siis olgu see juba ka midagi seesugust, mis just Tootsidele kohane!...”

Tõnissoni uus vedruvanker järgneb Tootside omale ning vana punaka näoga habemik hoiab ise kindlasti ohje käes. Tema selja taga istuvad kolm neidu ja lobisevad üksteisega millestki ning vahel kostab nende suust heledaid kilkeid, mis läbi vankrimürina isegi teiste sõidukiteni ulatuvad.

Kõik on enesest piltniku juures lasknud ülesvõtteid teha ja näitavad neid nüüd üksteisele. Mõned pildid on üsna selgesti välja kukkunud, kuna aga teistel kujutatud isikuid

vaevalt ära võib tunda. Need pildid ongi see kõneaine, mille juures vaieldakse, naerdakse ja kiigatakse.

Viimast sõidukit juhib Raja Kaarel ise. Tema vedruvanker on küll juba vana, aga hästi korras hoitud. See on ta enesegi pulmasõidu läbi teinud. Kaarli selja taga istuvad tema lapsed Jaan ja Aili, kuna aga perenaine Liide tema kõrval istet on võtnud.

Laste peamiseks jutuaineks on muljed surnuaial kohatud sõpradest ja kuuldud sündmuste üle arutlemine.

Nagu kirikaial kokku lepiti, ei jääda ennem peatuma kui Ülesoo õuel. Siin otsitakse hobustele vilumad kohad, köidetakse nad kinni ja pannakse heinamärsid ette. Siis ütleb vana Toots:

“Rong pole veel kohal! Üks jaamavahe on veel sõita, aga siin – väike peatus!”

Seepeale kogunevad külalised keskõuele kokku ja vana Toots laseb pilgu neist üle käia, et kas mõni teel ära pole kadunud... Ei, alles on nad siiski kõik!

“Imelik arv sõitjaid... kolmteist...” arutab Joosep mõttes ja juhatab külalisi toaläve poole. “Tont teab, mida see küll võib tähendada, kas head või halba! Aga kui on juba Tootside ettevõtte, – siis peab see olema midagi erakorralist!”

Nii minnaksegi siis Ülesoo suurde ja valgesse peretuppa ning võetakse pinkidel ja toolidel istet. Vana Joosep kostitab külalisi kohe õllega ja kuuma ilma tõttu ongi kõigil tubli janu. Seni aga kannab perenaine külmad road lauale ja palub siis kõiki, kes endid Ülesoo joogiga on karastanud, nüüd ka Ülesoo toidud ära proovida. Istutaksegi lauda ja lastakse hea maitsta, mis perenaine jaanipäevaks on valmistanud.

Lauas palju ei kõnelda, sest kõigi mõtted tegelevad selle järgmise jaamaga, kuhu sõit peab edasi minema.

Peale einestamist teeb vana Toots ise külalistega ringkäigu talus ära ja näitab neile uut sigalat ühes selle sisseseadega. Juulius annab seni igale hobusele karastuseks pangetäie vett. Siis aga tehakse juba korraldus sõidu jätkamiseks.

Joosep käib aida juures, leiab sealt mingid vanad kurinad ja paar aisakellagi, mis poisid nüüd hobuste vahel ära jaotavad ja looga peale seavad. Nüüd toob Joosep paar kohvrit ja paneb need ettevaatlikult Tõnissoni vankrile. Ja seejärel teeb juba Tõnisson tingimuseks, et enne viimast jaama keegi maha ei läheks ega teel ära ei kaoks!

Kõik nõustuvad selle ettepanekuga ja istuvad tagasi vankritele. Kui siis ka Ülesoo perenaine oma toimetustega valmis on saanud ja kohale ilmub, võib sõit jätkuda.

Ja siis ta jätkubki – nüüd aga juba pidulikumalt, kellade ja kurinate helisedes, ikka kaugemale mööda väljavaheteid, soode ja rabade taha.

Pärast jaanipäeva on Paunvere rahval tükiks ajaks jälle kõneainet ja veel nii huvitavat, et mitmedki selle üle kaua pead murravad. Kõigil on teada, et tore lustisõit kellade helinal Ülesoolt algas ja kõik teavad sedagi, et sellest võtsid osa mõlemad noored Tootsid ning Tõnissoni mõlemad tütred. Ka see on teada, et sõit see kord Tõnissonist kaugemale ei läinudki...

“Kas viimaks mitte korraga?...” käib mõte läbi seda küsimust arutavate inimeste peade. Kuigi see peab suur saladus olema, arva takse ometi, et tegemist pidi olema Ülesoo noore peremehe kosjasõiduga äiapapa talusse. Ega selles võigi enam mingit kahtlust olla, sest nüüd võtab Ülesoo Juulius sõpradelt asjakohased õnnesoovid ja käesurumised rõõmsa näoga vastu.

XXIV

Noore Tootsi jaanipäevane suurejooneline kosjasõit Tõnissoni vanemale tütrele annab Paunvere elanikele tõesti tükiks ajaks pea murdmist, nagu vana Toots ette aimas. Kõigil on sama arvamus: kui Tõnissonil on kaks täiskasvanud tütart ja Ülesoo Tootsil kaks täiskasvanud poega, kas siis ei või juba kahed pulmad korraga tulla? Tootsidest võib ju kõike uskuda. Aga see nende asi on sihuke saladus, millest isegi Ülesool kodus ei kõnelda. Vaikitakse lõpuks isegi sellest, et nimetatud sõit üldse kosjasõit on olnud.

Peale jaani jääb see asi peagi jälle kõrvale. Pulmadest Ülesool pole kippu ega kõppu kuulda.

Kord alevis turul käies juhtub Saare Jüri kahe külamehe juttu pealt kuulma. Need müütavad oma vankrilt värsket aedvilja just tema vankri kõrval. Külameeste kõneaineks, mis sunnib Jürit kõrvu kikki ajama, on just Ülesoo rahva jaanipäevane sõit. Jüri askeldab hoolega oma vankri juures, kohendab maasikakarpe, pakib rediseid kastist väljaja asetab värsked sibulaid nähtavamale kohale vankripäral. Kõigiti näib, et tal on tegemist vaid oma kaubaga ja et ta ei pööra mingit tähelepanu kõrvaliste inimeste jutuajamisele. Aga ometi on Jüri sellest jutust üsna huvitatud, sest Ülesoo kosjasõit on ju ikka veel lahendamata mõistus.

“Noh, Tootsid, mis neid kõnelda, – need tegid ikka maru toreda kosjasõidu. Jääb kõigile kauaks ajaks meelde,” lausub üks meestest. “Aga pulmadest ei taha ega taha veel asja saada...”

“Tont neid teab, kas saabki!” kostab teine. “Räägitakse ju, et peigmees pruudi kaasavara ikkagi vist liiga väikeseks on arvand...”

“Noh, seda ei tahaks ma hästi uskuda, et Ülesoo noorhärral nii suured soovid võisid olla. Võib-olla oli hoopis

vanal Punahabemel endal mõni erinõudmine väimehe suhtes. Pidas ehk Ülesoo pere meest oma tütarde jaoks veel liiga kehvakski! Ootab vast koguni mõnda mõisnikku kusagilt Saksamaa sopist omale väimeheks! Seal ju hea koduväi-koht saadaval...”

“Kes neid ja nende asju teab? Aga ega need Tõnissoni preilnad ka teiste külatüdrukutega ei seltsi. Olen neid vahest pidudelgi näind, – hoiavad endid ikka teistest eraldi, nagu oleksid mõnest peenemast materjalist tehtud...”

“Ah, on samasugused talutüdrukud nagu kõik teisedki! Ainult uhkust on neil veidi rohkem, kui muudel Paunvere tüdrukutel. Näe, alevi kingsepa poeg läind ühte neist pidul tantsule võtma, kus saand ikka niuhti! tüdruku käest vastuseks, et iga kingsepp jäägu oma liistude juurde! Ha-ha-haa! No egas poiss siis ometi oma liistudega pidusaali tantsima võind tulla!”

“Teinekord kõneldakse ka rohkem, kui asi väärt on! Mõni teab, – ehk oli oma peigmees pidul, noh, siis polndki ju teist teed, kui pidi võõrale korvi andma. Ja mis kavaleriks see kingsepapoiss kõlbabki! Lakub ennast alati täis ja ropendab siis nagu siga, ei tea isegi, mis suust välja ajab. Säärasest hoiab ju iga mõistlik tütarlaps eemale...”

“Aga siiski, poisile, kes tüdrukut viisakalt tantsule kutsub, nii solvavalt vastata, – noh, see pole ju ka noorele tütarlapsele kohane!”

“Ah, mine tea, kas asi just nii oligi, nagu seda räägitakse! Eks igaüks paneb ju jutule jätku juurde ja ega see jätk ei või kunagi ju jutust endast lahjem olla, see on ikka mõne kraadi võrra kangem...”

“Nojah, nii see küll on jah... Aga näe, kosjas küll käisid, aga pulmi veel ei oleja kes teab, kas tulebki! Ju nad ikka vist ei saand kokkuleppele, mis seal muud...”

“Jah, mis seal siis muud ikka võib olla! Või on vanadel ehk rahaasjad lõrris... Laiutavad teised ju nii ühel kui teisel pool igasuguste uute masinatega ja asjadega, ehitavad ja puha, või see kõik siis ilma rahata liigub! On tarvis suuri summasid

välja maksta ja kui oma kukkur seda ei võimalda, noh, eks siis tehakse pangast laenu... Ja nii võibki olla, et Ülesoo vana on Punahabemega rahaasjades riidu läind. Üheskoos nad ju alati käisid ja olid, võib olla, et on üksteisele pangas ka käemeesteks hakanud...”

“Mine sa sedagi tea! Eks need rahaasjad ole teinekord suured riigidki tülili ajand, – mis siis veel väikestest inimestest kõnelda. Raha on sihuke asi, mis isegi headest sõpradest võib vihavaenlased teha. Nagu vanasõna ütleb, et kui tahad sõbrast lahti saada, siis laena talle raha! Alguses, kui talle laenad, on sõprus kena ja kõik, aga kui sina hakkad laenu tagasi nõudma, siis on ka sõprusel ots peal. Eks ole nõnda?”

“Või ta teisiti saab ollagi! Aga tülis ega riius Tootsid Tõnissonidega siiski ei või olla, muidu ei laenaks nad üksteisele oma põllutööriistu ja masinaid. Kevadel tõi Ülesoo Juulius ju Tõnissonilt ristikukülimise masina – temal on see uuem tüüp kui Ülesool enesel – ja külvas kõik oma heinaseemne sellega maha. Vihamehetele ikka oma masinaid ei anta. Tähendab siis ikka, et ei saadud lihtsalt kaubale...”

“Tõnissoniga ongi kaunis raske kaubale saada, tingib teinekord just nagu juut... Ostsingi talt kord härjamullika, noh, tõulooma oli vaja, sest oma lehmade vasikad sugupulliks ju ei kõlba. Kus siis pitsitas hinda, et seda ja teist tõugu teine ja... justnagu oleks selle tõuvasika jootmisega rohkem tegu kui harilikuga! Lõpuks jõudsi siis ikka kokkuleppele, aga näe, tõutunnistust ei raatsind mulle ikka kätte anda, tahtis selle eest veel lisaraha! Mu hing sai siis ka päris ääreni täis, ütlesin, et ega ta tõutunnistus mu lehma ei hakka kargama, mulle on pulli vaja, mitte tõutunnistust, selle tühja võib ta päris endale pidada! Siis pakkus juba niisama, aga ei mina olnud ka päris see peni, kes lihatüki järele jookseb, – lõin käega ja viisin oma ostetud mullika koju.”

“Nii, et sul on siis ikka puhast tõugu loomad, olgugi et pull ilma passita jäeti?”

“Seda küll, aga või’s mina neid kusagile tõuloomadena müün! Oleks seda, noh, siis oleks ka see tunnistus vajalik, aga nii oma jaoks talus – mis tunnistust sinna vaja, peaasi, kui pull oma töö teeb ja karja piimaand mitte halvemaks ei lähe! Ja seda olen ma ka saavutand. Eks tulevased põlved või kasvatada ka tunnistustega loomi, kui tahavad, mulle aitab neistki!”

“Ah, igakord polegi need tõuloomad just need kõige paremad. Näe, mul oli aastat neli-viis tagasi üks valkjaspunase karvaga lehm, põlnd teisel tõugu ega kedagi, aga näe, kus lüpsma tulles andis oma kolmkümmend liitrit päevas. Noh, talveks jäi küll poole vähemaks, aga läbistikku saime temast ikkagi oma kuustuhat liitrit piima aastas ja rasvaprotsent põlnd ka sugugi halb, vahest nelja ümber ja mitte kunagi alla kolme ja poole. Sõi teine muidugi ka tublisti rohkem kui teised ja sai siis ka, mida just tahtis ja suutis ära seedida. Mõne tõulooma piimaand ei saa sellele lähedalegi! Aga misuke on seesuguse looma saatus? Ei pea kaua vastu! Udar oli tal igavene suur, nidad rippusid peaaegu maani, –ja misuke kere! Ja vaesed jalad pidid seda kõike kandma! Eks loomal endalgi oli vaev seda taluda... Ja nii see siis ka läks! Kaua ei suuda lehm niimoodi piima anda, ilma et tervis selle läbi ei nõrgeneks, sest egas ta ikkagi masin ei ole! Noh, jäi haigeks, ja mis ma tast sain? Mitte mullika hindagi ei saand ma temast tagasi!”

“Müüsid siis lihaloomaks ära või?”

“Tapale jah viisin, sest elu jaoks oli taju omalegi üsna kõlbmata: tuberkuloos lõi sisse!”

“Tõuloomad on üldse väga õrnad tiisikuse vastu. Kas tuleb see tõust või jälle suurest väljalüpsist, aga nad haigestuvad ikka kergemini kui vanast karjast jäänd ilma tõuta loomad.”

Rohkem ei saa Jüri enam külameeste kõnet tähele panna, sest nüüd on turul müügi aeg juba alanud ja tal on ostjatega tegemist. Aga sedagi kuuldut annab tal koduteel mõtelda ja pärast veel koduste seltsis arutleda. Saare omad küll

keelekandjad ja klatšijad ei ole, aga omavahel arutatakse ikka kõik läbi, ka üldised kuuldused.

Nõnda mööduvad siis jällegi päevad ja nädalad tavalises igapäevases rahmeldamises. Igas talus tehakse tööd ja nähakse vaeva ning higistatakse selleks, et loomade talveks tarvilisel hulgal toitu ning allapanu varuda. Heinaajal ju palju eneste heaks ei tehta, siis nähakse vaeva vaid oma loomade talvise heaolu nimel. Kes on hoolas peremees ja suudab kõik oma heinamaad varem üle käia, selle hein saab ka väärtuslikum, sisaldab rohkem loomadele vajalikke toitaineid ja vitamiine. Kes aga jääb heinatöödega hiljaks, kaotab palju. Esiteks läheb hein vanaks, kõvaks ja puitunuks, ning selle toitainete sisaldus jääb hoopis väheseks. Teiseks võivad need, kes varakult oma heinamaad üle niitsid, neilt pärast viljakoristamise hooaega veel ädalat teha, ja oma saaki sellevõrra suurendada. Hilinenud niitudel aga jääb ädalahein kasvamata ja ka tööd talus kuhjuvad üksteise otsa, nii et viljakoristus ja masindamine enam ei annagi mahti heinategemisele mõtelda.

Paunvere ümbruskonnas ei taha keegi olla niisuguste mahajääjate hulgas ja sellepärast käib igas talus kibe heinatöö. Sellesuvised ilmad on kuumad ja kuivad, nii et hommikul niidetud hein õhtuks sageli juba krõbiseb, kui seda peoga kaarelt haarata. Vahel sekka sajab küll ka mõne hea hoo äikesevihma, aga ega see heinatööd suurt ei riku, annab vahest hoogu juurdegi. Iga talu kasutab nüüd viimseni oma tehnilisi võimalusi ära, olgu siis niitmisel või koristamisel. Masinad mürisevad nii nurmel kui ka aasal, sest nüüdse Paunvere talude hulka on väga vähe jäänud neid, kus heina veel isaisade moel käsivikatiga niidetakse ja rehaga mätaste ning kivide vahelt kokku kraabitakse. Niidutööd tehakse uuemal ajal ikka ainult masinatega, samuti läheb ka kokkuriisumine hoburehaga hoopis jõudsamini, kui seda käsitsi kunagi on teha suudetud. Üksnes saadudesse tõstmine käib ikka veel vana viisi peal – hangudega. Siin aga muutub olukord iga aastaga

keerulisemaks. Vanasti, kui heinamaad olid veel täis suuri pajupuhmaid, oli saohagu kerge saada, muud kui võtta aga kirves kätte ja nüpelda maha, suured ja kaharad pajud, – vea heinu kokku nagu panni peal!... Ja ei lõppenud need pajud ka kunagi otsa. Igal suvel sai neist puhmastest saohagu raiuda, aga järgmiseks aastaks olid järelejäänud pajud jällegi sama suured ja kaharad... Nüüd on aga juba mõni hea aasta tagasi kõik heinamaad päris lagedaks tehtud, põõsad välja juuritud ja künkad kaotatud. Nüüd ei saa saohagu enam mujalt, kui tuleb koplast raiuda ja vedada, ning siis mitmel korral saadude all kasutada, kuni nad üsna ära kuluvad, nii et neist üksnes jämedamad rootsud järele jäävad. Nii tuleb nüüdisajal isegi saohagudega kokkuhoidlik olla! Vaat, mida kultuuri tõus enesega kaasa võib tuua! Võsastikud on viimse võimaluseni kokku surutud ja neid leidub üksnes kusagil karjamaanurgas, mida ükski talu ei võigi päriselt lagedaks puhastada: suvisel palaval ajal vajavad ju kariloomad lepiku varjavat jahedust. Aga lepickut, mida talviseks ahjukütteks raiuda, pole taludel juba ammu enam olemas. Selleks kasutatakse peamiselt puid ja mõnes talus ka turvast. Viimast saab peaaegu iga talu oma madalamalt kopliäärelt suure peakraavi ligidalt lõigata. Talude metsad ja koplivõsastikud on nii väikesteks jäänud, et pigem hulga kaugemalt riigimetsast kütte puid ostetakse, kui oma metsa tihatakse raiuda. Uus aeg on kütuse asjus loonud uued tingimused. Vanasti sai iga alevi elanik talude karjamailt endale kütust raiuda, nüüd pole aga enam võimalik sellele mõteldagi. Nüüd elatakse siin ka just nagu linnas. Paunveresse on rajatud puuhoov, kuhu riigimetsast puud veetakse ja siit jälle tarvitajaile vähemal hulgal välja müüakse.

Ühesõnaga: Paunvere on hakanud teist ilmet võtma. Alevik areneb edasi, tekivad tänavad, linna elulaad, turg, isegi kanalisatsioon on ehitatud... Ka üldise veevärgi sisseseadmise plaan kogu alevisse on juba arutusel olnud, sest eestlastel on juba kord selline püüdmine elus – ikka

edasi ja edasi! See on avalduma hakanud eriti pärast neid suuri sõdasid, mis alles hiljuti kogu maailma vappuma panid.

Ka ühistegevus on nüüd eestlaste hulgas uut hoogu võtnud. Kui varasemal ajal oli vaid rehepeksumasina-ühisusi ja tarbijate kooperative, siis nüüd leidub peale rahvahariduse seltsi veel mitmeid põllumajanduslikke ühistuid, nagu kohalik veeühing, traktorijaam, sorteerimisjaam, pulliühing, elektrialajaam...

Rahvahariduse seltsil on veel eraldi sektsioonid, nagu laulu-, muusika- ja näiteringid ning spordirühmad. Peale sõdasid seati Paunveres jälle ka raamatukogu sisse. Kõigi endiste siinsete seltside järelejäänud raamatud korjati uude seltsimajasse kokku, aeg-ajalt muretsetakse ka uusi juurde. Haridusseltsi kasutada on nüüd kogu uus rahvamaja ja seal need ringid ja sektsioonid siis koos käivadki laulu ja mängu harjutamas ning sageli ka esinemas. Suurem enamus nende ringide liikmeid on küll pärit alevist, aga paljud maanooredki Paunvere ligemast ümbrusest ei ole neist kõrvale jäänud. Pole ju raske õhtuti jalgratastele istuda ja alevisse kokku sõita, et neis huviringides harjutada või lõbutseda. Talvel jälle täidavad suusad jalgratta aset. Need liiklemisvahendid aitavad teekonda alevisse tunduval määral lühendada.

Aga mitte üksi alevis, vaid ka maal on ühistegevuse arengut märgata. Mitmed talud on kahe või kolme peale kokku heitnud ja ühisel jõul ostnud uuemaid masinaid ja põllutööriistu, mis üksikule talunikule oleks ülejõu käinud. Väikestes ühisustes tasuvad nad ostmise juba hästi ära. Seesuguseiks masinaiks on viljalõikajad, niidumasinad, külvimasinad, hoburandaalid, rasked raudrullid ja mitmed muudki, mis ühingu liikmete tööd tunduvalt aitavad kergendada.

Ka traktorijaamal on hea hulk masinaid ja riistu, mida sealt maapidajaile välja laenutatakse või mille abil ka traktorijaama omad töötajad tegutsevad. Peeaegu kõik Paunvere ümbruse talud on traktorijaama liikmed. Jaamal on

olemas rehepeksugarnituur ja ka tubli põhupress, mida on hakatud kasutama rehepeksul masina otsa all põhu kokkusurumiseks. See on jälle midagi uut mitte üksi Paunveres, vaid kogu Eestis. Kokkupressitud põhk võtab ju üsna vähe ruumi ja teda on hõlbus varju alla paigutada. Mõni talunik on katsetanud juba ka talivilja põhu pressimisega ja kinnitab, et seegi ennast hästi ära tasub. Ainuke tingimus seejuures on see, et pressitav põhk peab täiesti kuiv olema, kuna niisked õled lähevad kokkusurutuna väga kiiresti hallitama. Aga kes siis märga vilja peksabki?!

Rajal tehakse tänavu katset ka kuiva heina pressimisega, et pääseda kuhjade tegemisest ja kõik heinad küünidesse ära mahutada. Talu õuele on press üles seatud ja tugev elektrimootor teeb siin tõhusat tööd. See kõik nõuab küll veidi lisakulu, aga selle eest pole talvel enam heinavedu, kuna need suvel kuivatamise ajal koju veetakse ja kokku surutakse.

Kõigis taludes pole aga veel elektrit sees, nii et nemad saavad heinapressi abi kasutada üksnes traktori jõul. Siiski on sellisel tööil häid tulevikuväljavaateid. Kui kuhjades igal aastal hulk heinu ilmastiku mõjul hävineb ja rikneb, siis kokkupressitud ja küünidesse paigutatud heinte ja põhuga ei saa seda enam juhtuda. Pealegi ei ole vaja siis talvel heinaveole aega kulutada ja seda võib ära kasutada näiteks turba vedamiseks. Viimasel ajal ongi talud hakanud oma õuenurkadesse rohkem küüne püstitama. Neid ei tehta enam isaisade viisil palkidest, vaid hoopis laudadest, mis lüüakse palksõrestiku külge. Nii on kerge ehitada ja hooned tulevad ka tublisti odavamad. Katuseks tarvitatakse kivipappi ehk eterniiti, mida mõne aja eest Riias tegema hakati. See on palju vastupidavam kui laastukatus ja seesugused ehitused täidavad väga hästi oma otstarvet.

Saare Jüri on aga viimasel ajal heinatööga hädas. Vägisi tahab see tal üle pea kasvada ja viljakoristamisele jalgu jääda. See on tingitud asjaolust, et suurem osa Saare heinamaid on mättalised ja seal ei saa niidumasinat

kasutada. Seepärast tuleb palju käsitsi niita ja see venitabki nüüd heinaaega Saarel pikemaks. Ka haris Jüri tänavu hea tüki uudismaad üles, mis on temalt nõudnud omajagu pingutust ja peale selle ka tublisti ajakulu. Önn veel, et ilmad on ilusad ja vihm heinatööd ei takista. Puudust tuntakse just töökätest. Nüüd on raske ka alevist töölisi saada, sest kõik vabamad inimesed on juba taludesse hooajatöödele läinud ja loomapidajad jälle vaatavad, kust oma lehmale talvist toidumoona varuda.

Ja nii ei olegi muud teha, kui tuleb rohkem pingutada, et vähemalt kõige paremate niitudega enne rukkilõikust hakkama saada. Pole midagi parata, kui mõnikord tööpäevale niigi lühikestest öödest tuleb lisa näpistada.

XXV

Tulikumade ilmade tõttu valmib aga ka rukis tänavu kiiremini kui eelmistel aastatel. Koristamise aeg jõuab kätte ning ühes sellega mõnel pool ka viljapeksmine.

Raja ja Ülesoo on Paunveres esimesed talud, kus seesuguste töödega alustatakse. On varemgi sageli juhtunud, et kõigepealt nähakse viljarõukusid ja rukkihakkisid just nende väljadel.

Varesed ja varblased võivad siin küll algul nende hakkide üle rõõmu tunda, aga see rõõm on neil siiski üürike. Juba paari päeva pärast ilmuvad mehed vankritega põllule ja hakkavad vihke hakkidest koormatesse laduma. Nii kaovad hakid kaunis ruttu ja varblased peavad endale jälle uue toidulaua otsima.

“Kes oleks poolesaja aasta eest arvand, et Ülesoost kord selline jõukas talu saab!” räägivad vanemad külaelanikud, kes on siinset elu poole sajandi eest ise kaasa elanud.

“Noh, nemad pole ju ka mitte harilikud ja igapäevased talumatsid, nagu muiste,” kostavad neile märkusetegijaile teised. “Nemad on Tootsid!”

Vastajatel on sellega tõsi taga. Tootsi nimi on saanud kuulsaks üle terve Eestimaa ja teda võiks täie õigusega nimetada ka Eesti edasipüüdliku talupidaja eeskujuks! Tema näitel selgub, et igast talust, olgu see nii vilets kui tahes, võib püsivuse ja hoolsa tööga aastate jooksul välja arendada hea ja eeskujuliku majapidamise. Tähtis on seejuures vaid peremehe püsivus ja vankumatu tahe oma elujärge paremaks muuta, kui see senini olnud.

Nõnda on siis Paunveres sellise tee valinud mitte üksnes Ülesoo, vaid ka Rajaja mõned teisedki talud. Viimasena hakkab nüüd ka Saare Jüri nende kannule püüdlema, millist asjaolu küll kõik naabrid ja tuttavad nagu päris imena

võtavad. Kõigile on ju teada, et Jüril lapsi pole, kes talu kord päriks, – kelle tuleviku heaks ta siis õieti rühmab ja rabeleb?

Aga Jüri siiski teeb ja tegutseb, otsekui jonnakalt kõigile näidates, et mitte üksnes tuleviku, vaid ka oleviku heaks tuleb töötada ja korda luua, nõnda et sellest ka ise oma elupäevil võiks tulu saada ja rõõmu tunda.

Ühel päeval puutub Jüri alevis käies seal vana korstnapühkija-meistri Visakuga kokku, kes teda endaga alevi restorani kaasa kutsub, et seal klaasi õlle juures veidi juttu ajada. Nimelt on Jüri meiereis rääkinud, et ta annaks mõne metsaheinamaatüki pooletera peale teha, kui aga leiduks inimene, kes seda tahaks. Vana Visak on sellest kuulnud ja nimetatud asjaolu ümber keerlebki nüüd tema jutt. Visaku kitsele ja paarile lambale on ju talveks hädapärast heina vaja, nii et tema on nõus niitma...

Visak kannab peas musta nõgi tanud oktooberkaabut ja seljas harilikku sõdurifrentši, mis nahkrihmaga keskelt kõvasti on kokku tõmmatud. Jalas on tal laia säärega vene saapad. Kõik ta riided on kauasest kutsetööst muutunud mustaks ja läigivad nagu viksitud saapad. Isegi ta näol ja kätel on samasugune läige ja tema must lühikeseks pügatud lõuahabegi on täis nõetahma. Üksi ta silmad on selged, heledad ja vahivad koobaste sügavusest Jürile otsa. Peaaegu kogu elu on vana Visak pidanud oma musta, aga siiski hästitasuvat ametit, nii et ta on alevisse isegi väikese maja suutnud ehitada ja väikese aiagi rajada, kus paar õunapuud ja mõned marjapõõsad kasvada võivad. Vanal Visakul on vaid üks pisike nõrkus ja see on – viin! Kuna ta teenib võrdlemisi hästi oma “kõrge” elukutsega, siis kipub ta vahetevahel ka va kibedat proovima, – aga saanud sellest maigu suhu, venib tema purjutamine sageli mitme päeva peale. Aga ega tal ju kiiret polegi. Tema töö ei jookse kunagi eest ära, ei karda pööda ega külma, ning ka vihm ei takista seda eriti...

Aga nüüd on talle vaja heina, ja aega – noh, seda juba jätkub, võib siis tulla ja mõne heinamaasiilu ära teha. Jüril

on mitu heinamaatükki veel niitmata ja sellepärast saavutatakse kähku kokkulepe. Suurt niidumeest Visaku vanamehest küll muidugi enam ei ole, aga kui ta vikati kätte võtab, siis natuke ikka jaksab. Peale selle on tal hea tubli teinepool, temast terve aastakümne võrra noorem, ja see hoolitseb oma majapidamise eest juba põhjalikumalt. Sageli said nad heina töö eest tasuks Suuremaalt, aga tänavu sealt heinu ei anta ja see sületäis, mis nad riigimetsa sihilt on niitnud, ei anna veel talveks vajalikku loomatoitu kätte. Tuleb vägisi kusagilt lisa hankida.

Nad saavadki Jüriga pooletera-kauba kokku: muudkui võtku vana Nõgikäpp vikat ja tulgu Saarele, kas või tänapäev.

Ei-noh, – täna vana meister küll ei tule, aga homme, – homme on ühes eidega platsis ja siis saavad kasvõi kõik Saare heina maad niidetud!

Jüril on alevis veel muudki asjaõiendamist ja ta tahab juba restoranist väljuda, aga vana Nõgikäpp, nagu korstnapühkijat Paunveres nimetatakse, surub ta tagasi pingile ja tellib uuesti õlut. Tahes-tahtmata peab Jüri nüüd veel istuma jääma.

On kibekiire heinatööde ja rukkilõikuse aeg, sellepärast leidub väga vähe neid, kellel aega jätkub restoranis istumiseks. Siiski pole kõrts kunagi päris tühi, ikka leidub mõni, kes siia oma kuivavat kurku on loputama tulnud.

Kõneleb siis vana meister Visak Saare Jüriga ilmast ja maast ja lõpuks kaldub nende jutt Ülesoo noore peremehe jaanipäevasele kosjasõidule.

“Aga pulmadest ei kuuldu veel mitte sussigi...” lõpetab vana Nõgikäpp oma jutu.

“Mine tea neid ja nende asju!” kostab Jüri. “Teevad pulmad ehk siis, kui uudsevili juba salves.”

“Noh see võib ka olla,” arwab Nõgikäpp, “aga ometi kõneldakse, et asi olla neil päris lörri läinud. Räägitakse ju paljugi ja need Tootsid on ka sihukesed vigurivändad, et mine tea, mis seal on õige või mis ei ole...”

“Aga põllumehed on nad tublid!” vastab Jüri. “Näe, kehvast talust tegid ikka korraliku majapidamise. Kanged mehed teised, ei või kedagi ütelda.”

“Noh, vana Joosep oli juba koolipõlves üks “kange mees”, tegi kõiksugused tükid läbi, mis aga veel vähegi teha andis...”

“Kas sa olid temaga ühes koolis või?” küsib Jüri. “Mina olen noorem mees, mina temast kuigi palju ei tea.”

“Seda küll, jah. Me oleme temaga ühe põlve poisid. Ah, mis seal koolis küll kõik ära ei saand tehtud! Mulle tuleb veel sagedasti meelde, kuidas Toots vaest rätsepmeister Kiire poega Jorhi alati liistu peale tõmbas. Korra laskis poisil oma peeru põletada ja siis olid Jorhil pärast küll suud-silmad häbi täis, et ta seda va Tootsi niipalju oli usaldand.”

“Kuidas siis sihuke asi ette tuli, et Jorh hakkas peeru põletama? Aga mis seal ikka imelikku võis olla, tõmbas tikust tule otsaja peer plahvatas nagu mõne liikvat joonud setupoisi hingeaur...”

“Ega ei plahvatand küll, hoopis äragi kustus kõik... ja Kiire-poiss ei tahtnud enam eluilmaski proovida, kas peer põleb või mitte,” kõneleb Nõgikäpp.

“Kus kohas nad seda siis proovisid, kas ikka koolis või?” pärib Jüri nüüd edasi.

“Aga kus siis mujal? Ikka selles vanas Paunvere kihelkonnakoolis! Luts kirjutas sellest juba oma “Kevadeski”, aga arvata, et kuna “Kevade” on mõeldud ikka laste kirjavaraks, siis ei ole sünnis seda seal kirjeldada ja enne trükki andmist tõmbas Luts selle loo ise maha, arvates, et lapsed loevad ja mõnel tekib ehk ka isu proovi ma hakata...”

“Edasi, Visak, edasi!” nõuab Jüri nüüd uudishimu kasvades. “Kõnele, kuidas see lugu siis õieti oli! Kuidas seesugune asi siis poiste vahel ette tuli?”

“Noh, vaat, lugu algas sellest, et talvel suurte tuiskude ajal magasid nii Toots kui ka Kiire Jorh koolimajas, et poleks vaja iga päev läbi sügava lume sumbata, nagu nad ise tähendasid. Nõnda pidid nad siis ka nendest kohustustest

osa võtma, mida koolimajas ööbivad poisid kandsid. Polnd need küll kes teab kui suured. Tuli magamiskambri ahju puid tuua ja ahi ära kütta. See vana majavare ei pidand talvel ju põrmugi sooja... Mäletan, et tollel õhtupoolikul oli see ülesanne just Tootsi ja Kiire Jorhi peal.

“Ole hea poiss, Kiir, ja too väljast riidast mõni halg puid sisse!” ütles siis Kentuki Lõvi, nagu Tootsi koolis kutsuti. “Ma ise otsin seni süütematerjali!”

Noh, Kiire-poiss siis seda ka tegi. Aga Toots, kurivaim, kahmas senikaua siit ja sealt lauasahtlitest vanu vihke, kortsutas need hästi kokku ja tsuskas ahju. Siis toppis Jorh neile väljast toodud ja peeneks lõhutud puud peale ja kõrvale. Toots tõmbas tikust tule üles ja süütas need paberid põlema. Siis istus ta taburetiga ahju ette ja käsutas aga Kiire-poissi, et toogu veel puid juurde, sest ega nende kolme-nelja haluga ju ahju veel soojaks ei saa. Kiire- poisil kargas siis ka hing täis, et mis pagan sina siin kükitad, kui ka väljast puid ei too! Egas tema ometi mõni neegri-ori ole, et kõike peab tegemaja Toots muudkui vaatab ainult pealt ja käsutab! Mingu aga ja toogu ise ka!... Aga noh, Toots ainult naeris vastu ja ütles talle:

“Narr, kus siis mina! Mul kõht täna hirmsasti gaasi täis, peerud käivad mürts ja mürts! Mina ei tohigi siin ahju ligidal olla. Vaat, kui plahvatab veel põlema! Pean tulest ikka kusagile kaugemale hoidma, kes teab mis muidu võib juhtuda!”

“Tootsil on vägevad peerud, mis plahvatavad kohe nagu püssi rohi!” naeris Imelik.

Kiir aga arvas, et Toots lihtsalt laiskuse pärast ei viitsi midagi teha, ei puid tuua, ega neid ahju toppida. Siis pööras Toots end jälle Kiire poole ja ütles väga saladusliku häälega:

“Sa kuula, kuidas nad mul sees mürisevad!”

“Misasjad?” küsis Kiir arusaamatuses.

“Ei-noh, narr, sa ei saa ka millestki aru! Noh, gaasid ikka, mis siis muud!”

“Kaasid?”

“Gaasid jah! Tule, Kiir, ja pane oma kõrv mulle vastu kõhtu, siis sa alles kuuled! Justkui sõjavankritega sõidavad seal sees!”

Imelik jooksis naerdes akna juurde, kus seisis Tõnisson, Luts ja pisike Lesta, ja hüüdis neile: “Olge aga ettevaatlikud! Tootsil on kaasid kõhus ja sõidavad seal sõjavankriga ringi! Tõsijutt! Kiir ise oma kõrvaga kuulis!”

Tootsil tikkus kangesti naer peale, kui Kiir oma kõrva tema kõhu juurde õiendas ja seal siis tõesti ka seda kolinat kuulis. Seal sees mulises ja mürises tõepoolest midagi... Tootsi kõhuga oli üks imelik lugu küll...

“Aga kust nad sulle sinna sisse läksid?” küsis Kiir nagu hirmunult ja ta nägu muutus päris tõsiseks. Tootsil oli siis ikka tõsi taga, seekord ta ei valetanudki!

“Mis sa küsid seal, Kiir, – mis asjad?” tegi Toots õige hädise näo ette, ise aga hoidis naeru pärast kahte kätt kõvasti vastu kõhtu surudes püksivärvlist kinni.

“Mis ma küsin? Ise ju seletasid, et sul kaasid kõhus ja mina küsisin, et kuidas nad, raiped, sinna sisse said?”

“Tont seda teab!” õhkas Toots. “Aga sees nad on!”

Tootsile oli nädala algul lassiga piima – ja veel petipiima – ligi pandud ja sellest oli ta just vähe aja eest hea janu sisse joonud. Tal oli küll plaan olnud terve lass tühjaks juua, aga kurgust pole enam kuidagi alla läinud, – tähendab, et kõht sai otse kõrini täis, nagu ta ise teistele seletas ja kiitles. Ju see petipiim tal seal sees nüüd ringi sõitiski, nõnda et mürin ja kolin taga!

“Sa, Kiir, pea meeles, et need gaasid on kõik sihukesed imelikud olevused, justkui jeekimid... Tead, kui nad hakkavad sees pöörlema, siis ajavad kõhu täis justkui torupilli! Näe, mul on teine praegu nagu trumm! Vaata, et veel lõhki ei viruta! Noh, siis oleks küll tulekahju möödapääsematu! Siin ju ahi lähedal ja tuli võib sealt siis kohe välja karata...” seletas Toots ja hoidis endistviisi kahe käega kõhtu kinni.

Kiir piilus veidi hirmu tundes akna ja ukse poole. Tal polnud küll õiget aimu neist koledaist loomadest, mis sellele Tootsile olid sisse läinud. Aga sees nad ju olid, see oli õige, seda kuulis ta ise oma kõrvadega, kuidas nad seal mürinal ja mulinal ringi sõitsid...

“Aga kas need kaasid siis ka seesugused asjad on, et nad tuld külge võtavad?” julges Jorhikene vähe aja möödudes tasasel häälel küsida.

“Ah gaasid?” tegi Toots kohutava näo ette. “Sa veel küsid! Ma ütlesin ju ammugi, et gaasid on just kui tinament! Nii kui tuld näeb, siis... Aga Issand ise olgu armuline, noh, nüüd läheb küll lahti...”

“Mis sul seal lahti läheb?” küsis Kiir ja oleks juba hirmuga välja jooksnud, aga Toots oli ta kuuenööbist kinni haaranud ja sundis teda paigale jääma, kuigi vaene Aadniel hirmu pärast otse värises. Poisid eemal akna juureski, kes seni lärmitseksid ja naersid, olid nüüd äkki surmvaikseks jäänud. Olukord näis tõesti veidi õudne...

Noh, ja siis läkski lahti! Kõigepealt kuuldus mingisugune visin, nagu oleks kusagil kaugel väikesel veduril auru välja lastud, ja sellele järgnes kõva mürts, just nagu oleks keegi Tootsi pükstes püstolit proovinud...

“Sa sindrinahk!” karjatas nüüd Kiir ja taganes Tootsist paari sammu võrra. “Ise peeretab nagu Pornuse sikk ja siis räägib veel, et temal on kaasid kõhus!”...

“Sina arvasid, et ma teen nalja või? Narr, mis asi see siis seal plahvatas, kui need gaasid ei olnud! Sa, Jorh, hinga nüüd aga sügavalt sisse, sest see on ju kõige värskem õhk: otse praegu aparaadist tulnud! Ainult siin ahju lähedal on see olek ikka kardetav. Istu justkui püssirohutünni otsas...”

“Hi-hi-hii!” naeris Kiir. “Ega sa’s ometi ei arva, et sinu peer põlema plahvatab?”

“Mis sa siis õige mõtled? Egas’ ma tühja juttu ei aja!” hüüdis Toots. “Kui tahad näha, proovime!”

“Kuidas seda proovida saab?” küsis Kiir juba uudishimulikult, Tootsile jällegi lähemale astudes.

“Narr, ega see nii raske ei olegi!” hüüdis Toots. “Aga astume sinna ahjukülje varju, muidu kargab ahjust tuli enneaegu otsa ja siis on puha mokas!...”

Toots tõusiski istmelt ja astus ahju külje varju, nii et teda kohe näha poleks olnud, kui keegi uksest sisse oleks juhtunud astuma. Siis õpetas ta Kiirele:

“Vaata sina seisa siin ja hoia tikutops ja tikk käes, nii et kui parajasti läheb lahti, siis tõmba kohe tuli ülesse, – küll siis näed!”

Kõigi akna juures seisvate poiste pilgud olid nüüd Tootsi ja Kiire peale pööratud, aga neile ligineda ei sõandanud enam keegi. Viimaks astus Imelik paar sammu ligemale, et seda huvitavat katsetust paremini näha. Põnevus kõigi nägudel tõusis kõige kõrgema kraadini.

“Ja sina, Tiugu,” sõnas siis Toots Kuslapile, kes ka teiste poiste ligidal akna all seisis, “sina mine ukse taha ja pea seal vahti. Niipea, kui koolmeister Laur või Julk-Jüri juhtuvad siia poole tulema, nii kohe hüppa sisse ja hoiata meid!”

“Mine jah, Kuslap, ole hea poiss!” sõnas Imelik ja Kuslap läkski ukse taha valvepostile.

Nüüd jagas Toots Kiirele viimaseid õpetusi, et kuidas see just peab seisma ja kuidas ta tikutoosi peab hoidma. Siis ajas ta püksid üle otsa alla, kummardus otseti ja jäi kätega pingile toetudes upakile seisma. Kiir küürutas otse tema taha ja jäi ootama, tikutoos ja tikk tõmbevalmis käes...

“Noh, Jorh, kas sa oled valmis?” küsis Toots. “Ole aga hästi valvas, et kui need gaasid tulevad, küll sa siis näed, kuidas nad plahvatavad...”

“Ega see plahvatus viimati liiga suur ei tule?” küsis Kiir hirmuga.

“Ah, narr, egas ma neid kõiki korraka ometi välja ei lase! Kas Tiuks valvab ikka ust?”

“Valvab, valvab!” hüüdsid poisid akna juurest.

No nüüd võiski Toots hakata teoga tõestama, kas tema peer põleb või mitte.

“Ei-noh, küllap ta ikka ka põleda võib!” arvas Luts, sest ta oli kusagilt lugenud, et kõhugaas on peaaegu samasuguse koostisega, nagu soomuda alt üleskerkiv soogaas... Ja soogaas ju põleb. “Küllap ta siis ikka põleb!” Ja Luts sosistas seda oma kaaslastele, et proovi tegijaid mitte eksitada.

“Noh, Kiir, valva sa aga hoolega, nüüd varsti läheb lahti!” hüüdis Toots ja ähkles ise just nagu siga aia vahel.

Kiir kummardaski vähe lähemale ja tõmbas juba tikku, – aga siis läks tõepoolest lahti!...

Tikk ei saanud veel õieti põlema minnagi, kui juba tuli kusagilt mingisuguse poolpüdela vedeliku juga, ja sellise hooga nagu tuletõrjepritsist kohe!... See juga kustutas tiku muidugi silma pilkselt, aga täitis ka tikutõmbaja näolohud ääreni, nagu oleks just seal mingisugune tulekahju lahti olnud. Tikk ja tikutops kukkusid Kiire tilkuvate näppude vahelt maha ja ta ise tuikus paar sammu tagasi.

“Kas plahvatas või?” karjus Toots ja tõmbas kiiresti püksid jälle jalga tagasi.

“Tõbras sihuke!” karjus Kiir. “Laseb teisele inimesele otse näkku!” Sealjuures püüdis ta silmi vähegi selgemaks pühkida.

Imelik jooksis nüüd ruttu ust avama, sest et Kiire-poisil oli imekiire väljaminekuga, et ennast jälle vähegi inimese moodi kohendada, nagu ta ise südametäiega ütles.

Toots aga nõõpis külma rahuga pükse kinni ja sõnas siis: “Sa, Kiir, oleks võinud ettevaatlikum olla, sest ma ju ütlesin, et need gaasid...”

Aga juba oli Kiir magamiskambrist kadunud ja uksegi enda järel kinni löönud.

Toots võttis ahju kõrvalt roobi ja tõmbas sellega koldest veidi tuhka põrandale, tõugates seda siis roobiga maas haisvale vedelikuloigule. Siis hüüdis ta ukse poole:

“Kuule, Tiuks, ole hea poiss ja too sealt eeskojast luud ja labidas siia! Kiirel läks proovimisega süda pahaks ja ta narr oksendas siin kõik põranda täis!”

“Tiugu, mine jah!” käskis nüüd ka Imelik ja Kuslap tõigi need vajalikud asjad esikust ruumi.

“Noh, ole nüüd hea poiss ja pühi kõik see okse ja tuhk siit labida peale ja viska välja!” käskis Toots ja asus ise ahjus tuld kohendama.

“Ole hea poiss ja viska jah!” käskis nüüd ka Imelik ja väike Kuslap asuski tööle, pühkis kõik ilusasti labida peale ja viis välja.

Siis olid kõik jäljed sellest gaasiplahvatuselt jälle kõrvaldatud. Luts tegi aknadki lahti, et ka viimased gaasid ära välja saaksid minna.

Kui Kiir tagasi tuli, olles oma näo, pea ja käed ning isegi kuue rinnaesise ära loputanud, tahtis ta Tootsile sõimuvalinguga kallale tungida. Toots aga purskas valjult naerma.

“Aga miks sa’s ei olnud ettevaatlikum! Ma ju hoiatasin sind, et noh – nüüd läheb lahti! ja kui siis need gaasid...”

Toots oli märganud, et Kiire parem käsi nagu midagi viskamiseks selja taga hoidis, ja ta tegi nüüd välkkiire hüppe ahju taha, nii et Kiire visatud lumepall teda ei tabanud, vaid kusagile sängide alla lendas. Poiste poolt kuuldus üldine naerulagin. Siis aga pööras ka Toots ennast jälle ümber, astus Kiire poole ja pakkus talle lepituseks kätt, öeldes:

“Või ma siis meelega!... Narr sa neid gaasisid tead, kui nad kord vabaks pääsevad... aga ega sa, Kiir, ometi haiget ei saanud?”

Kiir ei vastanud midagi ja läks teistest eemale, sest see iseäralik lõhn ei tahtnud just kellelegi hästi meeldida ja ta ei saanud sellest nii kähku lahti.

Noh, nii see lugu siis lõppeski. Oli õnn, et see asi Julk-Jüri kõrvu ei ulatanud, kes teab, mis muidu oleks Tootsiga juhtunud.”

Vana Visak lõpetab oma jutustuse ja tühjendab õllekruusi.

“Jah, nii ta on!” sõnab Jüri. “Nooruses tehakse ju kõikisuguseid vallatusi! Aga ega jutt muidu ei lõpe, kui

külalised ei kao! Mul on täna veel ka muid asjaajamisi ja aega pole käes kuigi palju!”

Kuigi Nõgikäpp teda püüab paigale jääma keelitada, tühjendab ka Jüri oma õlleklaasi ja jätab siis Visakuga hüvasti. Visaku jutu hoog pole aga sugugi otsas. Tema võiks veel kaua kõnelda... Aga et Jüri ikka minekut teeb, siis ei taha temagi enam üksinda sinna istuma jääda, vaid vajub uksest väljaja läheb ära koju.

XXVI

Rajal on rukkipeks käsil. Nelja talu rahvas on siia kokku tulnud ja nendest jätkub, et rukkeid koju vedada ja läbi masindada. Ennemalt käis küll rohkem peresid üksteist rehepeksul abistamas, aga nüüd on paljudel taludel juba hulk rukkivihke koju veetud ja seepärast on võimalik vähema arvu töölistega läbi saada.

Oma rehepeksumasina ostmine on Raja Kaarlil tänavu kõrvale jäänud. See nõuab ikka tublisti raha ja võlga Kaarel seekord ei taha teha, sest eks ütle juba vanasõnagi, et võlg on ikka võõra oma. Tuleb raha juurde koguda ja – siis osta.

Raja õuele, suure rehealuse ukseavasse on seatud masina see ots, kust põhk väljub. Traktor on keset õue seisma jäetud, kuna Kaarel on peksumasina ja põhupressi ümberajamiseks oma veskimootori siia toonud ja võib seda tööd niimoodi elektri abil teha. See tuleb hea tüki odavam kui traktoriga, mille õlikulu oleks suur.

Põhupressi töötamine on Paunveres küll juba tuttav, aga siiski ollakse üsna vaimustatud, kui nähakse, kuidas pressitud põhk ennast kallakteed mööda üles laka peale surub, moodustades ise ka selle raskuse, mis takistab põhu liiga kiiret liikumist ja vähest kokkupressimist. Otse pressi tagant viivad kaks jämedat tugevat latti üles luugiservale ja moodustavadki selle kaldtee, mida mööda põhk liigub. Rehel on tugevatele taladele ehitatud vahelagi. Samal ajal kui all vilja masinasse lastakse, paigutatakse juba lae peale põhk.

Vanasti läks masina otsa alt põhu hangujateks ja kuhjategijateks vaja viitkuut inimest, – nüüd aitab selleks kahest, sest masin teeb ju oma töö ja neil pole muud vaja, kui kandilisi pressitud põhupalle lae peal ilusasti virna asetada. Põhupall võib kaaluda kuni viiskümmend kilo.

Kahekesi aga, üks ühest, teine teisest otsast haarates, on kerge asi neid nagu kaubakaste virna laduda.

Siin üleval töötab Oskar kui oma talu inimene, kes teab, millisesse virna missugune põhk tuleb panna. Teda abistab üks naabrimees. Kuni uus pall lae peale sõidab, on nad eelmise juba jõudnud virna viia. Et siin põhku enam ei soputata, siis pole lae peal ka eriti palju tolmu. Siingi on mehhaniseerimise abil suudetud talutööd veidi kergemaks ja puhtamaks teha. Kõige tähtsam on, et põhk saab ilusasti ulualla ja seda pole vaja talvel lumehangest välja sikutada.

Kaarel on ise kottide võtja ja tühjade allapanija. See on tavaliselt igas talus peremehe amet.

Tänavusel saagil pole viga. Rukis on rahuldav, kui mitte koguni hea, kuigi vihma tuli suvel vähe. Aga Raja hästi rammutatud muld on ju võimeline niiskust ka pikemat aega kinni pidama ja nõnda on vili siin kuumale kuivale suvele vaatamata hästi kasvanud, mis jälle kord näitab, et hästiharitud põld suudab põuale vastu panna ja veel head saakigi anda.

Saare Maie on masina peal vihkude lahtilõikajaks ja Jüri loobib neid sinna üles.

Siinsetes taludes tarvitatakse ikka veel rehadega viljaniidumasinaid ja seotakse vihke käsitsi viljakõrtega, kuigi mõnel pool juba isesidujaid masinaid kasutatakse. Viimane vajab aga rohkesti head sitket pabernööri, mida Saksamaalt sisse veetakse. Sama nööri tarvitab ka põhupress. Viimasel ajal aga on ka üks Eesti vabrik hakanud linadest päris head nööri valmistama, mis masinsidumiseks täiesti kõlbulik on ja kallist välismaa nööri suudab asendada. Omamaine nöör tuleb pealegi tunduvalt odavam.

Suuremaal on pekstud vilja kuivatamiseks olemas kiirkuivati, mis mõne aasta eest Venemaalt toodi. Algul ei saadud selle riistapuuga kuigi hästi hakkama, ei osatud temaga õieti ümber käia. Terad jäid niiskeks ja said tahmaseks, või siis kaotas seemnevili liiga suure kuumuse käes idanemisvõime. Aastate kogemused on õpetanud

inimesi nüüd ka selle masinaga ümber käima. Kütet nõuab see asjandus tublisti, seda ei saa salata, sest kuivatis peab kuumendatud õhu temperatuur vähemalt sada kraadi olema ja tuleb hoolega jälgida mõõtjat, et see mitte üle saja kolmekümne ei tõuseks. See paistab algul küll ülearu kuum, aga et masinasse minevad terad on külmad, siis saab ka aru, et see nii peab olema. Terad läbivad mööda paljusid sõelu rännates selle masina, viibivad kogu selle aja kuivas kuumendatud õhus ning jätavadki sinna oma ülearuse niiskuse. Sealjuures ei tõuse nende eneste kuumus mitte üle viiekümne kraadi ja see ei riku veel nende idanemisvõimet.

Seda masinat on paljud talumehed küll vaatamas käinud, aga taludes on ikka kasutusel auklike plekkidega kuivatid, millega ollakse nagu rohkem harjunud. Paljud talunikud on plekid üles seadnud endistesse rehetaredesse, aga mõned kuivatavad vilja ka partele asetatud laudadel. Kiirkuivatid nõuavad ju suurel hulgal kütet ja sõelavärgi ning elevaatori jaoks ka elektrijõudu. Nad on mõeldud peaasjalikult Venemaa kesk- ja põhjapoolsetele rajoonidele, kus metsa kütteks küllalt jätkub. Meil aga on puid isegi ahjukütteks vähe ja reheahju jaoks tuleb rohkem kütturevast tarvitada. Lõuna-Venemaal aga ei vajatagi kuivateid, sest sealses kuivas ja soojas kliimas valmib vili juba kõrre otsas nii kuivaks, et enam kuivatamist ei taha.

No heakene küll, oleme siinkohal mõne sõnaga üldist rehepeksuasjandust selgitanud, eks läheme siis oma jutuga jälle edasi.

Rajal müriseb niisiis peksumasin ja uudsevili valgub salvedesse. Lõuna on käes ja masinist annabki selleks taskust võetud metallvilet puhudes märku. Vile hääl on tugev ja kostab isegi masina undamisest läbi. Selle peale hakkab masina hääl pikkamisi vaibuma, kuni lõpuks päriselt vaikib. Perenaine on ju lõunasõnumi toonud ja see kutse ei pea mitte hüüdjaks hääleks kõrbes jääma. Kõhule tuleb anda niisamuti kütet nagu masinalegi!

Endine tüütu ja tolmurikas rehepeksutöö on nüüdisajal palju muutunud. See on nagu lõbus koosviibimine, mida iga perenaine oma söögivalmistamise ja lauakatmisega püüab pidulikumaks muuta. Siinkohal tuleb märkida, et aastate eest, kui viljapeksmine toimus veel suures talude ringis, käis iga talu rahvas oma kodus lõunatamas. Nüüd aga valmistab kõigele reherahvale lõunasöögi selle talu perenaine, kus masinaring parajasti peatub. Sealjuures omandab see söömaaeg peaaegu pidulaua kuju. Ja seda tajub ongi, sest mille üle tasuks siis veel rohkem rõõmu tunda ja pidutseda, kui mitte selle üle, et uudsevili aita on saanud. Sellistel puhkudel püüavad perenaised pisut nagu üksteise võidu toitu nii valmistada, et see hästi maitseks ja et sellest külas kauemini kõneldaks, et vaadake, seal ja seal talus oli ikka seesugune tubli söögilaud, – ei teised talud sellele vastu saa!

Rehepeks on küllaltki kiireloomuline töö, sest kui sagedasti uitavad nüüd ringi vihmapiilved ja juba väikegi sadu võib masina terveks päevaks seisma jätta. Sellepärast ei peeta kusagil pikka puhkeaega, vaid minnakse peale sööki kohe jälle tööle tagasi.

Masinist ise määrib veel laagreid ja võlle, kui inimesed juba hakkavad oma kohtadele ilmuma. Ta seisab treppredelil ja sellepärast ei saa ka Maie seda kohe üles masina peale minekuks kasutada, vaid peab veidikeseks ootama jääma.

Korraga liginevad talle selja tagant tasased sammud, aga enne, kui tüdruk end ümber jõuab pöörata, haarab keegi tal kätega kahelt poolt pead ja katab sõrmedega ta silmad kinni.

Kiljatades jääb tüdruk seisma. Kes see küll võiks olla? Ega viimaks Oskar? Aga ei, Oskar ei julgeks siin teiste silma all temaga hullama hakata. Ennem võib see olla Raja vallatu peretütar.

“Sina – Aili!” hüüab Maie ja haarab saladusliku kiusaja kätest kinni. Sealjuures tunneb ta aga, et teda hoidvad käed on palju tugevamad, kui noore tütarlapse käed võiksid olla.

“Ei tüdruk tunne!” naerab masinist redelilt alla ronides, sõrmed mustast õlist ja määrdest tilkumas.

Maie aimab ometi kinnihoidjat, kuid püüab niimoodi lahti rabelda, et pruugiks ta nime nimetada. Teda hoiavad aga üsna tugevad käed.

“Oskar, – sina!” sosistab tüdruk viimaks.

Nüüd päästab poiss ta silmad vabaks.

“Ometi ütlesid kord ka õieti!” sõnab ta.

“No ega see siis niimoodi või jääda!” hüüab masinist. “Nüüd peab kaotaja pool võitjale võiduhinna ühe palava musu näol kohe kinni maksma! Poiss kaotas, – tüdruk ütles õieti, – tüdruku õigus on oma võiduhinda sisse nõuda! Ha-ha-haa! Või tahad mind abiks kutsuda poissi kinni hoidma? Aga momendil ei saa ma küll sind aidata, sest mu käed on alles värskelt sisse õlitatud ja libedavõitu, ei pea vast rabelejat kinni. Mõnikord küll vägisi võetud musu ei maitsvat, aga... Üleüldse on see musuasjandus ikka üks maitseasi, nii et kui ei meeldi, siis võib jälle kohe tagasi anda ja sellest ei jää kummalegi mingit märki näkku! Ha-ha-haa! See on ju, nagu üks setu tüdruk korra olla öelnud: just nagu piitsaga vette lüvva!”

Tüdruk ja poiss võtavad teineteisel kätest kinni ja kuulavad masinisti naljad naerulsui ära, aga musuproovi nüüd päevavalgel küll tegema ei hakka.

“Tahtsin sinuga juba hommikupoole mõne sõna kõhelda,” ütleb Oskar

Maiele poolsosinal. “Ma olen tööl ülal põhuvirna juures ja sealt ei saa mahti vahepeal alla tulla...”

“Noh, egas minagi masina otsast või puududa,” kostab Maie vastu. ‘Eks räägime siinsamas, siin ei pane meie juttu keegi tähele. Masinist läks ka teisele küljele masinat määrima...”

“Sinu viimase pisikese kirjakese sain ma kätte, Maie,” jätkab Oskar nii tasasel häälel, et see kaugemale ei kostagi. Vihkude kooremgi seisab veel masina platvormi all ja tüdruk

koos poisiga on niiviisi üleliigsete silmade eest masina ja koorma vahele varjatud.

Ometi on keegi, kes nende jutuaajamist juhtub pealt kuulama ja see "keegi" on mõnes mõttes kõige sobimatum isik, sest ta pole keegi muu kui Raja peremees ise!

Kaarel sammub oma töökohale, kus ta enne lõunat täis koti vahetamata jättis, et teha seda nüüd, ajal, mil masinist veel masinat õlitab. Seal ta siis silmabki poisi-tüdruku naljatusi.

"Mis meie poisil küll tollega pistmist on?" käib mõte läbi ta pea. "Kas viimati polegi tõsi see külanaiste jutt, et Oskar pidavat Saare tüdrukuga mehkeldama?"

No selles asjas tuleb selgusele jõuda!

Kaarel ei taha aga sugugi luurijana näida ning valib õige omapärase tee, et noorte kõnet pealt kuulata. Ta läheb teiselt poolt koormat selle taha ja hakkab tasakesi kõisi lahti päästma, ise teraselt kuulatades. Sellega ei tõмба ta kellegi tähelepanu enesele, paistab ju kõigile, nagu peakski ta neid kõisi lahti sõlmima, nagu olekski see just tema töö.

Noored kõnelevad küll vaikselt, aga ometi läheb Kaaril korda mõndagi sõna nende jutust kinni püüda. Siis kuuleb Maie terane kõrv koorma tagant krabinat ja kui Oskar parajasti midagi tahab öelda, haarab ta tugevasti poisi randmetest kinni, nii et selle jutt poolelt sõnalt katkeb.

Kas luurab neid siin keegi, või tuleb sealtpoolt mõni juhuslik tööline? Ja siis näebki Oskar seda tulijat. Ta päästab koormakõisi valla ja võis ehk nende kõnetki kuulda!

On see isale vastumeelt, et ta siin Saare tüdrukuga vestles? Kindlasti ei võinud see talle meeldida, sest isa nägu on õige pilvine. Tüdruk katsub aga, et ta kiiresti oma töökohale saab.

Oskar vaatab nüüd masina alla langenud aganaid, et kas sinna ka teri satub, kõneleb mõne sõna masinistiga ja tahab juba minna, kui masinist masina määrimise ja ülevaatusega lõpetab ja siis uuesti tema poole pöördub.

“Noh, ega raisku ei lähe küll. Põhk on kaunis puhas ja aganatesse ei jää ka. Ega sihukest masinat ei ole senini veel tehtudki, et viimase kui tera välja võtaks. Vili on kuiv ja tuumakas, kuigi siin oli põud. Küllap Raja põllud on heas jõus ja rammus, et need põuda ei kardaja et Raja viljapeades neid kõssakaid teri polegi, millised mujal just suurel hulgal aganatesse lähevad.”

Siis võtab ta vile taskust ja laseb jällegi ühe heleda huike läbi õhu kõlada.

“Ega kedagi, – hakkame aga jälle pihta!” sõnab ta ja lülib masinale käigu sisse.

Pärast seda märguannet, et keegi enam oma näppusid kusagile vahele ei topiks, hakkab masinavärk jällegi liikuma ning peagi kostab Raja õuest endine vägev undamine.

Kaarel täidab jällegi kotte. Vahetevahel pistab ta käe kotisuust sisse ja vaatleb ilusaid raskeid teri oma peopesal. Sealjuures ei saa aga tema süda rahu. Ta mõtted kanduvad jälle selle juurde, mida ta äsja on näinud.

Mis oli küll tema pojale selle tüdrukuga siin nii isekeskis kõnelemist? Meiereis käies oli Kaarel kord külaeetide jutuaajamist pealt kuulnud, kui need omavahel seletasid, kuidas Saare Maie püüdvat ennast ehtida vaid selleks, et Rajale perenaiseks saada! Olla teistel asjad nii seatud, et õhtuti kohtamaski käivad ja salajast kirjavahetust peavad... On see viimati kõik tõsi? Mida Oskar küll mõtleb, kui ta niimoodi teeb? Vanemaile ei ole ta oma kavatsustest sõnagi rääkinud. Kas tal pole viimaks plaanis astuda samasugust eksirada, nagu seda kord Saare Arno tegi? Mida hakkaks ta peale selle varanduseta teenijatüdrukuga?

Ei! Siin peab küll õigel ajal vahele astuma ja katsuma poja sobimatutele suhetele lõpu teha! Kui see viimati aga juba hiljaks ei ole jäänud? Oskar on talle seni hea ja sõnakuulelik poeg olnud, kuidas võiks ta nüüdki vanemate tahte vastu toimida? Tema, Kaarel, ju teab ometi, mis pojale passib, ja mis mitte! Ta ei soovi oma lapsele ju kunagi halba!

Aga ta pole oma lapse vastu ka nii taktitundetu, et talle kohe siinsamas vööraсте silma all noomimistega kallale tormata. Selline teguviis ei ole Raja Kaarlile sünnis ja seda ta ei tee juba sel lihtsal põhjusel, et kellelgi poleks võimalust näpuga näidata ja öelda, et Raja noorte ja vanade vahel ei ole asjad korras. Rajal on majapidamine korras, siis peab seda olema ka sisemine elu-olu. Siiski peab ta pojaga mõne sõna sellest asjast kõnelema ja seda otsustab ta teha õhtul.

Nüüd aga keeb vilgas töö ja kuldse viljaga täidetud kotid viiakse masina juurest aita. Raja salved täituvad ja talu tulevik on kindlal järjel.

XXVII

Lugejad ootavad nende ridade kirjutajalt küll juba ammugi suuri sündmusi, aga siinkohal peab kirjanik küll märkima, et mingisuguseid suuri sündmusi ärgu keegi tema raamatutest otsima hakaku ja ärgu lootku seda ka selle elukroonika viimasest osast. Neid ei ole seal ennem olnud, ega ole loota edaspidigi. Nagu vanapõlve elu on hall ja üksluine, nii on seda ka selle jutustuse käik. Kõik, millest siin kirjutatakse ja jutustatakse, on selline, nagu ongi tegelik elu. Midagi suurt pole ju nende tegelaste elus juhtunud, kuna kõige suurem sündmus, mis neil üldse ette võiks tulla, – aga millega nende teod ka lõpevad, – noh see vemp on ju enamikule neist veel saabumata ja on veel praegugi teadmata, kas kirjanik nende puhul seda vempu laseb üldse välja paista või tõmbab koguni ennemalt eesriide ette ja jätab selle päris lõpu iga lugeja võimete kohaselt ta enese kujutluse hooleks.

Aga viime oma lugejad nüüd siiski jälle jutustuse joonele, me ei või ju ometi kusagile kõveraile teedele ekslema jääda.

Teame, et Raja Kaarel oma poja armuasjadega küll päris tuttav ei ole, aga sapitilk siiski on tema veinipeekrisse sattunud ja selle peab ta nüüd kas välja puhastama või alla neelama.

Sellepärast istubki ta õhtul, kui võõrad juba lahkunud ja õhtusöök söödud, veel kaua akna all ja uurib ajalehte. Kas seal ka midagi põnevat sees seisab, seda on raske öelda, sest Kaarli mõtted viibivad küll rohkem mujal kui ajaleheridade juures. Ta ootab lihtsalt parajat aega, kui kõik oma õhtustesse tegemistesse on süvenenud ja ka poeg juba toast tahab ära minna. Siis alles ütleb ta:

“Tule, Oskar, lähme siia kõrvaltuppa, mul oleks sinuga täna veidi tõsist jutuajamist.”

Oskar võpatab. Ta juba aimab, millest isa kõnelda tahab, aga otsustab selle siiski rahulikult ära kuulata, ning järgneb kutsele.

Kui isa ja poeg teineteise vastas laua äärde istet on võtnud, lülitab Kaarel elektrilambi põlema, et pimedas toas ei pruugiks istuda.

“Ma vist aiman, millest sa minuga täna tahad rääkida,” alustab Oskar. “Usun, et selleks andis põhjust minu päevane jutuaajamine Saare Maiega seal masina juures...”

“Võib-olla ka seda,” kostab isa, “igatahes täna tahaksin küll veidi tõsisemalt kõnelda... Tahtsin sulle rääkida Saare talu viimase perepoja saatusest...”

“Aga too vanakene on mitmed kuud juba oma igaveses rahupaigas; milleks teda enam segada?”

“Nii see on, aga seda elavamalt on tema elu ja saatus siin kõigile teada ja väga hästi meeles. See võib hoiatavaks märgiseks olla paljudele noortele meestele nende eluteel...”

“Saan aru, isa, mida sa sellega mulle tahad öelda või õieti mõista anda... Sa tahad öelda, et tüdruku pärast läks Arno tülisse oma isaga, lükkas tagasi isa ettepaneku jääda Saarele peremeheks ja ära unustada see tüdruk. Eks ole nii, isa?”

“Tõsi, poeg, – just sedasama tahtsingi ma sulle öelda. Aga, mis arvad sa ise sellest? Kas talitas Arno õieti, kui ta vanemate majast lahkus ja kodumaagi maha jättis, hüljates isa ettepaneku? Kuidas vaatad sina sellele?”

“Seda on kaunis raske öelda, isa. Küllap oli Arnolgi omajagu õigust nii toimida. Pole ju kerge unustada ja maha jätta inimest, keda tõsiselt oled armastama hakkanud...”

“Aga kujuta ette, poeg, – sellise lipaka pärast hüljata oma kõdu ja sünnipaik ning minna hulgusena võõrsile nagu mõni kurjategija...”

“Jah, seda on nüüd pärast kerge öelda... Kas aga Arno ka siis oleks kodu maha jätnud, kui ta oleks võinud ette teada, et Virve teda petab? Kindlasti mitte. Kindlasti oleks siis olukord teistmoodi kujunenud, kui see nüüd kujunes. Aga

inimene ei tea ju midagi ette, isegi homse päeva kohta pole tal mingit kindlat teadmist ega isegi õiget etteaimdust...”

“Nii, poeg, tagantjärele näed nüüd, et Arno ei teind õieti, kui ta tüdruku järele joostes vanemate nõuandeid kuulda ei võtnud...”

“Aga miks nõudis isa temalt siis sarnast mõttetust, et poeg jätaaks maha oma koolitatud pruudi ja asuks lihtsa tööorjana Saarele? Miks ei võinud ta parem seda nõu anda, et poeg abielluks oma väljavalituga ja töötaks siis talus oma tuleviku heaks?”

Kaarel pahvatab valjusti naerma.

“Ha-ha-haa! Kujuta ainult ette, milline talu heaks töötaja oleks olnd see lipakas, kes ise mitte midagi ei osand teha ja talu tööde ning tegemiste üle vaid nina kärsutas! Kas siis sellest oleks pidand saada Saare perenaine?! Saare vanaperemees ei tahtnud sellist inimest isegi külalisena oma majas näha, veel vähem perenaisena...”

“Aga, isa, – just seda oleks Saare-vana oma pojale pidanud soovitamagi, et ta nooriku koju tooks! Kui tüdruk siis oleks Arnole ära öelnud, noh, siis oleks see pettumus tulnud poisile õigeaegselt, ja ta oleks saanud oma isatallu kohasema minia tuua!”

“Sa tahad siis sellega poja teguviisi ikkagi õigustada? Saare-vana ei võind ju ometi nõuda, et poeg sarnase lillekese koju tooks, millega talus mitte midagi poleks olnd peale hakata!”

“Aga kindlasti poleks see “lilleke” talusse tulnudki, või kui ta seda siiski oleks teinud, siis oleks ta sellega ka tõestanud, et ta Arnot tõsiselt armastab ja nõus on temaga koos eluraskustele vastu astuma. Sel juhul oleks temast võinud ju ka taluperenaine saada. Maailmas ei ole ju tõesti midagi täiesti võimatut! Või kui ta seda poleks teinud, siis oleks ka see lahkumine tulnud poisile õigel ajal ja temast enesest oleks ikkagi Saare peremees võinud saada.”

“Ei, poeg! Saare-vana nõudmised olid õiged ja põhjendatud! Niisugust lillekest ei ole talusse vaja! Sinna

peab minema ikkagi vaid see, kes talu majapidamisest on huvitatud ja seda armastab. Linnapreili jäägu parem oma tänavakividele tippima! Temast pole maal asja!”

“Nüüd, isa, tahad sa mulle sellega öelda muidugi seda, et mul ei tohi mõttesegi tulla Saare tüdrukuga mingit tegemist teha? Eks ole nii, isa?”

Kaarel muigab. Poeg on oma arvamistega täpselt naelapea pihta trehvanud ja temast isegi ette jõudnud! Ühesõnaga: poeg on tal nagu sõnad suust ära võtnud, nii et ta ühe silmapilgu päris vaikib. Siis aga kogub ta ennast ja otsustab pealetungi jätkata.

“Aga, poeg, kas on sul siis selle tütarlapsega midagi lähemat tegemist? Võib-olla on ta sind juba koguni oma võrku suutnud püüda?” pärib isa.

“Ma ei tea, mida sa selle “võrgu” all õieti mõtled, aga igal juhul ei ole Maie minult midagi nõudnud, ega isegi mõista andnud. Ja kui ma olen temale lähenenud, siis olen seda ikkagi mina teinud, ja kas see samm on hea või halb, seda võin tunda üksnes mina ise, aga mitte keegi teine.”

“Ei, poeg, – sinu valikuga ei saa mina küll kuidagi rahule jääda! Tuleb ikka otsida enesetaolist ja eneseväärilist, aga mitte igale ettejuhtuval tüdrukule kaela langeda! Minu sooviks on, et sa viskaksid selle tüdruku oma meelest enne, kui oleks hilja! Raja perepoeg peab enesele kohasema perenaise koju tooma! Olgu see vaid möödaminev noorusetuhin – ning kõik on jälle kõige paremas korras!”

“Aga, isa, – see ei ole üksnes noorusetuhin, vaid siin on minu sügavamad tundmused mängus. Olen Maie juba ammugi tundma õppinud ja seda mitte üksnes välispidiste kommete järgi, vaid ka hingeliselt, ja ma tean kindlalt, et üksnes tema minu tulevaseks elukaaslaseks võib kohane olla.”

“Nii et, poeg, ka sina tahad siis teisiti toimetada, kui sinu vanemad sulle soovivad?”

Kaarel on ilmselt ärritatud. Ta tõuseb istmelt ja kõnnib toas edasi-tagasi. Mida peaks ta küll pojale veel selgituseks

ütlemas, et perekonnas ei tuleks tülisid ega lõhet? Ta ei tahaks kuidagi anda ainet külarahva keelepeksule. Poeg aga vaikib ja ei lausu midagi. Vähe aja pärast istub Kaarel uuesti endisele kohale laua äärde.

Oskar on selle vahe näilise rahuga edasi istunud ja sõrmedega lauale trummeldanud.

“Poeg,” sõnab isa siis juba nagu paluval häälel, “ära saa oma vanematele kirstunaelaks! Mis ütleksid inimesed, kui sina – ühe jõukama talu poeg – abielluksid mingi linnatüdrukuga, kellel üldse mingisugust varandust pole!”

“Aga, isa, – sa ei ole ometi unustanud, miks Saare Arno oma väljavalitud maale ei võinud tuua. Sinu arvamus selle kohta on täiesti õige: tüdruk oli maatöö jaoks liiga lillekene! Aga kas saab sedasama öelda ka Saare Maie kohta? Kas on ka tema niisugune? – Ei, hoopis vastupidi! Maie tunneb põhjalikult talutööd ja armastab seda! Ja kui sina ka mul keelaksid teda Rajale tuua, siis leidub ruumi Saarelgi...”

“Taga paremaks! Raja perepoeg läheb täie mõistuse juures Saarele sulaseks!

Noh, see oleks ju enneolematult tore! Kui inimesed ütlevad: “Vaata kus mees! Raja Oskar – Saare Jüri sulaseks!”

–

Oskar jääb rahulikult laua juurde istuma, kuna aga Kaarel uuesti istmelt püsti tõuseb ja närviliselt toas edasi-tagasi kõnnib. Jälle seisma jäädes ütleb ta pojale:

“Maie on tubli inimene! Tema enese vastu ei oleks mul tõesti mitte kui midagi! Ainult ta seisus, ta varanduseta olek... sest mida ütlevad siis inimesed?...”

“Isa, mis läheb meile korda inimeste ütlemine! Kui mina abiellun, – siis võtan naise küll vist ikka enesele, mitte aga neile inimestele!”

“Ei-noh, seda küll, aga kas siis Raja perepoeg tõesti endaväärilist või paremat neidu ei oska leida? Peab ta siis just teenijatüdruku võtma?”

Tugev puna helgib poja näol, ta veri on närviliselt kihama löönud. Tähendab, et isa on ikka liiga tugevasti vanade

tõekspidamiste küljes kinni. Kas taganeda siis oma otsusest ja alluda sellele, mida vanemad nõuavad?

“Aga keda soovitaksid siis sina minule, isa?” küsib ta pilku isa näole tõstes.

“Ela ikka enne, poeg, küllap siis ka paraja leiad! Ons sul selle naisevõtmisega nii häda käes? Pikk elu ees, küll jõuad elada ja vaadata ka mõnda väarikamat...”

“Ei, isa, siin lähevad meie mõtted lahku. Olen selle tüdruku valinud ja jään ka selle juurde! Kahju küll, et see sulle meeltemööda ei ole, aga ega meil ju sellepärast maksa tülitseda või pahameeles lahkuda, nagu tegi Saare Arno. Milleks seda. Kui aga sina tahad mind karistuseks sõnakuulmatuse eest pärandusest ilma jätta, siis võid rahulikult seda ka teha, kuna ma selles kindel olen, et kätteõpitud ametiga ka ise leiba suudan teenida...”

“Poeg, poeg! Sa kipud siis ikkagi astuma Saare Arno jälgedesse! Kas ei taha sa siis ometi kõige üle veel rahulikult järele mõtelda?”

“Siin ei ole enam midagi mõtelda ega ka millegi üle vaielda! See tüdruk meeldib mulle, ta on töökas, hoolas ja püüdlik ning armastab maaelu. Ta ei ole mingi linnalilleke, nagu võis olla too Saare Arno väljavalitu, – ning sellepärast ei mõtlegi mina oma mõtetest taganeda. Kui minu jaoks siin Rajal siis enam ruumi ei ole, siis võin seda ka Saarel leida!”

“Jälle Saarel! Ega see Saare ju sinule ei saa! Saarel on Jüri ise peremees ja ei mõtlegi oma talu sulle anda, kuigi ta Maiet vahel ka oma kasutütreks nimetab.”

“Kas olen mina tema talu tahtnud? Inimene ei ela ju mitte üksnes taluperemehena hästi, vaid võib seda teha ükskõik millise korralikult kätteõpitud ametiga. Mõnikord võib sulane oma teenitud palga juures õnnelikumgi olla, kui suure talu peremees oma rohkete sissetulekute ja suurte murede juures. Elavad ju palgalised ametimehedki hästi...”

“Siis ikkagi tahad sa meist lahkuda? Milleks? Kas olen mina sind siit ära ajanud? Ei, poeg! Mõtle kõik veel hoolega läbi, kõnele ja aruta seda ka Maiega, – siis saab temagi aru!

Kas ta siis tingimata tahab vastu su vanemate tahtmist sinuga abielluda! Räägi temaga kõik põhjalikult läbi ja siis kõneleme uuesti! Aga enne – kellelegi mitte üht sõna!”

Oskar trummeldab sõrmedega lauale ega vasta midagi. Ta teab ju hästi, et ükski vastus, mille ta isale annaks, poleks sellele ikkagi meeltmööda. Kui aga lahkuda, siis teha seda vaikselt. Milleks kiskuda tüli!

Kaarel teeb toas veel mõne ringi, jääb siis Oskari kõrvale seisma ja paneb käe poja õlale.

“Ma ei soovi sulle ju halba, poeg!” ütleb ta vaikel häälel. “Mõtle hästi järele ja räägime siis kunagi teine kord. Täna aga läheme magama!”

Poeg noogutab pead, tõuseb toolilt ja läheb vaikides välja öise jaheda õhu kätte.

“Tähendab, isagi ei taha tüli,” mõtleb ta endamisi, “aga ometi ei meeldi talle ka minu valik!”

Nii et Maie enda kui tööka ja heasüdamliku inimese vastu pole isal midagi, aga see varanduslik seisund, see sünnipärane seisuslik vahe! See on temale eluteel takistuseks. Kaarel võtaks Maie Rajale perenaiseks vastu, kui ta ainult oleks sündinud talulapsi See on terve selle asja raskeim konks. Aga mis võib Maie või tema ise sinna parata! Tõsiasjad ei anna ennast ju ometi muuta, kui isa poolt järeleandmist ei tule. Ja Maiet unustada, teda isa tõekspidamiste pärast ära põlata, – noh seda ei kannata tema süda küll teha...

Ilma kindla sihita kõnnib noormees sügavas mõttes hilisel sügisõhtul Raja õuest välja.

XXVIII

Talivilja masindamine Rajal lõpeb õhtul aegsasti. Rehelised ruttavad koju, et seal välja puhata ja varahommikul jällegi järgmises talus samasuguse tööga alustada. Nüüd on ju selline aastaaeg, et kõige tähtsam on just rehepeks ja sellepärast ei anta masinale kusagil talus pikka peatust. Masinaring peab ruttu edasi minema, siis võib ka kogu sügisese saagi riknemata koristada.

Küllap on rehepeks nüüdki veel üks tolmuematest ja raskematest töödest talus, aga kui võrrelda seda sama tööga veel möödunud sajandi lõpuaastail, on see tänu masinaile ometi palju kergemaks muutunud. Sajandi algul oli väga vähe neid talusid, kes oma vilja masindasid, enamasti peksti seda ikkagi veel isaisade viisil nõgises ja tolmuks rehetares, rabades rukkivihke vastu selleks valmistatud kallakut lauda, tarvitades selleks kogu oma lihaste jõudu. Aeg aga läks edasi, ka meie maale toodi masinad inimestele abiks, – kuid siiski on rehepeks ikka veel raske küllalt. Ja iga tolmuine töö mõjub inimestele väsitavamalt kui tolmuta, olgu esimene nii kerge kui tahes. Kuigi Rajal on kasutusel tehnika kõige uuemad abivõimalused, jätkub töötegijate ihul ikkagi sinna highi tõttu kleepunud tolmu. Saare omad on end küll juba Rajalgi enne äratulekut veega loputanud, aga põhjalikum puhastus tuleb ikkagi kodus ette võtta. Tolmuse ihuga ei kõlba ju linade vahele magamagi heita. Suvisel ajal oleks sarnast loputamist hea teha kaevuküna juures, nüüd on aga ilmad juba hea tüki jahedamad ja seda tuleb teha pesukojas.

Peale viimaseid õhtusi toimetusi lippab Maie aita, kus ta suvel tavaliselt magab. Loomatalituse on perenaine tädiga juba ammu ära talitanud, Maiel pole nüüd, rehepeksuajal, sellega tegemist.

Aidas aga ei heida ta sugugi veel voodisse, kuigi end rohkest tööst kaunis väsinuna tunneb. Ta istub voodi ees olevale väikesele pingile, võtab jalad lahti ja jääb siis mõttesse.

“Istub siis neiuke mures...” sosistab ta omaette, nagu ta mäletab üht rida mingist vanaaegsest laulust, ja istubki siis sügavas mõttes oma magamisaseme ees.

Mis oli päeval juhtunud? Kas Raja Kaarel märkas tema ja Oskari jutuajamist? Võttis ta ehk poja selle eest käsilegi? Ega seegi polnud võimatu. Kindlasti ei võinud Kaarel ju nende salaühendust sallida. Millest küll Oskar päeval tahtis talle kõnelda, kui neid nii ootamatult segama tuldi? Harva, väga harva puutuvad nad kahekesi kokku, kuigi Raja ja Saare on üleaedsed talud. Oskar on arglik ja tahab end pealegi vanemate pilgu eest kõrvale hoida, kui temaga kõneleb.

“Imelik,” ütleb tüdruk iseendale, “tõesti imelik, kuidas peavad kulgema kõik maailma asjad!... Kas selline ongi siis armastus, see tunne, mida kirjanikud ja luuletajad oma teostes nii kõrgeks tõstavad... Mis asi on see õieti? Kas vaid tühipaljas unistus? Aga ometi on ta nii võimas, et noori hingi oma kütkeis suudab hoida ja neile tubli seljataie muresid turjale upitada...”

Ta võtab end riidest ja heidab voodisse, tõmmates isegi teki üle pea. Aga uni ei tuleja mõtted keerlevad ikkagi selle raske probleemi ümber. Kui iseäralik on temagi saatus! Kas oleks ta võinud midagi sellist lapsena linnas elades ette kujutada, sel ajal, kui vanemad veel elasid! Jah – aga siis poleks tema teekond küll mitte maale ulatanud. Millise elukutse oleks ta siis endale valinud? Kes teab? Sellisele küsimusele ei oska tüdruk vastust leida. Nüüd on ta aga juba sattunud maale ja ei tahaks siit küll iialgi enam linna tagasi, kui tal valida oleks. Maatöö on küll võib-olla raskem, tööpäev pikem, muresid rohkem kui linnas, aga Maie on maaellu sisse elanud ja tunneb oma saavutustest ainult rõõmu, kui mõni raskus on seljataha jäänud.

Nüüd kanduvad tüdruku mõtted oma praeguse olukorra juurde. Talle meenub, kuidas ta tutvus Raja Oskariga. Igale tütarlapsele on juba loodusest antud tung – saada kord naiseks, armuda, armastatud olla... Temagi pole selles suhtes erand. Ka tema hinges on ärganud tunded noore mehe vastu. Abiellumiseks ja oma elu alustamiseks on nad ju veel liigagi noored, aga siiski juhib loodud sund neid mõlemaid ometi selle sihi poole.

Ometi ei lähe kõik nõnda, nagu nooruse-illusioonides ette kujutatakse. On olemas tõkkeid, mis ühtigi võivad olla ülesaamatud. Nii ka siin. Maie armastab Oskarit ja Oskar kõigest hingest teda, aga nad ei saa oma tahtmist mööda üksteisele kuuluda. Seisuslik vahe takistab! See on see tõsiasi, mis rusuva lastina nende saatusele rõhub. Kas leiduks väljapääsu? Oskar küll kinnitab, et kui vanemad nende ühendust ei luba, ei tagane ta siiski oma plaanidest, – kuid mis võib sellest siis välja tulla? Ainult tüli ja pahandust! Ja selle kõige põhjustajaks oleks siis tema, Maie!

Mispärast on olemas sellised seisuslikud vahed? Raamatutes kirjutatakse, et need on juba ammugi kadunud, minevikumälestusteks saanud, seaduste järgi loetakse kõiki inimesi üheõiguslikeks ja ühetaolisteks, aga tegelikult pole see ometi nii! Vahetegijaks on teiste inimeste arvamine. Ikka peab iga inimene paremaks kohaneda ühiskonna arvamisega... Ta isiklikud vaated peavad taanduma kõigi muude ees. Nagu siingi. Tema, Maie, ei ole ju inetu ega eemaletõukava välimusega, ka oma töödes ja talitustes ei jää ta teistest maha, haridustki on ta mingil määral saanud, kindlasti oleks ta Oskari vanematele sellest küljest vastuvõetav. Aga siin kerkibki esile see teine tegur – tema päritolu! Ta ei ole sündinud talulapsena! Mis ütleksid inimesed selle kohta, kui rikka talu poeg võtaks naiseks vaese teenijatüdruku! Kas leidubki maailmas veel suuremat hirmuvalitsust kui neis paaris sõnas: mis ütlevad inimesed! Jah, temale ei öeldaks ehk tõesti midagi, aga Oskari elu võivad need teiste inimeste arvamised ja ütlemissed küll ära

hävitada. Võivad temalt riisuda vanemate armastuse ja seltskondliku lugupidamise. Ja kas peab Maie siis tõesti saama selleks komistuskiviks, mis noormehe niisugusesse hukatusse tõukab? Seda ta küll ei tahaks! Kuidas leida siin pääsetee? Kas poleks siiski kõige parem Oskariga avameelselt kõnelda ja siis teineteisega jäädavalt jumalaga jätta?

Lahkumine... Unustamine... Oh, Maie noor süda tahab nende mõtete juures lõhkeda!

Väljast kostavad tasased sammud – keegi ligineb aidauksele. Koputatakse. Maie tahab end juba üleni teki sisse mässida, kui ukse tagant kostavad tuttavalt häälel öeldud sõnad:

“Tee lahti, Maie, – mina olen!”

Maie hüppab süngist, kahmab endale mingi mantli ümber ja avab siis ukse. Väljas on pime, kuid siiski veidi heledam kui aidas ja tüdruku silmad seletavad oma külalise näojooni ka läbi selle pimeduse. Nad haaravad teineteisel kätest ja sisenevad pimedasse aita.

“Sina, Oskar... sa tulid...” kogeleb Maie ja juhib külalise oma voodiservale istuma. “Oli sul kodus oma vanematega pahandust? Said viimaks ehk peapesugi?”

“Nõnda see läks küll ja sellepärast ma siia tulingi, Maie...” sosistab Oskar vastuseks.

Ja nüüd hakkavad mõlemad oma olukorda vaagima. Nad otsivad ja kaaluvad küll kõiksuguseid võimalusi, kuid ei jõua surnud punktist kaugemale. Ei taha meiegi siinkohal nende muresid kauem arutada, nende plaanitsusi segada, vaid tõmbame kogu etendusele pilguks ajaks eesriide ette.

— — — —
— — — —

Sügisesed tööd Paunveres on kõik juba lõpule viidud, rehed pekstud, maad küntud ja juba ilmub öösiti ka külmataat ning kaanetab jääkirmega isegi vana Kiusna oja. Rändlinnud on ammugi oma lõunamaisele reisule läinud ja sageli sajab õhust ka juba valgeid lumehelbeid.

Talv on tulemas.

Vallamajas jagatakse välja kinnisvaramaksu teatelehti ja käskjalad kannavad neid taludesse maksukohuslastele kätte.

* * *

Siinkohal katkeb Oskar Lutsu mustand-käsikiri. Lõpp on kirjanikul küll juba mustandina olemas, aga vahepealset osa ei ole ta valmis kirjutada suutnud. Tal on nähtavasti kavatsus olnud mingil moel selgitada, kuidas Maie ja Oskari vaheline probleem laheneb. Selle kohta on aga vaid kriipsutusi mustandilehekestel. Kui kirjanikul elupäevi oleks jätkunud, kindlasti oleks ta siis sellele kavand-luukerele ka liha ümber kujundanud. Tema surma tõttu jäi see siiski tegemata.

Neist kriipsutustest võib aga kogu käiku oletada. Selgub, et maksu teatelehtedel ei esine Saare omanikuna mitte Jüri nimi, vaid Maie oma. Ja vallamajast saabki Raja Kaarel teada Saare talu päris-peremehe nime.

Muidugi võtab kogu lugu nüüd teise ilme ja Kaarel ruttab seda uudist oma naisega läbi arutama.

Tuleb välja, et Oskar on oma valiku siiski õieti teinud ja nüüd ollakse sellega Rajalgi väga rahul.

Oskar ega Maie ei tea olukorra muutumisest aga midagi ja nende vahekord on endiselt nagu raske surve all. Kaarel kahtleb ka, kas tasub sellest noortele üldse sõnakestki lausuda, enne kui kogu nende asi täiesti kindel ja selge on.

Kuidas arenevad asjad aga Ülesool, seda pole isegi neis kriipsutustes märgitud. Kirjanik on jutustuse lõpupeatüki mustandi valmis kirjutanud, et arvatavasti selle alusel vahepealseid sündmusi kujundada.

Kõiki neid tuleb nüüd lugejal endal ette kujutada, kuna aga lõpupeatüki saab esitada Lutsu mustandi järgi. See on küll kirjaniku poolt viimistlemata, kuid ilma selle lisamiseta pole jutustusel terviklikku ilmet. Olgu see siis siia ka enam-vähem samal kujul kirjutatud, nagu on kirjaniku

mustandlehekestel, üksnes lauseehitust on mõnes kohas veidi parandatud.

XXIX

Lumi sätendab õhtupooliku päikesesäras ja paljudest Paunvere taludest tehakse kellade kõlinal jõulusõitu.

Ülesoo katusel lehvib pulmalipp, tubadest aga kostab rõõmsat laulu ja rõkkamist. Pulmarahvas on laulatuselt koju jõudnud ja õuel sätitakse sõiduriistu ritta. Hobused on vana rehe alla varjule viidud, et neil vaja poleks seni väljas külmetada, kuni nende omanikud ise pulmamajas pidutsevad.

Tubli tuuleil keerutab nurga varjust hea sületäie tuhklund õuele, aga see ei suuda kellegi pidutuju rikkuda.

Ja jõulude ajal on ka paljudel naabritel, kellele iganes ka pulmakutse on saadetud, aega siin olla ja pidutseda. Niisugust asja ei juhtu ju iga päev ja see sündmus peab kauaks ajaks Ülesoo ajalookäigus kõlama jääma... Kahed pulmad korraga! Kaks venda siit talust abielluvad kahe õega sealt soomadaliku teiselt kaldalt...

Ka vana Tõnisson ise kõnnib pidul tähtsa näoga ringi. Tema eluplaanid on küll kõige paremini täide läinud. Oma mõlema tütre mehelemineku on ta ära näinud. Temagi talu ei jää nüüd peremeheta. Ülesoo Paul hakkab seda pidama ja korraldama ja sellest poisist võib kindlasti saada temale vääriline järglane.

Aga ka tema vanema tütre saatus ja tulevik on kindlustatud. Temast saab Ülesoo perenaine, kelle kätte Teele oma majapidamise ohjad julgesti võib usaldada. Tunneb ju temagi kõiki loomapidamise kunstisid ja võib neid siin ka tarviliselt rakendada.

Ainuke sapitilk vana Punahabeme õnnekarikas on see, et tema talust nüüd see Tõnissoni nimi jäädavalt kaob. Sinna asemele ilmub aga Toots! Aga Tootsi nimi on nüüd kõikjal

kuulus. Teda tuntakse ka väljaspool oma kodumaa piire ja sellepärast võib vana Tõnisson asjakäiguga ka rahule jääda.

Vana Ülesoo taat ise on sama õnnelik, sest mitte igaühel ei lähe korda oma kahte poega kahest õest pruutidega ühekorraga altari ees näha. See pulmapidu on väga suureks sündmuseks Tootside suguvõsa ajaloos. Ja ka Teele kortsulisel näol lehvib kõigele sellele mõteldes õnnelik helk.

Helmi aitab talitajaid ja lauakatjaid ja temagi nägu lõkendab rõõmust. Teatakse kõnelda, et temalgi olla juba kavaler valmis, aga ta ise tahtvat veel veidike neiupõlve maitsta ja vendade pulmapeod tüdrukuna üle elada.

Pulmad ise on uhked. Ülesoo suuremas toas seisavad pikad kaetud pulmalauad ja seinadki on kaunistatud rohelistest kuuseokstest ning kanarbikust vanikutega, mille vahelt säravad heledad elektrilambid.

Jälle kord Tootsi pulm – õieti Tootside pulmad!

Terve Paunvere kihab. Kuigi rahva seas liikus kumu, et Tootside ja Tõnissonide asjad olla täitsa lörri läinud, on asjalood nüüd aga üle ootuste hiilgava kahekordse pulmapeoni välja kujunenud.

Talvine päev on lühike. Kirikust sõideti küll valgevaluga koju tagasi, aga juba on ilm väljas hämarduma löönud ja pimedus ligineb iga minutiga.

Tubades säravad heledad elektrituled, kostab lõbus jutuvada ning vahel sekka ka kõigist muist häältest üle kostev lõõtspillimuusika. Inimesed on juba kaunis hästi seda odramärga maitsenud ja selle tõttu ollakse ka juba ülevas meeleolus. Perenaised paluvad külalisi söögilauda, kus road ammugi sööjaid ootamas. Õllekannud ja veinikruusid jätkavad veel siingi oma ringkäiku, enne kui siin selle päris söögialusega võidakse tutvust teha.

Noorpaarid istuvad keskel peolaua taga, kuid nende kõrval hoitakse millegipärast veel kaks istekohta vabad. Laua otsas on vanade Tootside paar aset võtnud ja nende kõrval istub Raja Kaarel oma naisega. Ka Saare perenaist on siin teiste hulgas näha. Kõik teised pidulised istuvad kirjudes

ridades laudade ümber. Peol viibivad küll ka ülejäänud Raja, Saare ja Tõnissoni pereliikmed, aga nüüd on nad kõik nagu tina tuhka kadunud. Nende jaoks hoitakse laudade juures mõned kohad tühjad.

Pruudid-peigmehed istuvad juba oma kohtadel, aga vana Punahabet ja Saare Jürit ei ole veel näha. Küllap neil ikka veel mingi asjaajamine käsil on.

Toidukandjad teevad juba juttu söömisega alustamisest, kui kõigi pilgud pöörduvad Ülesoo vana peremehe poole, kes üsna vaikides laua otsas istub. Toots märkab seda, tõuseb püsti ja hüüab, nii et see isegi kõrvaltuppa ära kostab, kuna pidulised ka üsna vait on jäänud:

“Kallid pulmalised! Näete, milline õnn siin meil kõigil on – kaht pulma korraga pidada ja ma arvan, et kui meie laseme noorpaarisid elada ja neile tulevikuks õnne soovime, siis võime asuda ka nende roogade kallale, mida Ülesoo perenaised on valmistanud. Midagi oleks aga siiski veel nagu puudu! Ma arvan, et enne, kui me kõik noorpaare õnnitlema hakkame, suurendame me oma pidurõõmu siin veel ühe sündmuse võrra! Te näete, et pruutide-peigmeeste reas on ühe noorpaari koht veel üsna tühjalt seismas. Selle koha täidame nüüd kohe ära ja alles siis läheme oma pulmapeoga edasi!”

Mürisev “hurraa” kõlab piduliste suust ja sellele järgneb käteplagin, mis otse kõrvu tahab lukku panna. See ei saa aga kaua kesta, sest juba on pillimees oma loo lahti löönud ja pulmamarsi helid summutavad kõik muu.

Siis aga avaneb piduruumi kõrvaluks ja sealt sisenevad teineteisel käest kinni hoides Raja Oskar ja Saare Maie. Neile järgnevad vana Tõnisson ja Saare Jüri. Viimasel on käes mingi paberist toru või torukskeeratud paber. Kui uus noorpaar on jõudnud keset tuba kahe lauarea vahele, peatab vana Punahabe neid ja annab pidulistele käega märku, et ta mõne sõna kõnelda tahab. Kui jälle vaikus valitseb ja kõik huviga uut sündmust jälgivad, võibki Tõnisson rääkida.

“Noh, et siin kord juba pulmad on, siis toome siia veel ühe noorpaari juurde! Näete – Raja Oskar arvab ka, et see hea pole, kui inimene üksi elab ja ta on siis ka naabri-Maie oma elukaaslaseks välja valinud. Minu kui isamehe kohus on kihlatud noorpaari teile esitada, et täna siin koos teiste pulmadega ka nende avalik kihlus ära pidada. Enne, kui me oma pidukavas edasi läheme, palun siis kõiki tõsta klaas ja uue noorpaari kihlus sisse õnnistada. Kunas nende pulmad saabuvad, selle üle on aega pärastki arutada, aga praegu seame ka selle noorpaari teiste hulka peolauda! Niisiis – klaasid kätte, ja – hurraa!”

Uuesti kostab vali “hurraa” piduliste suust ja tublid “elagu”-hüüded kolmandale noorpaarile. Mõned ruttavad Maiel ja Oskaril kätt suruma ja õnne soovima, aga vana Punahabe tõrjub kõik tagasi, vehkides kätega ja kõneldes:

“Ärge’nd nüüd... Jätke pärastiseks! Nüüd lauda ja siis pühitseme juba kolme noorpaari ühise elu algust!”

Ja saadetaksegi uus noorpaar neile selleks varutud kohtadele teiste noorpaaride kõrvale.

Järgneb hetkeline vaikus, aga juba on Saare Jüri oma paberirulli kõrgele tõstnud ja annab sellega märku, et ka tema tahab midagi öelda.

“Nojah,” alustab ta, “saatsime siis uue noorpaari teiste hulka, soovisime neile head algust ja paremat õnne kaasa nende ühisele eluteele ja nüüd arvan ma ka paraja aja olevat neile see kingitus üle anda, mille kadund Saare Arno Maiele pulmadeks on pärandand. Siin ta on, palun Maiel see kink siis ka vastu võtta!”

Seda öeldes ulatab Jüri oma paberirulli üle laua värske pruudi kätte. Maie on erutatult püsti tõusnud ja võtab pakutu tänades vastu. Kõigi pilgud on peatunud selle salapärase paberirulli peal.

Mis seal sees küll võib olla?

Sama küsimus põleb Maiel endalgi peas ja ta keerab veidi seda toru lahti. Ta pilk leiab sealt ainult mingeid osalt käekirja ja osalt trükikirjaga kaetud dokumente. Ta ei hakka

siin nende sisu uurima, vaid loeb üksnes suures kirjas trükitud pealkirja: "Kinnistuseakt."

Ta ei saa aru selle sõna sisust ja pole tal siin aegagi hakata uurima nende dokumentide tähendust, seepärast tõttab Jüri juba kõigi uudishimu rahuldama:

"Need dokumendid on omandi-aktid Saare talu kohta, mille kadunud Arno on Maiele kaasavaraks pärandanud!"

"Vaat kus alles pauk!" hüüab keegi pidulistest. "No see on alles lugu! Raja muutub ju nüüd tõesti mõisaks! Saare on õigetes kättesse sattunud!"

"Elagu uus noorpaar!" karjutakse sellele vastuseks. "Elagu Saare peremees!"

Vahepeal on ka Tõnisson Tootside juurde tema jaoks varutud platsile jõudnud ja hüüab sealt valjul häälel üle laudkondade:

"Lugupeetud pidulised! Enne, kui meie siin söömisega alustame ja tervisejoogiks klaasid tõstame, peaks küll Ülesoo vanaperemees ise ka mõne sõna sissejuhatuseks ütleva!"

"See on õige!" hüütakse mitmelt poolt. "Toots ise peab kõnelema! Ükskõik millest, aga kõnelgu ka noortele midagi!"

"Jah, nii on õige," jätkab Tõnisson ja pöördub siis kogu kehaga vana Joosepi poole. "Kõnele siis, vana Kentuki Lõvi! Räägi noortele sellest, mis meie vanad ka mõtleme ja oleme!"

"Või mul siis palju midagi ütelda on!" puikleb Toots vastu. "Teinekord ongi mõttes niipalju sõnu ja kõike, aga va vanainimese pea, – ei pea ju kõike kinni!"

Nii et nüüd, kui just vaja on kõnelda, siis oleks pea nagu pulki täis ja suu kinni müüritud! Jah, nii kui sitket savi oleks täis löödud. Pea mõtleb, aga näe, sõnad ei tule kuidagi suust välja..."

"Pole viga, pole viga, küll nad pikapeale tulema hakkavad!" torkab Kaarel kõrvalt. "Niisuta aga veidi suud sealt kannust selle va kesvamärjukesega, küll ta siis lahti läheb, kallis kälimees! Eks ole õige! Vanasti oli ju Toots see,

kes leiutas alati võimalusi, kuidas sellest või teisest asjast üle saada, aga nagu näha, on Joosep ikka tõesti vanaks jäänud! Nüüd peavad teised temale abinõu leiutama, kuidas need sõnad sealt suust välja tuleksid! Ei-noh, asi peab ikka kudagi edasi nihkuma, paigaltammumist ei tohi olla! Räägi siis, Ülesoo vana, – kõnele noortele ükskõik mida, ainult kõnele!”

“Noh ega siin muud pole teha, kui tuleb vägivallale alla heita!” kostab vana Toots.

“Mis vägivallale?” küsib Kaarel. “Kas me sulle käsi oleme külge pannud või? Ha-ha-haa!”

“Pea’nd, pea, Kaarel,” vastab Joosep. “Eks enamuse tahte pealesurumine vähemusele on viimasele ju ikkagi vägivald! Aga noh, eks ma püüa rääkida, kui enamus seda tõesti soovib! Aga, mida te siis nimelt just kuulda tahaksite? Millest ma peaksin teile kõnelema?”

“Ükskõik, millest, peaasi kui see jutt on õpetlik!” hüüab nüüd keegi noortest. “Räägi kas või oma noorpõlve krutskitest ja vempudest...”

“Kas või nendest jah, kui midagi muud pole öelda,” lisab vana Punahabe. “Needki lood on kõigile meeltemööda.”

“Ei taha teisi siin korrutama hakata, kallid sõbrad,” kostab vana Toots. “Neist on koolivend Luts isegi terve virna raamatuid kirjutanud ja neid on igaüks küll juba mitu korda lugenud. Nii et kui ma tõesti kõnelen, siis olgu see ka midagi uut, mida neis raamatuis mitte ei seisa!”

“Hurraa! Elagu Ülesoo vana! Elagu vana Toots! Toots hakkab kõnet pidama – tehke aga kõrvad kuulamiseks lahti!” hüütakse igalt poolt.

Noh, ei jäägi siis Joosepil muud üle, kui püsti tõusta ja pihta hakata, nagu seltskond seda nõuab. Ta rüütab kannust tubli sõõmu õlut ja kannu tagasi lauale pannes äigab teise käega üle habemetuti oma lõua otsas.

“Nojah, eks siis nõnda, et kel kõrvad on kuulda, see kuulgu!” alustab ta, püüdes jäljendada tooni, mida tarvitas omal ajal kuulus Paunvere köster – vana Julk-Jüri. “Oma

krutsikutest ja vempudest Kentuki Lõvi küll enam rohkem rääkida ei taha, sest Luts on neist isegi juba küllalt kõnelend, aga mul pakitseb südamel midagi muud, midagi niisugust, mis jäi omal ajal tegemata. Usun, et minu keerulistest vempudest, mida Luts vahest ka värvilisemate sulgedega on ehtind, ei maksa noortel küll just eeskuju võtta ega püüda neid järele ahvida, sest nagu ma juba varemgi olen tähendand, on nii nende vempude kui ka Kentuki Lõvi aeg läbi! Täna tahan ma kõnelda tulevikutempudest! Paunveres on paljugi ära tehtud ühistegevuse alal. Kollektiivse elu jaoks pole ei mina, ega minuaegsed inimesed kõlbulikud; sipelgaks võivad inimesed muutuda ehk alles kaugemas tulevikus, kui neil ära kaob see enesele kogumise püüe, ja sellepärast ei löönd ka omaaegne kollektiviseerimine läbi, ja niipea, kui kadus sundus, lagunesid loodud ühismajandid ning algas uus isiklik elu. Miks pidi see aga just nõnda sündima? Miks ei võinud nood kollektiivid jääda püsima tugevate ühisuste näol? Aga nimelt selle eestlastele loomumomase tungi tõttu – koguda vara ainult iseenesele, aga mitte mingile ühiskondlikule ettevõttele. Kui seda asja jälle teisest küljest vaadata, ongi see enesele kogumise tung just üks neist peategureist, mis rahvamajandust edasi viib. Palja ilusate sõnade kõlksutamisega ei saavutata iialgi edu. Mitte kunagi ei püüa inimene koguda innukalt vaid ühiskonnale ja ei tee seda ka mitte kunagi vabalt, ilma mingisuguse sunduseta. Nii ei võind ka kollektiiv ilmaski seda tulu sisse tuua, mida toob sihikindel enesemajandamine. Kas andis kollektiivide ajajärk seda tulu, mis üksikmajandus, kuigi ajalehed seda tookord väga kõrgelt kiitsid? Ei! See kõik oli vaid lootus, et tulevikus nii võiks minna, aga senikaua, nagu ma juba nimetasin, senikaua, kui inimestes elab see oma kasu püüdmise, senikaua ei saa ka kollektiiv võistelda samasuguse hulga üksikettevõtetega, kui neil on täielik tegevusvabadus, ja eriti veel siis, kui viimaste hulgas on laialt arenend vaba vastastikune ühistegevus. Just need väikesed ühendused

põllumeeste vahel ongi praegusel ajal minu meelest see jõud, mis aitab meie rahvamajandust tõsta. Hiigelsuured ühingud oma hiiglasliku arvu töötajatega ei ole kunagi nii kasulikud, nagu just need väikesed ühingud, kus iga liige ise innustatult kaasa töötab, et sellest enesele rohkem tulu saada. Ka väljaminekud on neil hoopis väiksemad, kui senistes suurtes kollektiivides, kus pearõhk pandi vaid riigimaksude laekumisele. Sellepärast ongi siis pärast kollektiivide lagunemist üksiktalupidamine jälle suurel määral edenend, rohkemgi veel, kui enne suuri sõdasid.

Mitte vähe ei ole meie, vanad, nende talumaade kallal rabelend, küllalt oleme võidelnd nende kivimürakatega ja need põldudelt ja niitudelt ära koristand. Oleme närused sooheinamaad ja jussikingud muutnud tasasteks haljendavateks aasadeks! Sooveed oleme ära juhtind ja endistele mättalistele soomaadele rajand head kultuurkoplid, kus nüüd meie karjadel heast rohust kunagi puudust ei tule. Oma loomakarjasid oleme me suurendand, nende piimasaagi palju kõrgemale tõstnud, kui see oli meie isade ajal. Uusi hooneid oleme ehitand ja vähegi kõlbulikke vanu veel parandand. Ja hulga masinaid oleme muretsend oma tööde kergendamiseks.

Näib, nagu oleksime kõik ära teind, mis veel vähegi teha andis, ja noortele pole nagu enam midagi teha jäänd! Kas on see aga nii? Oh ei! Arvan, et te seda isegi mõistate. Kunagi pole võimalik öelda, et kõik on tehtud ja enam midagi ei saa paremini teha. Vanarahva ütlemine on sel kohal küll päris õige, et ega töö ei lõpe ialgi! Kuigi meie oleme seda teind, ja korraldand nii, kuidas me vähegi oskasime ja saime, siiski pole me veel mitte selle piirini jõudnud, kus enam midagi teha ei saaja pole tarviski, nii et muudkui istuja oota aga, millal kõik maailma mõnusused sulle sülle langevad või ennast tunda annavad! Ei, kullakesed! Noorte jaoks on tööd veel üleliagi jäänud! Ka teie elate oma elu, rabelete siin töödega ja kord vanaks saades räägite just samasuguseid sõnu, nagu mina siin

praegu ütlesin. Meie, vanad, oleme ainult vundamendi valmis ehitand, teie osaks on jäänd hoone püstitamine! Elage ja olge veel püüdlikumad, kui on olnd teie eelkäijad! Siis viite oma majapidamised õitsengule ja pole ka karta, et kultuur meie maal kunagi võiks langeda. Ma mäletan, et lugesin kord mingisugust raamatut, noh, mis ta pealkiri oli ja kes tema oli kirjutand, seda küll enam ei mäleta, aga see jäi mulle meelde, et selles raamatus püüti näidata, mis juhtuks ühes kaasaegses linnas siis, kui kultuur järsku ära kaoks! Linnas on kõik uuema aja nõute kohaselt sisse seatud ja tehtud – elekter, veevärk, gaas ja muud, vabrikud, tehased, – aga pole ainsatki inimest, kes neid oskaks kasutada...”

“Ah, sina, taat, ajad nüüd asja hoopis hulluks oma jutuga,” sõitleb Juulius isa. “Meil pole ju kultuur kuhugi kadunud, et hakkad meid võrdlema ühe sarnase väljamõeldud linnaga!”

“Ei-noh, kadund või mitte,” kostab isa vastuseks, “aga mulle tuli sihuke lugu meelde, – vanainimese asi, – mis seal imestada! Tahtsin vaid öelda jah, et kultuuri ei tohi kunagi lasta langeda, muidu võibki tulla seesugune olukord, nagu selles kujuteldavas linnas, millest ma lugesin.

Nii, ja nüüd olen vist öelnud ka kõik, mida iganes oskaksin noortele omast tarkusest öelda saatesõnadeks uuele elule!

Näete, kõik asjad on maailmas nagu ühe suure ringi teind. Meie, vanad, oleme oma aja ära eland. Täna pulmaõhtul ongi õige aeg seda kõike meelde tuletada!

Meie eluratas on oma ringi ära teind. Nüüd võime ohjad rahulikult noorte kätte anda ja neile öelda: elage ka teie õnnelikult ja juhtige oma saatust veel paremini, kui seda teie vanemad oskasid!

Meie oleme jõudnud sünge talve perioodi ja ees kauguses kumendab uus kevad! Teie, noored, olete aga need, kes te seda uut kevadet hakkate kujundama! Meie aeg on ümber ja meile jääb üle ainult näitelavalt lahkuda, et uutele tegelastele ruumi teha!

Teie aga, noored, elage ja olge õnnelikud, püüdke oma “Kevade” kirjutada paremini, kui seda on teind teie eelkäijad!

Ja nüüd siis – kallakem kõik peekrid täis ja joome kõigi kolme noorpaari terviseks!”

Mürisev käteplagin on sellele kõnele vastuseks. Vana Joosep rüüpab keelekasteks kannust õlut ja täidab siis enese kui ka naabrite klaasid. Siis hüütakse valjusti, mitmekordselt ja kõrvulukustavalt “elagu!” ja tühjendatakse noorte terviseks klaase.

Nüüd alles võib lahti minna tõsine pulmasöök, millele järgnevad mitmesugused pulmalõbud, millest Paunveres ju kunagi ei ole puudust tuntud...

Kuigi toas on siis valge, lõbus ja soe, paugub väljas vali pakane ning on käre talv.

Lõpp.